

**TURĖAN ŞAVUDUN’UN ŞİİRLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Çiğdem ÇETİN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Aralık, 2019

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURĞAN ŞAVUDUN’UN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME

Hazırlayan
Çiğdem ÇETİN

Danışman
Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Turgan Şavudun’un Şiirleri Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/12/2019

...

Çiğdem ÇETİN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ahmet KARAMAN
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Alimcan İNAYET
: Doç. Dr. Cüneyt AKIN

İmza

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Çiğdem ÇETİN' in “**Turgân Şavudun’un Şiirleri Üzerine Bir İnceleme**” başlıklı tezi, 06/12/2019 tarihinde saat 14:30’ da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek () oy birliği – () oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TURĞAN ŞAVUDUN’UN ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Çiğdem ÇETİN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI

ANABİLİM DALI

Aralık, 2019

Danışman: Doç. Dr. Ahmet KARAMAN

Çağdaş Uygur Türkçesi, Türk dilinin Hakaniye lehçesi esasına göre şekillenmiş edebî bir lehçedir. Bu dil, edebiyat ve sanat açısından oldukça zengin ve çok köklü bir tarihe sahiptir. Bu özelliğiyle Türk dilinin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Bir dilin tarihî geçmişi, grameri, kültürü ve o dili kullanan halkın sosyal yaşamı hakkında bilgi edinmenin en önemli yollarından biri de o dile ait yazılı ve sözlü eserleri incelemektir. Bu çalışmayla, Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türklerinin dillerini, kültür ve sosyal yaşamlarını tanımak ve tanıtmak, Uygur şairi Turğan Şavudun’u bilim dünyasına tanıtmak ve bu alandaki bir boşluğu doldurarak katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

“Çağdaş Uygur Edebiyatı” “Dil - Üslup İncelemesi” ve “Metinler”, olmak üzere üç bölümden oluşan bu çalışmada, Turğan Şavudun’un *Söygi Uçquni* “Sevgi Kıvılcımı” adlı şiir kitabındaki şiirleri Uygurların kullandığı Arap asıllı alfabeden Latin alfabesine transkribe edilip, Türkiye Türkçesine aktararak şiirlerin muhteva, vezin ve üslup özellikleri belirlenmeye çalışıldı. Son bölüme ise eserde yer alan sözcüklerden oluşan Uygurca-Türkçe bir sözlük eklendi.

Anahtar Kelimeler: Uygur Türkçesi, Turğan Şavudun, şiir, kültür, üslup

ABSTRACT

AN ANALYSIS ON THE POEMS OF TURGHAN SHAVUDUN

Çiğdem ÇETİN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF CONTEMPORARY TURKISH AND
LITERATURES**

December, 2019

Advisor: Assoc. Prof. Ahmet Karaman

Contemporary Uighur Turkish is a literary language of the Turkish language, which is formed on the basis of Hakaniye Turkish. It has a rich and colorful history in terms of language literature and art. With this feature, it played a major role in the development of the Turkish language.

One of the most important ways to learn about a language's historical background, grammar, culture and social life of the people using that language is to examine the written and verbal works of that language. With this study, it is aimed to recognize and introduce the languages, culture and social life of Uighur Turks living in East Turkestan, to introduce Uighur poet Turghan Shavudun to the scientific world and to contribute by filling a gap in this field.

"Contemporary Uighur Literature" "Language - Style Study" and "Texts", in this study consists of three parts, namely, Turghan Shavudun's the "Love Spark" poem books in poetry Uighurs used the Arab origin of the alphabet whether transcribed into the Latin alphabet, Turkey Turkish The content, meter and style of poems were tried to be determined. In the last section, a Uighur-Turkish dictionary consisting of the words in the work has been added.

Keywords: Uighur Turkish, Turghan Shavudun, poem, culture, stylistic

ÖN SÖZ

Yazılı kaynaklar toplumların tarihini, uygarlıklarını, sanat ve kültürlerini canlı tutmakta ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu kaynakların oluşmasında edebiyatın ve topluma yön veren sanatçıların rolü son derecede önemlidir.

Her bir sanatçı, içinde yetiştiği toplum için büyük bir hazine kaynağıdır. Bu hazinenin keşfedilebilmesi için bilhassa o sanatçının eserlerinin kaleme alındığı döneme ve hangi kaynaklardan beslendiğine bakmak gerekir.

Bu çalışmaya konu olan Turgan Şavudun, çağdaş Uygur şairlerinden biridir. Yapılan alanyazın taraması sonucunda Turgan Şavudun ve eserleri hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmanın yapılmasına temel oluşturmuştur.

Türkiye dışındaki Türk lehçelerinin tarihinin, kültürel yapısının, dilinin ve edebiyatının tanınması ve bu eşsiz zenginliklerin bilinmesi, Türk dilinin ve edebiyatının gelecek nesillere aktarılması noktasında önemli bir adımdır. Bu amaçla çalışmamızda, Uygur şairlerinden birisi olan Turgan Şavudun'u bilim dünyasına tanıtmak ve *Söygi Uçquni* "Sevgi Kıvılcımı" adlı eserini Türkiye Türkçesine kazandırmak amaçlanmıştır.

Eğitim hayatımın başlangıcından bu çalışmayı hazırlama evresine kadar geçen süreçte üzerimde hakkı bulunan bütün hocalarıma, "*kızım okuyup öğretmen olacak*" diyen rahmetli anneme, okumamda maddi ve manevi hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kıymetli aileme, tezi hazırlama aşamasında her daim manevi destekçim olan sevgili eşim Kenan YAĞMURLU'ya ve en önemlisi tez konusu seçiminde ve konunun çalışılması esnasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ahmet KARAMAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çiğdem ÇETİN

2019, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
KULLANILAN İŞARETLER.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI

1. XX. YÜZYILDA UYGUR EDEBİYATI.....	3
2. XX. YÜZYILDA ÇAĞDAŞ UYGUR ŞİİRİ.....	6
3. TURĞAN ŞAVUDUN'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	7
3.1. TURĞAN ŞAVUDUN'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	7
3.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	9

İKİNCİ BÖLÜM DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

1. TURĞAN ŞAVUDUN'UN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	11
1.1. TABİAT VE MEVSİM KONULU ŞİİRLERİ.....	11
1.2. KÜLTÜR VE TARİH KONULU ŞİİRLERİ	14
1.3. AŞK VE SEVGİ KONULU ŞİİRLERİ.....	23
1.4. NEVRUZ VE BAYRAM KONULU ŞİİRLERİ.....	25
1.5. DOSTLUK HAKKINDA YAZDIĞI ŞİİRLERİ.....	27
1.6. KADIN VE ANA HAKKINDA YAZDIĞI ŞİİRLERİ.....	28
1.7. ÇEŞİTLİ KONULARDA YAZDIĞI ŞİİRLERİ.....	31
2. TURĞAN ŞAVUDUN'UN ŞİİRLERİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	42

2.1. NAZIM ŞEKİLLERİ	42
2.1.1. Beyitlerle Kurulan Nazım Şekilleri.....	42
2.1.2. Dörtlüklerle Kurulan Nazım Şekilleri	43
2.1.3. Beşliklerle Kurulan Nazım Şekilleri	44
2.1.4. Rubailerle Kurulan Nazım Şekilleri	45
2.1.5. Tuyuğlarla Kurulan Nazım Şekli.....	46
2.1.6. Serbest Nazım Şekilleri	46
2.2. VEZİN	46
2.2.1. Hece Ölçüsüyle Yazdığı Şiirler	47
2.2.2. Hece Sayıları Birbirine Yakın Dizelerden Oluşan Şiirler.....	48
2.3. KAFİYE	48
2.3.1. Kafiye Çeşitleri	48
2.3.2. Kafiye Şeması.....	51
2.3.2.1. Gazel Tipi Kafiye Şeması.....	51
2.3.2.2. Mesnevi (Düz) Tipi Kafiye Şeması	52
2.3.2.3. Koşma Tipi Kafiye Şeması.....	52
2.3.2.4. Mânî Tipi Kafiye Şeması.....	53
2.3.2.5. Karma Kafiye Şemaları	54
2.4. REDİF.....	55
2.4.1. Ek Hâlindeki Redifler	55
2.4.2. Kelime Hâlindeki Redifler	56
3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	56
3.1. DİL ÖZELLİKLERİ.....	56
3.2. ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	57
3.2.1. Hiciv Üslubu.....	59
3.2.2. Lirik Üslubu	61
3.2.3. Hitabet Üslubu	63
3.2.4. Yalın Üslubu.....	63
3.2.5. Tahkiye Üslubu	64
3.3. ŞİİRLERİNDE KULLANILAN EDEBÎ SANATLARI	65
3.3.1. Teşbih.....	66
3.3.2. Teşhis.....	68
3.3.3. İstiare.....	68
3.3.4. Tezat.....	69
3.3.5. Telmih.....	70
3.3.6. Nidâ (Ünlem)	72

3.3.7. Tekrir.....	73
3.3.8. Mübalğa.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM METİNLER VE SÖZLÜK

SÖYGÜ UÇQUNİ.....	76
ALMİZAR NAXŞİLİRİ.....	76
YURTUM ALMİSİ	76
DOST BİLEN.....	102
TUTAŞ TUPRAQ, TUTAŞ KÖK ASMAN.....	105
MEŞREPTƏ TUĞULĞAN OYLAR.....	125
ÇİQTİÑİZ	138
SÖYGÜ UÇQUNLİRİ.....	142
AYALLAR	157
OT YURTIDA OTLUQ KÜY	167
MEN ÜÇÜN	183
BOLDİÑİZ	184
TEMBÜRÜM.....	187
YEK NEPES HUZURİ ARAMİ CANNİÑ.....	189
USSULÇİ QİZ NAXŞİSİ	191
LOPNUR TESİRATLİRİ	193
DARVAZ ROHİ	214
QOŞ TOYİÑİZ BOLSUN MUBAREK	221
DOSTLİRİM.....	226
ANA HEQQİDE İKKİ ŞÉİR.....	228
GÉZİT SATQUÇİ BOVAY	232
HÉYT TENTİNİSİ	236
NORUZ ÇAÇQUSİ	239
YAŞ YİĞİT	241
DİYALOG	243
ÖTEY DÉSEÑ ŞAD-XURAM.....	244
KOÇA SÜPÜRGÜÇİ	248

MUQAM ECDADLİRİ.....	252
TEÑRİTAĞ.....	258
NÉFİT.....	263
İPARXAN.....	267
PELEKTİKİ PERİZATLAR	269
YANDIŞAR “PAŞA”ĞA “YAŞA” DÉGEN SÖZ	274
PARÇILAR.....	278
RUBAİYLAR.....	280
TUYUQLAR	283
MERSİYELER	297
MESEL VE SATİRALAR.....	312
BALLADALAR.....	354
SÖZLÜK	390
SONUÇ	464
KAYNAKÇA.....	467
ÖZGEÇMİŞ.....	469

KISALTMALAR DİZİNİ

mec. : Mecaz

ss. : Sayfa Sayısı

TDK : Türk Dil Kurumu

YUT : Yeni Uygur Türkçesi

KULLANILAN İŞARETLER

< : Hangi şekle döndüğünü gösterir.

~ : Paralelliği gösterir.

GİRİŞ

Tezin konusu, Uygur şairi Turğan Şavudun'un *Söygi Uçquni* "Sevgi Kıvılcımı" adlı eserindeki şiirlerini üslup ve kültürel unsurlar bakımından inceleyerek eserde yer alan dil ve kültür öğelerini tespit etmektir.

Sanatçıların, bir edebî eseri ortaya koyarken yaşadığı dönemde meydana gelen sosyal, siyasal ve kültürel öğelerinden etkilenmemesi kaçınılmaz. Sanat eserlerinin toplumun aynası olduğu göz önünde bulundurulduğunda Turğan Şavudun'un şiirlerinde yaşadığı dönemin izlerini görmek mümkündür. Bu çalışmada tespit edilen dil ve kültürel öğeler, şairin eserinde ele aldığı konularla sınırlı tutulmuştur.

"Çağdaş Uygur Edebiyatı", "Dil - Üslup İncelemesi", "Metinler" olmak üzere üç ana bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmada Metinler bölümünden sonra şiirde geçen kelimelerin bulunduğu bir sözlük eklenmiştir.

Çalışmanın amacı, çağdaş Uygur şairi Turğan Şavudun'u ve eserini Türk dünyasına tanıtarak bu alandaki bir boşluğu doldurmaktır.

YÖNTEM

1. MUHTEVA VE ŞEKİL İNCELEME YÖNTEMİ

Bu bölümde, Turğan Şavudun'un şiirleri muhteva bakımından sınıflandırılmış ve her konu başlığının altında örnek şiirler verilmiştir. Şiirler, nazım şekilleri ve vezin bakımından değerlendirilerek bir sınıflandırma yapılmıştır. Şiirde kullanılan kafiye ve redifler belirlenerek bunlar örneklendirilmiştir.

2. METİN İNCELEME YÖNTEMİ

Transkripsiyon metninde şiirlerin asıl metindeki sayfa numaraları belirtilmiştir. Bu numaralandırma sistemi şiirlerin çevirisinde ve inceleme kısmında da verilerek incelemeye kolaylık sağlanması amaçlanmıştır. Uygurlara ait çalgı aletleri, yemek isimleri gibi kavramlar özgün metindeki gibi yazılmıştır. Metnin transkripsiyonunda özel isimler küçük harf ile yazılmış yalnızca cümlelerin ilk harfi büyük yazılmıştır.

Metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılırken umumiyetle metne bağlı kalınmıştır. Şiirlerin Türkiye Türkçesine aktarımı esnasında gerekli görülen gramer konularına ait bilgiler için Rıdvan Öztürk'ün *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* adlı

kitabından ve Ahmet Karaman'ın *Avazliq Oqya & Qiriq Bir Yürek'te Fiil+(i)p+ Art Fiil Yapıları* kitabından yararlanılmıştır.

3. SÖZLÜK OLUŞTURMA

Çalışmanın son bölümü sözlük kısmıdır. Eserde geçen kelimelerden oluşan bu sözlükte, kelimelerin anlamları metinde geçen anlamları ile sınırlandırılmıştır. Bu bölüm oluşturulurken ve şiirler Türkiye Türkçesine aktarılırken *Hazirqi Zaman Uyğur Tiliniñ İzahliq Luğiti*, *Uygurçe-İnglizçe Luğet*, *YUT Sözlüğü* eserlerinden ve Aysun Demirez Güneri'nin *Yeni Uygur Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları* doktora tezinden yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ UYGUR EDEBİYATI

1. XX. YÜZYILDA UYGUR EDEBİYATI

Uygurlar, çok zengin ve köklü bir edebiyata sahip en eski Türk boylarından biridir. Kaynağını ortak edebî eserlerden alan Çağdaş Uygur Edebiyatının ilerlemesi ve gelişmesinde Köktürk döneminden Çağatay dönemine kadar olan süreçte yazılan eserler önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserler vasıtasıyla Uygur Türkleri, köklü geçmişlerini ve kültürel zenginliklerini koruyarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır.

Çağdaş Uygur Edebiyatı, İslamiyet Öncesi Klasik Uygur Edebiyatı ve İslamî Devir Uygur Klasik Edebiyatı dönemlerinden sonraki XX. yüzyılın başlarında şekillenmeye başlayan Uygur Edebiyatını ifade eder.

XX. yüzyıldan önceki Uygur Edebiyatında daha çok klasik edebiyata ağırlık verilmiş durumdaydı. O dönemlerde yazarların ele almış olduğu konular daha çok önceki dönemlerde yaşamış olan şair ve yazarların şiirlerine nazireler şeklinde olmuştur (Emet, 1998: 2).

Uygur tarihi ve edebiyatı, XX. yüzyılın başlarında dünyada meydana gelen değişimlerden etkilenmiştir. Bu değişimlerin sonucunda Uygur halkı zengin derebeylerle Çin'in siyasî baskılarına ve şiddetine maruz kalmıştır. Uygurların yaşadıkları bu baskı ve şiddeti eserlerinde ele almaları ile Çağdaş Uygur Edebiyatı oluşmaya başlamıştır.

XX. yüzyılın başında oluşmaya başlayan Çağdaş Uygur Edebiyatında, o dönemde meydana gelen olaylar lirik ve epik türlerde eserlere yansıtılarak ön plana çıkmıştır. Bu eserlerde, halkı bilinçlendirmek, yeniliklere teşvik etmek, hürriyet ve bağımsızlık mücadelesi gibi fikirler ele alınmıştır. Çeşitli eserlerde işlenen bu tarz konular ile Uygur halkı aydınlatılmaya ve uyandırılmaya çalışılmıştır.

XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Doğu Türkistan'da meydana gelen tarihî olaylardan sonra dönemin edebî eserlerinde halkın anlayabileceği sadelikte bir dil kullanılması Uygur edebiyatında yeni bir dönemin başlayacağını gösteriyordu. Bu dönemde meydana getirilen ve Çağdaş Uygur Edebiyatının temelleri niteliğinde olan türler köşuklar, halk destanları ve fıkralar örnek gösterilebilir. Bu tür eserlerde, feodal

zorbalara, istilacı güçlere, zulme ve cehalete karşı bir isyan, özgürlüğe ve bağımsızlığa duyulan özlem gibi konular işlenmiştir. Bunlara örnek olarak Nuzuğum koşukları, Göç Göç Koşuğu ve Seley Çakkın fıkraları gösterilebilir.

1864 yılında Taşkent'ten Kaşgar'a gelerek Doğu Türkistan halkının esaretine son veren Yakup Bek'in vefat etmesiyle Doğu Türkistan halkı, 33 yıl (1878-1911) esaret ve baskı altında çok zor günler geçirmeye başlamıştır (Baran, 2007: 191).

Bu dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinde olan gelişmelere Uygur halkı da kayıtsız kalmayıp yenilik fikirlerine, özgürlük ve demokrasi mücadelelerine, ekonomik kalkınmalarına önem vererek istilaya ve baskılara başkaldırmışlardır.

Yakup Bek'in ölümünün ardından ortaya çıkan siyasî boşlukla beraber yıllarca baskılara maruz kalan Doğu Türkistan halkı, bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Bu dönemde özellikle Çin'in uyguladığı baskı ve Çinlilere duyulan öfke, Uygurlara ait destan, koşuk ve türkü gibi edebî türlerde ele alınmıştır. Bu şekilde yazılmış olan eserler, yapılan zulümlere bir başkaldırı niteliğindedir. Büyük bir çoğunluğunu tarihî eserlerin oluşturduğu XX. yüzyıl Uygur edebiyatında, Uygur halkının istilacı Çin yönetimine karşı verdiği bağımsızlık mücadelelerini uzun uzun anlatan tarihî eserler yazılmıştır. Bu eserlerdeki temel amaç, insanların millî bilincini canlı tutmaya çalışmaktır.

Çağdaş Uygur Edebiyatı, sosyal hayatın bütün yönünü ele alan, farklı konuları işleyen, çeşitli türlere sahip zengin bir edebiyattır. Bu edebiyat başlarda klasik edebiyat geleneğine varislik etmiş olsa da yakın zamanda Uygurların hayatında meydana gelen siyasî ve sosyal değişimleri de yansıtmaya başlamıştır (Zaman, 2002: 28).

XX. yüzyılın başlarından bağımsızlık mücadelesi ortamına kadar geçen zamanda Uygur edebiyatı tarihinde yeni bir yükseliş ve gelişme dönemi meydana gelmiştir. Bu dönemde, Doğu Türkistan'ın her bölgesinde yeniliklerle beraber kalemi güçlü şair ve yazarlar, yetenekli drama yazarları ortaya çıkmıştır. Bu şair ve yazarlar, o yıllardaki mücadeleleri ve bağımsızlık hareketlerini eserlerine yansıtmışlardır. Bu da gösteriyor ki edebiyat hayatı yansıtır. Bunu iyi kavrayan şair ve yazarlar, eserleri vasıtasıyla halka ulaşmaya çalışmışlardır. Böylelikle hem halkı ayaklanmalara davet etmişler hem de kendileri ayaklanmalara bizzat iştirak etmişlerdir. Bu dönemde kaleme alınmış edebî eserler incelendiğinde görülüyor ki Uygurlar için bu dönemler esaretten kurtuluş ve özgürlük mücadelesi yılları olmuştur.

XX. yüzyılın ilk dönemlerinde oluşmaya başlayan Çağdaş Uygur Edebiyatı, daha çok Doğu Türkistan Türklerinin emperyalizme, feodalizme, müstemlekeciliğe, cehalete karşı mücadelesini, kendi geleceğini tayin edebilme ve insanca yaşama düşüncelerini yansıtmaktaydı. Bu mücadelelerin doğurduğu duygular altında yeni bir edebiyat meydana gelmiştir.

Sanatçıların çoğunluğunun şehitlerden oluştuğu bu edebiyat ile Uygurların, Çinlilere karşı verdiği mücadeleyi anlatmak için *Zulumga Karşı, Açıl Oygan, Cahalet Buliki* gibi eserleri yazan A. Uygur ile bağımsızlık ve hürriyet konularını işleyen *Yıllarga Cavap* adlı eseri kaleme alan L. Muttalip şehit sanatkârların öncülerindendir (Özkan, 2007: 266).

Geçmişte büyük bir medeniyet ve kültüre sahip olan Uygur halkı, XX. yüzyılın başlarında Mançu-Çin istilasını döneminde birçok alanda gelişmelerden geri kalmışlardır. Uygurlar arasında ilk uyananlar, yurt dışında eğitim görüp dünyadaki çeşitli gelişmelerden etkilenen ve yenilikçi fikirleri Doğu Türkistan'a getiren aydınlar olmuştur. Yurtlarından uzak bölgelerde ilmi çalışmaları takip eden bu gençler birçok yeniliklere imza atmışlardır. Memleketlerine döndüklerinde cedit okullarını kurarak ceditizm fikirlerini yaymaya başlamışlardır. Cedit okullarında önceden yalnızca Arapça ve dinî eğitim verilirken bu dönemde bunun yerine tarih, matematik, coğrafya, beden eğitimi, hatiplik gibi derslerin verildiği “Usul-ü Cedit” tarzındaki okullar açılmıştır.

Yurt dışında eğitim gören gençlerin ilk başarısı Doğu Türkistan'da birçok okul açmak olmuştur. 1885 yılında, Bavudun Musabay tarafından Kaşgar'a bağlı Artuş ilçesinin İksak köyünde çağdaş anlamda ilk eğitim veren bir ilkokul açılmıştır. Öğretmenliğine de Türkiye'den getirilen Ebabekri isimli bir Uygur tayin edilmiştir (Kaşgarlı, 1998: 45). Aydınlar gördükleri tüm yenilikleri ilk olarak çeşitli türlerde kaleme aldıkları eserlerle halka ulaştırmayı ve bu şekilde halkı bilinçlendirmeyi amaçlamışlardır.

Ceditçilikle açılan okullardan sonra, gazetecilik ve neşriyatçılık faaliyetleri de başlar. Gazetecilik ve neşriyatçılık faaliyetlerinin ilki olarak 1899'da aydın ve zengin Uygurlar tarafından “Matbaa-yı Hurşid” kurulur. Ardından 1910'da Kaşgar'da Yenihisarlı Nurhacı tarafından Matbaa-yı Nur isimli bir taş matbaa daha kurulur (Baran, 2007: 194).

2. XX. YÜZYILDA ÇAĞDAŞ UYGUR ŞİİRİ

Halkı aydınlatma noktasında edebî türler arasında halka verilmek istenen mesajı etkili bir şekilde iletebilecek, halkın ruhuna derinden dokunabilecek ve hafızalarda kolayca yer edinebilecek en önemli türlerden biri de şiidir.

1920'lerden sonra faaliyet göstermeye başlayan çağdaş Uygur şii, önemli sosyal ve siyasî olaylara şahitlik etmiştir. Bu tarihte çağdaş Uygur şiiinin oluşmasına öncülük etmiş isimler arasında Abdülkadir Abdülvaris Azizi, Kutluk Şevki, Abdülhalûk Uygur gibi önemli şairler yer almaktadır. Özellikle bu isimler arasında Doğu Türkistan'ın Turfan şehrinde, 9 Şubat 1901 yılında, tüccar bir ailede dünyaya gelen Abdülhalûk Uygur önemli bir yer tutmaktadır. A. Uygur, çok kısa süren sanat hayatında zor şartlar altında cehalete mahkûm edilen Uygur halkını uyandırmayı amaçlamış ve bu noktada eserler kaleme almıştır. Abdülhalûk Uygur'un ardından onu örnek alarak yetişen birçok şair de halkı aydınlatmaya yönelik eserler yazmıştır.

Uygur Türklerinin Çin müstemlekeçilerine karşı başlattığı üç vilayet ihtilali sırasında yeni yetişmiş olan Elkem Enlem, Tayipcan Aliyev, Mehmet Rahim, Abliz Naziri ve Kurban Emin gibi şairler halkı bilinçlendirip millî mücadeleye davet eden, şiirler yazmışlardır.

Uygur Türklerinin bilinçlenmesi ve içinde bulundukları esaret zincirini kırma düşünceleri ceditçilik fikrinin hızla yayılmasına neden olmuştur. Bu nedenle halkı aydınlatmak isteyen yazarlar, şiirlerinde sade ve halkın anlayabileceği tarzda dil kullanmaya özen göstermişlerdir.

İnayet (2007: 1), çağdaş Uygur şiiinin oluşumunu "Arap Fars şiiinin kuvvetli etkisinde bulunan Çağatay şii geleneğiyle yeni şiiin gerçekleşmesi mümkün değildi. Yeni tarzdaki Uygur şiiine ciddi ihtiyaç vardı. Başka bir deyimle, siyasî, sosyal ve kültürel gelişmeler çağdaş Uygur şiiinin oluşmasını kaçınılmaz kılmıştır" şeklinde açıklamaktadır.

Bu dönemde halkın yüreğinde yer edinmiş şiirlere örnek olarak A. Uygur'un *Zulme Karşı, Açıl, Uyan, Cehalet Pınarı*; Lutpulla Mutellip'in *Yıllara Cevap, Sevgi ve Nefret* şiirleri; Memtili Efendi'nin *Kurtuluş Yolunda, Ordumuz* şiirleri gösterilebilir (Abdulahit Kaşgarlı, 2017: 11).

Kültür Devrimi sırasında Uygur Edebiyatı büyük yaralar almıştır. Doğu Türkistan'da millî edebiyat, millî kültür örf ve âdetler yok edilmeye çalışılmıştır. Bu

yaptırımlar karşısında kendi kültür, örf ve âdetlerine, millî edebiyatına sıkı sıkıya bağlı olan Uygur Türkleri, günümüze kadar her alanda kendi edebiyatlarını, kültürlerini korumak ve geliştirmek için mücadele vermişlerdir.

1966'da gerçekleşen Kültür Devrimi ile halkın duygularını ve tarihî gerçekleri yazan yazarlar “milliyetçi”, “ayrılıkçı”, “Türkçü” gibi ifadelerle karalanarak cezalandırılıp sürgüne gönderilmişler. Bu dönemde yalnızca Kültür Devrimi'ni öven eserlere izin verilmiş bunun dışındakiler toplanarak yakılmıştır (Kaşgarlı, 2014: 45).

Çağdaş Uygur şiiri, geçirmiş olduğu zorlu mücadele dönemlerinin ardından 1980 yılından sonra kararlı bir şekilde ilerlemiştir. Önceki yıllarda komünist rejimin dayattığı ağır şartlar ve kurallar yok olmaya başlamış ve edebî eserlerde sosyal yaşamdaki gerçekleri birebir yansıtmaya yoluna gidilmiştir.

Sonuç olarak XX. yüzyılın başında Çağdaş Uygur Edebiyatı, Uygurların bağımsızlık mücadelesini ve esaretten kurtulma faaliyetlerini ele almıştır. Bu dönemde sadece dış güçlere karşı değil aynı zamanda içte olan feodal güçlere ve toprak ağalarına karşı da bir özgürlük mücadelesi söz konusudur. Ayrıca bunların yanı sıra bu dönemde hocalara ve hurafelere karşı bir direniş göze çarpmaktadır.

3. TURĞAN ŞAVUDUN'UN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

3.1. TURĞAN ŞAVUDUN'UN HAYATI VE ESERLERİ¹

Turğan Şavudun, 1940 yılının 8. ayında Gulca nahiyesinin Turpanyüzü köyünde yoksul bir çiftçi ailesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta mekteplerini Gulca'da tamamlamış, 1957 yılından 1960 yılına kadar Şincan Eğitim Enstitüsü'nün Dil-Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. 1960 yılı Eylül ayından 2000 yılına kadar Şincan Halk Radyo İstasyonunun Edebiyat-Sanat bölümünde edebî yazar olarak çalışmıştır.

Turğan Şavudun, edebî faaliyetlerine 1958 yılında yayımlanan şiirleri ile başlamış ve bu tarihten itibaren şiirlerinin temelini oluşturan çok çeşitli sanatlarla meşgul olup *Biz ve Men* “Biz ve Ben”, *Vetenge Muhebbet* “Vatana Sevgi”, *Yaşliq* “Gençlik”, *Telpünimiz Béycingä* “El Sallıyoruz Pekin'e” gibi 500 parçadan fazla şiir, “*Gülsüm*” gibi 20 parçadan fazla epik destan, 150 parçadan fazla şarkı metnini yayımlamıştır.

¹ Turğan Şavudun'un hayatı ile ilgili bilgiler incelenen Söyğü Uçquni adlı eserinden ve *Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Luğiti* (Keşqer Uygur Neşriyatı, Keşqer, 1998, s.126 - 127) nden özetlenerek alınmıştır.

Şairin, *Küt Mini* “Bekle Beni”, *Yézam* “Köyüm”, *Meşur Bovayniñ Hékayisi* “Meşhur Dedenin Hikâyesi” gibi şiir, destan, epik destanları yayımlamış, *Qelbim Naxşa Xuştari* “Kalbim Şarkı Meftunu”, *Muqam* “Makam” gibi birçok şarkı metinlerini kaleme almıştır. 1962 yılında Uygur halk hikâyeleri temelinde *Ücme Sayisi* “Üzüm Sayısı” isimli radyo dramasını ve *Taşvay* “Taşvay”, *Qutretlik İlah* “Kudretli İlah”, *Yurt Oğli* “Yurt Oğlu”, *Keçür Ana* “Affet Ana” gibi 50 parçadan fazla radyo dramasını yazmıştır.

Şairin şimdiye kadar *Hayat Dolqunliri* “Hayat Dalgaları” (1981 yılı, Şincan Halk Neşriyatı) epik destanlar, *İxtira Hevisi Başlinar Şundaq* “Keşfiyyat Hevesi Başlanır Böyle” (1987 yılı, Milletler Neşriyatı) şiir ve destanlar, *Sazende Nahşisi* “Sazende Şarkısı” (1985 yılı, Kaşkar Uygur Neşriyatı) şarkı metinleri, *Qerz Qalğan Toy* “Borç Kalan Düğün” (1989 yılı, Şincan Gençler Neşriyatı) şiir ve destanlar, *Şah ve Gulam* “Padişah ve Köle” (1992 yılı, Şincan Halk Neşriyatı) destanlar, *Şipa Tapmas Kesel* “Şifa Bulmaz Hasta” (anlatı, hikâyeler), *Taşvay* “Taşvay” (opera ve sinema senaryosu) gibi kitapları yayımlamıştır.

Turgan Şavudun, Uygur Türkçesinde proza denilen ve Türkiye Türkçesinde düz yazı şeklinde yazılan novella diğer bir deyişle uzun hikâye türü ile de meşgul olmuştur. Bunlara örnek olarak, *Aile Berikiti* “Aile Bereketi”, *Kim Eyiblik* “Kim Sorumlu”, *Ah Yillar* “Ah Yıllar”, *Gelitte Ogri* “Garip Hırsız”, *Çetişliq İşlar* “Karmaşık İşler”, *Turmuş Sehniside* “Hayat Sahnesinde” gibi hikâyelerini ve *Tuğmas* “Doğmaz” isimli uzun hikâye yayımlamıştır. Şair, *Naxşa Hem Naxşa Tékesti Toğrisida* “Şarkı ve Şarkı Metni Hakkında”, *Naxşa Tékestidiki Asasliq Amillar* “Şarkı Metnindeki Esas Usuller” gibi makaleleri yazmıştır. Ayrıca Uygur 12 makam esaslı inceleme eseri “*Muqam Heqqide Mulahize* “Makam Hakkında Mülahaza” (İlmî eserler toplamı) çalışmasını tamamlamıştır.

Şair, birçok Uygur halk şarkılarını ve sanat müziği eserlerini genel olarak Uygur makamcılarına ve bestekârlarına nispeten sistemli bir biçimde tanıttığı *Téñritağ Küyçiliri* “Tanrı Dağ Şarkıcıları” isimli kitabını hazırlayıp yayımlamıştır.

Şairin bir kısım eserleri bir araya getirilerek yabancı ülkelerde yayımlanmıştır.

Turgan Şavudun, günümüzde en büyük yazardan biridir. Çin Yazarlar Cemiyetinin, Çin Azınlık Millet Yazarları İlmî Cemiyetinin ve Şincan Yazarlar Cemiyetinin bir üyesidir.

3.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Turgan Şavudun, edebî faaliyetlerine 1958 yılında yayımlanan şiirleri ile başlamış ve bu tarihten itibaren şiir, epik destan, şarkı metni, hikâye, radyo draması gibi çeşitli türlerde edebî eserler kaleme almıştır.

Şairin bir kısım şiirlerinden seçilip bir araya getirilerek oluşturulan *Söygi Uçquni* “Sevgi Kıvılcımı” adlı eserinde şiirler 38 bölüme ayrılmış olup toplamda 93 tane şiir yer almaktadır. Bu eserde yer alan şiirler incelendiğinde şairin çok yönlü bir birikim ve kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şair, yazmış olduğu şiirlerinde kendine özgü bir üslup meydana getirmiş ve toplumun her kesiminden bireylere hitap etmiştir. Kaleme aldığı şiirlerdeki tasvirlerin dikkat çekiciliği, şiirlerinin konusunun tarihten, günlük hayattan olması ve dilinin akıcılığı onun kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Şiirlerinde folklorik unsurlara genişçe yer veren şairin millî ve kültürel değerlere önem verdiği anlaşılmaktadır. Bazı şiirleri anlamsal olarak mecazî bir söyleme sahip olsa da şiirlerinin genelinde yalın ve sade bir anlatım yolunu tercih ettiği görülmektedir.

Şiirlerinden hareketle şairin, düşünce derinliği, fikirlerindeki sağlamlık, tarihî ve kültürel konulardaki birikimi, sosyal hayatta insanlarla olan ilişkilerinde saygı, sevgi, dürüstlük ve samimiyet konularındaki hassasiyeti göze çarpmaktadır.

Turgan Şavudun’un şiirlerinde kullandığı imgelerin birçoğu günlük hayatta yer alır. Bunlar gündelik hayatta insanların karşılaşabileceği bağ, bahçe, gül, çiçek, ağaç, orman, kuş, nehir, çöl gibi imgelerdir. Bu imgeler şiire duygu katarken öte yandan şiirde akıcılığı sağlamaktadır.

Turgan Şavudun’un edebî şahsiyetini meydana getiren en önemli unsur şiirlerinde kullanmış olduğu temalardır. Şairin bu eserine bakıldığında tema yönünden bir zenginlik göze çarpmaktadır. Bu temalar anne sevgisi, sevgiliye duyulan aşk, dostluk, vefa, öğretmene duyulan hürmet gibi bilindik temalardır. Şiirlerinde bu temalara yer vermesi şairin manevi değerlere sahip çıktığını ve bu manevi değerleri yücelten bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Bunun dışında şiirlerinin teması, doğal güzelliklerden tarihî konulara, sanattan Uygur halkının temel kaynakları olan makam, meşrep ve danslarını içeren kültürel unsurlardan oluşmaktadır. Bu kadar geniş bir temaya sahip olan şairin şiirlerinde görülen samimiyet, onun daha iyi anlaşılmasını ve sevilmesini sağlamaktadır.

Şairin 1982-1990 yılları arasında *Almizar Nahşiliri* (s.1) başlığı altında yazmış olduğu şiirlerinde tabiat üzerinden dolaylı olarak vatanına duyduğu sevgiyi görmekteyiz. *Yurtum Almisi* (s.1), *İli Bağlırı* (s.2), *Gülşen Vadılar* (s.3) *İli Derya Boyliri* (s.4), *İli Bulbuli* (s.4), *Sadir* (s.5), *Narat* (s.6), *Qariğay* (s.8), gibi şiirleri insan ve tabiat hakkındaki özgün fikirlerini açıkça yansıtmaktadır. Bu şiirler, şairin edebî kişiliğini ortaya koyan güzel şiirlerden sadece birkaç tanesidir. Şiirlerindeki tasvirleri, sıradan tabiat olaylarını farklı açılardan ele alarak onlara derin bir anlam yüklemesi her kesimden okuyucunun anlamasını ve etkilenmesini sağlamıştır. Şiir için tabiatı önemli bir kaynak olarak gören şair, şiirlerinde tabiata dair birçok unsuru ele almıştır. Şiirlerinde okuyucuyla konuşan şair, bazen okuyucuya öğüt vererek yol gösterirken bazen de okuyucuyu tarih, edebiyat ve kültür hakkında bilgilendirir.

XX. yüzyılın ortalarında şiirlerini oluşturmaya başlayan şairin şiirlerinde doğa, sevgili, dostluk, ana gibi konuların ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, artık mücadeleyi konu alan eserlerin yanında yeniliklerin, geleceğe umutla bakmanın ve günlük olayların eserlere yansıdığını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİL VE ÜSLUP İNCELEMESİ

1. TURĞAN ŞAVUDUN'UN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

1.1. TABİAT VE MEVSİM KONULU ŞİİRLERİ

Doğacıll şiiir, yaşama biçimine ve mekâna düşünsel, felsefî bir yaklaşımı içerir. Bu şiiir türüne yaygın olarak ‘pastoral şiiir’ denir (Çetin, 2017: 25). Bu tür şiiirler bünyesinde şehir ortamının kasvetinden, kalabalık trafiğinden ve yapaylığından uzaklaşmayı barındırır. Şehirde bu tür olumsuzluklardan, sahtelik ve yapaylıklardan bunalan insanoğlu tabiatın temiz, sessiz, özgür ve huzur veren ortamını özler.

Tabiat ve mevsim konuları, edebî eserlerde oldukça geniş yer tutar. Turğan Şavudun’un şiiirlerinde en çok yer verdiği konulardan birisi tabiattır. Tabiat konusuna büyük ölçüde yer veren şair, gözlemlerini zengin söz sanatları ile birleştirmiştir. Yaşadığı coğrafyanın etkisiyle şiiirlerinde doğayı ve doğaya ait unsurları büyük bir ustalıkla tasvir etmiştir. Doğu Türkistan’a ait yerleri anlatırken o yöreleri bahar mevsiminin verdiği huzurla, bağlarını, bağlarda açan çiçekleri adeta canlı bir sunum yapar gibi gözler önüne sermiştir. Bu güzel yerlerin ve bahar mevsiminin insanları dinlendireceğini, insanlara sonsuz bir memnuniyet sunacağını dile getirmiştir. *İli Bağlıri* “İli Bağlırı” (s.3) şiiiri bahar konusu açısından insana huzur veren bir şiiirdir:

Bağlıriñni seyle qilsam zep güzel gülzari bar,

Her güzel gülzariniñ meptuni, xuştari bar.

Bunda şadliq cuş urar küy bolup, naxşa bolup,

Naxşığa teñkeş haman tembüri, dutari bar.

“Bağlırını gezsem çok güzel gül bahçeleri var,

Her güzel gül bahçesinin hayranı, sevdalıısı var.

Burada sevinçler ezgi olup,

Şarkıya eşlik eden hemen tamburu dutarı var."

Şairin şiirinde sık sık kullandığı diğer tabiat unsurları arasında vadiler, nehirler, ormanlar, gül ve çiçekler yer almaktadır. Bu kadar çok tabiat unsurlarına değinen şairin bir doğa aşığı olduğu sonucuna ulaşıyoruz. *Gülşen Vadilar* “Gülşen Vadiler” (s.3) adlı şiirinde doğaya duyduğu sevginin izlenimi yer almaktadır:

Aqar şavqunlap ili deryasi,

Kélimen boylap çimen qirğaqnı.

Toqaylar kiygen tumandin libas,

Söygen tañ nuri yıraq-yıraqnı.

Bulbul çañıldap sayrisa xuşal,

Üni her yandin kélidu yañrap.

Şamallar yarnıñ piçirlişidek,

Öter şivirlap çéçimni silap.

“Akar gürüldeyip İli nehri,

Gelirim kenarından çimen çayırın.

Ormanlar giymiş sisten elbise,

Sevmiş sabah nuru uzakları.

Bülbül cıvıl cıvıl ötse sevinçli,

Sesi her taraftan gelir yankılanıp.

Rüzgârlar yârin fısıldaşması gibi,

Fısıldayarak saçımı okşayıp geçer.”

Tabiatla bahar mevsimini seven şair, bahardaki mevsimin güzelliğini açan gül ve çiçeklere bağlamaktadır:

Açmisa güller çeçek bolğay baharda ne hösñ (s.31)

“Açmasa gül ve çiçekler baharda ne güzellik ola,”

Narat “Narat” (s.6) adlı şiiri ile doğanın insanı kendine çeken büyüünden, tabiatın bereketinden bahsetmektedir:

Bir körüp hösñüñni ah,

Boldum acayip mehliya.

Zep kelişken bir makansen,

Cenniti rizvan goya.

“Görüp güzelliğini ah,

Vuruldum ben sana.

Çok güzel bir mekânsın,

Cenneti rıdvan güya.

Qariğay “Kökñar” (s.8) adlı şiiri ile tabiattaki olayları bir mucize olarak görmüş ve onu toprağın bir serveti olarak ele almıştır:

Möcize tamamen turğan-pütkiniñ,

Möcize taş yérip unda öskiniñ.

Qaldurup bağlarni başqılar üçün,

Yarattiñ tağlarda bostan elge sen.

“Mucize büsbütün işlerin,

Mucize taşı yarıp orada büyümen.

Bırakıp bağları başkaları için,

Yarattın dağlarda bostan halka sen.”

Doğal mekânlar arasında dağların farklı bir yere sahip olduğunu vurgulayan Narlı (2014: 15)’ya göre “dağ insan soylarının; tanrısal meşrutiyetinin merkezi; yerle

gök arasındaki bağı temel direğidir; bazen kurtuluş ve arınma, bazen de cezalandırma mekânıdır”. Şavudun, *Yalquntağ* “Yalkundağ” (s.49) başlıklı şiirinde bu dağın ne kadar heybetli ve adına layık bir özelliğe sahip olduğunu dile getirmektedir:

Kördüm men ismiñga layiq cismiñni,

Yalqunsen samağa otlar pürkügen.

Köyidu quş uçup ötse qaniti,

Şunlaşqa bulutlar sendin ürkügen.

“Gördüm ben ismine layık cismimi,

Alevsin gökyüzüne alevler fışkırmış.

Yanar kuş uça kanadı,

Onun içindir ki bulutlar senden ürkmüş.”

1.2. KÜLTÜR VE TARİH KONULU ŞİİRLERİ

Edebiyat, toplumların yaşama biçimlerini diğer bir deyişle kültürlerini kaydedip bir sonraki nesile aktarmada önemli bir yere sahiptir. Bu noktada edebî eserler, toplumların yaşayışlarını yansıtmada ayna görevi üstlenmektedir. Bir milletin geçmişini anlamak, bugününü ve geleceğini nasıl şekillendireceğini tahmin etmek o milletin maddi ve manevi kültürel değerlerini incelemeyi gerektirir. İnsan ilişkisinin söz konusu olduğu her coğrafyada kültürden bahsedilebilir. Çünkü kültür, oluşturduğu maddi ve manevi değerleri gelecek kuşaklara aktarmakta ve böylece bir sosyal iletişim alanı oluşturmaktadır. Bu alan içerisinde edebî şahsiyetler ve meydana getirdikleri eserler çok önemli bir değere sahiptir.

Türkçe Sözlükte kültür, tarihî ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 2005: 1282).

Uygurlar, kültür çeşitliliği bakımından oldukça renkli ve zengin bir kültür kaynağına sahiptirler. Bu kültür kaynağı içinde sözlü ve yazılı olan edebî eserlerin önemi çok büyüktür. Kaplan (2000: 23), “Kültür denilince sadece dil ve edebiyat değil musiki, resim, dans mimarî gibi sanatlar da söz konusudur” diyerek kültürün kapsamını

detaylı bir şekilde vermiştir. Turgan Şavudun, yazmış olduğu şiirlerinde musiki ve danslara da yer vererek Uygurlara ait kültürel unsurların gelecek kuşaklara aktarılmasında rol oynamıştır. Bunların başında Uygur Türklerinin Türk kültürüne armağan ettiği *On İki Makam* gelmektedir. On İki Makam, Uygur halkının gönül dünyasını yansıtan, günlük yaşamlarında her alanda yararlanabilecekleri ve manevi boyutu olan bir hazinedir. Bu hazine, dünya milletlerinin sanat tarihinde ender bulunan bir sanat eseri olması sebebiyle Birleşmiş Milletler Bilim, Eğitim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 2005 yılında “Somut Olmayan Kültürel Miraslar” listesine alınmıştır (Tuerde, 2016: 42).

Uygur Türkçesi’nde “mukam” olarak telaffuz edilen “makam” sözcüğü Arapça kökenli olup, “yer”, “mevki”, “derece” anlamlarının yanı sıra müzikte sistemleştirilmiş bir bütün müzik eserini ifade eder (İnayet, 2007: 366).

Makam, Uygur Klasik müziği “On İki Makam” ve onun her bir kısmına denir. Her bir makam “Çoñ Neğme” (Büyük Nağme), “Dastan” (Destan) ve “Meşrep” (Meşrep) olmak üzere üç kısımdan meydana gelir. On İki Makam toplamı 72 çeşit nağme ve 170’den fazla melodiyi kapsar.²

Türkçe Sözlükte “makam” sözcüğü müzikle ilgili olarak “Klasik Türk müziğinde bir müzik parçası veya şarkının işleniş biçimi” olarak izah edilmiştir (Türkçe Sözlük, 2005: 1330).

Kültür zenginliği bakımından gelişmiş olan Uygur medeniyetinin önemli bir parçası olan On İki Makam, geçmişten bugüne Uygur halkının gönül dünyasına ve günlük yaşantısına yansımış önemli bir hazinedir. Sosyal hayatta ve her türlü insan ilişkilerinde erdemli olmayı öğreten, içeriğindeki zenginliği ile halkın hayatına renk katan, ulusal kimliği tanımlayan Uygur Makamları, şekli, içeriği ve üslubu bakımından Uygur halkı tarafından benimsenmiştir.

Turgan Şavudun, *Muqam Bahari* “Makam Baharı” (s.89) adlı şiirinde makam geleneğinin köklü bir geçmişi olduğunu, makamsız yapılan düğünlerin, toplantıların bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmektedir. Şair, makamı bilen bilmeyen herkesin onun ahenginden huzur ve neşe bulacağını dile getirmiş ve makam sayesinde kültürlerinin gelecek kuşaklara aktarılacağını anlatmıştır.

Muqam éytip muqam çalmaq ezeldinla udum bizge,

² Hazirqi Zaman Uyğur Tiliniñ İzahliq Lugheti Şıncañ Helq Neşriyatı, 2011, s.1008

Uniñsiz bermigey toymu xuşallıqtin uqum bizge.

Bilip, bilmey bolur mestxuş uniñ nidasidin herkim,

Acayip küy, ahañ zoqi nédindur séhriy xum bizge.

“Makam söyleyip makam çalmak ezelden gelenek bize,

Onsuz vermez düğün bile mutluluk bize.

Bilip bilmeden neşeli olur onun sesinden herkes,

Güzel şarkı, ezgi güzelliği neredendir sihirli rakı bize.”

Yine bu şiirinde şair, bazı insanların makamı bir olumsuzluk ve şeytan vesvesesi olarak gördüğünden yakınlıkla bu kişileri eleştirir.

Déyişti beziler qesten “muqam vesvesisi cinniñ, (s.89)

“Bazıları kasten şöyle der “makam vesvesesi iblisin,”

Şairin bir kısım şiirleri öğretici şiir grubuna girer. “Manzum olarak kaleme alınan bu tür metinlerde amaç, okuyucuya bazı bilgiler öğretmek, gündelik hayatta işine yarayacak bilgiler vermek, ahlaki nasihatlerde bulunmak, okuyucunun ders çıkartmasını ve öğüt almasını sağlamaktır” (Çetin, 2017: 39).

Muqam Ecdatliri “Makam Ecdatları” (s.91) adlı şiiri ile okuyucuya Uyurlara ait makamların kaynağı hakkında bilgi vermeyi amaçlanmıştır:

Her muqam keldi élip ecdadlirimniñ méhrini,

Her muqamdin körimen gülgün nurane céhrini.

Şahi ton içre tonuş bunda reşidi hemmige,

Bir külüp baqmaqlıqi açqay kişiniñ zéhnini.

“Her makam getirir atalarımızın sevgisini,

Her makamdan görürüm güzel nurlu simasını.

Şah giyimi üzere tanış burada Reşidi hepsine,

Bir gülüp bakması açar kişinin zihnini.”

Şairin ele aldığı konular içinde bizi Uygurların kültürel yaşamına götüren diğer önemli bir konu ise meşrep üzerine kaleme almış olduğu şiirleridir. Uygur Tiliniñ İzahlıq Lüğiti’nde meşrep, “*kişilerin bir araya gelerek yaptığı müzikli ve danslı toplantı*” olarak ifade edilmektedir. Necip (2013: 269) ise meşrebi şöyle tanımlıyor “ziyafet, keyif meclisi, şölen”. Bu tanımlardan hareketle meşrebin Uygur Türkleri arasında yerinin çok önemli olduğu görülmektedir. Hatta Necip’in YUT sözlüğünde meşrep için verdiği ikinci anlam olan “huy, seciye, karakter” anlamı ile birinci verilen anlam arasında ayrılmaz bir bağ bulunduğu söylenebilir. Uygur Türklerinin sosyal yaşamları içerisinde mühim bir yer tutan, kültürel bakımdan özel bir anlama sahip olan, belirli zaman ve mekânlarda icra edilen Uygur meşrepleri bünyesinde müzik, şarkı, dans ve öğretici oyunları barındırmaktadır. Şarkı ve dansları ile eğlendirirken aynı zamanda bünyesindeki öğretici unsurlarla bu meclislerde bulunan bireylerin karakterlerinin olgunlaşmasında büyük rol oynamaktadır. Uygurlar arsında yaygın olarak kullanılan “*Alim bolay deseñ mektepke bar, adem bolay deseñ meşrepke bar*” (Âlim olayım dersin mektebe git, adam olayım dersin meşrebe git.) atasözü meşrep geleneğinin sosyal hayatta ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

“Uygur Türklerinde çocukların okullarda eğitimine büyük önem verilmekle birlikte meşrebe göndererek edep, erkân, kaide kural ve ahlâkî değerleri öğrenmesi de bir gelenektir” (Öger, 2014: 73). Bu gelenek sayesinde çocuklar, sosyal hayatta daha bilinçli, erdemli, ahlâklı yetişmekte ve bu meşrepler vasıtasıyla nerede nasıl davranılması gerektiğini küçüklükten itibaren öğrenmektedirler. Meşrepler yalnızca küçüklerin olgunlaşması için değil aynı zamanda büyükler arasında da çok kıymetlidir. “Nitekim Doğu Türkistan’ın sosyal hayat unsurlarından biri sayılan “maşrap” toplantısında, genç kuşakların kültürlü yetişmesi için tertibat alınmıştır” (Alptekin, 1992: 62).

Karaman (2017: 71), *Dil ve Kültür Özellikleri Yönünden Uygur Meşrepleri ile Sandıklı Yâren Kültürü* adlı çalışmasında meşrepler hakkında derlediği bilgiler noktasında meşreplerin, toplumda belirli düzeni sağlama, toplumun ahlâkî yapısını koruma, halkın edebiyat ve sanat ürünlerini koruma ve sürdürme, gelenekleri yaşatma gibi önemli ve birbirinden çeşitli fonksiyonları olduğunu dile getirmektedir.

Turgan Şavudun, otuz sekiz bölüme ayırmış olduğu şiirlerinin dördüncü bölümde *Meşrepte Tuğulğan Oylar* “Meşrepte Doğmuş Fikirler” başlığı ile meşrep hakkındaki görüşlerini dile getiren *Dolan Meşrepi* “Dolan Meşrebi”, *Ussulçı Bovay*

“Dansçı Dede”, *Meşrep İken İcad Quçıqi* “Meşrepmiş Yenilik Kucağı”, adlı dört şiir ve bir Xatime “Sonuç” yazmıştır.

“Dolanlar, Kaşgar iline bağlı Merkit ve Maralbaş nahiyelele ille Aksu iline bağılı Avat ve Yarkent ille bu yerleşim birimlerinin köylerinde yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bölgenin diğler şehir, kasaba ve köylere uzak olması ve ulaşımın güç olması nedeni ille Dolan halkı kendine has bir kültür geliştirmişlerdir” (Öger, 2013: 157).

Dolan Meşrepi “Dolan Meşrebi” (s.24) şiiri incelendiğinde Dolan halkının günlük hayatınlarında meşrep geleneğine ne kadar önem verdikleri, bütün görüşmelerinde meşrep düzenledikleri, düzenlenen bu meşrep sayesinde huzura erdikleri ve genç kaldıkları görölmektedir. Yine bu şiirde Dolan halkının dansları, şarkıları ve müzik aletleri kendilerine has özellikler göstermektedir.

Meşrepte tuğulğanmu dolan xelqi,

Ve yaki qoşkézekmu meşrep bilen.

Meşrepsiz didarlışıp bolmamdu ya?

Tüzüşer her kün meşrep her ep bilen

...

...

Xuşalliq meşrepniñ menasiken,

Meşrep xuşalliqniñ seynasiken.

Kélerken aña şadliq izdigenmu,

Kélerken aña yaşliq izdigenmu.

“Meşrepte doğmuş mu Dolan halkı,

Veya ikiz mi meşrep ille.

Meşrepsiz görüşme olmaz mı ya?

Kurulur her gün meşrep her durumda.

...

...

Neşe meşrebin anlamıymış,

Meşrep sevincin bahçesiymiş.

Gelirmiş ona mutluluk arayan da,

Gelirmiş ona gençlik arayan da,”

Meşrep geleneği içinde karşımıza çıkan ve en az meşrep kadar önemli bir yere sahip olan diğer bir kavram ise *ussul* “dans” kavramıdır.

Hareket sanatı veya hareket dili olarak bilinen *ussul* (halk dansı) Uygur Türklerinin bayram ve eğlence kültürünün vazgeçilmez unsurları arasındadır. Belirli bir ritim eşliğinde insan bedeninin adeta bir enstrüman gibi kullanıldığı *ussul* sanatı, eğlenmenin yanı sıra kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasında zihinsel ve fiziksel olarak eğitici bir rol üstlenmekte ve millî bir kimlik taşımaktadır (Gönel Sönmez, 2017: 149).

Şairin *ussul* ile ilgili yazmış olduğu *Ussulçi Bovay* “Dansçı Dede” (s.25) şiirinde baştan ayağa beyaz giyinmiş bir dedenin dans ederken zevk içinde hiç yorulmadan söylenen şarkıya eşlik ettiği, bazen yüzen bir yelken gibi ağır ağır bazen de kabaran bir su gibi coşması tasvir edilmiş. Şiirin sonunda dans meclislerinde zevkle yüreklerin çarptığı ve güzellikler bularak olgunluğa erişildiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Aq éçilğan étirgülmü u,

Baştin-ayağ kiyinişi aq.

(Yektiki aq, kiygen böki aq,

Çaç-saqili, bir cüp qéşi aq)

...

Zoq béridu herbir herikiti,

Güzellikniñ bolup sülkiti,

Tesviridek yaki şox sazniñ,

Bolar canniñ şérin ülpiti.

“Beyaz açılan gül mü o,

Baştan ayağa kıyafeti beyaz

Cüppesi beyaz, şapkası beyaz,

Saç sakalı, bir çift kaş beyaz.

...

Zevk verir her bir hareketi,

Güzelliğin mizacı olmuş.

Resim gibi veya cilveli sazın,

Olur, canın şirin dostu.”

Meşreplerde oynanan danslar, çalınan müzikler ve söylenen makamlar sayesinde eğlence arttırılmaktadır. Birbirinden farklı icraya sahip olan birçok dans bulunmaktadır. Turgan Şavudun’un meşrep ile ilgili yazmış olduğu şiirlerinden birisi de bu dans çeşitlerinden biri olan “*Pota Ussuli*” Kuşak Dansı (s.27) şiiridir.

Qiziq iken pota ussuli,

Qiziq iken buniñ usuli.

Çiqsa pota kimniñ qoliğa,

U hökümrän iken şü yoli.

Pota sunup, tartip ussulğa,

Qol uzartsa urup qoliğa.

Ayländurar meydanni neççe,

Pirqiritip oñ ve solğa.

“Zevkliymiş kuşak dansı,

Zevkliymiş bunun usulü.

Kuşak kimin eline geçerse,

O üstünmüş, böyleymiş kuralı.

Kuşak uzatıp, dansa davet,

El uzatsa vurup eline.

Döndürür meydanda kaç kez,

Çevirerek sağ ve soluna.”

Şair, bu şiirinde üslup olarak sade anlatımı tercih etmiştir. Şiirin tamamına bakıldığında Pota ussulünün nasıl oynandığı, kurallarının neler olduğu ve ceza sisteminin nasıl uygulandığı dile getirilmiştir. Pota ussulü yani kuşak dansında meşrepte yer alan kişilerden birisi kuşağı eline alır ve bu oyuna hâkim olur, seçtiği bir kişiye kuşağı uzatarak meydana davet eder, ardından kuşağı ahenkle sağa ve sola çevirir. Ahengi bozan kişiye diğer kişi kuşak ile hafifçe vurur. Dayağı yiyen kişinin inleyip boyun eğmemesi gerekir. Eğer ki dayak yediği için sızlanırsa etraftaki kişiler de o kadar çok güler. Bu oyundaki bütün hareketler oynayan kişilere çevik olmayı öğretir. Çevik olan bir kişi bu oyunda dayak yemez ancak çevik olmayan kişiler en çok dayağı yiyen kişilerdir. Şair bu şiirinde öğreticiliğin yanında biraz da şiire lirizm katarak bu meşrepte yer alan kişilerin Pota ussulü oynayan iki sevdalı gencin birbirine olan sevdasına şahitliğini işlemiştir. Buradan meşreplerde gençlerin evlenmeleri için uygun aday arayıp bulduklarını da görmekteyiz. Buna benzer durumları Anadolu’da da görülmektedir. Anadolu’da ebeveynlerin katıldığı düğünlerde evlilik çağına gelmiş bekâr kız ve erkek evlatları için uygun aday aramaları bu durumla örtüşmektedir.

Turgan Şavudun, şiirlerinde Uygur Türklerinin kültürünü yansıtan birçok çalgı aletine yer vermiştir. Uygurlara ait olan ve şiirlerinde geçen çalgılardan bazıları şunlardır: kalun, dap, satar, gece, tembür, ravap, dutar, yalguzek ve burga’dır. Bu çalgı aletlerinden dutar: destan ve hikâye anlatımında kullanılan iki telli sazdır. Tembür: çekerek çalınan bir çalgı aletidir. Kalun: Uygurların en eski çalgı aletlerinden biridir. Ravap: Mızrap ile çalınan bir alettir. Dutar: Telli bir çalgı aletidir. Vurmalı çalgılar arasında yer alan def, en eski ve en sesli çalgı aletidir. (Tuerde, 2016: 27-29)

Turgan Şavudun, şiirlerinde tarihî kahramanlara yer vermiştir. Bunlardan biri Sadir Palvan’dır. Gulca’da çiftçi bir ailenin çocuğu olarak 1798 yılında dünyaya gelen

Sadir Palvan, Uygur Türkleri arasında haksızlığa, zulme ve baskıya karşı direnişte sembol haline gelmiş yetenekli bir halk şairidir (Öger, 2012: 112).

Qebreñge keldim tavap qilgili,

Çevreñge layiq cavab qilgili.

Tağdek qamitiñ ötti aldimdin, (s.5)

Tamçe yéşimni nayap qilgili.

“Mezarına geldim tavaf etmeye,

Torununa layık cevap vermeye.

Koca endamın geçti önümden,

Damla yaşımı eşsiz kılmaya.”

Şairin şiirinde yer verdiği diğer tarihî kahraman ise Dilşad Hatun adıyla da bilinen İparhan’dır.

Adına oyunlar, hikâyeler şarkılar, şiirler, yazılmış ve teninin kokusu ile dillere destan olan bu güzel kadın Çin tarihinde barışın, Uygur tarihinde ise kahramanlığın sembolü olmuştur. İparhan, bazı kaynaklarda imparator tarafından Türk topraklarından esir alınan, memleketinden ayrı bırakılan güzel olarak tasvir edilmiştir (Ecem Ceylan, 2017: 252).

Uçturpan bağridin uçqan şox şamal

Cigdiler hidini élip kélidu.

Piçirlap ötmüşniñ keçmişlerini

Untulğan her dilğa sélip kélidu.

Cigdiler merdlikniñ yarqin sémasi,

Pütülgen tömürdin goli, şax-şéxi.

Yapriqi kümüştin, gül, mévisi zer,

Yat qolğa teyyar hem neşter-piçiqi. (s.99)

“Uçturfan bağından esen cilveli rüzgâr

Yiğdeler kokusunu getirmekte,

Fısıldaşıp ölenlerin geçmişlerini

Unutulmuş her gönle yerleştirmekte.

Yiğdeler mertliğin parlak siması,

Bükülen demirden gövdesi dal budağı.

Yaprağı gümüşten, çiçek meyvesi altın,

Yabancı ele hazır hem neşteri.”

1.3. AŞK VE SEVGİ KONULU ŞİİRLERİ

Şiiri şiir yapan, ona mana katan en önemli unsurlardan biri de aşk ve sevgidir. Aşk ve sevgi konulu şiirler birçok şairin şiirinde olduğu gibi Turgan Şavudun’un şiirlerinde de geniş yer tutmaktadır. Sevgi, nefes alan her canlıda var olan en önemli kuvvettir. Bu kuvvet, yerleştiği her gönlü yüceltir. Şavudun’un şiirlerinde karşımıza çıkan aşk beşerî bir aşktır. Beşerî bir sevgiliye duyulan aşk ve sevginin şairde uyandırdı hisler *Ey Peri* “*Ey Peri*” (s.32) adlı şiirinde sevgiliyi her görüşünde farklı farklı duygulara kapılan aşığın hâli anlatılmaktadır:

Bir körüp kirdi köñül işqiñ koyığa ey peri,

İkki körmekni péqir pükti oyığa, ey peri.

Üç körüşke ger nésip qilsa muyesser igisi,

Pes kéler belkim sama péqir boyığa, ey peri.

“Bir kez görüp girdi gönül aşkın sokağına, ey peri,

İkinci görmeyi fakir gönlüne koydu, ey peri.

Üçüncü kez görmeyi eğer nasip etse sahibi,

Alçak gelir belki gökyüzü fakirin boyuna ey peri.”

Turğan Şavudun, aşkı bela gibi görerek aşkın insana dert ve tasa vereceğini, aşka düşen kişilerin ayrılık ateşi ile yanacağını *Cismim İşq, Men İştiaq* “Sen Aşksın Ben Âşık” (s.33) adlı şiirinde ustalıkla anlatmıştır:

Bir yigit erdim gem-gusse azablardin yiraq,

Ne bala boldiki, köydürdi méni izgü piraq.

Aqturup cismimda qénimni goya yalqun süpet,

Miñ quyaş teptini kirgüzdi bu tenge iştiaq.

“İştiaqni tarta-tarta héç madarim qalmidi”,

Kündüzi bihoş, garañmen, kéçide bidar biraq.

“Bir yiğit erdim gam kederden uzak,

Ne bela oldu ki, yandırdı beni güzel ayrılık.

Akıtıp bedenimden kanımı sanki alev sıfat,

Bin güneş sıcaklığı girdirdi bu cana ihtiras.

İhtirası çeke çeke hiç mecalim kalmadı,

Gündüzü şuursuz, akılsızım, geceleyin uyanık.”

Şairin şiirlerinde görülen bazı zıtlıklar onun hayatındaki çelişkileri yansıtır. Bazı şiirlerinde aşkı azap verici bir duygu olarak ele alırken bazı şiirlerinde ise sevginin insanı güçlü kılacağına, sevgi ile insanın hayatta daha mutlu ve başarılı olacağına inanır. Bu nedenle aşk ve sevgi konulu şiirlerinde sevgiyi yücelterek, sevgisizliğin insanı harap ettiğini, sevgisiz hiçbir derde çare bulunamayacağını anlattığı *Söyğü* “Sevgi” (s.35) adlı şiirinde sevginin insanlar için su ve hava gibi gerekli olduğunu ifade etmektedir:

Söyğü ölmes söyğüge alem guva,

Söygüsiz adem xarab, alem guva.

Söyğünü etse teqib, til tutular,

Söygüsiz derd ehlige yoq héç dava.

“Sevgi ölmez sevgiye âlem şahit,

Sevgisiz insan harap, âlem karanlıktır.

Sevgini takip etse dil tutulur,

Sevgisiz dertli halka çare yok.”

1.4. NEVRUZ VE BAYRAM KONULU ŞİİRLERİ

Farsça bir sözcük olan ve “yeni gün” anlamına gelen Nevruz her yıl gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart tarihinde bütün Türk dünyası topluluklarında farklı adlarda anılmaktadır. Nevruz, Türk dünyasının geçmişten beri ortak kültürel mirasıdır. Bundan dolayı Türk dünyasında ve Anadolu’da ortak inanç ve çeşitli eğlencelerle, millî heyecanlarla yıllardır Türk kültürüne has yöntemlerden esinlenerek kutlanılmaktadır.

Turgan Şavudun’un *Söyğü Uçquni* adlı eseri incelendiğinde şiirlerinde nevrüz kültürüne dair izler de görmektediriz. Uygur Türkleri arasında “noruz” olarak adlandırılan nevrüz hakkında yazdığı *Noruz Çaçgusi* “Nevruz Saçkısı” (s.83) Uygur Türklerinin Nevruz bayramı kutlamalarına önem verdiklerini göstermektedir:

Muz yağatti mudhiş qışniñ eptidin,

Érip ketti bugün noruz teptidin.

Ta ezeldin tebietniñ hökmi şu,

Almışidu kün-tünmu şu vecidin.

Şuñä noruz: pursetni çin tut, deydu,

Purset muhim her minutni ut, deydu.

Tiklep yerge sapiniñni vaqtida,

Aççıq terniñ şarabini yut, deydu.

“Kar yağardı ürpertici kışta,

Eridi bugün nevrüz hararetinden.

Ta ezelden tabiatın hükmü bu,
Nöbetleşir gün ve gece bu sebepten.

Onun için nevrüz; fırsatını sağlam tut, der,
Fırsat önemli her dakikayı kazan, der.
Dikip yere karasabanını zamanında,
Acı terin şarabını yut, der.”

Burada şiirin başlığında geçen “saçğu” kelimesi anlam olarak düğünde gelinin, yeni doğan bebeğin ya da sünnet olan çocuğun başında çevrilerek saçılan para ya da şeker gibi şeyleri ifade eder. Saçı saçma geleneği Türk kültüründe de mevcut bir gelenektir. Bilhassa düğünlerde evlenen kişilerin üzerine arpa, buğday ve şeker gibi yiyecekler saçılır. Buradaki temel amaç ve inanç yeni yuva kuran çiftlerin evlerinin bereketli, ağızlarının tatlı olması içindir.

Turgan Şavudun’un şiirlerinde değindiği diğer bir konu bayram ve bayram sevincidir. Bütün milletlerde görülen bayram coşkusu sayesinde birlik ve beraberlik duygusu sağlamlaşmaktadır. Bayramlar sayesinde insanlar mutluluk ve huzura kavuşurlar. Şairin *Héyt Tentenisi* “Bayram Tantanası” (s.81) şiiri bu mutluluk ve birliği ifade etmek bakımından örnek gösterilebilir:

Héyt keldi dilni yayritip,

Her yanga şadliq taritip.

Çüşti samağa bunda el,

Alemni heyran qaritip.

Héyttur xuşalliq simvoli,

Şadliq köñülñiñ merguli.

Şadliqqa şadliq qoşqusi,

İlliq tebessum her yoli.

“Bayram geldi, gönlü rahatlatıp,

Her yana mutluluk dağıtıp.

Düştü gökyüzüne burada halk,

Âlemi hayran gösterip.

Bayramdır sevinç sembolü,

Mutluluk gönlün melodisi,

Mutluluğa mutluluk katması,

Sıcak tebessüm her yolu.”

1.5. DOSTLUK HAKKINDA YAZDIĞI ŞİİRLERİ

Dostluk kavramı, hayatın bize sunmuş olduğu en büyük armağanlardan biridir. Zaman zaman insanoğlu umutsuzluğa kapıldığında, zora düştüğünde ya da tam aksine sevindiğinde, mutlu olduğu zamanlarda genellikle bir dosta ihtiyaç duyar. Özellikle teknoloji çağının ilerleyip bireylerin gittikçe yalnızlığa mahkûm edildiği bu zamanlarda gerçek bir dost bulmak en büyük hazineye sahip olmakla birdir.

Turgan Şavudun, eserinde dostluk ile ilgili iki şiire yer vermiştir. Bu şiirlerinden *Dost Bilen* “Dost İle” (s.13) adlı şiirinde insanların bir dostu olması gerektiğini ve dostsuz bir gönlün çöle benzediğini ifade etmektedir:

Dost bilen xuştur köñül,

Dostsiz köñül goyaki çöl.

Dost bilen yayrap yürek,

Şadliq açar levlerde gül.

Dost bilen azadidur

Addiy, körümsiz xanimu.

Bal t  tar i  ken s  y    

Sezmes g  ribliq h    k     .

“Dost ile hoştur gönül,

Dostsuz gönül sanki    l,

Dost ile coşar yürek,

Açar dudaklarda      .

Dost ile güzeldir

Sade, gösterişsiz ev de.

Bal tadında i  ti  in su da,

Hissetmez gurbette hiç gönül.”

1.6. KADIN VE ANA HAKKINDA YAZDIĞI     RLER  

Mustafa Kemal Atatürk’ün “   na inanmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir.” sözü kadının toplumda ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Eski dönemlerden beri d   lanıp, sosyal yaşamın dışında tutulan, k  le muamelesi yapılarak çalıştırılan, eziyet edilen kadın portresi eskisi kadar olmasa da h  l   içinde yaşanılan yüzyılda mevcuttur. Ancak bilgi çağının ve kanunların sağlamış olduğu olumlu şartlar sonucunda bugün kadınlar daha   zg  r ve bilinçli yetişmekte, daha saygın bir konumda bulunmaktadır.

Şairin bu eserinde, kadınlar hakkında yazmış olduğu şiirlerinde kadınlara ne kadar değer verdiği g  r  lmektedir. *Ayal* “Kadın” (s.40) başlıklı şiirinde varlığını kadına borçlu olduğunu, onunla sırda   olarak büyüdüğünü ve dünyanın tadını kadın sevgisinden bulduğunu, kadın olmadan dünyada iyiliğin, güzelliğin olmayacağını ve kadının y  celi  ini anlatmaktadır:

Men ayaldin tu  uldum,

Östüm ayal qoynida.

Boldi ayal sirdişim,

Herdem otluq tuyğuda.

Lezzitini dunyaniñ

Kördüm ayal méhridin.

Kördüm güzel iqbalni,

Nur oynığan çéhridin.

“Ben kadından doğdum,

Büyüdüm kadın kucasında.

Kadın sırdaşım oldu,

Her zaman alevli duyguda.

Lezzetini dünyanın

Kadın sevgisinden.

Gördüm güzel geleceği,

Işık saçan çehresinden.”

Şavudun, kadınların narin bir ruha sahip olduklarını ve daima korunmaya muhtaç olduklarını *Pelektiki Perizatlar* “Gökteki Periler” (s.100) başlıklı şiirinde dile getirerek onlara güzel dilekte bulunmuş:

Şuñlaşqa herqaçan asraşqa mohtac,

Ayallar vucudi, qeddi-qamiti.

Körmisun hergiz derd ayallar qelbi,

Ayallar hayatniñ körki-rahiti...

“Bunun için hep korunmaya muhtaç,

Kadınlar vücudu endamı.

Görmesin dert hiçbir zaman kadınların kalbi,

Kadınlar hayatın güzelliği ve huzuru...”

Şair, analar hakkında yazmış olduğu şiirlerinde her ananın özel olduğunu, güzellikte eşsiz olduğunu ve anaların unutulmaz ninnileri ile evlatlarına sonsuz sevgiler sunduğunu dile getirmektedir:

Hidiñni hidlisam qançe,

Yene méhriñge qanmaymen.

Yéqip bağrimni bağriñga,

Cénimğa can qatay deymen.

Esimdin elliyiñ ketmes,

Aña héç naxşa-saz yetmes.

Éşip can riştidin tarlar,

Cahanga yañritay deymen. (s.77)

“Kokunu koklasam çokça,

Yine de sevgine doymam.

Sürüp bağrını bağrıma,

Canıma can katayım derim.

Hatırımdan ninnin çıkmaz,

Ona asla şarkı ve saz yetişmez.

Aşıp can bağından teller,

Cihana haykırayım derim.”

1.7. ÇEŞİTLİ KONULARDA YAZDIĞI ŞİİRLERİ

Turgan Şavudun'un incelenen bu eserinde yazdığı şiirler arasında muhtevası şiirlerinin genel muhtevasından farklı birçok şiiri vardır. Eserinde ele aldığı şiirlerin konusu başlıklarından hareketle sıralanacak olursa, dil hakkında, gazeteci, sokak süpürücüsü, hilekârlık, helal ve haram hakkında, meyhane hakkında ve memurlar hakkında birbirinden farklı sosyal konulara yer vermiştir. Örneğin gazete satan bir dedeyi anlattığı *Gézit Satğuçi Bovay* “Gazete Satıcısı Dede” (s.79) şiirinde satıcının kişilere nasıl yaklaştığını, işini nasıl yaptığını anlatmaktadır:

Çaç-saqili aqarğan qardek,

Puti aqsar, qeddi goya yay.

Qollirida texlengen gézit,

Xéridarni çillar xuş çiray.

Qizil çirağ yangan minutmu,

Nezeridin bolmaydu saqit.

Tormuzlangan maşinilarğa,

Yandişidu külüp her vaqit.

“Saç sakalı ağarmış kar gibi,

Ayağı aksar, boyu sanki eğri.

Ellerinde hazırlanmış gazete,

Müşteriyi çağırır hoş yüzle.

Kızıl yüzü yanmış anında,

Bakışından olmaz bedava.

Frenlenmiş makinalara,

Yaklaşıp gülerek her zaman.”

Koça Süpürgüçi “Sokak Süpürücüsü” (s.88) adlı şiirinde mesleğini severek yapan ve işini hakkıyla yapınca huzura kavuşan süpürgeciyi anlatmaktadır:

Sübhidek eylep xaliy yolni çañdin.

Oygitar tañni her çağ süpürgisi.

Quyaşteq çaqnar çéhri pütkende iş,

Yüzige tépip illiq xuş külkisi.

Ötkende maşinilar çañ-tozansız,

Söyüner iç-içidin öz kespige.

Tikiler zoqi bilen yénip-yénip,

Gubarsız qiz-yigitniñ uz bestige.

“Seher vakti arındırıp yolu tozdan,

Uyandırır sabahı her zaman süpürgesi.

Güneş gibi parlar çehresi bittiğinde iş,

Yüzünde mutluluk, hoş gülüşü.

Geçtiğinde arabalar toz dumansız,

Sevinir içten içe mesleğine.

Dikilir hayranlıkla tekrar tekrar,

Aşıkâr gençlerin güzel bedenine.”

Tuğan Şavudun, Uygur Türklerinin içinden yetişmiş önemli sanatçılar için mersiyelere de yazmıştır. Böylelikle hem onları yâd etmiş hem de değerli sanatçıların halk tarafından tanınmalarını ve gönüllerde yaşamalarını sağlamıştır. Bu mersiyelerden birisini Pekin Radyo Enstitü Yabancı Diller Fakültesi Türk Dili Bölümü mezunu Türkolog, radyo gazetecisi, çevirmen ve yazar olan Tursunay Sakım için yazmıştır.

Şairin, yazmış olduğu mersiyyeden de anlaşılacağı üzere Tursunay Hanım, Türkçeden Uygurcaya birçok eser çevirmiştir. Bu eserler içinde Reşat Nuri Güntekin'in "Çalığışu", Sabahattin Ali'nin "Kürk Mantolu Madonna" isimli romanı ve Kerime Nadir'in "Hıçkırık" romanı bulunmaktadır.

Çéhriñizdin ketmeytti külke,

Oxşayttiñiz misali gülge.

Sorunlarda qozğaytti heves,

Bolup temkin turqiñiz ülge.

Kelsiñizmu şuñä maxtilip,

Maxtiniştin yıraq idiñiz.

Maxtaşlarni yumurluq külüp,

Ret qilişqa amraq idiñiz. (s.118)

"Yüzünüzden gitmezdi tebessüm,

Benzerdiniz tıpkı güle.

Meclislerde dürtülenir heves,

Sakin duruşunuz örnek.

Gelseniz de onun için övünüp,

Övünmeden uzaktınız,

Övmeleri gülerek,

Reddetmeye hevesliydiniz."

Şair, bir diğer mersiyesini ise 13 Şubat 1989 yılında vefat eden Yeni Uygur Edebiyatı sanatçılarından biri olan ünlü yazar ve şair Tayipcan Aliyev'in vefatının 29. yıl münasebetiyle yazmıştır. 11 Nisan 1930 yılında İli vilayetinin Korgas nahiyesinde

dünyaya gelen Tayipcan Aliyev, kırk yıllık sanat hayatında binden fazla şiir, rubai ve destan kaleme almıştır (Emet, 1998: 114).

Tarix bétige taşlısam nezer,

Körimen sizni sepnîñ bésida.

Kélisiz üzülmes qoşunni başlap,

Nezmiler pütüp veten işqida.

Taptiniz aña layiq iltipat

Aldiñiz orun tördin her qaçan

Yañraq üniñiz munberler ara.

Tonutti sizni ve bizni haman.

Aylandi elniñ pexrige şuña,

Téyipcan, dégen izgü namiñiz.

Birleşti çünki el zoqi bilen.

El üçün qoşqan şerep-şaniñiz.

“Tarih sayfasına baksam,

Görürüm sizi listenin başında.

Gelirsiniz kesilmez ordunun,

Şiirler yazılmış vatan aşkında.

Eriştiniz işte layık iltifat,

Yer aldınız başköşeden her zaman.

Yankılı sesiniz minberler arasında,

Tanıttı sizi ve bizi hemen.

Döndü halkın övgüsüne böylece,

Tayipcan denen mukaddes adınız.

Kavuştu çünkü halk hayranlıkla,

Halk için toplanmış şan şerefınız.”

Turgan Şavudun, *Tuyuğlar* “Tuyuğlar” (s.108) başlığı altında yazmış olduğu dörtlüklerde çeşitli konularda okuyucuya öğütler vermektedir. Bir dörtlüğünde hayatını ülkesi için adayan ve halkın içinde geleneklere bağlı olarak yetişmiş olan yiğitlerin harama göz dikmeden, kanaat ederek her zaman helal yemeye çalıştıklarını vurgular:

El bilen kökler er, yağmur bilen yer,

Heqiqiy er haman el gémîni yer.

Ömrini el üçün atığan merdler,

Yésimu qançe az, haman halal yer. (2/s.108)

“Halk ile er yetişir, yağmur ile yer,

Hakiki er hep halk gamını çeker.

Ömrünü halk için adayan mertler,

Ne kadar az yese de hep helal yer.”

Bir işle meşgul olmanın, bir beceriye sahip olmanın ve yaşam mücadelesinin sonunun olmadığını, bir işe girişince canla başla çalışılması gerektiğini şu dörtlükle vurgulamıştır:

Meyli sen yer éçip unda köçet tik,

Ya hüner igilep kiyim-kécek tik.

Payani yoq hergiz tirikçilikniñ,

Tallıgan işiñğa haman canni tik. (4/s.108)

“İstersen yer açıp orada fidan dik,

İster hüner sahibi ol, kıyafet dik.

Sınırı yok asla hayatın,

Seçtiğin işe hemen canını tak.”

İnsanın iradesi olduğu sürece her zaman genç ve dinamik olacağını dile getiren şair, yaşın ve sakalın hiçbir işe engel olamayacağını ve iradesiz insanların ömür boyu pişmanlık gözyaşlarının kurumayacağını şu dörtlülle belirtmiştir:

Putlaşmas her işqa saqal bilen yaş.

Bolsila iradeñ sen meñgüğe yaş.

Tutmisañ pursetni bolup déligul,

Qurumas közüñdin puşaymanlıq yaş. (9/s.110)

“Engellemez hiçbir işi sakal ile yaş,

İraden varsa sen ebedî gençsin.

Yakalamazsan fırsatı akılsız olup,

Kurumaz gözünden pişmanlık yaşı.”

Millet olarak birlik olmamızı sağlayan temel unsurların başında ana dil gelir. Bu bilinçte olan şair, halkın övüncü ve işareti olarak gördüğü ana dilin kıymetini bilmek gerektiğini, kıymeti bilinmediği takdirde kemiksiz bir etten farkı olmayacağını şu dörtlük ile dile getirmiştir:

Milletniñ belgisi, pexri ana til,

Şu ana til bilen biz çiqarduq til.

Yetmisek şu ana tilniñ qedrige,

Bir parçe loq göştin ibarettur til. (14/s.111)

“Milletin işareti övüncü ana dil,

Bu ana dil ile çıkardık dil,

Bilmezsek bu ana dilin kıymetini,

Bir parça kemiksiz etten ibarettir dil.”

Şavudun, yalancı, hilekâr kimselere aldanmamayı ve onlarla arkadaşlık yapmamak gerektiğini vurguladığı dörtlüğünde yalancı ve hilekârların toprağı altın yapıp göstermelerini sanki Orhun Abidelerinden Bilge Kağan abidesinin kuzey yüzünde yazılan *süçig sabın yımşak ağın arıp ırak [budunuğ ança] yağutır ermiş*. “Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış” sözünü anımsatmaktadır (Ergin, 2013: 88-89).

Qilmiğin meslekdaş lapçi topini,

Zer qilip körsiter saña topini.

Kavaktur gadayğan qomuşniñ içi,

Bolmiğan buğdayniñ köptür topini. (16/s.112)

“Arkadaş edinme yalancı kesimi.

Altın yapıp gösterir sana toprağı,

Boştur kibirli kamışın içi,

Olmamış buğdayın çoktur tozu.”

Başka bir dörtlüğünde alın teri ile çalışan insanların helal rızık peşinde koşarak helal kazanıp helal lokma yediklerini dile getirmiş:

Mevcudatniñ anisidur yer,

Şuňa hemme yer gémimi yer.

Yerge qan-ter töküp ötkenler,

Öz rizqini halal tépip yer. (27/s.114)

“Bütün varlıkların anasıdır yer,

Bunun için dünya gamını yer.

Dünyaya kan ter döküp geçenler,

Kendi rızkını helal bulup yer.”

Şair, Masal ve Hicivler başlığı altında yazmış olduğu *Qabahetlik Çüş* “Kabahatli Rüya” (s.125) adlı şiirinde uzun zaman çalışıp yorulmuş bir insanın yorgunlukla deliksiz bir uykuya daldığı esnada gördüğü rüyayı anlatır. Bu kişi, rüyasında vücudundaki yedi organın bencillik ve kibirle birbirlerine üstünlük kurma mücadelesine şahit olur. Bu yedi organ; ayak, göz, kulak, ağız, burun, el ve baştır. Her bir organ kendi becerisini anlatarak diğer organların kendisine itaat etmesini istemektedir. Fakat rüya sonunda komutanlık iddiasında bulunan bütün organlar övündükleri kudretlerine rağmen birikmiş bir grup karıncaya ziyafet olmaktan kurtulamaz. Tam o esnada rüya sahibi iç çekerek uykusundan uyanıp kendi kendine “*neden böyle kötü bir rüya gördüm?*” diye sorup rüyasını yorumlarken daha sonra rüyasının Allah tarafından gönderilen bir müjde olduğu sonucuna varmaktadır. Kâinata her şeyin eşit bir şekilde yaratıldığını, kimsenin kimseden üstün olmadığını ve nihayetinde ölümün herkesi eşit kılacağı sonucuna varmaktadır. Şair, burada insan vücudundaki organları kişileştirip yeryüzünde kibirle yaşayıp herkesten üstün olma sevdasına kapılan insanları eleştirmiş ve uykunun yarı ölüm olduğu mesajını iletmek istemiştir. Rüyayı da uykunun çöpu olarak gören Şavudun, ölmeden önce uyku ile insanlara küçük bir ölüm provası yaptırmakta ve insanların gaflet uykusundan uyanmalarını istemektedir.

Deptu qarap her ezağa birmubir:

-Barmu yaki bu çüşümde özge sir?

Yaq bu uluğ teñrimizdin bésaret,

Qondurmasqa pak vucudqa qilçe kir.

Yaralmişta teñ yaralğan barçiniñ,

Hetta tağda ösken qarığay, arçiniñ.

Bir-birige çin çirmaşqan yiltizi,

Teñ kėsiler tegse tiği paltiniñ.

Adem dégen mohtac yette ezağa,

İge adem u bilen yer, pezağa.

Ademsiz u ezaniñ ne kéreki,

Usiz adem törelgey ne mazağa.

“Her organına bir bir bakarak demiş:

Var mı bu rüyamda başka bir sır?

Hayır! Bu yüce Tanrımızdan müjde,

Temiz vücuduna zerre kir kondurmamaya

Yaratılıştā eşit yaratılmış bütünün,

Dağda yetişen çam, köknar ağacının.

Birbirine sağlam dolanmış kökleri,

Eşit kesilir değse baltanın ağzı.

İnsan dediğin yedi organa muhtaç,

İnsan onunla sahip yeryüzüne.

İnsansız bu organın ne gereği.

Onsuz insan hangi lezzete erişir?”

Turgan Şavudun, kaleme almış olduğu *Meyxana* “Meyhane” (s.133) başlıklı şiirinde bu mekân hakkındaki düşüncelerini dile getirmektedir. Narlı (2014: 279), öteki mekânlar içerisinde sınıflandırdığı meyhaneleri “öncelikle bu mekânlar herkesin değil,

bazılarının mekânlarıdır. Bütün şehirliler bir eve gidebilir, sokaklarda dolaşabilir; kahvelerde, parklarda oturabilir; ama herkes meyhaneye girmez.” şeklinde belirtmiştir.

Parlatır (2012:1083), Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde meyhaneyi “içki içilen yer” olarak tanımlar. Meyhaneler bazen zevk alıp eğlenmenin bazen de dertlerin içki ile paylaşıldığı hüznün adresi olarak geçmişten günümüze şiir içinde önemli mekânlar arasında yer almaktadır. Acehan (2018: 384), ise meyhaneyi “genellikle meyhane, halk içinde orta tabaka ve daha alt kesim için bir anlam ifade eder. Üst gelir grubuna dâhil olanların az bir kesimi tarafından tercih edilen bir yerdir” şeklinde tanımlar.

Turgan Şavudun’un şiirinde meyhane, insanın girer girmez gönlüne ateş salan ve onun için ayrılan ayrı bir yer, özel bir evdir. Meyhanede içki içen insanın bir anda gençliğine döneceğini vurgulayan şair, içkinin etkisi ile akıl ve utanma gibi yetilerin kaybolması sonucu insanın ne yaptığının farkında olmadığı anlatmış. İçkinin tesiri ile insanın bilinçsiz davranacağını, içki ile şeytanın bile dansa kalkabileceğini ve meyhanelerin büyük bir hırsla zengin insanların paralarını saçmasını aşağıdaki dizeleri ile dile getirmiştir:

*Oltursañmu çoñ süpet abruyuñni saqlaşqa,
Ortaq iken mey tepti şap burut ve aq başqa,
İçseñ töt ser çoqumdur aylanmiqiñ yapıyaşqa,
Közüñ oynar her yanda sazğa teñkeş taqlaşqa,
Hetta cinni ussulğa salar iken meyxana.*

*Bolmas bunda hergizmu tartiniş ve yatsiniş,
Bir gevdige aylanğan yaş, qéri hem yat cins,
Kupayidur romkañni soquşturuş, köz qisiş,
Aylandurar hatemge séni şu peyt, şu héris,
Pullirini puldarniñ çaçar iken meyxana.*

“Otursan da saygın itibarını korumaya,

Ortak imiş mey sıcaklığı uzun bıyık ve ak saç,
İçsen dört kadeh gençleşirsin kesin,
Gözün oynar her yanda saza ayarlı yakınlaşmaya,
Hatta şeytanı dansa kaldırır imiş meyhane.

Olmaz burada hiçbir zaman utanma ve yadırgama,
Bir beden olan genç, yaşlı ve yabancı herkes,
Kanaattir kadehini tokuşturmak ve göz kırpmak,
Hatem'e çevirir seni bu fırsat bu hırs,
Paralarını zenginin saçar imiş meyhane.”

Narlı (2014: 278)'nın dediği gibi “meyhaneye giren insan, girmeden önceki insandan farklıdır”. Meyhanede insanlar içki içerek, kendileri gibi dertli olan insanlarla dertleşerek dertlerini unutup bir süreliğine de olsa iç âlemlerini çekinmeden anlatarak kurtulmanın mutluluğunu yaşamaktadırlar. Şavudun'a göre derdi olmayanların meyhane işinin olmayacağını ancak dertli olanlara buradan başka çare olabilecek bir mekânın bulunamayacağını vurgulayarak içkinin derdi olanların derdine deva, topala ayak, köre göz aşığı da hizmetçi olacağını dile getirmiştir:

Derdi barlar yiglaydu, derdi yoqniñ kari yoq,
Derdke derman bolmaqqa bunda özge çare yoq,
Ülpetsizniñ hem bunda meydin başqa yari yoq,
Bir-birini oñlaşqa meydin başqa dora yoq,
Şu doridin inavet tapar iken meyxana. (s.134)

“Derdi olanlar ağlar derdi olmayanın işi yok,
Derde derman olmaya buradan başka çare yok,
Dostsuzun hem burada şaraptan başka yârî yok,

Birbirini düzeltmeye şaraptan başka ilaç yok,

Şu ilaçtan yardım bulur imiş meyhane.”

Şair, her ne kadar şiirin başlarında meyhaneyi övüyor gibi gözükse de son dizelerde meyhaneye giren insanın mest olmuş bir şekilde oradan çıkacağını fakat diğer insanların gözünde alçak ve değersiz görüneceklerini, meyhane de huzurlu olsalar da bu mekânın iyi olmadığını ve bir defa alışan insanın oradan kopamayacağını dile getirmektedir:

Meyxanığa kirdim köp, çeksiz huzur sürdüm köp,

Xilmuxil şu işlarni hemmidin bek kördüm köp,

Meyxanini sökmektin özge néme derdim köp,

Amalsiz men kirmeske aña köñül berdim köp,

Xiruindek herkimge xumar iken meyxana (s.135).

“Meyhaneye girdim sonsuz huzur sürdüm çok,

Çeşit çeşit şu işlerin hepsinden pek gördüm çok,

Meyhaneye sövmekten başka ne derdim çok,

Çaresiz ben girmemeye ona gönül verdim çok,

Eroin gibi herkese tutku imiş meyhane.”

2. TURĞAN ŞAVUDUN’UN ŞİİRLERİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1. NAZİM ŞEKİLLERİ

2.1.1. Beyitlerle Kurulan Nazım Şekilleri

Turğan Şavudun’un beyitler halinde yazdığı şiirlerinin sayısı üçtür. Bunlardan *Çiqtiniz* (s.30) on dört beyit, *Boldiñiz* (s.54) on beyit, *Ussulçi Qiz Naxşisi* (s.58) altı beyittir.

Sehne méniñ cevlangahim, pexrim, şadliqim,

Sehne bilen tapti kamal körkem yaşliqim.

Qarlıgaçtek pervazimda bahar eksi bar,

Aq qu süpet reptarimda tağlar besti bar. (s.58)

“Sahne benim coşma yerim, övüncüm, mutluluğum,

Sahne ile buldu olgunluk güzel gençliğim.

Kırlangıç gibi süzülüşümde bahar yansıması var,

Ak kuğu sıfat halimde dağlar bünyesi var.”

2.1.2. Dörtlüklerle Kurulan Nazım Şekilleri

Turgan Şavudun, şiirlerinin büyük bir çoğunluğu dörtlüklerle kurulan nazım şekilleri ile yazmıştır. İncelediğimiz eserdeki şiirlerin yetmiş iki tanesi dörtlük nazım şekli ile yazılmıştır. Turgan Şavudun'un dörtlüklerle yazdığı şiirlerin dörtlük sayıları şu şekildedir: *Yurtum Almisi* (s.1) 3 dörtlük, *Qizil Alma* (s.2) 5 dörtlük, *İli Bağliri* (s.3) 2 dörtlük, *Gülşen Vadılar* (s.3) 3 dörtlük, *İli Derya Boyliri* (s.4) 4 dörtlük, *İli Bulbuli* (s.5) 3 dörtlük, *Sadir* (s.5) 5 dörtlük, *Narat* (s.6) 10 dörtlük, *Qariqay* (s.8) 9 dörtlük, *Sayram* (s.9) 14 dörtlük, *Dost Bilen* (s.13) 8 dörtlük, *Çégra* (s.15) 6 dörtlük, *Ösek* (s.16) 9 dörtlük, *Almuta* (s.19) 6 dörtlük, *Nur Çaçtiñ, Yol Açtiñ Öziñgila Xas* (s.19) 9 dörtlük, *Toqtoğul* (s.21) 6 dörtlük, *Nevai Heykili Tiklengen Taşkent* (s.22) 9 dörtlük, *Dolan Meşrepi* (s.24) 7 dörtlük, *Ussulçı Bovay* (s.25) 6 dörtlük, *Meşrep İken İcad Quçıqi* (s.26) 5 dörtlük, *Pota Ussuli* (s.27) 7 dörtlük, *Xatime* (s.28) 3 dörtlük, *Köñül İstiki* (s.36) 3 dörtlük, *Vesliñ Gëmi* (s.37) 3 dörtlük, *Söygüm İşqi Nihaliñdur* (s.38) 4 dörtlük, *Kelmiseñ Baray Yarim* (s.38) 4 dörtlük, *Ayal* (s.40) 3 dörtlük, *Ana* (s.4) 4 dörtlük, *Yar* (s.41) 5 dörtlük, *Sen Bir Tirik Mebude Maña* (s.42) 3 dörtlük, *Bolmisañ* (s.43) 5 dörtlük, *Xatime* (s.44) 2 dörtlük, *Kariz Hékmity* (s.45) 6 dörtlük, *Bézeklik* (s.46) 6 dörtlük, *İdiqut Harabisi Aldida* (s.47) 12 dörtlük, *Yalquntağ* (s.49) 8 dörtlük, *Men Üçün* (s.53) 3 dörtlük, *Tembürüm* (s.56) 4 dörtlük, *Yek Nepes Huzuri Arami Canniñ* (s.57) 4 dörtlük, *Tograq* (s.61) 14 dörtlük, *Lopnur* (s.64) 11 dörtlük, *Yulgun* (s.66) 5 dörtlük, *Ördek Qebrisi Aldida* (s.67) 6 dörtlük, *Darvaz Rohi* (s.69) 17 dörtlük, *Qoş Toyiñiz Bolsun Mubarek* (s.73) 10 dörtlük, *Dostlirim* (s.75) 4 dörtlük, *Ana Heqqide İkki Şeir* (s.76) 1. şiir: 6 dörtlük, 2. şiir: 5 dörtlük, *Gézit Satquçı Bovay* (s.79) 8 dörtlük, *Héyt Tentenis*

(s.81) 7 drtlk, *Noruz aqusi* (s.83) 5 drtlk, *Yaş Yiğit* (s.84) 4 dörtlük, *Diyalog* (s.85)2 dörtlük, *tey Deseñ Şad-Xuram* (s.86) 10 dörtlük, *Teñritağ* (s.94) 13 dörtlük, *Néfıt* (s.97) 10 dörtlük, *İparxan* (s.99) 4 dörtlük, *Pelektiki Perizatlar* (s.100) 10 dörtlük, *Yandişar “Paşa”ğa “Yaşa” Dégen Söz* (s.103) 10 dörtlük, *El Söygen Şair Meñgge Hayat* (s.116) 11 dörtlük, *Siz Helqge Teelluq İnsan* (s.118) 8 dörtlük, *Démesmiz Biz Sana Hergiz Elvida* (s.119) 6 dörtlük, *Yaşaysen Meñgge Pir-Ustaz Bolup* (s.121) 7 dörtlük, *Tupraq ve Su* (s.123) 11 dörtlük, *Qabahetlik ş* (s.125) 27 dörtlük, *Aktyor Dostumğa* (s.129) 8 dörtlük, *Dostlirim* (s.131) 14 dörtlük, *“Şah”lar Heqqide Qeside* (s.135) 15 dörtlük, *Quv Tlke İlinidu Tumşuqidin* (s. 137) 6 dörtlük, *Til Dégen* (s.139) 8 dörtlük, *Bille Ketken Sir* (s. 141) 26 dörtlük, *Ata Hesriti* (s.145) 21 dörtlükten oluşmaktadırdır.

Méni bağrıñda strdñ,

Hésabsız zor himayette.

Cahanni izdisem yoqtur,

Saña teñdaş inavette. (s.76)

“Beni bağrında büyüttün,

Hesapsız g iyilikte.

Cihanı arasam yoktur,

Sana denk güvende.

2.1.3. Beşliklerle Kurulan Nazım Şekilleri

Turğan Şavudun’un incelediğimiz bu eserinde, sadece bir şiirinde beşli nazım şeklini kullandığı grlmektedir. *Meyxane* (s.133) adını verdiğı bu şiir 8 beşlikten oluşmaktadırdır. Bu şiirin kafiye düzeni divan şiirindeki muhammes-i mzdevic’in kafiye düzenine benzer. “Bentlerin beşinci dizeleri değışiyorsa buna muhammes-i mzdevic denir ve aaaaa - bbbba - cccca - dddda ... şeklinde gösterilir” (Dilçin, 2013: 217).

Doqmuşta bir putlişip yatar iken meyxana,

Bir-birige hem yine qatar iken meyxana,

Kirseñ derhal keñ quaq aar iken meyxana,

Parçılappmu, pütünmu satar iken meyxana,

Her ep bilen öziğe tartar iken meyxana.

“Köşede bir çelme takıp yatar imiş meyhane,

Birbirine yine sıra imiş meyhane,

Girsen hemen geniş kucak açar imiş meyhane,

Parça parça da bütün de satar imiş meyhane,

Herkesi kolaylıkla kendine çeker imiş meyhane.”

2.1.4. Rubailerle Kurulan Nazım Şekilleri

Banarlı (1971: 198)’ya göre, Türk halk şiirinin dörtlük - mâni isimli küçük manzumelerine benzer, dört mısradan meydana gelen şeklidir: Birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbiriyle kafiyeli, üçüncü mısra ise çoğunlukla kafiyesizdir. Bir tefekkür, bir düşünüş şiiri olarak hem ahenk hem de anlam derinliği bulunan rubailer, uzun şiirlerle söylenecek duygu ve düşüncelerin dört mısrada söylenmesini sağlar. Bu dört mısra içinde ifade edilen konular belli bir öğreti noktasında yansır. Turgan Şavudun’un incelenen bu eserinin bir bölümünü rubailer oluşturur. Bu eserinde toplam 8 rubai yer almaktadır.

Ağziñğa kelgenni déme, de, dése,

Aylinip özüñge bolur der dése.

Éçilğan gunçiniñ üzülmüki xop,

Aşiqqa meşuqi ger gül ber dése. (s.107)

“Ağzına geleni deme söyle dese de,

Dönüp kendine olur der dese.

Açılmış goncanın kopması iyidir,

Aşığa, sevgilisi eğer gül ver dese.”

2.1.5. Tuyuğlarla Kurulan Nazım Şekli

Türklerin Divan şiirine kazandırmış olduğu tuyuğ, uyak düzeni bakımından rubai gibi olan 4 dizelik bir nazım şeklidir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri kendi arasında uyaklı, üçüncü dizesi kafiyesizdir (a a x a) (Dilçin, 2013: 210). Turgan Şavudun'un kullanmış olduğu bir diğer nazım şekli de tuyuğdur. İncelenen bu eserinde toplam 31 tuyuğ bulunmaktadır.

Ger suğa duç kelseñ ikkilenme, keç,

Yétersen sahilğa ete yaki keç.

Pursetni tutmaqlıq hemmidin ela,

İzdime asanni, hurunluqtin keç. (5/109)

“Eğer suya denk gelsen düşünme geç,

Varırsın sahile er ya da geç.

Fırsatı yakalamak hepsinden daha iyi,

Arama kolayı tembellikten geç.”

2.1.6. Serbest Nazım Şekilleri

Şairin Söyğü Uçqunliri başlıklı bölümünde yer alan *Ey Peri* (s.32) 10 dizeli, *Cismim İşq, Men İştiaq* (s.32) 12 dizeli, *Eceb Ğemzeleriñ Bardur* (s.33) 10 dizeli, *İziñdin Kézimen Daim* (s.33) 10 dizeli, *Söyğü* (s.34), *Qedinas, Naxşa* (s.35) 14 dizeli, *Muqam Bahari* (s.89) 24 dizeli, *Muqam Ecdadliri* (s.91) 66 dizeli, *Memurçiliq Şeherniñ Siri* (s.149) 164 dizeli tek bentten oluşan şiirleridir.

2.2. VEZİN

Turgan Şavudun'un bu eserinde yer verdiği 93 şiiri vezin bakımından incelendiğinde şiirleri iki grupta ele almak mümkündür: hece ölçüsü ile yazdığı şiirler ve hece sayıları birbirine yakın dizelerden oluşan şiirler.

“Hece ölçüsü dizelerdeki hece sayısının belli bir düzene bağlı olarak eşitliği temeline dayanır” (Dilçin, 2013: 40).

2.2.1. Hece Ölçüsüyle Yazdığı Şiirler

Şairin bu eserinde yer verdiği 93 şiiri vezin bakımından incelendiğinde bütün dizelerindeki hece sayısının eşit olduğu toplam 38 şiir mevcuttur. Bu şiirler ve hecele ölçüleri şu şekildedir: *Yurtum Almisi* 11’li hece ölçüsüyle, *Qizil Alma* 8’li hece ölçüsüyle, *Gülşen Vadılar* 10’lu hece ölçüsüyle, *İli Derya Boyliri* 7’li hece ölçüsüyle, *İli Bulbulu* 10’lu hece ölçüsüyle, *Qarığay* 11’li hece ölçüsüyle, *Çégra* 9’lu hece ölçüsüyle, *Xatime* 9’lu hece ölçüsüyle, *Ey Peri* 15’li hece ölçüsüyle, *Eceb Gemzeliriñ Bardur* 16’lı hece ölçüsüyle, *Söyğü* 11’li hece ölçüsüyle, *Qedinas Naxşa* 11’li hece ölçüsüyle, *Könül İstiki* 13’lü hece ölçüsüyle, *Kelmisen Baray Yarim* 7’li hece ölçüsüyle, *Ayal* 7’li hece ölçüsüyle, *Yar* 9’lu hece ölçüsüyle, *Bolmisañ* 11’li hece ölçüsüyle, *Xatime* 9’lu hece ölçüsüyle, *Kariz Hékmitti* 11’li hece ölçüsüyle, *Yalquntağ Qizi* 11’li hece ölçüsüyle, *Tembürüm* 11’li hece ölçüsüyle, *Yek Nepes Huzuri Arami Canniñ* 11’li hece ölçüsüyle, *Zilva Boyluq Küümüşek* 7’li hece ölçüsüyle, *Lopnur* 11’li hece ölçüsüyle, *Dostlirim* 7’li hece ölçüsüyle, *Ana Heqqide İkki Şéir 1.Şiir* 7’li hece ölçüsüyle, *2.Şiir* 8’li hece ölçüsüyle, *Gézit Satğuçi* 9’lu hece ölçüsüyle, *Noruz Çaçğusi* 11’li hece ölçüsüyle, *Yaş Yigit* 7’li hece ölçüsüyle, *Diyalog* 11’li hece ölçüsüyle, *Ötey Déseñ Şad-Xuram* 7’li hece ölçüsüyle, *Koça Süpürgüçi* 11’li hece ölçüsüyle, *İparxan* 11’li hece ölçüsüyle, *Parçılar 1.Parça* 11’li, *2.Parça* 11’li, *3.Parça* 9’lu hece ölçüsüyle, *Yaşaysen Meñgüğe Pir-Ustaz Bolup* 11’li hece ölçüsüyle, *Tuprağ ve Su* 9’lu hece ölçüsüyle, *Dostlirim* 11’li hece ölçüsüyle, *Til Dégen* 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Alma yollapsen maña sovgat qilip,

Qolğa aldim şad külüp qoy, at bilip.

Reñgide yurtum culasi ber kamal,

Huş purar şadliqni dilda qat qilip. (s.1)

“Elma göndermişsin bana hediye,

Kabul ettim sevinçle gülerek koyun at bilip.

Renginde yurdumun parlaklığı mükemmel,

Hoş kokar mutluluğu gönülde çoğaltıp.”

2.2.2. Hece Sayıları Birbirine Yakın Dizelerden Oluşan Şiirler

Şairin 93 şiiri arasında hece sayılarının birbirine yakın ölçülerle yazıldığı toplam 55 şiiri mevcuttur. Bu şiirlerin bütün dizelerdeki hece sayıları eşit olmadığı için hece ölçüsü ile yazılan şiirleri arasında değerlendirmedik. Fakat dizelerdeki hece sayılarında büyük bir farklılık olmadığı için serbest şiirler başlığı altında da değerlendirmeyi uygun görmedik. Bazı şiirlerinde bütün dizeler eşitken sadece bir dizesi farklı hece ölçüsü ile yazılmıştır. Bu tür vezin kullanımı pek çok Uygur şairinin şiirinde de görülmektedir. Örneğin Lutpulla Muttelip'in şiirlerinde bu tür vezin kullanımı oldukça fazladır.

Şairin bu tarz yazmış olduğu şiirlerinin birkaç tanesinin hece sayıları şu şekildedir: *İli Bağliri* 14, 15 heceli; *Sadir* 10'lu hece ölçüsüyle yazılmış sadece bir dizesi 9'lu yazılmış, *Sayram* 11, 12 heceli; *Dost Bilen* 7, 8 heceli; *Ösek* 7, 9, 10 heceli; *Togtoğul* 11, 12 heceli; *Boldiñiz* 14, 15, 16 heceli; *Muqam Ecdadliri* 13, 14, 15, 16 heceli dizelerden oluşmaktadır.

Yatsañmu bunda gerçe tinç sen,

Zulmet qoynini yargan qiliç sen.

Öttüñ oq üzüp yavğa tinimsiz.

Teñsiz zamanni xarab qilgili. (s.5)

“Yatsan da burada gerçi rahat sen,

Karanlık göğsünü yaran kılıcsın.

Yaşadın ok atıp düşmana endişeli,

Eşitsiz zamanı harap etmeye.”

2.3. KAFİYE

Dilçin (2013: 59), kafiyei “en az iki dize sonunda anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir” şeklinde tanımlıyor.

2.3.1. Kafiye Çeşitleri

Turgan Şavudun, yazmış olduğu şiirlerine ahenk katmak için kafiye çeşitlerinden ve rediften faydalanmıştır.

Dize sonlarındaki tek ses benzerliğinden oluşan yarım kafiye için incelenen şiirlerden birkaç örnek:

Bolsimu yavlar herqançe küçlük,

Yeñdi ularni adavet, öçlük.

Yéyildi elge şöhritiñ meñgü,

Yavğa yavlarçe cavap qilgili. (s.6)

“Olsa da düşmanlar pek güçlü,

Yendi onları nefret ve intikam.

Yayıldı yurda sonsuz şöhretin,

Düşmana düşmanca cevap vermeye.”

Ötse şivirlap şamiliñ,

Ember puraydu sahiliñ.

Eyler muetter dilni xop,

Qoynuñdaki herbir giya (s.7)

“Esse fısıldayıp rüzgârın,

Mis koku saçar sahilin.

Gönlü hoş eyler kokusu,

Bağrında yetişen her bir bitki.”

Dize sonlarındaki iki ses benzerliğine dayanan tam kafiye için incelenen şiirlerde birkaç örnek:

Taglariñ kökke tutaş,

Avval söyüp öter quyaş.

Qariğay hem arçizarliq,

Her çoqqa, her qaptal, giya (s.6)

“Dağların göğe ulaşmış,
Önce güneş öpüp geçer.
Kök nar hem ardıçlar,
Her tepe, her yamaç kaya.”

Çeksiz sozulğan yayliqiñ,
Yaylaydu at, qoy, tayliqiñ (s.7)
“Sınırsız uzayan yaylan,
Yaylanır at, koyun, tayın.”

Turğan Şavudun, şiirlerinde ahengi sağlamak için zengin kafiye de başvurmuştur. Dilçin (2013: 89), zengin kafiyei “İkiden artık ses benzerliğine dayanan uyak” şeklinde tanımlamıştır. Uyaklı sözcüklerden biri öteki sözcüğün sonunda yenileniyorsa, böyle uyaklara *tunç kafiye* de denir”.

İncelenen eserde kullanılan zengin kafiye örneği:

Qebreñge geldim tavap qilgili,
Çevreñge layiq cavab qilgili.
Tğdek qamitiñ ötti aldimdin,
Tamçe yéşimni nayap qilgili. (s.5)

“Mezarına geldim tavaf etmeye,
Torununa layık cevap vermeye.
Koca endamın geçti önümden,
Damla yaşımı eşsiz kılmaya.”

İncelenen eserde kullanılan tunç kafiye örneği:

Otluq eqideñ yol açti elge,
Elniñ dolquni aylandi selge. (s.6)

“Ateşli inancın yol açtı vatana,

Halkın akması döndü sele.”

*Cudunlar sen bilen **élišar** daim,*

*Pükmekke qeddiñni **çélišar** daim. (s.9)*

“Fırtınalar seninle dövüşür,

Bükmek için gövdeni güreşir.”

*Yaşıduq bir héssiyatta şuña **icil**,*

*Ulidi dostluq rısti dilni **sicil**. (s.18)*

“Yaşadık aynı duyguyla uyumlu,

Birleştirdi dostluk bağını.”

2.3.2. Kafiye Şeması

2.3.2.1. Gazel Tipi Kafiye Şeması

Gazel, beyitlerle yazılır. “Birinci beyit *musarra*’dır, yani dizeleri birbiriyle uyaklıdır. Öteki beyitlerin, ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklıdır. İlk beyitten sonraki beyitlerin birinci dizeleri uyaksızdır: aa-xa-xa-xa-xa...” (Dilçin, 2013: 105).

Bu kafiye düzeni ile yazdığı şiirlere örnekler: *Çıqtınız* (s.30), *Ey Peri* (s.32), *Cismim İşq*, *Men İştıyaq* (s.32), *Eceb Gemzelirin Bardur* (s.33), *İziñdin Kézimen Daim* (s.33), *Söyğü* (s.35), *Qedinas Naxşa* (s.36), *Boldiñiz* (s.54), *Muqam Bahari* (s.89), *Muqam Ecdadliri* (s.91).

Kespiñizde şan quçup ilimde meşhur boldiñiz,

Maxtilip el küyide yañraq gezel-xor boldiñiz.

Kim heves qilmaydu sizdek tapmaqni şöhret el üçün,

Aşu şöretke munasip göhiri-dur boldiñiz. (s.54)

“Mesleğinizde ün kazanıp ilimde meşhur oldunuz,
Övülüp halk şarkısında yankılanan gazel oldunuz.

Kim heves etmez sizin gibi şöret olmayı halk için,
İşte şu şörete layık saf inci oldunuz.

2.3.2.2. Mesnevi (Düz) Tipi Kafiye Şeması

“Düz kafiye, uyak düzeni bakımından divan şiirindeki *mesnevinin* aynıdır. Yani her beyit kendi arasında uyaklıdır: aa-bb-cc-dd-...”(Dilçin, 2013: 372). Bu kafiye düzeni ile yazdığı şiire örnek:

Külpette bolup hemdem tağ kebi yölek bolsa.

Ussisa bolup zemzem davai yürek bolsa.

Közliri xumar bolsa, boynida tumar bolsa,

Levliridin su berse dil aña xumar bolsa.(s.36)

“Külfette olunca dost dağ gibi destek olsa,

“Susasa zemzem devalı yürek olsa

Gözlerinde ihtiras, boyunda nazarlık olsa,

Dudaklarından su verse gönül ona meftun olsa.”

2.3.2.3. Koşma Tipi Kafiye Şeması

Şavudun, dörtlüklerle yazmış olduğu *Vesliñ Gemi* “Vuslatın Gami” (s.37) şiirini koşma kafiye düzeninden “abab-cccb-dddb” kafiye düzenini tercih etmiştir.

Vesliñ gëmi yürükimni çak qildi,

Davasini sendin istep kélurmen.

İşqiñ örtep bu ténimni xak qildi,

Sémasini sendin istep kélurmen.

Şeydaliqim ayan zepiran yüzümdin,

Dil éziler herdem gemlik sözümdin.

Qoş bulaqtek aqar yéşim közümdin

Şipasini sendin izdep kélurmen.

Vuslatın gamı yüreğimi parçaladı,

Devasını senden isterim.

Aşkın yakıp bu tenimi toprak etti,

Semasını senden isterim.

Âşıklığım aşikâr yüzümden,

Gönül ezilir her daim dertli sözümden.

Çift pınar gibi akar yaşım gözümden,

Şifasını senden ararım.”

2.3.2.4. Mâni Tipi Kafiye Şeması

“Mâni, tek dörtlükten olan bağımsız bir nazım biçimidir” (Dilçin, 2013: 374). Kafiye düzeni “aaxa-bbxb-ccxc-...” şeklinde uyaklıdır. Divan edebiyatındaki tuyuğun karşılığıdır.

El bilen kökler er, yamğur bilen yer,

Heqiqiy er haman el gémîni yer.

Ömrini el üçün atıgan merdler,

Yésimu qançe az, haman halal yer. (s.108)

“Halk ile er yetişir yağmur ile yer,

Hakiki er hep halk gamını yer.

Ömrünü halk için adayan mertler,

Ne kadar az yese de hep helal yer.”

2.3.2.5. Karma Kafiye Şemaları

Turğan Şavudun’un dörtlüklerle yazdığı ve karma kafiye şeması kullandığı şiirlerinden bazıları şunlardır: Yurtum Almisi (s.1) “aaba-cada-eafa”, Qizil Alma (s.1) “abcb-defe-ghih-iiij-iklk”, İli Bağliri (s.2) “aaxa-baca-da”, Gülşen Vadilar (s.3) “abcb-defg-bahı”, İli Derya Boyliri (s.3) “abcd-eefg-hhib-ijkb”, Sadir (s.5) “aaxa-bbxa-ccxa-ddxa-eexa”, Dost Bilen (s.13) “aaba-cdea-fdga-hıia-jkla-mnoa-prsa-ttua”, Kelmiseñ Baray Yarim (s.39) “aaba-aacd-efgh-ııei”.

Qizil alma, qizil alma,

Qizilliq babida bir sen.

Qizilliq tursa ger retke,

Uniñğa şah ve ya pir sen.

Qizirip köz tiker yargä,

Sëni oxşatmiqim xoptur.

Qizilliq çaqnığan meñziñ,

Uniñ meñzi bilen cüptur. (s.1)

“Kızıl elma, kızıl elma,

Kızılılıkta teksin.

Kızılılık eğer sıraya geçse,

Ona şah veya pirsin.

Kızarıp bakar yâre,

Seni benzetmem uygundur.

Kızılılık parlayan çehren,

Onun çehresi ile denktir.”

2.4. REDİF

Dilçin (2013: 68), redifi sözlük anlamı “arkadan gelen” olarak tanımlamaktadır. Kafiyein ardından gelen eş görevli ek ve sözcüklerdir. Turğın Şavudun, şiirlerinde uygun bir şekilde rediften de yararlanmıştır.

2.4.1. Ek Hâlindeki Redifler

Qiz qizardi leyliqazaqtek,

*Pota üçün qolmu sun**midi**.*

*Yigit uni qayta ur**midi**,*

*Uruşqimu köñli qiy**midi**. (s.28)*

“Kız utandı leylikazak gibi.

Kuşak için el uzatmadı.

Yiğit onu vuramadı,

Vurmaya da gönlü kıymadı.”

Mumkinmu salmaqliq uniñğa tuğan,

U qumdin törelgen topan balası.

Bolğini éniqqu uniñğa gerq,

Kiroran-roranniñ gülzar dalası. (s.62)

“Mümkün mü ağırlık onun için bent,

O, kumdan yaratılan tufan belası.

Olanı açık onun için batma,

Kiroran – roran’nın gül bahçeli bozkırı.”

2.4.2. Kelime Hâlindeki Redifler

Bağviniñ oynap ussul xuş baqar méhmaniğa,

*Yayritarğa dilni her dem çaqçıqı teyyari **bar**.*

Bunda kezgen hemminiñ ketmeydu meñgü ketküsi,

*Her aramgah zoqiniñ méhri bar, xumari **bar**. (s.3)*

“Bahçıvanın dans edip hoş bakar misafirine,

Coşturmaya gönülü hazır şakası var.

Burada gezen hiç kimsenin gelmez asla gidesi,

Her aramgah güzelliğinin dostluğu var ihtirası var.”

*Külpette bolup hemdem tağ kebi yölek **bolsa**.*

*Usisa bolup zezem davai yürek **bolsa**. (s.36)*

“Külfette olunca dost dağ gibi destek olsa,

Susasa zezem devalı yürek olsa,”

3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. DİL ÖZELLİKLERİ

Turgan Şavudun, yazmış olduğu şiirlerinde halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmıştır.

Şair günlük hayatta ve edebî dilde kullanılmakta olan birçok Farsça, Arapça ve Rusça kelimeleri eserinde hiçbir özentiyeye kaçmadan ve sanat kaygısına düşmeden büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Bunlara “*acayip, addiy, adem, adil, aile, bab, bayan, beden, bedii, behr, bext, bezi, bina, callat, camaet, casaret, cavap, dünya, ebed, ecep, ecir, edep, ehval, hal, halal, haram, ilac, iştiyaq, kesip, meyil, nepis, teley, zaval*” gibi Arapça kelimeler, “*abroy, arman, bequvvet, bapkar, dem, derex, depter, deste, deşt, mas, meger, naz, nerx, peyda, pak, perman, şad-xuram*” gibi Farsça kelimeler, *somka, doska* gibi Rusça kelimeler örnek verilebilir.

Turgan Şavudun, Arapça ve Farsça ön eklerle kurulmuş *berkamal, behuzur, bihésab, biaram, naehl, nailac*, gibi birkaç kelime de kullanmıştır.

Şair, şiirlerinde hislerini ve fikirlerini daha iyi bir şekilde okura sunmak için birkaç yerde atasözü ve deyim gibi söz öbeklerine yer vermiştir.

“Yağaç qazan bir qaynar”niñ şudur mezmun-menisi,

Kasip üçün xevpliktur xéridarniñ tenisi.

Bu söz bolsun kasiplarniñ meñgü oqar derisi,

Saxtiliqtin öz kespige hergizmu hel bermeske. (s.137)

“Ağaç kazan bir kaynar” sözünün şudur manası:

Zanaat için tehlikelidir müşterinin serzenişi.

Bu söz olsun zanaatkârların sonsuz ilk dersi,

Sahtelikten kendi mesleğine asla çözüm vermemeye.”

“Dem ğeniymet” sözi her dem bahane,

Olturuşi kattiliqta şahane.

Éytip yürek sözlirini hamane,

Gep başlışı qaidilik dostlirim. (s.131)

“Zaman ganimet” sözü hep bahane,

Oturuşu sağlamlıkta şahanedir.

Söyleyip yürek sözlerini,

Söze başlaması kaideli dostlarım.

3.2. ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

“Üslup, bir kişinin duygu, düşünce ve hayallerini sözle ya da yazıyla kendine özgü bir biçimde dile getirme, ifade etme şeklidir. Her sanatçı kullanmış olduğu üslupla

hayata bakış açısını, dünya görüşünü ve yaşam felsefesini dile yansıtır” (Çetin, 2017: 204).

Üslup bir bakıma sanatçının kimliğidir, onu diğer sanatçılardan ayrı kılan diğer bir deyişle onun sanatçı kimliğini ortaya çıkaran, eserini kaleme alış, oluşturuş biçimidir. Ortaya konulan bir edebî eser, onu meydana getiren sanatçının kişiliği ve üslubu hakkında bilgi verir.

“Edebî metinler, anlam yüklü dile sahip oldukları için içlerinde barındırdığı imgeler, sanatlar ve mecazlar dolayısı ile günlük konuşma dilinden ayrı bir nitelik taşır. Bu bakımdan, dilde görülen *çokanlamlılık*, üslubun da önemli bir kaynağı olarak karşımıza çıkar. Edebî eserin üslubu ile onun verdiği edebî zevk doğru orantılıdır” (Karabulut, 2012: 2).

Üslup, bireyin yaşına, yaşadığı ortama, içinde yetiştiği kültüre, edindiği bilgisine ve bulunduğu konumuna göre değişiklik gösterir. Dolayısıyla her sanatçının kendine has bir üslup oluşturma biçimi vardır. Örneğin bir ressamın fırça izleri ve kullandığı renkler onun üslubunu ortaya koyar, kişiliğini ve ruhsal yapısını yansıtır. Şairlerin ve yazarların kullandığı kelimeler, kelimelere yükledikleri farklı anlamlar onların üslubunu ortaya koyar. Kısacası üslup, sanatçının kendine özgü olan, şahsi duygu ve düşüncelerini ifade etme biçimi demektir.

Aktaş (1986: 23), “üslûpla uğraşmak isteyen insanın dile bakışı, her seviye ve her tarzdaki dilbilimciden, anlambilimciden ve diğerlerinden farklıdır. O, kelimelerin manasını, kuruluşların gramere uygun şeklini gözden uzak tutmadan bunların metin içinde kazandıkları değer veya değerlere dikkat etmek, kendi aralarında meydana getirdikleri ilişkiler ağını yakalamak ve açıklamak zorundadır” der.

Üslup incelemelerinde edebî eserlerinin, türlerin, edebiyat dönemlerinin ve her sanatçının kendine özgü bir üslubu olduğu için, kesin yöntem ve prensiplerden bahsetmek mümkün değildir (Karabulut, 2012: 3).

Turgan Şavudun, kaleme aldığı şiirlerinin tümünde konu ayırmaksızın içten ve coşkulu bir üslup kullanmıştır. Samimi bir dil kullandığı için okuyucunun anlamasını güçleştiren sembol ve imgelere başvurmamış, iletmek istediği mesajı açık bir şekilde dile getirmiştir. Bu bağlamda, incelenen şiirlerinde günlük hayatta halkın konuştuğu dil ön plana çıkmıştır. Şairin incelenen şiirlerinde dikkat çeken diğer bir nokta öğretici yönünün ön planda olmasıdır. Gerek tarihî ve kültürel konularda olsun gerek günlük hayatla ilgili konularda olsun şiirlerinde bir çıkarıma ulaşmak mümkündür. Bu

çıkarımlar bağlamında Turgan Şavudun'un üslubunu meydana getiren ögeler hiciv üslubu, lirik üslubu, hitabet üslubu, yalın üslup ve tahkiye üslubudur.

3.2.1. Hiciv Üslubu

Hiciv üslup, taşlama, yergi hicviye ve satir gibi çeşitli isimlerle de bilinmektedir. Sanatçı, hedef aldığı bir kişide, topluluk ya da herhangi bir kurumda gördüğü olumsuzluk ve hatalarını ortaya çıkarır (Çetin, 2017: 221). Turgan Şavudun, yazmış olduğu şiirlerinde hiciv üslubundan fazla yararlanmamıştır. Şair yaptığı eleştirileri dolaylı yoldan ya da alaya alarak değil de açık bir şekilde doğrudan yapmıştır. Eleştirdiği kesim genelde toplumu oluşturan bireylerdir. *Til Dégen* “Dil Dediğin” (s.139) adlı şiirinde bazı insanların konuşurken ifadelerinin duruluğundan ve güzelliğinden bahsederken bazı insanların da ne kadar kırıncı ve kötü sözler kullandığını belirterek onları eleştirilmektedir.

Til dégen eslila söñeksiz nerse,

Burisañ burılar xalığan sözge.

Beziler gül açar teleppuzidin,

Nurane aptaptek körünüp közge.

Ecebki, beziler açsila égiz,

Burılar azarlıq sözlerge tili.

Bilmeydu tergeştin başqini hergiz,

Dillarni biaram qilip her yoli.

“Dil dediğin özünde kemiksiz şey.

Çevirsen çevrilir istenilen söze.

Bazıların gül açar telaffuzundan,

Nurlu güneş gibi görünüp göze.

Şaşılır ki bazıları açsa ağız,

Döner cefalı sözlere dili.

Bilmez sorgudan başkasını asla,

Gönülleri endişelendirip her yolu.”

Quv Tülke İlinidu Tumşuqidin “Hilekâr Tilki Takıldı Gagasından” (s.137) şiirinde ise nefsinin şeytanın hizmetine vererek helal haram ayırmadan yaşayan, ahireti düşünmekten aciz, açgözlü ve hilekâr kişiler eleştirilmektedir:

Nepsige şeytan mingen naehliler

Ayrimas halal, haram, mekroni hem.

Toysimu özi, toymas közi hergiz,

İsteydu cahannimu qilmaqni yem.

Qizirip közi şuña nep aldida,

Turidu soqup hamam turmay sanap.

Bezide tülke bolup timisqılar,

Éyiqtek öter bezen tapan yalap.

“Nefsine şeytan binmiş alçaklar,

Ayırmaz helal, haram, mekruhu da.

Doysa da özü doymaz gözü asla,

İster cihanı da yemek.

Kızarıp gözü bunun için kazanç önünde,

Durur savaşıp hemen durmadan sayıp.

Bazen tilki olup yoklar,

Bazen de ayı gibi geçer tabanını yalayıp.”

3.2.2. Lirik Üslubu

Lirik üslup, genellikle aşk, kadın, mutluluk, hayat, ölüm ve tabiat gibi konularda insanın duygu ve düşüncelerini samimi bir biçimde dile getirmesidir. Çetin (2017: 218), lirizmin gözle değil kulakla belirlendiğini ve bir dil musikisi olduğunu ifade etmektedir.

Turğan Şavudun, şiirlerini heyecan ve coşkuyla lirik bir tarzda kaleme almıştır. Özellikle tabiatla ilgili ve gördüğü yerler hakkında yazdığı şiirlerinin neredeyse tamamı lirik bir üslupla yazılmıştır. Doğanın canlılığına karşı duyduğu sevgiyi büyük bir coşkunlukla ve samimiyetle anlatmıştır. Bu anlatış tarzındaki başarısıyla adeta doğayı okuyucuya bir musiki şöleni gibi sunar. *İli Derya Boyliri* “İli Derya Boyları” (s.4) adlı şiiri bunlardan biridir:

Çeksiz ketken gülzarlıq

İli derya boyliri.

Başlar elni seylige

Gül-çéçeklik yolliri.

Qoyni xuşbuy havalıq,

Bulbulliri navalıq.

Aqar güller arılap

Mervayittek suliri.

“Sonsuz uzayan gül bahçesidir.

İli nehir kıyıları.

Götürür halkı gezmeye

Gül ve çiçekli yolları.

Kucağı hoş havadar,

Bülbülleri neşeli.

Akar güller arasında

İnci gibi suları.”

Bünyesinde barındırdığı aşk, mutluluk, ölüm, kadın, içki ve tabiat konuları ile lirik şiirler, şairin duygu ve hayal dünyasını ön plana çıkarır. Bu bağlamda Turgan Şavudun, yazdığı lirik şiirlerde doğanın dışında aşka ve kadına da yer vermiştir. Eşi Risalet Hanım için yazdığı *Men Üçün* “Benim İçin” (s.53) başlıklı şiirinde coşkulu bir şekilde eşinin kendisine olan duygularını ve iyiliklerini anlatmaktadır:

Bilimen cilmiyip küldüñ men üçün,

Bilimen sarğıyip solduñ men üçün.

Aşiqqa bir ölüp tirilmek hacet,

Ölmestin hemmini kördüñ men üçün.

Şu iken ezeldin söygü qismeti,

Şu qismet söygüniñ körki-zinniti.

Cay élip köñlümniñ töridin şuña,

Ömürlük mebude bolduñ men üçün.

“Bilirim tebessümle güldün benim için,

Bilirim sararıp soldun benim için.

Aşığa, bir ölüp dirilmek murat,

Ölmeden hepsini gördün benim için.

Böyleymiş ezelden sevgi kısmeti,

Bu kısmet sevginin güzellik ve süsüdür.

Yerleşip gönlümün köşesine bunun için,

Ömürlük sevgili oldun benim için.”

3.2.3. Hitabet Üslubu

“Hitabet topluluğa, kitleye yüksek sesle hitap etmek demektir ve kalabalıkları heyecana getirerek önceden belirlenmiş hedeflere sürüklemeyi ve yönlendirmeyi amaçlar” (Çetin, 2017: 216).

Turgan Şavudun, şiirlerinde hitabet üslubunu kullanmış ancak buradaki hitap şekli yukarıda verilen tanımdaki gibi bir topluluk ya da kitleye yönelik ve hedefe yönlendirme şeklinde değildir. Şairin kullandığı hitabet üslubu bireye ya da başka nesnelere karşı yapılmış bir hitabettir. *Yaş Yiğit* “Genç Yiğit” (s.84) şiirinde bir gence seslenmiş:

Yaş yigit, ey yaş yigit,

Qelbi ot, ateş yigit.

Berkamal qeddiñ goya,

Şir bilen teñdaş yigit.

“Genç yiğit, ey genç yiğit,

Kalbi alev, ateş yiğit.

Mükemmel boyun sanki

Aslana denk yiğit.”

3.2.4. Yalın Üslubu

“Yalın üslup, şiirin açıklığı ve anlaşılabilir oluşudur. Sade, yalın, berrak, süslerden arınmış, edebî sanatlara, benzetmelere, sıfatlara yer vermeyen, muğlak olmayan çıplak üslup” (Çetin, 2017: 240).

Turgan Şavudun, şiirlerinin büyük bir kısmında yalın, halkın anlayabileceği gündelik ve okuyucuyu yormayan kolay anlaşılır bir üslup kullanmayı tercih etmiştir. Ana hakkında yazdığı şiirde oldukça yalın bir üslup kullanmıştır.

Méni bağriñda östürdüñ,

Hésabsız zor himayette.

Cahanni izdisem yoqtur,

Saňa teňdaş inavette. (s.76)

“Beni bağıında büyüttün,

Hesapsız güç himayede.

Cihanı arasam yoktur,

Sana denk güvende.”

3.2.5. Tahkiye Üslubu

Şiirlerinde halkın konuşma diline yakın sade bir dil kullanan Turgan Şavudun, birkaç şiirinde karşılıklı konuşma ve hikâyeleştirme üslubunu da kullanmıştır. Bu tür şiirlerinden birinde gazete satıcısını anlatmış, bir diğerinde sokak süpürücüsünün işini anlatmıştır.

- Gézit éliň, -deydu, -yéňi san,

Uçurlardın qalmaň bixever.

Tapalaysız talay yéňiliq,

Betlirige salsiňiz nezer.

Ret qılalmas héç kişi uniň,

Semimiylik tolğan sözini.

Çünki uniň teňliginidin,

Açar herkim köňül, közini.

U kézidu restini şundaq,

Taň bilen teň turup her mehel.

Yaşliqığa qaytqandek bolar,

Tamamlisa işini tügel. (s.79)

“Gazete alın, derdi yeni sayı,

Haberlerden habersiz kalmayın.

Öğrenirsiniz pek çok yenilik,

Sayfalarına göz atsanız.

Sıralayamaz hiç kimse onun,

Samimiyetle dolan sözünü.

Çünkü onun eşitliğinden,

Açar her bir kişi gönül gözünü.

O gezer pazarı şöyle,

Sabahla aynı anda kalkıp.

Gençliğine dönmüş gibi olur,

Bitirince işini her zaman.”

3.3. ŞİİRLERİNDE KULLANILAN EDEBÎ SANATLARI

Edebî sanatlar, duygu ve düşüncelerin düz bir anlatımdan sıyrılarak ifade edilmek istenen sözcüklerin okuyucuya ya da dinleyiciye daha etkili ve güzel bir biçimde aktarılmasını sağlar. Burada amaç sözcüklere farklı anlamlar yükleyerek ifadeyi zenginleştirmek, etkinliği arttırmak ve sıradanlığı ortadan kaldırmaktır.

Turgan Şavudun’un incelenen bu eserindeki şiirlerinin genelinde sade bir dil kullanması sebebiyle anlam yönünden bir açıklık, kolay anlaşılabilirlik görülmektedir. Burada şairin sade bir dil kullanıyor olması hiçbir edebî sanata yer vermediği anlamına gelmez ve onun şiirinin sıradanlığını göstermez. Şair, sadece sanat yapmak için şiirlerini kaleme almamış aynı zamanda millî, tarihî ve kültürel olmak üzere birçok konuda halkı eğitip bilinçlendirmeyi de amaç edinmiştir. Ancak şu bir gerçek ki şiir, çarpıcı bir biçimde etkili ve güzel söz söyleme sanatıdır. Şavudun, duygu ve düşüncelerini, estetik

anlayışını farklı bir biçimde ortaya koymak amacıyla edebî sanatlardan yararlanmıştır. Anlam ön planda olduğu için edebî sanatları şiirin estetik yönünü artırmak amacıyla kullanmıştır. Bu bağlamda şairin sanatını halk için icra ettiğini söylemek mümkündür.

Turgan Şavudun şiirlerinde teşbih, istiare, teşhis, tezat, telmih, nidâ, tekrar ve mübalağa gibi söz sanatlarını kullanmıştır.

3.3.1. Teşbih

“Teşbih, sözü daha etkili duruma getirmek için aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir” (Dilçin, 2013: 405).

Turgan Şavudun, bazı şiirlerinde okuyucuya iletmek istediği mesajlarda anlamı kuvvetlendirmek için teşbih sanatına başvurmuştur.

Namerdler su bergen qaçini çaqar,

Ah urup biravni biravğa çaqar.

Aldiñda tülkidek quyruq oynitip,

Arqandin tiğ urup, yilandeک çaqar. (30/s.115)

“Alçaklar su veren kabı kırar,

İç çekip birisini birisine keser

Önünde tilki gibi kuyruk oynatıp

Arkandan dişleyip yılan gibi sokar.”

Şair, daha çok lirik tarzda yazmış olduğu şiirlerinde teşbih sanatını kullanmış ve bizdeki divan edebiyatında yer alan kalıplaşmış sevgili tasvirlerine benzer şekilde şiirlerinde sevgiyi huri ve perilere, sevgilinin yüzünü aya, boyunu ise nihâl, şemşada benzetmiştir.

Méni işq yolığa salğan

Qeddi şemşad kamaliñdur.

Tendin eqil-hoşum alğan,

Misli aydek camaliñdur.

Bahardek gül pesliñni dep,

Muhebbetlik vesliñni dep,

Hör-peridek esliñni dep,

Derd çekmikim qamaliñdur. (s.38)

“Beni aşk yoluna salan,

Endamı şımşır kemâlindir.

Bedenden aklımı alan,

Aya benzer güzelliğindir.

Bahar gibi gül mevsimini diye,

Sevimli visalini diye,

Huri ve peri gibi aslını diye,

Dert çekişim kuşatmandır.

Sayram için yazdığı şiirde bu mekânın yüksekliğini anlatmak için yollarını göğe birleşmiş merdivene benzetmiş ve Sayram’ı yokuş üstünde duran bir sihirli gümüş kutuya benzeterek teşbih sanatını kullanmıştır:

Égizdin égizdur telke davini,

Yolliri tutaşqan kökke şotidek.

Şu davan üstide turisen çaqnap,

Goya bir séhirlík kümüş qutidek. (s.9)

“Yüceden yücedir Telke yokuşu,

Yolları ulanmış göğe **merdiven gibi.**

(s.10)Şu yokuş üstünde durursun parlayıp,

Sanki **sihirli bir gümüş kutu gibi.”**

3.3.2. Teşhis

“Teşhis, insan dışındaki canlı cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmektir” (Dilçin, 2013: 419). Turgan Şavudun, özellikle tabiat konulu şiirlerinde teşhis sanatını sık sık kullanmıştır:

Bulbul çañildap sayrisa xuşal,

Üni her yandin kélidu yañrap.

Şamallar yarniñ piçirlişidek,

Öter şivirlap çéçimni silap. (s.3)

“Bülbül cıvıl cıvıl ölse sevinçli,

Sesi her taraftan gelir yankılanıp.

Rüzgârlar yârin fısıldaşması gibi,

Fısıldayarak saçımı okşayıp geçer.”

İli Derya Boyliri şiirinde yine teşhis sanatına yer vermiştir.

Qoyni xuşbuy havalıq,

Bulbulliri navalıq.

Aqar güller arılap

Mervayittek suliri. (s.4)

“**Kucağı** hoş havadar,

Bülbülleri neşeli.

Akar güller arasında

İnci gibi suları.”

3.3.3. İstiare

Turgan Şavudun’un şiirlerinde karşımıza çıkan bir diğer söz sanatı istiaredir. İstiare, edebî sanat olarak herhangi bir sözü, benzetme yoluyla, geçici olarak kendi anlamından farklı başka bir söz yerine kullanmaya denir. (İpekten, 2013: 78).

Kocakaplan (2011: 67)’a göre istiarenin meydana gelebilmesi için kelimenin mecaz anlamda kullanılmış olması, benzetme yapmak amacı ile kullanılmış olması ve kesinlikle gerçek anlamı dışında kullanılmış olması gerekmektedir.

Şir süpet bestiñdin tonudum séni,

Qapqara qoy közüüm tonutti méni.

Buğday öñ çéhriñde illiq tebessum,

Cismiñda cuş urdi qizğınliq qéni. (s.19)

“**Aslan sıfat** vücudundan tanıdım seni,

Kapkara gözüüm tanıttı beni.

Buğday yüzünde mutlu tebessüm,

Gövdende coştı sevgi heyecanı.”

Lopnor için yazdığı şiirde de istiare sanatına başvurmuştur:

*Qedimiy diyarsen, xuddi **göher**sen,*

Nur çéçip her yanga turisen çaqnap.

Bilmekke keñ alim ehli eslini,

Kelmekte qoynuñğa okyanlar atlap. (s.64)

“Kadimî diyarsın, sanki incisin,

Işık saçıp her tarafa parlarsın.

Bilmek için geniş âlem halkı aslını,

Gelmekte kucağına okyanuslar aşır.”

3.3.4. Tezat

“Tezat iki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir” (Dilçin, 2013: 449). Turgan Şavudun, şiirlerinde bir kaç yerde anlama vurgu yapmak amacıyla tezat sanatından yararlanmıştır.

*Talaşma eldin **tör**, tartma hemde hal,*

Késsel u aşliqqa çüşken kebi hal.

Qaçqandek késeldin qaçsa el sendin,

*Özüñni **pegahta** qoymamdu bu hal. (22/s.113)*

“Tartışma halkla izzet için, hem etme kibir,

Hasta o ekine düşmüş gibi hâl.

Kaçar gibi hastalıktan, kaçsa halk senden,

Kendini eşikte koymaz mı bu hâl.”

3.3.5. Telmih

Turgan Şavudun’un yararlandığı bir diğer edebî sanat ise telmih sanatıdır. “Telmih, söz sırasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmaktır” (Dilçin, 2013: 461). Şair, telmih sanatı ile tarihe, Âdem ve Havva’ya, Nuh Tufanına ve Nevayi gibi geçmişte olan kişi ve olaylara bir gönderme yapmıştır. Buradaki amaç, tarihi, kültürü, edebiyatı ve buna benzer yüksek değerleri canlı tutmak ve gelecek kuşakların geçmişleri ile bağlarını güçlendirmektir.

Ve lékin şu mudhiş topan içide,

*Tursen çayqilip **noh kémisidek.***

Dolqunlar kömelmes, örelmes séni

Turisen yer-kökke bolup zor tirek. (s.62)

“Ne yazık ki şu müthiş tufan içinde,

Durursun çalkalanıp Nuh gemisi gibi.

Dalgalar batırmaz, kaldırmaz seni,

Durursun yerde ve gökte kudretli direk.”

Nevaiy Heykeli Tiklengen Taşkent “Nevai Heykelinin Dikildiği Taşkent” (s.22) adlı şiirinde eski tarihin şahidi olarak bu heykeli, Nevayi’yi ve onun Hamse’sini hatırlatmaktadır.

*Nevaiy heykili tiklengen taşkent,
Turidu şu heykel bilen nurlunup.
Ne heykel, u, uzaq tarix şahiti,
Şeiriyyet kökide yangan kün bolup.*

*Ulinip u bilen beş esirlik yol,
Şeiriyyet dünyasi kirdi cilvenge.
Muxlislar baş qoyar künde neççe ret,
Séginip baş qoyğan kebi qiblige.*

*“**Xemse**”ni çüşürmey qoldin qiz-yigit,
Qedimiy uzluqni saqlar özide.
İsteydu söyğüde vapadarliqni,
Leylini körgendek **mecnun** közide.*

*Ger **şerîn** bolsa el, sen bol **perhad** dep,
Oğliga “perhad” dep at qoyar ata.
Şeringa teqqaslar qizini ana,
Aniliq burçini qilmaqqa ada.*

*“Nevayi heykelinin dikildiği Taşkent,
Durur şu heykel ile ışıqlanıp,
Ne heykel o, kadimî tarihin şahidi,
Şiir semasında parlayan güneş.*

Ulanıp onunla beş asırlık yol.

Şiir dünyası girdi cilveye.

Halisler baş koyar günde kaç kere,

Tavaf edip baş koymuş gibi kibleye.

Hamse'yi düşürmeden elden kız ve oğul,

Kadimî güzelliğini korur özünde.

İsterler sevgide vefakârlığı,

Leylasını görmüş gibi Mecnun gözünde.

Eğer Şirin olsa halk, sen Ferhat ol diye,

Oğluna Ferhat ismini koyar baba.

Şirinle kıyaslar kızını ana,

Analık borcunu eda etmek için.”

Şair, yine bu şiirinde Leyla ve Mecnun, Ferhat ile Şirin gibi geçmişte var olan kahramanlar üzerinden bir telmihte bulunmuştur.

3.3.6. Nidâ (Ünlem)

“Şairin, çok duygulanması ve heyecanlanması sonucunu doğuran olayları ve varlıkları göz önüne getirip “ey, hey” gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir” (Dilçin, 2013: 453). Şair, *Ey Peri* “Ey Peri” (s.32) adlı şiirinde nidâ sanatından yararlanmış ve sevgiliye seslenmiştir.

Bir körüp kirdi köñül işqiñ koyığa *ey peri*,

İkki körmekni péqir pükti oyığa, *ey peri*.

Üç körüşke ger nésip qılsa muyesser igisi,

Pes kéler belkim sama péqir boyığa, **ey peri.** (s.32)

“Bir kez görüp girdi gönül aşkın sokağına, ey peri,

İkinci görmeyi fakir gönlüne koydu, ey peri.

Üçüncü kez görmeyi eğer nasip etse sahibi,

Alçak gelir belki gökyüzü fakirin boyuna ey peri.”

3.3.7. Tekrir

“Sözün etkisini güçlendirmek amacıyla anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini arka arkaya yinelemektir” (Dilçin, 2013: 452). Şair, *Qizil Alma* (s.1) başlıklı şiirinde tekrire sanatından yararlanarak elmanın rengindeki kızılığa vurgu yapmıştır.

Qizil alma, qizil alma,

Qizilliq babida bir sen.

Qizilliq tursa ger retke,

Uniñğa şah ve ya pir sen.

Qizirip köz tiker yargı,

Séni oxşatmışım xoptur.

Qizilliq çaqnıgan meñziñ,

Uniñ meñzi bilen cüptur. (s.1)

“Kızıl elma, kızıl elma,

Kızılılıkta teksin.

Kızılılık eğer sıraya geçse,

Ona şah veya pirsin.

Kızarıp bakar yâre,

Seni benzetmem uygundur.

Kızılılık parlayan çehren,

Onun çehresi ile denktir.”

3.3.8. Mübalağ

“Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi olamayacağı bir biçimde anlatmak ya da olduğundan pek çok ve pek az göstermektir. Ancak bu aşırı anlatma soğuk olmamalı, nükteli ve zarif olmalıdır (Dilçin, 2013: 447). Şair, *Sen Peri* “Sen Gibi Peri” (s.34) başlıklı şiirinde sevgiliye zarıfçe bir iltifat ederken mübalağa sanatından yararlanmışır.

Yoqtur cahanda sendek bir peri,

Bolsimu bolmas mendek muşteri.

Qeddiñ nihali ösmes héç bağda,

Össimu yene özüñ serveri.

Gunçe léviñdek héç gunçe bolmas,

Bolsimu bolmas léviñdek héç behri.

Çolpan köziñni doralmas çolpan,

Ne qilğay unda közüñniñ séhri. (s.34)

“Bulunmaz dünyada senin gibi bir peri,

Olsa da olmaz benim gibi talip.

Endamın fidanı yetişmez bağda,

Yetişse de yine özün rehber.

Gonca dudağın gibi hiç gonca olmaz,

Olsa da olmaz dudağın gibi armağan.

Çolpan gözünü iyileştirmez çolpan,

Ne yapacak o hâlde gözünün sihri.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

METİNLER VE SÖZLÜK

SÖYGÜ UÇQUNİ

ALMİZAR NAXŞİLİRİ

YURTUM ALMİSİ

(s.1) Alma yollapsen maña sovgat qilip,

Qolğa aldim şad külüp qoy, at bilip.

Reñgide yurtum culasi ber kamal,

Xuş purar şadliqni dilda qat qilip.

Alminiñ kani ezeldin bu makan,

Almida kelduq bu yurtni yad qilip.

Alma östürgeç atam bağven bolup,

El uni söydi uluğvar zat bilip.

Basimen bağrimğa herbir almini,

Can atamniñ ecrige ispat qilip,

Sézimen özümni şu bağ bulbuli,

Ötimen küylep avamni şad qilip.

SEVGİ KIVILCIMI
ELMALIK ŞARKILARI
YURDUMUN ELMASI

(s.1)Elma göndermişsin bana hediye,
Kabul ettim sevinçle gülerek koyun at bilip.
Renginde yurdumun parlaklığı mükemmel,
Hoş kokar mutluluğu gönülde çoğaltıp.

Elmanın yurdu ezelden beri bu yer,
Elmayla hep bu yurdu hatırladık.
Elma yetiştirince atam bahçıvan olup,
Halk onu sevdi ulu kişi bilip.

Bağrıma basarım her bir elmayı,
Can atamın mükâfatını ispatlayıp.
Hissederim özümü şu bağ bülbülü,
Yaşarım şarkı söyleyip halkı mutlu edip.

QİZİL ALMA

Qizil alma, qizil alma,
Qizilliq babida bir sen.
(s.2)Qizilliq tursa ger retke,
Uniña şah ve ya pir sen.

Qizirip köz tiker yargâ,
Séni oxşatmıqim xoptur.
Qizilliq çaqnıgan meñziñ,
Uniñ meñzi bilen cüptur.

Eceb xuşbuy puraysen hem,
Purap qanmas séni herkim.
Huzuruñdin qılar pervaz,
Yasap goya qanat erkim.

Sélinsa dastixan, eller
Tizar daim séni aldın.
Cimi xeqniñ közi sende,
Qélişmaysen navat, baldın.

Yésem temiñ qalar tilda,
Köñül yayrar haman bağdek.
Yaşa bağven, yaşa deymen,
Bolup razi goya tağdek.

KIZIL ELMA

Kızıl elma, kızıl elma,
Kızılılıkta teksin.
(s.2)Kızılılık eğer sıraya geçse,

Ona şah veya pirsin.

Kızarıp bakar yâre,

Seni benzetmem uygundur.

Kızılık parlayan çehren,

Onun çehresi ile denktir.

Hayret! Güzel koku saçarsın hem,

Koklayıp doymaz sana hiç kimse.

Rahatından kanat çırpır,

Çıkarıp kanat özgürlüğüm.

Kurulsa sofrâ, halklar

Koyar daima seni önce.

Bütün halkın gözü sende,

Geri kalmazsın şeker ve baldan.

Yesem tadın kalır dilde,

Gönül coşar hemen bağ gibi,

Yaşa bahçıvan, yaşa derim.

Senden çok razı olup.

İLİ BAĞLIRI

Bağliriñni seyle qılsam zep güzel gülzari bar,

Her güzel gülzariniñ meptuni, xuştari bar.

(s.3)Bunda şadliq cuş urar küy bolup, naxşa bolup,

Naxşığa teñkeş haman tembüri, dutari bar.

Bağviniñ oynap ussul xuş baqar méhmaniğa,

Yayritarğa dilni her dem çaqqıqi teyyari bar.

Bunda kezgen hemminiñ ketmeydu meñgü ketküsi,

Her aramgah zoqiniñ méhri bar, xumari bar.

Güllisun bağlar yene méhmanni xuştar eylisen,

İliniñ ketmes bolup kelgen güzel bahari bar.

İLİ BAĞLARI

Bağlarımı gezsem çok güzel gül bahçeleri var,

Her güzel gül bahçesinin hayranı, sevdalısı var.

(s.3)Burada sevinçler ezgi olup,

Şarkıya eşlik eden tamburu, dutarı var.

Bahçıvanın dans edip hoş bakar misafirine,

Coşturmaya gönülü hazır şakası var.

Burada gezen hiç kimsenin gelmez asla gidesi,

Her aramgah güzelliğinin dostluğu var ihtirası var.

Çiçeklensin bağlar yine misafiri memnun eylesin,

İli'nin tükenmeyen sonsuz güzel baharı var.

GÜLŞEN VADİLAR

Aqar şavqunlap ili deryasi,
Kélimen boylap çimen qırğaqlı.
Toqaylar kiygen tumandin libas,
Söygen tañ nuri yıraqlı-yıraqlı.

Bulbul çañıldap sayrısı xuşal,
Üni her yandin kélidu yañrap.
Şamallar yarıñ piçirlişidek,
Öter şivirlap çéçimni silap.

Kélimen boylap çimen qırğaqlı,
Aqar şavqunlap ili deryası.
Gülşen vadiniñ yoqtur payanı,
Uçqur xiyalim uniñ séyması.

GÜLŞEN VADİLER

Akar güröldeyip İli nehri,
Gelirim kenarından çimen çayırın.
Ormanlar giymiş sisten elbise,
Sevmiş sabah nuru uzakları.

Bülbül cıvıl cıvıl ötsé sevinçli,

Sesi her taraftan gelir yankılanıp,
Rüzgârlar yârin fısıldaşması gibi,
Fısıldayarak saçımı okşayıp geçer.

Gelirim kenarından çimen çayırın,
Akar güröldeyip İli nehri,
Gülşen vadisinin yoktur ucu bucağı
Uçan hayalim onun siması.

İLİ DERYA BOYLİRİ

(s.4)Çeksiz ketken gülzarlıq

İli derya boyliiri.

Başlar elni seylige

Gül-çéçeklik yolliri.

Qoyni xuşbuy havaliq,

Bulbulliri navaliq.

Aqar güller arılap

Mervayittekk suliri.

Xiyabanlar rahiti,

Xuşalliqniñ şahiti.

Qılar dilni mehliya

Dutar, tembür küyliri.

Güzellikniň şahı sen,

Elniň seyligahi sen.

Canniň aramgahi sen,

İli derya boyliri.

İLİ NEHİR KIYILARI

(s.4)Sonsuz uzayan gül bahçesidir.

İli nehir kıyıları.

Götürür halkı gezmeye

Gül ve çiçekli yolları.

Kucağı hoş havadar,

Bülbülleri neşeli.

Akar güller arasında

İnci gibi suları.

Ormanlar yolu,

Sevincin şahidi.

Çeker gönlü kendine

Dutar, tambur ezgisi.

Güzelliğin şahı sen,

Halkın gezecek yeri sen,

Canın dinlenecek yeri sen,

İli nehir boyları.

İLİ BULBULİ

(İli xelq naxşıçisi merhum davutcan nasirğa)

Ateş avaziñ huzuri canniñ,

Tomur-tomurda uniñ makani.

(s.5)Söyüner dildar zoq élip sendin,

Her küyüñ elniñ şérin zebani.

Deydu el séni ili bulbuli,

Naxşañ evcide miñ bulbul üni.

Herbir küyüñge miñ can tesedduq,

Sen meñgü öçmes naxşa çolpini.

Yañraydu naxşañ üzülmey her tañ,

Almiliq bağlar uniñ şeydasi.

Dolqunğa dolqun qoşup aqıdu,

Naxşañ evcidin ili deryasi.

Naxşañ evcide şeripiñ-şaniñ,

Öçmeydu meñgü davutcan namiñ.

İLİ BÜLBÜLÜ

(İli halk şarkıcısı rahmetli Davutcan Nasir'e)

Sıcacık sesin huzuru canın,

Damarlarda onun mekânı.
Sevinir sevgili zevk alıp senden
Her şarkın halkın tatlı dilidir.

Söyler halk seni İli bülbülü,
Şarkın zirvede bin bülbül sesi.
Her bir şarkına bin can feda,
Sen ebedî sönmez şarkı yıldızı.

Yankılanır şarkın susmaz seherlerde,
Elma bağları onun divanesi.
Dalgaya dalga katıp akar,
Şarkın coşkusundan İli nehri.

Şarkının üstünde şan ve şerefın,
Silinmeyecek ebedî Davutcan namın.

SADİR

Qebreñge keldim tavap qılğili,
Çevreñge layiq cavab qılğili.
Tağdek qamitiñ ötti aldimdin,
Tamçe yeşimni nayap qılğili.

Yatsañmu bunda gerçe tinç sen,

Zulmet qoynini yargan qiliç sen.

Öttüñ oq üzüp yavğa tinimsiz.

Teñsiz zamanni xarab qilgili.

(s.6)Otluq eqideñ yol açti elge,

Elniñ dolquni aylandi selge.

Açti keñ işik sen teşken sépil,

Yavniñ qénini şarab qilgili.

Bolsimu yavlar herqançe küçlük,

Yeñdi ularni adavet, öçlük.

Yéyildi elge şöhritiñ meñgü,

Yavğa yavlarçe cavap qilgili.

Ötsimu yillar esirler halqip,

Öçmidi namiñ quyaşteq balqip.

Qebreñni izdep tapti evladlar,

Meñgü hörmette tavap qilgili.

SADİR

Mezarına geldim tavaf etmeye,

Torununa layık cevap vermeye.

Koca endamın geçti önümden,

Damla yaşımı eşsiz kılmaya.

Yatsan da burada gerçi rahat sen,

Karanlık göğsünü yaran kılıçsın.

Yaşadın ok atıp düşmana endişeli,

Eşitsiz zamanı harap etmeye.

(s.6)Ateşli inancın yol gösterdi vatana,

Halkın akması döndü sele.

Geniş kapı açtı deldiğin kale,

Düşmanın kanını şarap etmeye.

Olsa da düşmanlar pek güçlü,

Yendi onları nefret ve intikam.

Yayıldı yurda sonsuz şöhretin,

Düşmana düşmanca cevap vermeye.

Geçse de yıllar asırlar aşır,

Silinmedi adın güneş gibi yükselip.

Mezarını arayıp buldu evlatlar,

Sonsuz saygıda tavaf etmeye.

NARAT

Bir körüp hösnüñni ah,

Boldum acayip mehliya.

Zep kélişken bir makansen,

Cenniti rizvan goya.

Tagliriñ kökke tutaş,

Avval söyüp öter quyaş.

Qarigay hem arçizarliq,

Her çoqqa, her qaptal, qiya.

(s.7)Ötse şivirlap şamiliñ,

Ember puraydu sahiliñ.

Eyler muetter dilni xop,

Qoynuñdiki herbir giya.

Çoqqılardin şarqirap,

Çüşse sular örkeş yasap.

Yañritar goyaki xor,

Qaynap-téşip herbir cira.

Çeksiz sozulğan yayliqiñ,

Yaylaydu at, qoy, tayliqiñ,

Her öyde mol süt, qaymiqiñ,

Eyler xumar qimiz, qéza.

Toqayliriñdin marişip,

Gah çöçüp, gah tik qarişip.

Ahuliriñ her yan kézer,

Körsitip ğil-pal séyma.

Ormanliriñ arça, qéyin,

Şéhida oynaydu tiyin.

Sayrışip bes-beste quşlar,

Eyler köñülni muptıla.

Qoynuñda yayrap qız-oğul,

Qanmas külüp, oynap ussul.

Ğem-qayğudın her dem yıraq,

Şadliqqa tolğan bu dala.

(s.8)Ey narat kördüm séni,

Meptunu lal qıldıñ méni.

İlham quşum qaqtı qanat,

Boldi güzel qoynuñ sama.

Bulbul bolup sayrap tilim,

Bolsun ğezelxaniñ dilim

Eylep riza barçini teñ,

Bolğın ebedlik seyligah.

NARAT

Görüp güzelliğini ah,
Vuruldum ben sana.
Çok güzel bir mekânsın,
Cenneti rıdvân güya.

Dağların göğe ulaşmış,
Önce güneş öpüp geçer.
Köknar hem ardıçlar,
Her tepe, her yamaç kaya.

(s.7)Esse fısıldayıp rüzgârın,
Mis koku saçar sahilin.
Gönlü hoş eyler kokusu,
Bağrında yetişen her bir bitki.

Tepelerden şırıldayıp,
Aksa sular kabarıp.
Yankılanır sanki koro,
Taşıp taşıp her dere.

Sınırsız uzayan yaylan,
Yaylanır at, koyun, tayın.

Her evde bol süt, kaymağın,
Bağımlılık yapar kımız ve sucuk.

Ormanlarında gözetleyip,
Gâh ürküp gâh dik bakarak.
Geyiklerin her yanı gezer.
Gösterip, görünür kaybolur siması.

Ormanların ardıç, kayın ağacı,
Dalında oynar, sincap.
tşr yarışırçasına kuşlar,
Eyler gönlünü müptela.

Bağrında coşup gençler,
Gülüp, oynayıp doymaz dansa.
Gam ve kaygıdan hep uzak,
Sevinçle dolan bu bozkır.

(s.8)Ey Narat! Gördüm seni,
Hayranlıkla lâl ettin beni.
İlham kuşum kanat çırpıtı,
Güzel bağrın gökyüzü oldu.

Bülbül gibi ötüp dilim,
Olsun gazelcin gönlüm.
Razı edip herkesi,
Sonsuza kadar gezilecek yer ol.

QARIĞAY

Qariğay, qariğay tağlar körki sen,
Zéminniñ icadi, nadir mülki sen.
Turisen çoqqılar üstide meğrur,
Tebiet lévige qonğan külke sen.

Turisen qışmuyaz yaşırip bir xil,
Şaxlırınıñ baraqsan, qamitiñ ser xil.
Tebiet reñ tüzer töt pesil her xil,
Formanıñni özgertmes ceñçi belki sen.

Turisen çoqqılar üstide heyvet,
Siyaqınıñ tağlarga béridu sölét.
Yiltiziñ yette qat yerniñ tektide,
Oxşaysen kök söygen muekkelge sen

Möcize tamamen turğan-pütkiniñ,
Möcize taş yérıp unda öskiniñ.
Qaldurup bağlarnı başqılar üçün,

Yarattiñ tağlarda bostan elge sen.

(s.9)Yaşirip sen bilen qar-muzluq tağlar,

Tutaşti köz yetmes boşluqqa bağlar.

Can pida canağa yéter aqivet,

Yarattiñ şuniña layiq ülge sen.

Yoq biraq eminlik saña şu kebi,

Ketmeydu üstüñdin doqallar xevpi.

Közge köp çüşkenniñ köptur reqibi,

Cudunlar eñ avval soqar belge sen.

Cudunlar sen bilen élišar daim,

Pükmekke qeddiñni çélişar daim.

Şu cudun-çapqunda öskeç zoriyip,

Bérisen berdaşliq her müşkülge sen.

Tüzlendi qamitiñ élišqanséri,

Zoraydiñ tinimsiz çélişqanséri.

Quçaklap şu halda tağ, kökni tutaş,

Tonuttuñ hayatıy küçni elge sen.

Söyünmes kim séniñ cesurluquñdin,

Söyünmes kim seniñ güzel turkuñdin.

Cesurluq, güzellik saña qoş süpet,

Roh hem zoq babida meñgü ülge sen.

KÖKNAR

Köknar, köknar dağlar güzeli sen,

Toprağın ürünü, bulunmaz serveti sen

Yaşarsın tepeler üstünde mağrur.

Tabiat dudağına konan gülüş sen.

Yaşarsın yaz ve kış yeşerip bir çeşit.

Dalların gür, vücudun çeşit çeşit

Tabiat renk döşer dört mevsim her çeşit.

Şeklini değıştirmez savaşçı belki sen.

Yaşarsın tepeler üstünde azametli,

Görünüşün dağlara ulaşır görkemli.

Köklerin yedi kat yerin altında,

Benzersin yeşil seven meleklerle sen.

Mucize büsbütün işlerin,

Mucize taşı yarıp orada büyümen.

Bırakıp bağları başkaları için,

Yarattın dağlarda bostan halka sen.

(s.9)Yeşerip seninle buzlu dağlar,
Ulaştı göz görmez boşluğa bağlar.
Can feda canana yeter sonunda,
Yarattın ona layık örnek sen.

Fakat yok güvenli sana bu gibi,
Gitmez üstünden gözdağı, tehdit.
Göze çok çarpanın çoktur rakibi,
Fırtınanın vurduğu hedef.

Fırtınalar seninle dövüşür,
Bükmek için gövdeni güreşir.
O fırtınalarda büyüdüğün için,
Dayanırsın her güçlüğe sen.

Düzleşir gövden dövüştükçe,
Büyüdün durmadan güreştikçe.
Böylece dağ sarıp göğe,
Tanıttın hayatî gücü halka sen.

Kim sevinmez senin cesurluğundan,
Kim sevinmez senin güzel suretinden.
Cesurluk, güzellik sana ikiz sıfattır,

Ruh ve zevkte ebedî örnek sensin.

SAYRAM

Égizdin égizdur telke davini,

Yolliri tutaşqan kökke şotidek.

(s.10)Şu davan üstide turisen çaqnap,

Goya bir séhirlik kümüş qutidek.

Zéminniñ asmağa sunğan camimu,

Dep heyran qélişar saña her nığah.

Déyişer beziler sama dulduli,

Su içip ötmekke yaralğan u çah.

Bilmidim, hélimu turamdu kélip,

Su içip ötmekke sama dulduli.

Ay nuri oynığan tünlerde hörler,

Kélemdu çömülüp, oynap külgili.

Bilmidim, hemmini qilip lal birdek,

Yatisen bağırında bésip köp sirni.

Şu halda ya aqmay ve yaki taşmay,

Ötküzdüñ cimecitla talay esirni.

Aq qular üstüñde per qanat qaqsa,

Qaraymen hörlerniň esliý şumu, dep.

Qaraymen yilqılar üyürlirige,

Samavi duldulniň nesli şumu, dep.

Ve lékin hemmisi xiyaliy tuygu,

Ne hacet uniňga qilmaq iltica.

Orilip güllerge turupsen sayram,

Mevcutluq ilkide çéçip nur-ziya.

Sen goya bigubar asman parçisi,

Turisen méhirlik keň quçaq éçip.

(s.11)Dolqunuň mingişip dolqunliriňga,

Örkeşler her yanga bujgunlar çéçip.

Éçilip gül-çéçek sahilliriňda,

Gül purap turidu şamalliriňdin.

Qaptallar ton kiygen qariğay, arçidin.

Ötelmes toşqanmu çatqalliriňdin.

Caraňlap her yanda çopan naxşisi,

Béridu bu çeksiz güzelliğe can.

Süt, qémiz mol péti her kigiz öyide,

Xuş purap turidu çillişip méhman.

İçmestin mest bolar barçe méhmaniñ,
Quyğanda xuşpiçim sahibhan qimiz.
Sezgüler oyğatqan lezzet teptidin,
Turalmas heşqalla éytmay püküp tiz.

Ötsimu ay, yillar öçmeydu hergiz,
Şu demdin qelbide qalğan çoñqur iz.
Turidu sayramni ségindurup téz
Yadidin çıqmastin qimiz qoyğan qiz.

Şu kebi men saña boldum mehliya,
Sen elniñ bextige yaralğan dünya.
Unutar özini kim bassa ayağ,
Lal qilip eqilni sende her giya.

(s.12)Ger dések telkini bir altun üzük,
Sen uniñ bibaha yaqut közi sen.
Tesevvur eylimek bolsaq cennetni,
Sen aşu cennetniñ eyni özi sen.

Yaşığın, gülligin meñgü berq urup,
Tilikim, tegmisun saña esla köz.
Uniñdin özgiçe tilek, teripke,

Tépilmas şairniñ til mülkide söz.

1982_1990 _yilliri, gulca – ürümçi

SAYRAM

Yüceden yücedir Telke yokuşu,

Yolları ulanmış göge merdiven gibi.

(s.10)Şu yokuş üstünde durursun parlayıp,

Sanki sihirli bir gümüş kutu gibi.

Toprağın göge sunduğu kâse mi?

Diye şaşar sana her bakış.

Diyorlar bazıları sema düldülü,

Su içip geçmeye yarayan o kuyu.

Bilmiyorum şimdi gelip gelmediğini?

Su içip geçmeye sema düldülü.

Ay ışığı oynayan gecelerde huriler,

Gelir mi yıkanıp, oynayarak gülmeye.

Bilmiyorum, hepsini hayran bırakıp,

Yatarsın bağrında gizleyip çok sırrı.

Böylece akmadan veya taşmadan,

Geçirdin sessizce nice asırları.

Kuğular üzerinde kanat çırpısa,
Bakarım hurilerin aslı şu mu diye.
Bakarım yılmalar sürüsüne,
Gökteki düldülün nesli şu mu diye.

Ama hepsi hayalî duygu,
Ne hacet ondan rica etmek.
Sarılıp güllere kalmışsın Sayram,
Varlıklar içinde nur ışık saçarak.

Sen sanki tertemiz sema,
Yaşarsın sevgiyle geniş kucak açıp.
(s.11)Dalgan eklenip dalgalarına,
Kabarıp her yana köpükler saçıp.

Açmış çiçekler sahilllerinde,
Gül kokusu yayılır rüzgârlarından.
Yamaçlar giyinmiş köknar, ardıc ağacından,
Geçemez tavşan da çalılıklarından.

Söylenir her tarafta çoban şarkısı,
Verir bu sonsuz güzelliğe can.
Süt, kımız bolluk var her keçe evinde,

Güzel kokar ağırlanır her misafir.

İçmeden sarhoş olur bütün misafirin,

Verince güler yüzlü ev sahibi kımız.

Hisler uyandıran lezzet tadından,

Teşekkür etmekten duramaz çöküp diz.

Geçse de ay, yıllar geçmez hiçbir zaman,

O anda kalbinde kalmış derin iz.

Durur Sayram'ı özletip çabuk,

Aklından çıkmadan kımız veren kız.

Böylece ben sana meftun oldum,

Sen halkın bahtı için yaratıldın.

Unutur kendini kim ayak bassa,

Aklını şaşırp sende her bitki.

(s.12)Eğer desek Telkeni bir altın yüzük,

Sen onun en değerli yakut gözüsün.

Tasavvur edecek olsak cenneti,

Sen işte o cennetin tıpkı özüsün.

Yaşa, çiçeklen ebedî ışıldayarak,

Dileğim, değmesin sana asla nazar.

Bundan başka dilek, kılavuz,

Bulunmaz şairin dil mülkünde söz.

1982_1990 Yılları, Gulca - Urumçi

DOST BİLEN

(s.13)Dost bilen xuştur köñül,

Dostsiz köñül goyaki çöl.

Dost bilen yayrap yürek,

Şadliq açar levlerde gül.

Dost bilen azadidur

Addiy, körümsiz xanimu.

Bal tétar içken süyüñ

Sezmes géribliq héç köñül.

Qil seper dostuñ bilen,

Bassañ gériççe yolnimu.

Dost bilen çekken azab,

Salğay bext-şadliqqa ul.

Dost tutup dostni köpeyt,

Berme azar dostuñğa hem.

Rencime qattiq tégip,

Bezen saña körsetse yol.

Yığlitip sözleydu dost,

Bextiñni közlep herqaçan.

(s.14)Küldürüp éytqan bilen,

Düşmen saña bermeydu qol.

Dost bilen becayiki toy,

Ğurbette ötken künliriñ.

Sunmiğın qalsañmu aç,

Köñli qara namerdke qol.

Bolsa derdiñ dostuñğa éyt,

Dosttin tile, dostuñğa ber.

Çüşse dostuñ haciti,

Qilğın uni can dep qobul.

Dost tapqiniñ, yol tapqiniñ,

Kémeñ üçün rol tapqiniñ.

Bu rolni çiiñ tutqin ebed,

Quçmaqqa şan alemşumul.

1984 _ yili noyabir

DOST İLE

(s.13)Dost ile hoştur gönöl,

Dostsuz gönöl sanki çöl,

Dost ile coşar yörek,

Açar dudaklarda çiçek.

Dost ile güzeldir

Sade, gösterişsiz ev de.

Bal tadında içtiğın su da,

Hissetmez gurbette hiç gönöl.

Dostun ile sefere çık.

Kat etsen de karış kadar yolu.

Dost ile çekilen azap,

Mutluluğın temeli olur.

Dost edinip dostunu çoğalt,

Verme azar dostuna hem.

Kırılma sert sözüyle,

Bazen sana gösterse yol.

Dost acı söylese de

İyiliğini gözetir her zaman.

(s.14)Güldürüp söylese de.

Düşman sana vermez el.

Dost ile sanki düğün,

Gurbette geçen günlerin.

Aç kalsan da uzatma,

Gönlü kara namerde el.

Olursa derdin dostuna söyle,

Dosttan iste, dostuna ver.

Düşerse dostunun sana ihtiyacı,

Yap onu can diye kabul et.

Dost edinmen, yol bulmandır,

Gemin için dümen bulmandır.

Bu dümeni sağlam tut ebet,

Erişmek için son dünyada.

1984 - Yılı Aralık

TUTAŞ TUPRAQ, TUTAŞ KÖK ASMAN

ÇÉGRA

(s.15)Tutaş tupraq, tutaş kök asman,

Giyahlarniñ yiltizi tutaş.

Üzer kökte bulutlar tekşi,

Tutaş nurlar çaçidu quyaş.

Uçup öter şamallar erkin,

Quşlar pervaz qilişar her yan.

Aqar derya süyi üzülmey,

İkki yanni qilip baraqsan.

Kişilerniñ qedimi biraq,

Taşlinalmas uyaq-buyaqqa.

Keldi ayrip ularni çégra,

Qilip mensup ikki tupraqqa.

Buyan ötüp, ötelmey uyan,

U alemge uzidi köpler.

Törilip bir ata-anidin,

İkki yaqta tozudi köpler.

Bügün devran baqti cilmiyip,

İkki yaqtin uzitiştuq qol.

(s.16)Qérindaşliq méhri-riştisi,

Açti bérip-kélişlerge yol.

Atlidim men körmekke tuğqan,

Bir qedemlik eğridin şuan.

Peqet aşu birla qedemdin,

Visal tapti köp yilliq hicran.

BİR TOPRAK, BİR MAVİ GÖK

HUDUT

(s.15)Bir toprak, bir mavi gök,

Bitkilerin kökü bir,

Yüzer gökte bulutlar eşit,

Bir ışık saçır güneş.

Uçar rüzgârlar hür,

Kuşlar süzülür her yana,

Akar ırmağın suyu durmadan,

İki yanı eyler gür.

Kişilerin adımı ancak,

Atılamaz her tarafa.

Ayırıp onları hudut,

Mensup edip iki toprağa.

Bu tarafa geçen, o tarafa geçmeden,

Öbür âleme uğurlandı çoğu.

Yaratılıp bir ana babadan,

İki tarafa savruldu çoğu.

Bugün zaman baktı gülümseyip,

İki taraftan el uzattık.

(s.16)Kardeşlik sevgi bağı,

Açtı gidip gelişe yol.

Geçtim akrabamı görmeye,

Bir adımlık huduttan şimdi.

Yalnız şu bir adımdan,

Vuslat buldu yıllık hicran.

ÖSEK

Yerkenttin ötüp ösek,

Ösekni béríp körsek

“Köç - Köç naxşısı”din.

Seyligah dep atar ösekni,

Bolğaç talzar baştin-ayığı.

Makanidur bulbul, kakkukniñ

Talzarlarniñ xilvet ariliqi.

Qız külkisi kebi viliqlap

Aqar süzük sular herqaçan.

Yayğan gilem güldin tebiet,

Qarlığaclar qılar şox cevlan.

Xuş sadasi dutar, tembürniñ

Kéçe-kündüz yañrap turidu.

Bunda ötken köñüllük herdem

Barçe gemni untulduridu.

Biraq derdlik xiyaldin xaliy

Bolalmasmen köñül xuşluqi.

(s.17)Saldi derdlik ötmüşni eske,

Yañrap birdin “ köç-köç” qoşiqi.³

“Köç-köç dése bilmeydu,

Köçüp körmigen eller.

Öz yurtığa yétemdu

Bérip körmigen yerler.

Köçmenler köçüp mañduq,

Bala-çaqa piyade.

Yaman démeñlar bizni,

Teqdir bilen irade.

³ Çarrosiye ilini bésivalğan on yıl içide (1871 _1881) Rosiye tevesige köçürülgen ili déhqanliriñ köç-köç qoşaqlırı.

Qulunliri tay boldi,
Yoʻgan boldi, at boldi.
Yurtta qalʻan tuʻqanlar,
Emdi bizge yat boldi.”

Esirlik derd bulutliriga
Toldi koʻnlum asmini shu tap.
Yamgʻur qilib tokti yeshimni
Ecdadlirim çekken derd-azab.

Untulmasken tarix hergizmu,
Untulmasken yurt mehri, ishqı,
Untulmasken qovmi qerındaş,
Üzülmesken qandaşlıq mehri.

ÖSEK

Yarkent’ten geçince Ösek,

Ösek’i gidip görsek.

“Göç göç” şarkısından.

Gezilecek yer derler Ösek’i,
Söğütlük olunca baştan ayağa,
Mekânıdır bülbül, guguğun.
Söğütlerin sakin aralığı.

Kız kahkahası gibi coşup,
Akar temiz sular her zaman.
Sermiş halı çiçekten doğa,
Kırlangıçlar gökte şen uçar.

Hoş sesi dutar, tamburun
Gece gündüz sesi yankılanır.
Burada geçen gönüllü her an.
Bütün gamı unutturur.

Fakat dertli hayalden yoksun.
Eremem gönül hoşluğuna
(s.17)Anımsattı dertli geçmişi bana.
Haykırıp birden “göç göç” koşağı.

“Göç göç dese bilmezler.
Göçü yaşamayan kişiler.
Kendi yurduna denk olur mu?
Gidip görmediği yerler.

Göçmenler göçüp yürüdük,
Çoluk çocuk, piyade
Kötü demeyin bize,

Kader ile irade.

Yavruları tay oldu,

Büyüdü, at oldu.

Yurtta kalan akrabalar

Şimdi bize yad oldu.”

Asırlık dert bulutları

Sardı gönlüm göğünü şimdi.

Yağmur olup döktü gözyaşımı,

Atalarım çekmiş dert azap.

Unutulmazmış tarih hiçbir zaman,

Unutulmazmış yurt sevgisi ve aşkı,

Unutulmazmış kavmi kardeş,

Kopmazmış kardeşlik sevgisi.

ALMUTA

(s.18) Momamniñ çöçikide teripiñ bar,

Almida şöhritiñ bar, şeripiñ bar.

Çüşümde kördüm séni talay qétim,

Dilimda öçmeydiğan hörmetiñ bar.

İziğa çüşkinide mudhiş bala,

Qilganti séni panah mextumsula.

Ceňgahi boldi batur çin tömürniň

Alatav bağridiki çeksiz dala.

Bermiseň u çağ eger aňa imkan,

Qandaqçe yalmavuzni qilsun yeksan?!

Yalmavuz ezeldinla ortağ düşmen,

Urguluq uni bille barçe insan.

Yaşiduq bir héssiyatta şuňa icil,

Ulidi dostluq rişti dilni sicil.

Qissisi ela bilen taza begniň,

Untulup ketmes hergiz, saqlaydu dil.

Su içip bir deryadin kökliduq teň,

Yüknimu zimmimizge yükliduq teň

Şadlansaň sen uyanda, biz buyanda,

Cor bolduq şadliqiňğa éytip öleň.

(s.19)Cem bolup uruq-tuğqan külüştuq şad,

Külkimiz asminiňda qaqtı qanat.

Keň iken quçıqıñmu asminiñdek,

Şuñlaşqa cuşqun sende bugün hayat.

ALMATI

(s.18)Ninemnin masalında tarifi var,

Elmada şöhretin var, şerefin var.

Rüyamda gördüm seni çok defa,

Gönlümde silinmez hürmetin var.

Takip ettiğinde dehşetli bela,

Sana sığınmıştı Mehtumsula.

Savaş yeri oldu Batur Çin Tömür'ün,

Alatav bağrındaki sınırsız bozkır.

Vermezsen o zaman eğer ona imkân,

Nasıl olup Yalmavuz'u eylesin yeksan?

Yalmavuz eskiden ortak düşman,

Vurmak gerekir onu birlikte tüm insan.

Yaşadık aynı duyguyla uyumlu,

Birleştirdi dostluk bağını sürekli.

Hikâyesi Ela ile Taze Bey'in,

Unutulmaz hiçbir zaman korur gönül.

Su içip bir ırmaktan yeşerdik birlikte,

Yükünü de omuzumuza yükledik birlikte.

Neşelensen sen o yanda biz bu yanda,

Eşlik ettik neşene şarkı söyleyip.

(s.19)Toplanıp akrabalarla gülüştük,

Kahkahamız gökte kanat çırpı.

Genişmiş kucağın da gökyüzü kadar,

Bunun için coşkun sende bugün hayat.

NUR ÇAÇTIÑ, YOL AÇTIÑ ÖZİÑGİLA XAS

Şir süpet bestiñdin tonudum séni,

Qapqara qoy közüm tonutti méni.

Buğday öñ çéhriñde illiq tebessum,

Cismiñda cuş urdi qizğınliq qéni.

Körüştüq quçaqqa yéyip keñ quçaq,

Yéqişip bağırğa bağırni uzaq.

Késilgen ikki tağ tutaştı goya,

Qoşuldi deryağa derya bisoraq.

Sirdişiş ilkide ötti talay kün,

Ulidi söhbetni aram alar tün.

Ve lékin almiduq biz qilçe aram,

Yene bir uçrişiş bolarmu mumkin.

Söyündüm bequvvet berdemlikiñdin,

Söyündüm iş söyer hemdemlikiñdin.

Étizda déhqansen, bağlarda bağven,

Şan quçtuñ her işta erdemlikiñdin.

(s.20)Köksüñde qoş médal turuptu çaqnap,

Béripsen bérlinga gétlirni qoğlap.

Qadalğan çégida réyxistagqa tuğ,

Turupsen sen heğda dostuñni qoğdap.

Kolxozda toldurup aşliq séñini,

Bazarda yéqipsen elniñ nénini.

Aylinip kételmes iken héç kişi,

Hidlisa sen etken kavap hidini.

Aşxanañ bolmasken méhmandin xaliy,

Kélerken üzölmey işçi, ziyaliy.

Xilmuxil tamiqiñ lezziti bilen,

Kéterken cennetke hemme xiyaliy.

Ah xuda, bolmiqiñ asanmu şunçe,

Sen goya heryanga çéçilğan ünçe.

Nur çaçtiñ özgiçe xislitiñ bilen,

Kim kütken nur çaçar dep séni munçe.

Nur çaçtiñ, yol açtiñ özünğila xas,

Cismiñda mucessem icad, éhtiras.

Qedimiy milletsen enenige bay,

Örligin şu izdin, haman alğa bas.

IŞIK SAÇTIN, YOL AÇTIN ÖZÜNE HAS

Aslan sıfat vücudundan tanıdım seni,

Kapkara gözüm tanıttı beni.

Buğday yüzünde mutlu tebessüm,

Gövdende coştı sevgi heyecanı.

Görüştük kucağa kucak açarak,

Dayayıp göğsü göğse.

Kesilmiş iki dağ sanki birleşti,

Karıştı ırmağa ırmak izinsiz.

Sırdaşlık içinde geçti nice gün,

Bağladı sohbeti dinlenen gece.

Fakat almadık biz zerre nefes,

Tekrar görüşmeye olur mu imkân?

Sevindim sağlam canlılığından,

Sevindim iş sever ahbablığından.

Tarlada çiftçi, bağlarda bahçıvan,

Şanın yayıldı her işte erdemliğinden.

(s.20)Bağrında çift madalya duruyor parlayıp,

Gitmişsin Berlin'e Hitler'i sürüp.

Dikildiğinde Reyhistag'a bayrak,

Durmuşsun Heg'de dostunu koruyarak.

Kolhozda doldurup tahıl ambarını,

Pazarda pişirmişsin halkın ekmeğini.

Dönüp gidemezmiş hiç kimse,

Koklasa yaptığın kebab kokusunu

Lokantan misafirden eksik olmazmış,

Gelirmiş devamlı işçi, aydın.

Çeşit çeşit damağın lezzeti ile

Gidermiş cennete bütün hayali.

Ey Hûda, kolay mı o kadar.

Sen sanki her tarafa saçılmış inci.

Işık saçtın, kendine has erdemin ile

Kim beklemiş ışık saçarak diye seni bu kadar.

Nur saçtın, yol açtın özünə has,
Gövdəndə toplanmış buluş, ihtiras.
Kadimî milletsin geleneğin zengin,
Yüksel bu yoldan, hemen ilerle.

TOQTOĞUL¹

(s.21)Toqtoğul, toxtap öttüm tuğqinim dep,
Şeiriyyət şeydasi bop uqqinim dep
Qebreñni qildim tavap, oqup dua,
Ömrümde ésil purset utqinim dep.

Qebreñge qamlişiptu aq qalpiqiñ,
Aq qalpaq aq çoqqidur, tağ qamitiñ.
Zéminga yanpaşlığan alatavdek,
Obraziñ el qelbide, zor amitiñ.

Sen öttüñ kézip qırqız dalasını,
Yañritip elniñ yürek sadasını.
Beg, bayni söktüñ haman qumuzuñda,
Oñşımaq koyida el havasını.

Patmidiñ keñri qırğız dalasığa.

¹ Toqtoğul Satılğanuf (1864_1933) _ Qırqız Edebiyatığa asas salğuçı ataqlıq xelq şairi, kompozitor hem usta qumuzçı.

Uçridiñ beg, baylarniñ balasıǵa.

Solandiñ neççe qétim palandiñ hem,

Sibirniñ barsa kelmes dalasıǵa.

Toxtimay turdi yañrap küyüñ biraq,

Tarqılıp şamal oxşaş yiraq-yiraq.

(s.22)Sen goya küvecigen derya idiñ,

Çağ kelmes idi saña héçbir tosaq.

Xelqiñniñ meñgü otluq oyida sen,

Aqınlar éytişişi, toyida sen.

Yaşaysen naxsañ bilen esir halqıp,

Xuş külüp ıssıq kölniñ boyida sen.

TOKTOGUL¹

Geçtim Toktogul kardeş deyip,

(s.21)Sanat çılgını kardeşim deyip.

Kabrini tavaf edip, dua ettim,

Ömrümdeki en iyi fırsat deyip.

Kabrine yakışmış ak kalpağın,

Ak kalpak ak tepedir, dağ gibi boyun.

Toprağa uzanmış Alatav gibi,

¹ Toktogul Satılganuf (1864_1933) Kırgız Edebiyatının esas yaratıcısı ünlü halk bestekârı ve ünlü kopuzcusu.

Tasvirin halk kalbinde, büyük talihin

Sen geçtin gezip Kırgız bozkırını,

Haykırıp halkın yürek sesini,

Bey, zengini yerdin her zaman kopuzunda,

Düzeltmek için vatan havasını.

Sığmadın geniş Kırgız bozkırına,

Maruz kaldın bey, zenginlerin belasına.

Hapsedildin kaç kez, sürgün edildin,

Sibirya'nın varsa gelmez bozkırına

Sürekli yankılandı şarkın ancak,

Dağılıp rüzgâr gibi uzaklarda

(s.22)Sen sanki coşup akan ırmak idin,

Kâr etmez idi sana hiçbir engel.

Halkının sonsuz alevli hayalinde sen,

Şairler söyleyişi, düğünde sen.

Yaşarsın şarkın ile çağ atlayıp,

Hoş gülüp Issık gölünün kıyısında sen.

NEVAİY HEYKİLİ TIKLENGEN TAŞKENT

Nevaiy heykili tiklengen taşkent,

Turidu şu heykel bilen nurlunup.
Ne heykel, u, uzaq tarix şahiti,
Şéiriyet kökide yangan kün bolup.

Ulinip u bilen beş esirlik yol,
Şéiriyet dunyasi kirdi cilvige.
Muxlislar baş qoyar künde neççe ret,
Séginip baş qoyğan kebi qiblige.

“Xemse”ni çüşürmey qoldin qiz-yigit,
Qedimiy uzluqni saqlar özide.
İsteydu söygüde vapadarliqni,
Leylini körgendek mecnun közide.

Ger şérin bolsa el, sen bol perhad dep,
Oğliga “perhad” dep at qoyar ata.
Şéringa teqqaslar qizini ana,
Aniliq burçini qılmaqqa ada.

(s.23)Anilar arzusi, ana muradi,
Gül-çéçek açmaqta evladmuevlad.
Gül qildi taşkentni zamanga layiq,
Hünerde yétilip tümen miñ perhad.

Aylandi gülşenge çirçiq boyliri,
Mirza çöl bermekte paxta hem néfit.
Sorisañ qurğuçi atalğan tamam,
Bundiki zeberdes herbir qiz-yigit.

Nevaiy heykili tiklengen taşkent,
Tiklidiñ evladni şu heykel bilen.
Nur çaçar tarixiñ bolup nezme-küy,
Tiklidiñ ecdadni şu heykel bilen.

Şu heykel bar bizniñ muqamimizda,
Nevaiy tilida yañrar u haman.
U seniñ tiliñdur, meniñ tilim hem,
Sözlişip turimiz şuña biz ravan.

Ulaydu aşu til neseb, tarixni,
Oxşaydu şunlaşqa doppañğa doppam.
Yad oqup nevaiy nezmisini teñ,
İcilliq méhrige kötüreyli cam

1989_ yili avgust, sentsibir

NEVAYİ HEYKELİNİN DİKİLDİĞİ TAŞKENT

Nevayi heykelinin dikildiği Taşkent,
Durur şu heykel ile ışıklanıp,

Ne heykel o, kadimî tarihin şahidi,

Şiir semasında parlayan güneş.

Ulanıp onunla beş asırlık yol.

Şiir dünyası girdi cilveye.

Halisler baş koyar günde kaç kere,

Tavaf edip baş koymuş gibi kibleye.

Hamse'yi düşürmeden elden kız ve oğul,

Kadimî güzelliğini korur özünde.

İsterler sevgide vefakârlığı,

Leylasını görmüş gibi Mecnun gözünde.

Eğer Şirin olsa halk, sen Ferhat ol diye,

Oğluna Ferhat ismini koyar baba.

Şirinle kıyaslar kızını ana,

Analık borcunu eda etmek için.

(s.23)Analar arzusu, ana muradı,

Çiçek açmakta nesilden nesile,

Çiçeklendirdi Taşkent'i zamana layık.

Sanatta yetişmiş binlerce Ferhat.

Döndü çiçek bahçesine Çırçık kıyıları.

Mirza Çöl vermekte pamuk ve neft.

Sorsan kurucu diye bilinir,

Buradaki güçlü kız ve yiğitler.

Nevayi heykelinin dikildiği Taşkent,

Yetiştirdin evladı bu heykel ile.

Işık saçar tarihin şiir ve şarkı olup,

Canlandırdın ecdadı bu heykel ile.

Bu heykel var bizim melodimizde,

Nevayi dilinde yankılanır o.

O senin dilindir, benim dilimdir,

Anlaşırız bunun için biz kolayca.

Bağlar işte bu dil soy, tarihi,

Benzer bunun için takkeme takken.

Ezberleyip Nevayi şiirini birlikte,

Kardeşlik sevgisine kaldıralım kadeh.

MEŞREPTİ TUĞULĞAN OYLAR

DOLAN MEŞRİPİ

(s.24)Meşrepte tuğulğanmu dolan xelqi,

Ve yaki qoşkézekmu meşrep bilen.
Meşrepsiz didarlışıp bolmamdu ya?
Tüzüşer her kün meşrep her ep bilen.

Qalunğa teñkeş muqam carañlisa,
Çéhriler yanar şu dem ateş bolup.
Ussulğa çüşer hemme, yoqtur bunda
Tartışmu, tartinişmu, hem tekellup.

Dessişer devr qilip hemme birdek,
Çékitme, cula, senem, seneqeske,
Yigitler ğururi hem qizlar nazi,
Nur bolup siñgen bunda her nepeske.

Namayan bovay, momay közidimu
Muqeddes aşu ğurur, şu nazaket.
Tapqandek yaşlıqini goya undın,
Beslişip oynar yaşlar bilen ret-ret.

(s.25)Şu ğurur, şu nazaket ilkididur,
On yaşar nareside oğul-qizmu.
Şu ğurur ilhamıǵa bolduq ortaǵ,
Tartiniş, yatsıraşni taşlap bizmu.

Şadliqtin urğup dilda zor hayacan,
Vucudum ketti yayrap, söyüندی can.
Şu şadliq bexş etken iptixardin,
Tépildi soalimğa cavab şuan.

Xuşalliq meşrepniñ menasiken,
Meşrep xuşalliqniñ seynasiken.
Kélerken aña şadliq izdigenmu,
Kélerken aña yaşliq izdigenmu.

MEŞREPTE DOĞMUŞ FİKİRLER

DOLAN MEŞREBİ

(s.24)Meşrepte mi doğmuş Dolan halkı?

Veya ikiz mi meşrep ile?

Meşrepsiz görüşme olmaz mı ya?

Kurulur her gün meşrep her durumda.

Kalun eşliğinde makam yankılansa,

Çehreler yanar o an ateş olup.

Dansa başlar herkes, yoktur bunda

Davet de çekinme de teklif de.

Basar halka oluşturup herkesi aynı anda.

Çekitme, cula, senem, senekese.

Yiğitler gururu ve kızların nazı,
Işık olup sinmiş burada her nefese.

Aşikâr dede, nine gözünde de,
İşte bu gurur, bu nezaket,
Bulmuş gibi güya gençliğini ondan,
Yarışıp oynar gençler ile sıra sıra.

(s.25)Bu gurur, bu nezaket içinde.
On yaşlı çocuk, oğul ve kız.
Bu gurur ilhamına ortak olduk,
Çekinme, yadırgamay! bırakıp biz de.

Mutluluktan gönülde büyük heyecan,
Vücudum rahatlayıp, sevindi can.
Bu mutluluk, ihsan eden iftihadan,
Bulundu soruma cevap o an.

Neşe meşrebin anlamıymış,
Meşrep sevincin bahçesiymiş.
Gelirmiş ona mutluluk arayan da,
Gelirmiş ona gençlik arayan da,

USSULÇI BOVAY

Aq éçilğan étirgölmu u,

Baştin-ayağ kiyinişi aq.

(Yektiki aq, kiygen böki aq,

Çaç-saqili, bir cüp qéşi aq)

Uçurup u aşu qéşini,

Mañliyida aq qu uçqandek.

Çüşti gulaç kérip ussulğa,

Xuşal külüp, visal quçqandek.

Mürisini sekriter tinmay,

Xuş ahañğa teñkeş put dessep.

(s.26)Gahi tinç üzgen yelkendek,

Gahi aqqan sudek örkeşlep.

Zoq béridu herbir herikiti,

Güzellikniñ bolup sülkiti,

Tesviridek yaki şox sazniñ,

Bolar canniñ şérin ülpiti.

Qilip uni zoq bilen körek,

Hayacandin cuş urdi yürek.

Bovaygımu, bu meşrepkimu,

Şéirimdin çaçtim gül-çéçek.

Bolup neğme, ussul soruni

Şundaqlarni yaratti meşrep.

Şundaqlardin tépip kamalet,

Şöhritini taratti meşrep.

DANSÇI DEDE

Beyaz açılan gül mü o?

Baştan ayağa kıyafeti beyaz

Cüppesi beyaz, şapkası beyaz,

Saç sakalı, bir çift kaşı beyaz.

Kaldırıp o işte kaşını,

Alnında kuğu uçmuş gibi.

Başladı kollarını açıp dansa,

Gülerek, vuslatı kucaklamış gibi.

Omuzunu silker durmadan,

Hoş müziğe ayak uydurup

(s.26)Bazen sakın yüzen yelken gibi,

Bazen coşkun akan su gibi.

Zevk verir her bir hareketi,
Güzelliğin mizacı olmuş.
Resim gibi veya cilveli sazın,
Olur, canın şirin dostu.

Zevkle gözden geçirdim onu,
Heyecandan çarptı yürek.
Dedeye de meşrebe de,
Şiirimden saçtım gül ve çiçek.

Olmuş müzik, dans meclisi,
Böyle şeyleri yarattı meşrep.
Böyle şeylerden bulup kemâlât,
Şöhretini yaydı meşrep.

MEŞREP İKEN İCAD QUÇIQİ

Gül ussuli oynilip birdin,
Qoldin-qolğa ötti güldeste.
Ne güldeste, goya ot-yalqun,
Ketti sorun qizip bir peste.

Gülni alğan şox ussul bilen,
Hemrahığa sunar xuş külüp.
Béyit telep qılar hemrahi,

Aña tezim beca keltürüp.

(s.27)Oqulidu yéñi bir béyit,

Toqulidu yéñi bir béyit

Deydu goya hemme méhriñni

Béyit qılıp köñlümni érit.

Oqulidu yéñi bir béyit

Toqulidu yéñi bir béyit

Deydu hemme sorunni goya,

Yéñi-yéñi béyitta béyit.

Yéñi-yéñi béyit éytildi,

Sorunğimu mezmun qétildi.

Şair iken xelqim tebiy,

Hemme meşrep bilen yétildi.

Meşrep iken icad quçıqı,

Tavlar elni otluq oçıqı.

MEŞREPMİŞ YENİLİK KUÇAĞI

Çiçek dansı oynanır birden,

Elden ele geçti çiçek demeti.

Ne çiçek demeti, sanki ateş ve alev,

Meclis coştu bir anda.

Çiçeği alan cilveli dansıyla,

Yoldaşına sunar içten gülerek.

Beyit talep eder yoldaşı,

Ona saygıyla eğilerek.

(s.27)Okunur yeni bir beyit,

Yazılır yeni bir beyit.

Derler sanki bütün sevgisini

Beyit yazıp gönlümü erit.

Okunur yeni bir beyit,

Yazılır yeni bir beyit.

Der bütün meclisi sanki

Yeni yeni beyitle zenginleştir.

Yeni yeni beyit söylendi.

Meclise de anlam katıldı.

Şairmiş halkım doğuştan,

Büsbütün meşrep ile tamamlandı.

Meşrepmiş yenilik kucağı,

Besler halkı ateşli ocağı.

POTA USSULİ

Qiziq iken pota ussuli,

Qiziq iken buniñ usuli.

Çiqsa pota kimniñ qoliğa,

U hökümrän iken şü yoli.

Pota sunup, tartip ussulğa,

Qol uzartsa urup qoliğa.

Ayländurar meydanni neççe,

Pirqiritip oñ ve solğa.

(s.28)Lékin bunda yégen tayaqqa,

Zarlap héçkim tolgimas boyun.

Zarlansa ger qançe tayaq yep,

Şunçe külke qozğar bu oyun.

Çebdeslikke ögiter şuña,

Bu oyunniñ barçe herikiti.

Çebdes kişi tegküzmés tayaq,

Köp tayaq yer eñ palakiti.

Bir qız bilen bir yigit biraq,

Körsetmidi bundaq maharet.

Yigit qizğa uzitip pota,

Silkip qoydi havada peqet.

Qiz qizardi leyliqazaqtek,

Pota üçün qolmu sunmidi.

Yigit uni qayta urmidi,

Uruşqimu köñli qiymidi.

Boldi ayan siri ularniñ,

Meşrep ehli xuşal külüşti.

Démek ular meşrep ehlidin,

Söygüsige unvan élišti.

KUŞAK DANSI

Zevkliymiş kuşak dansı,

Zevkliymiş bunun usulü.

Kuşak kimin eline geçerse,

O üstünmüş, böyleymiş kuralı.

Kuşak uzatıp, dansa davet edip,

El uzatsa vurup eline,

Döndürür meydanda kaç kez,

Çevirerek sağ ve soluna.

(s.28) Burada yediği dayağa,
Sızlanıp hiç kimse boyun çevirmez.
Sızlanırsa eğer çok dayak yeyip,
O kadar kakhaha attırır bu oyun.

Çevikliğe alıştırır bunun için,
Bu oyunun bütün hareketi.
Çevik kişi yemez dayak,
Çok dayak yer en kötüsü.

Bir kız ile bir yiğit ancak
Göstermedi böyle maharet.
Yiğit, kıza uzatıp kuşak,
Sallayıp havada bıraktı fakat.

Kız utandı leylikazak gibi.
Kuşak için el uzatmadı.
Yiğit onu vuramadı,
Vurmaya da gönlü kıymadı.

Ayan oldu onların sırrı.
Meşrep halkı sevinçle gülüştü.
Demek onlar meşrep halkından,

Sevgisine unvan aldı.

XATİME

Bek keñ iken meşrep quçıqı,

Mezmunimu iken şunçe mol.

(s.29)Bolup “ottuz oğulniñ gülü”,

Ösken şuña bunda qız-oğul.

Aymu patti, tügidi oyun,

Yürikimde çoñqur iz qaldı.

Qulıqımda yañraq saz -nava,

Yadimda şu oğul-qız qaldı.

Men séğinsam dolanlıqlarnı,

Bolar meşrep yadimda peyda.

- Qizitiñlar , -deymen, meşrepni,

Qilip cahan ehlini şeyda.

1990_ yili, mekit – ürümçi

SON

Pek genişmiş meşrep kucağı

Konusu da o kadar çokmuş.

(s.29)“Otuz oğlanın gülü” olup,

Bunun için yaşamış burada kız ve oğul.

Ay da battı, bitti oyun,
Yüreğimde derin iz kaldı.
Kulağımda yankılanır şarkı.
Hatırimda o oğul ve kız kaldı.

Ben özlesem Dolan halkını,
Meşrep yâdımda peyda olur.
Coşturun, derim meşrebi,
Dünya ehlini şeyda kılıp.

1990 Yılı – Mekit –Urumçi

ÇİQTİÑİZ

(Pêşqedem xettat-ressamlarğa béğışlaymen)

(s.30) Yaşınipsiz, peyti keldi, dem élišqa çiqtiniz,
Dem élišqa pikriñizni cem qilişqa çiqtiñiz.

Nevriñizmu çoñ bolup, boptu ravan mektepke,
Dostni yoqlap, özge gemni kem qilişqa çiqtiñiz.

Cüptiñizmu şadlinip, açtı qoyun sizge külüp,
Ovlimaqqqa köñlini hem pem qilişqa çiqtiñiz.”

Cüptiñiz deydu xuşal: “ilkimizde hemme bar,
Lezzitige ménimu hemdem qilişqa çiqtiñiz.

Ve lékin ép keldiñiz qegez, kitabni destilep,

Aña barliq waqtiñizni yem qilişqa çiqtiñiz.”

Cüptiñiz qaqsaydu daim: “ emdi bu qandaq qiliq,

Dem éliš qandaq néme, bilmey némişqa çiqtiñiz?”

Sizisiz hem yazisiz tünni haman tañğa ulap,

Küç yigip tenge goya qayta çélişqa çiqtiñiz.

Peş cékit yultuz bolup, nur çaçar kündek pikir,

Yorutuşqa başqini şamdek yénişqa çiqtiñiz.

(s.31)Destilendi qoliñizda bézilip sansiz varaq,

Her varaqtin xuş puraq bir gül éçişqa çiqtiñiz.

Açmisa güller çéçek bolğay baharda ne hösn,

Devrimiz bahariğa xuş sin qétişqa çiqtiñiz.

Kim dégey bu halda sizni “qalmidi tende madar,

Yaşinip, yastuq yölep oñda yétişqa çiqtiñiz.”

Qisqa insan ömri, yetmeydu imkan hemmige,

Bolsa zerre küç-quvvet elge qétişqa çiqtiñiz.

Yaş boğunlar deydu şadiman: “ siz pexirlik pəşqedem”

Pəşqedem xislitini dilğa çətişğa çıqtıñız.

Untumas evlad hamam sizdek bahadır atini,

Meñgü merdlik rohini yalqunlitişqa çıqtıñız.

1992-yili mart

EMEKLİYE AYRILDINIZ

(Muhterem hattat resamlara bağışlıyorum.)

(s.30)Yaşlanmışsınız, vakti geldi, emekliye ayrıldınız,

Emekliye düşüncenizi toplamaya ayrıldınız.

Torununuz da büyümüş, başlayacak mektebe,

Dostu arayıp, başka gamı azaltmaya ayrıldınız.

Eşiniz de neşelenerek, açtı kucak size gülüp,

Avlamak için gönlünü hem anlamaya ayrıldınız.

Eşiniz dedi sevinçle “elimizde her şey var,

Lezzetine beni de eş etmeye ayrıldınız.

Lakin alıp geldiniz kâğıt, kitabı desteleyip,

Ona bütün vaktinizi harcamaya ayrıldınız.”

Eşiniz sitem eder: “şimdi bu nasıl tavır,”

Emeklilik nasıl bir şey bilmeden niye ayrıldınız?

Çiziyorsunuz, yazıyorsunuz geceyi sabaha bağlayıp,

Güç toplayıp sanki tekrar güreşe ayrıldınız.

Virgül, nokta yıldız olup, ışık saçan fikir gündüz gibi,

Aydınlatmak için başkalarını mum gibi yanmaya ayrıldınız.

(s.31)Birikti elinizde basılıp sayısız yaprak,

Her yapraktan güzel kokulu bir gül açmaya ayrıldınız.

Açmasa gül ve çiçekler baharda ne güzellik ola,

Devrimiz baharına güzel manzara katmaya ayrıldınız.

Kim der bu hâlde size “kalmadı bedende derman,

Yaşlanıp yastığa dayanarak yan gelip yatmaya ayrıldınız.

Kısa insan ömrü, yetmez imkân her şeye,

Olsa zerre güç kuvvet halka vermeye ayrıldınız.

Genç nesiller der mutlu: “siz onurlu muhterem”

Muhteremlik vasfınızı gönlüme bağlamaya ayrıldınız.

Unutmaz evlat hemen sizin gibi kahramanın adını,
Ebedî mertlik ruhunu alevlendirmeye ayrıldınız.

1992 - Yılı Mart

SÖYGÜ UÇQUNLIRI

EY PERİ

(s.32)Bir körüp kirdi köñül işqiñ koyığa ey peri,
İkki körmekni péqir pükti oyığa, ey peri.
Üç körüşke ger nésip qılsa muyesser igisi,
Pes kéler belkim sama péqir boyığa, ey peri.
Töt körüp tapsam visaliñ veslidin bir zerre nur,
Qaplıgay teley gülüm elni buyığa, ey peri.
Beş körüp dermen: emes epsane hörler qissesi,
Berdi can hösnüñ şu hör reñgiroyığa, ey peri.
Alte körsem mey içip söygü visaliñ camidin,
Yette iqlimni péqir yığqay toyığa, ey peri.

SEVGİ KIVILCIMLARI

EY PERİ

(s.32)Bir kez görüp girdi gönül aşkın sokağına, ey peri,
İkinci görmeyi fakir gönlüne koydu, ey peri.
Üçüncü kez görmeyi eğer nasip etse sahibi,
Alçak gelir belki gökyüzü fakirin boyuna ey peri.
Dördüncü görüp bulsam vuslatından bir zerre ışık,
Kapasın şans gülüm memleketi büsbütün, ey peri.

Beşinci kez görsem derim, efsane değil periler kıssası,
Verdi can güzelliğine huri sıfat yüzüne, ey peri.
Altıncı kez görsem şarap içip sevgi vuslatın kâsesinden,
Yedi iklimi fakir toplar düğününe, ey peri.

CİSMİM İŞQ, MEN İŞTİYAQ

Bir yigit erdim gem-gusse azablardin yiraq,
Ne bala boldiki, köydürdi méni izgü piraq.
Aqturup cismimda qénimni goya yalqun süpet,
Miñ quyaş teptini kirgüzdi bu tenge iştiyaq.
“İştiyaqni tarta-tarta héç madarim qalmidi”,
Kündüzi bihoş, garañmen, kéçide bidar biraq.
Ger désem ah, örtiner alem uniñ yalqunidin,
(s.33)Ger désem uh, uhlirim yaqqay samalarga çirağ.
Şükrikim taptim lékin ömrüm yoli, menesini,
Can pida cananığa yetkey néçük çekmey piraq.
Men töreldim söygüniñ yalqunidin qayta bugün,
Siñdi cismim işqiğa, cismim işq, men iştiyaq.

SEN AŞKSIN BEN ÂŞIK

Bir yiğit erdim gam kederden uzak,
Ne bela oldu ki, yandırdı beni güzel ayrılık.
Akıtıp bedenimden kanımı sanki alev sıfat,
Bin güneş sıcaklığı girdirdi bu cana ihtiras.
İhtirası çeke çeke hiç mecalim kalmadı,

Gündüzü şoursuz, akılsızım, geceleyin uyanık.
Eğer desem ah, kaplanır âlem onun alevinden,
(s.33)Eğer desem ah, ahlarım yakar göklere kandil.
Şükür ki buldum ancak ömür yolumun anlamını,
Can feda cananına erişeyim neden çekmeden ayrılık.
Ben yaratıldım sevginin alevinden yine bugün,
İşlendi bedenim aşkına, sen aşksın ben âşık.

ECEB GEMZELİRİN BARDUR

Eceb gemzelirinin bardur qilip meptunu heyrane,
Bolup lale, uçar könlüm quşı heryane-heryane.
Eger külseñ köñül yayrap alar hösnüñ nuridin zoq,
Bolup şemige can perver goya pervane-pervane.
Türülse qoşumañ, lékin emesmen men özüm esla,
Gadaydurmen bosuğañda haman veyrane-veyrane.
Çéçilğan uşbu könlümdiñ xitab eyler méniñ cismim,
İdim bir dane boldum men bugün her dane-her dane.
Saña xopmu méni qiynaş çirayliq gemze-tennazda.
Ne bolğay qut-visal berseñ bolup söygüde merdane.

ACAYİP GAMZELERİN VARDIR

Acayip gamzelerin vardır kılıp meftunu hayran,
Lale olup, uçar gönül kuşum her yane her yane.
Eğer gülsen gönül rahatlar, güzelliğın ışığından zevk alır,
Olmuş mumuna can veren pervane pervane.

Çatılsa kaşın, ancak değilim ben kendim asla,
Fakirim eşiğinde şimdi yıkık virane.
Saçılmış işte bu gönlümden sesleniş ey bedenim,
Bir tane idim, ben bugün oldum tane tane.
Sana iyi olur da bana azap güzel gamzende,
Ne olacak kutlu kavuşma olsa sevginde korkusuzca.

İZİNDİN KÉZİMEN DAİM

Séni kördüm, séni söydüm bu canımniñ canani, dep,
Eceb qaçtıñ qiya baqmay qutulmañniñ tamani, dep.
İşq ehli üçün qismet haman şundaq pütülgenmu,
Burun ademata köygen şu qismette havani, dep.
Udumdur bu işq ehli üçün köymek vesil izdep,
İşq tavlur oti birle ebedlikke vapani, dep.
Démesmen ah, şuña qançe otuñda örtinip köysem,
(s.34)İziñdin kézimen daim özüñ qılğın davani, dep.
Güzel armanlırim işqa aşarmu bir küni dilber,
Kélersenmu quçağımğa eceb tarttıñ capani, dep...

İZİNDEN GİDERİM DAİM

Seni gördüm, seni sevdim bu canımın canı deyip,
Hayret kaçtın uçuruma bakmadan kurtulmanın yolu deyip.
Aşk halkı için kader şimdi şöyle bağlanmış da,
Önce Âdem yanmış bu kismette Havva deyip.
Âdetimdir bu aşk halkı için yanmak vuslat arayıp,

(s.34)Aşk güçlendirir ateşi ile sonsuzluğa vefanı deyip.

Ardından gezerim daim kendin devanı kıl deyip,

Güzel isteklerim aşka aşar da bir günü dilber.

Gelir misin kucağıma acep cefanı çektin, deyip.

SEN PERİ

Yoqtur cahanda sendek bir peri,

Bolsimu bolmas mendek müşteri.

Qeddiñ nihali ösmes héç bağda,

Össimu yene özüñ serveri.

Ğunçe léviñdek héç ğunçe bolmas,

Bolsimu bolmas léviñdek héç behri.

Çolpan közüñni doralmas çolpan,

Ne qılğay unda közüñniñ séhri.

Aydek camalıñ dağ saldı ayğa,

Aydın nurane hösnüñ enveri.

Men séni kördüm azdim eqlimdin,

Qutquzğuşum sen ey hör-peykeri,

Turganğa sunğın vesliñ meydin,

Yansun çaraqlap söygü exteri.

SEN GİBİ PERİ

Bulunmaz dünyada senin gibi bir peri,
Olsa da olmaz benim gibi talip.
Endamına fidan yetişmez bağda,
Yetişse de yine özün birincidir.

Gonca dudağın gibi hiç gonca olmaz,
Olsa da olmaz dudağın gibi armağan.
Çolpan gözünü iyileştirmez çolpan,
Ne yapacak o hâlde gözünün sihri.

Ay gibi güzelliğin kusur bıraktı aya,
Aydan nurludur güzelliğinin pırıltısı.

Seni gördüm oldum aklımdan,
Kurtarıcım sensin ey peri yüzlü.
Turgan'a sun vuslatın şarabından,
Yansın parlayıp sevgi yıldızı.

SÖYGÜ

Söygü ölmes söygüğe alem guva,
Söygüsiz adem xarab, alem guva.
(s.35)Söygünü etse teqib, til tutular,
Söygüsiz derd ehligé yoq héç dava.
Söygüdür adem rohiniñ cilvisi,

Söygüsiz insan quruq qaqşal goya.
Ölmigen can söygüdin lezzet tapar,
Söygü insangä zörür su ve hava.
Qaytilap kirdim koçaña şuña men,
Söygüni naxşam üçün eylep rava.
Cor bolup qoşqin avaz ey gül nigar,
Uligay “uşşaq”qa “sigah”ni “nava”.
Yañrisun avazimiz her yan tarap,
Xuddi quçqandek zéminni şox saba.

SEVGİ

Sevgi ölmez sevgiye âlem şahit,
Sevgisiz insan harap, âlem karanlıktır.
(s.35)Sevgini takip etse dil tutulur,
Sevgisiz dertli halka çare yok.
Sevgisiz insan sanki kuru odun,
Ölmeyen can sevgiden lezzet bulur.
Sevgi insana su, hava gibi gerekli,
Dönüp girdim sokağına.
Sevgini şarkıma layık görüp,
Layıkla sen de ses ekle ey gül sevgili,
Bağlar Uşak’a Segah’ı Neva.
Yankılansın sesimiz dört bir yana,
Kucaklamış gibi toprağı cilveli sabah yeli.

QEDİNAS NAXŞA

Qaytilap kirdim koçañğa, ey nigar,
Bu qedim naxşamni eylep dilğa yar.
Eytime bundin teeccup kona dep,
Yenila naxşamda işqiñ méhri bar.
Her qétim éytsam buni zoqum bilen,
Cuş urar qelbim méniñ biixtiyar.
Qilidu pervaz yiraqqa oylirim,
Dilni eylep gül yüzüñge intizar.
Söyimen her dem şuña bu naxşini,
Qilgusi éytqançe işqim cilvidar.
(s.36)Meñgü ölmes söygüniñ culasi u,
Qış ve yaz köñlüm bégini yaşnitar.
Çaqlirimğa qonsimu appaq qirov,
Söygüdin qelbimde yaşliq-nevbahar...

DEĞERLİ ŞARKI

Dönüp girdim sokağına ey sevgili,
Bu kadim şarkımı eyleyip gönlüme yâr.
Buna şasıрма eski deyip,
Şarkımda aşkın dostluğu var.
Sürekli söylesem bunu sevinçle,
Güzel çarpar kalbim istemsizce.
Süzülüyor uzaklara düşlerim,

Gönlü eyleyip gül yüzüne intizar.

Severim her zaman bunun için bu şarkını,

Söyleyince aşkım cilveli kılacak.

(s.36)Ebedî ölmez sevginin parlaklığı o,

Kış ve yaz gönlümün bağını çiçeklendirir.

Saçlarıma düşse de beyaz kırağı,

Sevgiden kalbimde gençlik baharı...

BOLSA

1

Yari bolsa, yanda bolsa, körüşüp tursa,

Bir şaxtiki cüp gunçidek tégişip tursa.

Bille oynap, bille külse, hesret çekmise,

Körelmesler pitne qilip heset çekmise.

2

Külpette bolup hemdem tağ kebi yölek bolsa.

Ussisa bolup zemzem davai yürek bolsa.

Közliri xumar bolsa, boynida tumar bolsa,

Levliridin su berse dil aña xumar bolsa.

Ruxsari tolun aydek, çaçliri siyah bolsa,

Hicran tünide yarniñ yoliğa ziya bolsa.

OLSA

1

Yâri olsa, yanında olsa, görüşüp dursa,

Bir dalda çift gonca gibi tutunup dursa,
Birlikte oynayıp gülse, hasret çekmese,
Göremezler bela, haset etmese.

2

Külfette olunca dost dağ gibi destek olsa,
Susasa zemzem devalı yürek olsa,
Gözlerinde ihtiras, boyunda nazarlık olsa,
Dudaklarından su verse gönül ona meftun olsa.
Yanağı dolun ay gibi, saçları siyah olsa,
Hicran gecesinde yârin yoluna ışık olsa.

KÖNÜL İSTİKİ

Ümid ata qılğay maña köñlüm istiki,
İstikimni yarım özüñ ada qılğaysen.

(s.37)Bir séni dep kezdım hicran bayavanını,
Visaliñdin dilğa kevser ata qılğaysen.

Müşkilatni yeñmek esliy merdlik qısmıtı,
Merdlik özi baturlarınıñ ortağ xisliti.
Deymen şuña capanıñmu bardur némiti,
Çeksem capa ger yolunda vapa qılğaysen.

Vapanı dep çekmek capa merdlik qimmiti,
Vapa eylep çekmek capa devran hékmiti.

Ötti devran, öçmidi héç aşıqlar éti,
Zöhre, senem, uzra bolup sada qilğaysen.

GÖNÜL ARZUSU

Ümit hediye eder bana gönlümün arzusu,
(s.37)Arzumu yârim kendin eda edersin.
Bir seni diyerek gezdim hicran çölünü,
Visalinden gönüle kevser hediye edersin.

Zorluğu yenmek asıl mertlik kıymeti,
Mertliğin özü bahadırların ortak özelliğidir.
Derim bunun için cefanın da vardır nimeti,
Eğer çeksem cefa yolunda vefa kılarırsın.

Vefanı deyip çekmek cefa mertlik kısmeti,
Vefa gösterip cefa çekmek zaman hikmetidir
Geçti zaman, geçmedi hiç âşıkların adı,
Zühre, Sanem, Azra olup, yankılanırsın.

VESLİÑ ĞÉMİ

Vesliñ ğemi yürükimni çak qildi,
Davasini sendin istep kélurmen.
İşqiñ örtep bu ténimni xak qildi,
Sémasini sendin istep kélurmen.

Şeydaliqim ayan zepiran yüzimdin,
Dil éziler herdem gemlik sözümdin.
Qoş bulaqtek aqar yéşim közümdin
Şipasini sendin izdep kélurmen.

Su qaynimas qazanga ot yaqmisa,
Gül éçilmas bahar süyi aqmisa.
Aşiq külməs, meşuq külüp baqmisa,
Menesini sendin izdep kélurmen.

VUSLATIN GAMI

Vuslatın gamı yüreğimi parçaladı,
Devasını senden isterim.
Aşkın yakıp bu tenimi toprak etti,
Simasını sende isterim.

Âşıklığım aşikâr yüzümden,
Gönül ezilir her daim dertli sözümden.
Çift pınar gibi akar yaşım gözümden,
Şifasını sende ararım.

Su kaynamaz kazanda ateş yanmazsa,
Çiçek açılmaz bahar suyu akmasa.
Âşık gülmez, sevgili gülerek bakmazsa,

Manasını sende ararım.

SÖYGÜM İŞQİ NİHALİNDUR

(s.38)Méni işq yoluğa salğan

Qeddi şemşad kamaliñdur.

Tendin eqıl-hoşum alğan,

Misli aydek camaliñdur.

Bahardek gül pesliñni dep,

Muhebbetlik vesliñni dep,

Hör-peridek esliñni dep,

Derd çekmikim qamaliñdur.

Yétermen dep muradımğa,

Vede qildim öz aldimğa.

Sersan qılğan méni heryan,

Boyi mestxuş şamaliñdur.

Qiyinima der köñlüm saña.

Teelluq der ömrüm saña.

Köñlümde sen, ömrümde sen,

Söygüm işq nihaliñdur.

SEVGİM AŞKI NİHALİNDİR

(s.38)Beni aşk yoluna salan,

Endamı şimşir kemâlindir.

Bedenden aklımı alan,

Aya benzer güzelliğindir.

Bahar gibi gül mevsimini diye,

Sevimli visalini diye,

Huri ve peri gibi aslını diye,

Dert çekmem kuşatmandır.

Erişirim diye muradıma,

Vedalaştım kendimle.

Beni sarsan,

Kokusu hoş rüzgârındır.

Eziyet etme der gönlüm sana,

Heves der ömrüm sana.

Gönlümde sen, ömrümde sen,

Sevgim aşkı nihalindir.

KELMİSEÑ BARAY YARİM

Bir uyan ötüp kettiñ,

Bir buyan ötüp kettiñ.

Saçiñni pulañlitip,

Köñlümni çetip kettiñ.

(s.39)Uyanmu ötey deymen,

Buyanmu ötey deymen.

Bir külüp baqar bolsañ,

Miñbir çörgiley deymen.

Aldiñğa baraymu, yar,

Yolunğa qaraymu, yar.

Qol sélip çiqip kelseñ,

Payandaz salaymu, yar.

Uyanniñ davani yoq,

Buyanniñ yavani yoq.

Kelmiseñ baray yarim,

Söygüniñ payani yoq.

1993 _ yili, ürümçi

GELMEZSEN GİDEYİM YÂRİM

Bir o yana gittin,

Bir bu yana gittin.

Saçını savurup,

Gönlümü bağlayıp gittin.

(s.39)O yana mı geçeyim derim,

Bu yana mı geçeyim derim.

Bir gülüp, bakacak olsan,

Binbir döneyim derim.

Huzuruna varayım mı yâr,

Yoluna bakayım mı yâr,

El uzatıp gelsen,

Kilim sereyim mi yâr.

O tarafın devası yok,

Bu tarafın yabani yok.

Gelmezsen gideyim yârim,

Sevginin sınırı yok.

1993 – urumçi,

AYALLAR

AYAL

(s.40)Men ayaldin tuğuldum,

Östüm ayal qoynida.

Boldi ayal sirdişim,

Herdem otluq tuyğuda.

Lezzitini dunyaniñ

Kördüm ayal méhridin.

Kördüm güzel iqbalni,

Nur oynıgan çéhridin.

U hayatniñ buliqi,

Uluğlarniñ uluği.

Yoq uniñsiz alemniñ,

Güzelliki, xovluqi,

Sirdişim u muñdişim,

Taebetlik qoldişim.

KADINLAR

KADIN

(s.40)Ben kadından doğdum,

Büyüdüm kadın kucağında.

Kadın sırdaşım oldu,

Her zaman alevli duyguda.

Lezzetini dünyanın

Kadın sevgisinden

Gördüm güzel geleceği,

Işık saçan çehresinden.

O, hayatın pınarı,

Yücelerin yücesi.

Onsuz âlemin yoktur

Güzelliği, iyiliği.

Sırdaşım yakın dostum.

Ebedî dayanağım.

ANA

Yaraldimu alem seniñdin,

Yaraldiñmu ya sen alemdin?

(s.41) Yaşnimaqta küç tépip alem,

Sen tevellut qilğan ademdin.

Demek alem adem ilkide,

Adem bilen alem külkide.

Ger bolmisa adem, alemniñ,

Néme cilve bolsun mülkide?

Ana bolup uluğ ademge,

Hayatliqni yaratqan özüñ.

Hösnüñdin nur çéçip alemge,

Güzellikni taratqan özüñ.

Uçsaq tañlar yultuzlar ara,

Dilda namiñ yene serlevhe.

Qutluqlansa uluğluğta kim,

Teelluqtur saña her levhe.

ANA

Yaratıldı mı âlem seninle

Yaratıldın mı sen âlemden?

(s.41)Gelişmekte güç bulup âlem,

Senin gibi insandan doğmuş.

Demek âlem insan elinde,

İnsan ile âlem gülmekte.

Eğer olmasa âdem, âlemin,

Ne cilvesi olur mülkünde?

Ana olup yüce insana,

Canlılığı yaratan özündür.

Güzelliğinden nur saçan âleme,

Güzelliği çeken özündür.

Uçsak sabahlar, yıldızlar içinde,

Gönülde adın yine baştadır.

Kutlansa yücelikte kim,

Aittir her ödöl sana.

YAR

Qismet méni qildi saña yar,
Qildi hemde didariñğa zar.
Didariñdin berseñ körünüş,
Şadliqimğa kelgey cahan tar.

Basqan iziñ ziyaretgahim,
Hösnuñ könlüm kökide mahim
Xiyaliñda bidarmen kün-tün,
Qaplar kökni buluttek ahim.

(s.42)Xiyalimda körmek isteymen,
Levliriñni söymek isteymen.
Yaşaymengü şu levlerni dep,
Cununluqtin örnek isteymen.

Vucudumda söygüñ éqini,
Közlirimde işqiñ çéqini.
Qilip şunçe meptun-muptila,
Néme koyğa salisen méni?

Köyüp-köyüp otuñda şuña,
Misali bir pervane boldum.

Künde neççe ölüp-tirilip,
Meñgü ölmes epsane boldum.

YÂR

Kismet, beni sana yâr etti,
Eylesen bir de yüzüne feryat.
Yüzünü görsem eğer,
Mutluluğuma cihan dar gelir.

Gezdiğin yer ziyaretgâhım,
Güzelliğin gönül göğümde ayım.
Hayalinle dermansızım gece gündüz.
Kaplar göğü bulut gibi ahım.

(s.42)Hayalimde görmek isterim,
Dudaklarını öpmek isterim.
Yaşarım şu dudaklarını deyip,
Mecnunluğa misal isterim.

Bedenimde sevginin cereyanı,
Gözlerimde aşkın kıvılcımı
Nasıl müptela kılıp,
Yola düşürdün beni?

Yanıp yanıp ateşinde bunun için,

Âdeta bir pervane oldum.

Günde kaç kez ölüp dirilip,

Ebedî ölmez efsane oldum.

SEN BİR TİRİK MEBUDE MAÑA

Cismiñdiki nazukereşme,

Yoq izdisem iqlim ilkide.

Tesvirige yuqturmas sözmu,

Şairlarniñ köñül mülkide.

Uni eynen sizip çıqalmay,

Kézer ressam reñ dunyasini.

Heykeltıraş taraşlar mermer,

İzdep uniñ nur culasini.

(s.43)Lékin, epsun qançe urunsun,

Oxşıtmay avare saña.

Baş qoyimen sañıla şuña,

Sen tirik mebude maña.

SEN BİR CANSIN SEVGİLİ BANA

Endamındaki edalı cilve,

Arasam bulunmaz iklim elinde.

Tasvirine yetişmez söz,

Şairlerin gönül mülkünde.

Onu aynı çizip çıkaramadan,
Gezer ressam renk dünyasını,
Heykeltıraş temizler mermer.
Aramış onun ışık parıltısını.

(s.43)Ancak ne kadar olsa da,
Benzetilmez sersemlik sana.
Baş koyarım sana bunun için,
Sen bir cansın sevgili bana.

BOLMİSAÑ...

Xiyalim alemni çıqsa her kézip,
Çiqimen sen üçün sözdin dur tizip.
Mecnundur cimiki kasiplar ehli,
İşleydu sen üçün eqlidin ézip.

Ger halqa yasisa zergerler zerdin,
Teqqaslar yultuzğa, ayğa, quyaşqa.
Tikküçi tozdinmu özgiçe uzluq,
İzdeyu sen üçün başqidin başqa.

Mozduzlar qopurup paşnini ser xil,

Yetküzmek bolidu kökke béşiñni.

Bapkarlar reñ béríp şayıǵa her xil.

Baharǵa oxşatmaq bolar cismiñni.

Körimen hemmini, sürimen xiyal,

Hemmisi sen üçün ey ésil ayal.

Téximu cilvidar bolsun dep séni,

İzdiner hemmisi, ey sahibcamal!

Bolmisañ sen eger bolmas bu icad,

İcadqa devetkar sen özüñ peqet.

(s.44)Güzellik uqumi xastur sañıla,

Güzellik dünyasi sen özüñ ebed.

OLMASAN

Hayalim âlemi geçse gezip,

Çıkarım senin için sözden inci dizip.

Mecnundur bütün zanaat ehli,

Çalışır senin için aklından olup.

Eğer halka yapsa kuyumcular altından,

Kıyaslar yıldıza, aya, güneşe.

Terzi tavus kuşundan da başka güzellik,

Arar senin için farklıdan da farklı.

Kunduracılar yükseltmiş ökçeyi boy boy

Yetiştirmeye gökyüzüne başını.

Dokumacılar renk vermiş ipek kumaşa çeşit çeşit,

Bahara benzetmek için endamını.

Görüp hepsini hayal ederim,

Hepsi senin için ey asil kadın.

Daha da cilveli olsun deyip seni,

Arar hepsi ey güzellik sahibi.

Olmasan sen eğer olmaz bu yenilik,

Yeniliğe çağıran yalnız senin özündür.

(s.44)Güzelliğin anlamı sana hastır,

Güzellik dünyası senin özünle ebedîdir.

XATİME

Mehliya sen, mehliya men hem,

Mehliyağa mehliya kérek.

Bulbul néçün sayrıgay bidar,

Qilmisa ger cilve gül-çéçék.

Gül ve bulbul misali bizge,

Bolsun ebed-ebedke örnek.

Mehliyağa bolup mehliya,

Bolayli bu alemge bézek.

1994 _ yili iyun, ürimçi

SON

Divane sen hem divane ben

Divaneye divane gerek.

Bülbül niçin ötsün ayık,

Eğer nazlanmasa gül.

Gül ve bülbül misal bize,

Olsun sonsuza kadar örnek.

Divaneye divane olup,

Olalım bu âleme resim.

1994 Yılı – Haziran, Urumçi

OT YURTIDA OTLUQ KÜY

KARİZ HÉKMITİ

(s.45)Ey turpan men séni körimen pat-pat,

Cuş urup qelbimde qaynaq héssiyat.

Üstüñ ot, astiñda zumret şox éqin,

Deydiken körgenler bu zor tilsimat.

Déyişer xuş külüp oğul-qizliriñ,

Tilsimat emes bu, belki keşpiyat.

Yalqunni qoğlığan zumret éqında,

Karizçi hékmiti bunińǵa ispat.

Şu éqin izidin kirdi cilvige,

Tümenmiñ gül-çéçek éçilip qat-qat.

Muetter eylidi her yanni hidi,

Çiqirip hayatliq bergidin qanat.

Héçqañe emesken dep qalma hergiz,

Her kariz béşiga çiqsañ çépip at.

Yette qat yer tekti béşidur uniñ,

Şuñgumaq unińǵa tesevvurǵa yat.

(s.46)Ziyaret eyliseñ turpanni şuña,

Eñ avval karizni körgin dostum şad.

Karizçi goyaki xizirdur bilseñ,

Karizdur bir uluǵ keşpiyat-icad.

İçtim men oçumlap kariz süyini,

Her qetre-tamçisi bir abihayat.

Nurlandi közlirim lezzet ilkide,

Közümge köründi icadkar ecdad.

ATEŞ YURDUNDA ATEŞLİ ŞARKI

KUYU HİKMETİ

(s.45)Ey Turfan ben seni görürüm sık sık,

Coşar kalbimde sıcak hislerin.

Üstün ot, altında zümrüt cilveli akın,

Diyormuş görenler bu güç büyü.

Söyleşir hoş gülüp oğul ve kızların,

Büyü değil bu, belki keşfiyat.

Alevi süren zümrüt akında,

Kuyucu hikmeti buna ispat.

Bu akın izinden girdi cilveye,

Binlerce çiçek katmer katmer açılmış.

Güzel koku sardı her yanı,

Çıkarıp canlı yapraktan kanat.

Önemsiz deyip kalma hiçbir zaman,

Her kuyu başına geldiğinde saçıp at.

Yedi kat yer esas başıdır onun,

Dalmak için ona tasavvura yabancı.

(s.46)Ziyaret etsen Turfan'ı bunun için,

İlk önce kuyuyu gör dostum sevinçle.

Kuyucu sanki Hızır'dır bilsen,

Kuyudur yüce bir yenilik.

İçtim ben avuçlayıp kuyu suyunu,

Her katre damlası bir abıhayattır.

Nurlandı gözlerim lezzet elinde,

Gözüme göründü yenilikçi ecdat.

BÉZEKLİK

Gül çaçar hörler goya oynap ussul,

Herbiri tozniñ özi, çirayi gül.

Samavi küyler yañrar her terepte,

Séhridin sükünatta küyçi bulbul.

Dap, satar, burğa, tarşa, hem yalğuzek,

Herbiri bézeklikke körkem bézek,

Kélidu küylep tekşi qedim tilda,

Ecdadlar gururini qilip körek.

Ulidu esirlerni esirlerge,

Her suvuq tamliriğa neqiş bolup.

Çüş kebi boldi nihan yene köpi,

Yıl-esir şamalliri huvlap uçup.

(s.47)Mevcutluq yoqalmaydu lékin hergiz,

Yene yıl şamalliri uni açti.

Tevrük bilip uni ecdadidin,

Evladlar xuşal külüp quçaqlaştı.

Muqeddes qamus bizge herbir suvuq,

Varaqla, deydu saña, méni toluq.

Naéniq qiyaslardin saqlar séni,

Her süret kütüvélip oçuq-yoruq...

Bézeklik bézek iken yurt hösnige,

Çekkendek goyaki gül gül üstige.

Qelbimge neqış qilip oyuvldim,

Taqimaqqa undin çéçek el köksige.

NAKIŞLI

Gül saçar huriler sanki dans edip,

Her biri tavus kuşunun özü, güzelliği gül.

Semavi şarkılar yankılanır her tarafta,

Sihirden sessizlikte şarkıcı bülbül.

Def, satar, burga, tarşa ve ney,

Her biri süslenmek için güzel nakış,

Gelir şarkı söyleyip, aynı kadim dilde,

Ecdatlar gururunu gözden geçirelim.

Birleştirdi asırları asırlara,

Her sıvalı duvarına nakış olup.

Rüya gibi oldu sırrın yine çoğu,

Yıl ve asır rüzgârları uğuldayıp geçmiş.

(s.47)Varlık kaybolmaz ama her zaman,

Yine yıl rüzgârları onu açtı.

Dua bilerek onu atalarından,

Evlatlar memnun gülüp kucaklaştı.

Kutsal kamus bize her bir sıvalı.

Yaprak, der sana, beni tam.

Gizli kıyaslardan korur seni,

Her resim beklemiş açık ve parlak...

Nakışlı resimmiş yurt güzelliğine,

Çekmiş gibi sanki gül gül üstüne.

Kalbime nakşedip kazıverdim,

Takmaya ondan çiçek halk göğsüne.

İDİQUT XARABİSİ ALDİDA

Quyaşniñ astida yatqan xarabe,

Sükütte ötküzdüñ talay esirni.

Yultuzluq kéçiler turamsen çüşep,

Ötmüşüñ balqıǵan qedim qesirni.

Sen kebi sükütte baqimen saña,

Axturar nezerim ötmüşüñdin iz.

Her kumilaç, késikiñ bir qamus bétı,

Sözleydu ötmüşni ünsiz, tivişsiz.

(s.48) Añlıdı ve belkim çüşendi bir-bir,

Témiñǵa ismini tirkidi bir qız.

Aldıñda süretke çüşti bes-beste,

Neççe top altun çaç, déñiz reñlik köz.

Canlandi ularniñ aldida belkim,

Qedimiy süriti yipek yoliniñ.

Mégribni meşriqqa ulıǵan şu yol,

Boldi çin simvoli dostluq uliniñ.

Meripet nurliri aqti şu yolda,

Karvanlar her yanga tinmay aqqandek.

Tonuduq soqratni, aristotélni,

He ular sucupni bizdin uqqandek.

Pelekke örligen qeleliriñdin,
Kétişken qançılar élišip örnek.
Maxtışıp bes-beste karizliriñni,
İçişken süyini qandurup yürek.

Muqamlar yañriğan étekliriñge,
Bulbullar her qaçan idi can pida.
Amitiñ üstige qatlaytti amet,
Tögiler karvini yañratqan sada.

Qaçanki buruldi okyanga bu yol,
Şu kündin başlapla amitiñ qaçti.
(s.49)Karvansız muñlangan yipek yolıǵa,
Çöl-deştler borini qoynini açti.

Çöl-deştler ilkide békinip uzaq,
Qaldiñsen alemdin bekmu yiraqta.
Süküttin özgini bilmidiñ biraq,
Yansañmu ötmüşni eslep piraqta.

Éx, bugün keñ cahan oyǵandi qayta,
Qedimiy izlarni kéler axturup.
Yorutmaq bolidu yipek yolini,

Dostluqniň şamini unda yandurup.

Ğacişip ötsimu yillar şamili,

Ketkini yoq téxi qum yutup séni.

İzna sen şu qedim yolni ulaşqa,

Her yandin yoqlaydu şuňa el séni.

Öçmidi şuňlaşqa idiqut namiň,

Öçmidi şu izgü qedimiy şaniň

Mekkige barmaqtin bilip miň ela,

Baş qoyar bir saňa bugün oglaniň.

İDİKUT HARABESİ ÖNÜNDE

Güneşin altında yatan harabe,

Sessizlikle geçirdin pek çok asrı.

Yıldızlı geceler düşünür müsün?

Geçmişin yükselen kadim sarayını.

Sen gibi sessizlikte bakarım sana,

Arar bakarım geçmişinden iz,

Her kerpiç keşiğin bir lügat sayfası,

Anlatır geçmişi sessiz sedasız.

(s.48)Dinledi ve belki anladı bir bir,

Duvarına adını ekledi bir kız.

Önünde resme düştü yarışırcasına,

Kaç grup altın saç, deniz renkli göz.

Canlandı onların gözünde belki,

Kadimî sureti İpek yolunun.

Batıyı doğuya bağlayan bu yol,

Çin sembolü oldu dostluğun temeli.

Marifet ışıkları aktı bu yolda,

Kervanlar her yana durmadan akmış gibi.

Tandık Sokrat'ı, Aristoteles'i,

Onlar Sucup'u bizden sezmiş gibi.

Gökyüzüne yükselmiş kalelerinden,

Çoktur örnek alıp götüren.

Övünüp yarışırcasına kuyularını,

İçerken suyunu doyurmuş yüreği.

Melodiler yükselmiş eteklerinde,

Bülbüller her zaman can feda.

Şansın üstüne artardı şansın,

Develer kervanı haykırmış ses.

Ne zamanki döndü okyanusa bu yol,
Şu günden itibaren şansın kaçtı.
(s.49)Kervansız çöken İpek yoluna,
Çöl ve bozkırlar fırtınası kucağını açtı.

Çöl ve bozkırlar elinde kilitlenmiş uzak,
Kaldın sen âlemden çok uzakta,
Sessizlikten kendini bilmedin ancak,
Yansan da geçmişi hatırlayıp ayrılıkta.

Ah, bugün cihan uyandı tekrar,
Kadimî izlerini arayarak.
Aydınlatmak için İpek yolunu,
Dostluğun mumunu orada yakmış.

Yıpratıp geçse de yıllar rüzgârı,
Gideceği yok daha kum yutup seni.
Çizgi sensin şu kadim yolu birleştirmeye,
Her taraftan arıyor bunun için halk seni.

Silinmedi bunun için İdikut adın,
Silinmedi bu iz, kadimî şanın.
Mekke'ye varmaktan bin kat iyi bilip,

Baş koyar yalnız sana bugün oğlanın.

YALQUNTAĞ

Kördüm men ismiñğa layiq cismiñni,

Yalqunsen samağa otlar pürkügen.

(s.50)Köyidu quş uçup ötse qaniti,

Şunlaşqa bulutlar sendin ürkügen.

Bilmeysen qar, yamğur dégenni şuña,

Qışmuyaz asminiñ buluttin xaliy.

Teptiñdin quyaşmu yanidu şunçe,

Zersiman nurliri neyze misali.

Örtenmes qaysi can aşu teptiñdin.

Şürkenmes qaysi ten aşu eptiñdin.

Özgiçe tuyğuğa çömimen biraq,

Zoq élip qelbimge batur ehliñdin.

Tavlinip yalqunda semendersiman,

İsteydu rizqini yalqunuñ ara.

Tikilmey samağa qeridin yerniñ,

Sugirar maysini qaldurmay ala.

Bolmaqta şunlaşqa bağıñ bostanliq,

Möcize tuyular belki cahanga.

Maxtiniş yat bolğaç işçan xelqiñge,

Urmidi özini lapqa, davrañğa.

Küleydu karizlar qazğan kişini,

Bézeklik şah resim sizğan kişini.

“Qara yüz” östiñi küleydu kün-tün,

Qelbi ot merdlerniñ ecir-işini.

(s.51)Yalqunluq teptiñmu séniñ yalquntağ,

Merdliriñ qelbini qılarken ayan.

Tikildim zeberdes qamet-qeddiñge,

Cuş urdi qelbimde otluq hayacan.

Yaritar tebiet ademni tehqiq,

Özgerter alemni adem her qaçan.

Yalqunni gülzarlıq eyligenlerge,

Erziydu yézılsa tümenmiñ dastan.

YALKUNDAĞ

Gördüm ben ismine layık cismini,

Alevsin gökyüzüne alevler fıskırmış.

(s.50)Yanar kuş uçsa kanadı,

Onun içindir ki bulutlar senden ürkmüş.

Bilmezsın kar, yağmur nedir.

Yaz kış gökyüzün bulutsuz.

Sıcaklığından güneş de yanar o kadar,

Altına benzer ışıkları mızrak misali.

Yanmaz hangi can işte bu sıcaklıktan,

Ürpermez hangi ten işte bu simandan.

Başkaca duyguya gömüldüm ancak,

Zevk alıp kalbime kahraman halkından.

Çelikleşip alevde semender gibi,

İster rızkını alevin arasında.

Yetişmeden gökyüzüne yerin en dibinden,

Çıkarır yeşilliğini bırakmadan alaca.

Bunun için bağrın bostanlık olmakta,

Mucize gibi gelir belki cihana.

Övünmek yabancı olunca çalışkan halkına,

Vurmadı özünü söze, övünmeye.

Şarkı söyler kuyular kazan kişiyi,

Nakışlı şah resim çizen kişiyi.

“Kara yüz” kanalı şarkı söyler gece gündüz.

Kalbi ateş yiğitlerin mükâfatını.

(s.51)Alevli sıcaklığın mı senin Yalkundağ,

Yiğitlerin kalbini belli ederken.

Baktım güçlü endamına,

Artı kalbimde ateşli heyecan.

Yaratır tabiat insanı doğru,

Değiştirir âlemi insan her zaman.

Alevi gül bahçesi eyleyenlere,

Gerekli yazılsa binlerce destan.

YALQUNTAĞ QIZI

Yalqunga oxşaydu yalquntağ qizi,

Qizargan yalqunda yalqundek yüzi.

Ot salar yürekke yalqundin better,

Tikilgen çégida nurane közi.

Men dédim: Yalqundin törelgenmu siz,

Ve yaki yalqunga bölengenmu siz.

Köydürüp hemmini aşu yalqundek,

Ötmekni yalqundin öngengenmu siz.

U dedi: bilsiniz bu tağ yalquni,

Xelqimiz qelbiniñ oti-yalquni.

Biz aşu yalqunda tavlinip ösken,

Yalquntağ bağriniñ körki-altuni.

(s.52)Men dédim: Yalqunda altun reñgi bar,

Tavlinar altunmu yalqun ilkide.

Bar lékin altunniñ nerxi-bahasi,

Siz üçün yoq baha alem mülkide.

1995 _ yili séntebir, turpan – ürümçi

YALKUNDAĞ KIZI

Aleve benzer Yalkundağ kızı,

Kızarmış alevde alev gibi yüzü.

Ateş salar yüreğe alevden beter,

Yetiştigi çağında nurlu gözü.

Ben dedim: alevden mi doğdunuz?

Ya da aleve mi sarıldınız?

Yaktırıp hepsini işte şu alev gibi siz,

Geçmeyi alevden mi öğrendiniz?

O dedi: Bilseniz bu dağ alevini,

Halkımızın kalbinin ateş ve alevi,

Biz işte o alevde çelikleşip büyüyen,

Yalkundağ kucağının güzelliğ altını.

(s.52)Ben dedim alevde altın rengi var,

Çelikleşir altın da ateş elinde.

Var ama altının fiyatı,

Size denk değer yok âlem mülkünde.

1995-Eylül, Turfan – Urumçi

MEN ÜÇÜN

(Ayalım risalet nasırğa)

(s.53)Bilimen cilmiyip küldüñ men üçün,

Bilimen sarğıyip solduñ men üçün.

Aşiqqa bir ölüp tirilmek hacet,

Ölmestin hemmini kördüñ men üçün.

Şu iken ezeldin söygü qısmıti,

Şu qismet söygüniñ körki-zinniti.

Cay élip köñlümniñ töridin şuña,

Ömürlük mebude bolduñ men üçün.

Secdigah qéşiniñ méhrabi maña,

Simabtek érur ten baş qoysam saña.

Köçürüp cennetni öyümge şuña,

Abihayat camini sunduñ men üçün. (1996 _ yili öktebir)

BENİM İÇİN

(Eşim Risalet Nasir'e)

(s.53) Bilirim tebessümle güldün benim için,

Bilirim sararıp soldun benim için.

Aşığa, bir ölüp dirilmek murat,

Ölmeden hepsini gördün benim için.

Böyleymiş ezelden sevgi kısmeti,

Bu kısmet sevginin güzellik ve süsüdür.

Yerleşip gönlümün köşesine bunun için,

Ömürlük sevgili oldun benim için.

Secde yeri kaşının mihrabı bana,

Cıva gibi erir ten baş koysam sana.

Taşısam cenneti evime bunun için,

Abıhayat kadehini sundun benim için. (1996 – Ekim)

BOLDİÑİZ

(Doktor xalimurat gopurğa béğışlaymen)

(s.54) Kespiñizde şan quçup ilimde meşhur boldiñiz,

Maxtilip el küyide yañraq gezet-xor boldiñiz.

Kim heves qilmaydu sizdek tapmaqni şöhet el üçün,

Aşu şöhetke munasip göhiri-dur boldiñiz.

Ötti yillar şu kebi tünni ulap tañğa talay,
Her minutniñ tektidin dur süzgüçi tor boldiñiz.

İlmuhékmet babida qazınıp şanlıq utuq,
Hemmini tañ qaldurup xelqimge menzur boldiñiz.

Namiñiz tillarda dastan, sizge qayıldur el-avam,
Bu rikabet alimide töhpsi zor boldiñiz.

Yarişarken tör dégen kim tapsa şöhrat ecridin,
Ehli-alem sehniside tunci uyğur boldiñiz.

Barçe el söygen oğuldin kimmu maxtanmas xuşal,
Maxtinişqa el ara bizge büyük tür boldiñiz.

(s.55)Qoliñizda saqiyip çıqtı talay sirliq késel,
Eslitip ibni sinani şöhrati pur boldiñiz.

Teñritag perzenti siz hem teñritagdek vezniñiz,
Qelbide elniñ şu tagdek qamiti zor boldiñiz.

Teñritag asmini keñ örleñ yene pervaz qilip,
Teñritag бүркүтиге теqqas tesevvur boldiñiz. (1996_ yili)

OLDUNUZ

(Doktor Halimurat Gopur'a başışlıyorum.)

(s.54) Mesleğinizde ün kazanıp ilimde meşhur oldunuz,

Övölüp halk şarkısında yankılanan gazel oldunuz.

Kim heves etmez sizin gibi şöhret olmayı halk için,

İşte şu şöhrete layık saf inci oldunuz.

Geçti yıllar böyle geceyi bağlayıp sabaha pek çok,

Her dakikanın esasından inci süzgeci ağ oldunuz.

İlim hikmet yolunda kazanıp şanlı başarı,

Hepsini hayrette bırakıp halkıma layık oldunuz.

Namınız dillerde destan, sizden razıdır yerli halk,

Bu rekabet âleminde hediyesi güç oldunuz.

Yakışırırnış evin köşesi denilen kim bulsa şöhret mükâfatından,

Âlem halkı sahnesinde ilk Uygur oldunuz.

Bütün halkın sevdiği oğuldan kim övünmez memnuniyetle,

Övünmek için halk içinde bize büyük sima oldunuz.

(s.55)Elinizde iyileşti pek çok esrarengiz hasta,

Hatırlatıp İbni Sina'yı şöhreti rivayet oldunuz.

Tanrı dağ çocuğusunuz hem boyunuz Tanrı dağ gibi,

Kalbinde halkın bu dağ gibi endamı kuvvetli oldunuz.

Tanrı dağ seması geniş yüksel yine süzülüp,

Tanrı dağ kartalına kıyaslanıp tasavvur oldunuz. (1996 – Yılı)

TEMBÜRÜM

(Hüsencan cami tilidin)

(s.56)Sen qelbim izhari, ömürlük yari,

Tarliriñ tutaşqan yürek tarimğa.

Oynisa barmaqlar pedeñ üstide,

Keñ cahan tar kéler hayacınımğa.

Sen méniñ qelbimdin yañrığan qoşaq,

Sezgüler oyğatqan héslar nidasi.

Şu héslar can berdi cismiñga séniñ,

Cismimğa tutaştı cismiñ sadasi.

Avaziñ ot-ateş örtiner cénim,

U méniñ avazım, séniñ avaziñ.

Qanatlar qaqtıñsen şu avaz bilen,

Taň qildi cahanni kökte pervaziň.

Tembürüm sen méniň ateş avazım,

Tembürüm sen méniň kökte pervazım.

Tembürüm tutaşqan cismiňğa cismim,

Sen méniň gururum, pexrim, unvanım.

1996_yili

TAMBURUM

(Hüseyin Cami dilinden)

(s.56)Sen kalbimin izharı, ömürlük yârı,

Tellerin bitişik gönül telime.

Oynasa parmaklar perdenin üstünde,

Geniş dünya dar gelir heyecanıma.

Sen benim kalbimden yankılanan şarkı,

Sezgiler uyandıran hisler çağrısı.

Bu hisler can verdi bedenine senin,

Bedenime birleşti gövdenin sesi.

Sesin alev alev yakar canımı,

O benim sesim, senin sesin.

Kanatlar çırpın bu sesle,

Şaşırttı cihanı gökte süzülüşün.

Tamburum sen benim sıcak sesim,
Tamburum sen benim gökte süzülüşüm.
Tamburum birleşen gövdene bedenim,
Sen benim gururum, övgüm, unvanım.

YEK NEPES HUZURİ ARAMİ CANNİÑ

(Giyasidin baratqa béğışlaymen)

(s.57) Sayritip cüp tarni yañrattiñ naxşa,

Yéqimliq avaziñ uçti pelekke.

Ne pelek, quçti u könlüm kökini,

Yéqimliq her sada tegdi yürekke.

Béhoşluq ilkide untup özimni,

Vucudum éridi xuddi simabtek.

Küyliriñ evcige çirmişip kettim,

Bulaqta oynıǵan şola aptaptek.

Tiñşaymen gah xuşal, gahi xoşum yoq,

Ve lékin démesmen hergiz xoşum yoq.

Miñ ölüp tirilgen pervane kebi,

Her yéñi sadaǵa cénim tesedduq.

Meyli yol pegahta, meyli yol törde.

Yürikim törde ornuñ her qaçañ.

Yek nepes huzuri arami canniñ,
Körmisun qoluñ derd, yaşa, bol aman.

1996_yili

BİR NEFES HUZURU DİNLENCESİ CANIN

(Gıyaseddin Barat’a bağışlıyorum.)

(s.57)Öttürüp çift teli yankılattın şarkı,
Sevimli sesin yayıldı gökyüzüne.
Ne gökyüzü, sardı o gönlümün göğünü,
Sevimli her ses değdi yüreğe.

Bilinçsizlik elinde unutup kendimi,
Vücudum eridi tıpkı cıva gibi.
Şarkıların zirvesine karışıp gittim,
Pınarda oynayan ışıltılı güneş gibi.

Dinlerim gâh sevinçli, gâhi aklım yok,
Demem fakat hiçbir zaman keyfim yok.
Bin ölüp dirilen pervane gibi,
Her yeni sese canım feda.

İster eşikte ol, ister misafir köşesinde ol,
Yerin yüreğimin başköşesinde her zaman.
Bir nefes huzuru dinlence canın,

Elin dert görmesin, esen ol.

1996 – Yılı

USSULÇI QIZ NAXŞISI

(Tursunay ibrahimcanga bəgişlaymen)

(s.58) Sehne meniñ cevlangahim, pexrim, şadliqim,

Sehne bilen tapti kamal körkem yaşliqim.

Qarlıgaçtek pervazimda bahar eksi bar,

Aq qu süpet reptarimda tağlar besti bar.

Çal sazendem şox saziñni yañraq pedige,

Éyt naxşañni carañlitip çiqsun evcige.

Saňa teñkeş oynay ussul dillar yayrisun,

Tagda kakkuk, bağda bulbul xuşal sayrisun.

Pervazimğa saman yoli bolsun payandaz,

Kök qizliri baqsun xuşal eylişip xuş naz.

Tebessumum bersun cilve sübhi hösnige,

Şadliqimni gül qilip çaçay alem köksige.

1996_yili

DANSÇI KIZ ŞARKISI

(Tursunay İbrahimcan'a bağışlıyorum.)

(s.58)Sahne benim coşma yerim, övüncüm, mutluluğum,

Sahne ile buldu olgunluk güzel gençliğim.

Kırlangıç gibi süzülüşümde bahar yansıması var,

Kuşu sıfat halimde dağlar bünyesi var.

Çal çalgıcım cilveli sazını yankılı perdede,

Söyle şarkını haykırıp çıksın zirveye.

Sana layık dans edip gönüller rahatlasın,

Dağda guguk, bağda bülbül sevinçle ötsün.

Süzülüşüme saman yolu kilim olsun,

Göğün kızları sevinçli baksın nazlanıp.

Tebessümüm versin cilve şafak vakti güzelliğine,

Sevincimi gül edip saçayım âlemin göğsüne.

1996 - Yılı

LOPNUR TESİRATLİRİ

ZİLVA BOYLUQ KÜMÜŞEK

(Lopnur nahiyesiniñ “kün körmigen kümüşek”¹ dégen qedimiy xelq naxşısını añlap, uniñ ilhami bilen hazırqı zaman “kümüşek”liri toğrisida bu qoşaqni toqudum.)

(s.59)Zilva boyluq kümüşek

Mecnuntalğa oxşaydu.

Közi çolpan yultuzdek,

Ay camalğa oxşaydu.

Şox éqindek avazi,

Sözi balğa oxşaydu.

Tal-tal çéçi qunduzdek,

Yaysa tünge oxşaydu.

Aşu tünni yorutqan,

Çéhri künge oxşaydu.

Aşiq bolup körse kim,

Bir mecnunğa oxşaydu.

Deydu tarim qizimen,

Bir alvunğa oxşaydu.

(s.60)Paxtikar dep nami bar,

Aq altunğa oxşaydu.

¹ Kümüşek _ Qiz ismi. <<kün körmigen>> sözi uniñ pakliqini obrazlaşturuşqa qaritılğan.

Köydürüşü bölekçe,
Ot-yalgunga oxşaydu.

Kümüşekni kördüm men,
Sap kümüşke oxşaydu.
Teklimakan höri u,
Séhriy çüşke oxşaydu.
Deymen uniñ yultuzi,
Qay teñtuşqa oxşaydu.

LOPNUR ETKİLERİ

İNCE BOYLU KÜMÜŞEK

(Lopnur nahiyesinin “güneş görmeyen Kümüşek¹” denilen eski halk şarkısını dinleyip, onun ilhamı ile şimdiki zaman “kümüşek” leri doğrultusunda bu şarkıyı yazdım.)

(s.59)İnce boylu Kümüşek

Söğüte benzer.
Gözü zühre yıldızı gibi,
Ay güzelliğe benzer.
Coşkun akın gibi sesi,
Sözü bala benzer.

Dal dal saçı su samuru gibi,

Serse geceye benzer.

¹ Kümüşek - Kız ismi. “Güneş görmeyen” sözü onun saflığını tasvirini doğrulamak için.

Ŗu geceyi aydınlatan,
Çehresi güneŖe benzer.
ÂŖık olmuŖ kim görse,
Bir mecnuna benzer.

Der: Tarım kızımı,
Bir seraba benzer.

(s.60)Pamuk diye namı var,
Beyaz altına benzer.
Yakması ayrıca,
AteŖ ve aleve benzer.

KümüŖek'i gördüm ben,
Saf gümüŖe benzer.
Teklimakan perisi o,
Sihirli düŖe benzer.
Derim onun yıldızı,
Hangi eŖ dostu benzer.

LOPNUR KÖLİ

Lopnur köli çöktüñmu
Tebietniñ séhrige?
Egim-egim yolliriñ
OxŖar anam çéhrige.

Telpünidu yürikim,
Qanmaq bolup méhringe.

Tutaşturup kélisen
Esirlerni esirge.
Hegda bolup nurane,
Talay qele, qesirge.
Ulap ecdad şanini,
Nesillerdin nesilge.

(s.61)Qançe-qançe bostanliq,
Sendin nurgâ çömüldi.
Qançe-qançe kiroran,
Vucuduñğa kömüldi,
Yoqatmidiñ elge cismiñni.
Namiñ elge tonuldi

Sen tarimniñ anisi,
Méhri elge çetilğan.
Elniñ méhri méhriñge,
Dolqun bolup qetilğan.
Yaşa, yaşna ulgiyip,
Bolsun çöller gülistan.

LOPNOR GÖLÜ

Lopnur gölü gömüldün mü?

Tabiatın sihrine.

Eğri eğri yolların,

Benzer anamın yüzüne,

Çırpındı yüreğim,

Doyup sevgine.

Birleştire gel sen,

Asırları asra.

Heg'de olmuş nurlu,

Pek çok kale, saraya,

Ulayıp ecdat şanını,

Nesilden nesile.

(s.61)Birçok bostanlık,

Seninle ışığa gömüldü.

Birçok Kiroran,

Vücuduna saplandı.

Kaybetmedin şeklini.

Namın halkla tanındı.

Sen Tarım'ın anası,

Sevgisi halka bağlanmış.

Halkın sevgisi sevgine,

Dalgalanıp eklenmiş.

Yaşa, ilerle artarak,

Çöllər gül bahçesi olsun.

TOĞRAQ

Toğraq öser köklep miñ yıl, qurumay,

Qurusimu turar miñ yıl çirimay.

- Lopnur Xelq Nezmisi

Kélisen kökertip teklimakanni,

Evladtin-evladqa sep tüzüp mezmüt.

Şaxliriñ baraqsan, yapraqliriñ ziç,

Kök söyər bestiñde çeksiz küç mevcut.

Ötsimu bulutlar taşlımay tamçe,

Qilmaysen uniñğa qılçımu éren.

Kélisen su içip yette qat yerdin,

Yiltiziñ boyuñğa baraver téren.

(s.62)Kélisen qum-boran içide ösüp,

Élišip, çélišip qum-boran bilen.

Oxşaysen qehrliq oğlanga goya,

Bilmeymen tuğdimu séni kiroran.

Şu aççıq tolğaqtin törelgensiman,
Şax-şéxiñ kirişken türülgen muşttek.
Turisen yiraqtin taşlinip közge,
Hucumğa temşelgen qehirliq quşteq.

Kélidu reqibiñ şu mudhiş boran,
Qum-çañdin yer-kökke tartip derperde.
Kélidu ötmekke hemmini yutup,
Bir lévi asmanda, bir lévi yerde.

Qum uçar, qum tozar, qum yağar köktin,
Titritip zéminni tartsa u nere.
Aylinip quyunga çüşer ussulğa,
Esirlik qum tağlar turuşup öre.

Mumkinmu salmaqliq uniñğa tuğan,
U qumdin törelgen topan balası.
Bolğini éniqqu uniñğa ğerq,
Kıroran-roranniñ gülzar dalası.

Ve lékin şu mudhiş topan içide,
Turisen çayqilip noh kémisidek.
Dolqunlar kömelmes, örelmes séni

Turisen yer-kökke bolup zor tirek.

(s.63)Boranlar qaniti püküler sunup,

Qiliçtek şax-şexiñ aldida zarlap.

Ayiğıñ astida bolar sélinça,

Qumlarniñ éqimi tariyip, azlap.

Sézilmes turkuñdin qılçe harginliq,

Turisen kötürüp qeddiñni meğrur.

Her nota, yapriqiñ lévide külke,

Çaqnaydu cismiñda bir hayatıy nur.

Ötkende qoynuñni arılap her çağ,

Şu meğrur turkuñğa qarap qalimen.

Qum-boran içide élişip ötken,

Miñ yilliq ömrüñni eske alimen.

Yaraldiñ yaralmış peylige layiq,

Qilip ceñ-ceñgahni özüñge talıq.

Aldiñqi septiki ceñçi sen goya,

El üçün meñgülük can pida, sadıq.

Boluptu yar saña xizirniñ ömri,

Sen meňgü ölmes bir xizir derexsen.

Möcize turginiň, pütkiniň tamam,

Sen elniň bextige meňgü kéreksen.

Turisen sen yene yapyşla mana,

Vucuduň boranlar zexmidin xaliy.

(s.64)Ğulaçlap göliňni söydüm téniňge,

Mukapat bil buni alıydın aliy.

KARAKAVAK

Karakavak büyür filizlenip bin yıl, kurumadan,

Kurusa da durur bin yıl çürümeden.

Lopnur halk şarkısı

Gelirsin yeşertip Teklimakan'ı,

Nesilden nesile çeyiz düzerek mazmun.

Saçların gür, yaprakların sıkı,

Yeşil sever, gövdende güç var.

Yükseldi mi bulutlar yağmadan damla,

Bunun için zerre mahcup olmazsın.

Gelirsin su içip yedi kat yerden,

Köklerin boyunla beraber derin.

(s.62)Gelirsin kum fırtına içinde büyüyüp,

Mücadele edip kum ve fırtına ile.

Benzersin öfkeli oğlana,

Bilmem, engelledi mi seni Kiroran.

Şu acı doğum sancısından yaratılmış gibi,

Dal ve budağın sarıldığı yumruk gibi.

Durursun uzaktan göze çarpıp.

Hücuma sıçramış öfkeli kuş gibi

Gelir rakibin şu müthiş fırtına,

Kum ve tozdan yer gök çekerek perde.

Gelir geçmek için hepsini yutup,

Bir ucu gökyüzünde bir ucu yerde.

Kum uçar, kum savrulur, kum yağar kökten,

Titretir zemini çekse o nara.

Dönüp kasırgayla başlar dansa,

Asırlık kum dağlar kalkar ayağa.

Mümkün mü ağırlık onun için bent,

O kumdan yaratılan tufan belası.

Olanı açık onun için batma,

Kiroran – roran'nın gül bahçeli bozkırı.

Ne yazık ki şu müthiş tufan içinde,
Durursun çalkalanıp Nuh gemisi gibi.
Dalgalar batırmaz, kaldırmaz seni,
Durursun yerde ve gökte kudretli direk.

(s.63)Fırtınalar kanadı kıvrılır kırıp,
Kılıç gibi dal ve budağın önünde inleyip.

Ayağın altında olur döşek,
Kumların saldırısı daralarak azalır.

Hissedilmez halinden incecik bir yorgunluk.
Durursun yükselterek boyunu mağrur.
Her nota, yaprağın ucunda gülüş,
Parlar cisminde bir hayatî ışık.

Geçtiğinde bağrını ara sıra her güç,
şu mağrur haline bakıp kalırım.
Kum ve fırtına içinde alıp geçen,
Bin yıllık ömrünü hafızama kazırım.

Yaratıldın yaratılmaz surete layık,
Cenk edip cenk meydanını kendine ait,
Ön saftaki cenkçi sen sanki

Halk için sonsuz can feda, sadakatli.

Olmuş yâr sana Hızır'ın ömrü,

Sen ebedî ölmez bir Hızır ağaçsın.

Mucize sükûnetin, yetkinliğin tamam.

Sen halkın şansına ebedî gereksin.

Durursun sen yine gencecik işte,

Gövden fırtınalardan yarasız değil.

(s.64)Kucak açıp gövdeni öptüm tenine,

Mükâfat bil bunu yüceden yüce.

LOPNUR

Qedimiy diyarsen, xuddi göhersen,

Nur çéçip her yanga turisen çaqnap.

Bilmekke keñ alem ehli eslini,

Kelmekte qoynuñğa okyanlar atlap.

Bostansen, tutaşsen çölge hélimu,

Beeyni u bilen bir tam qoşna sen.

Ve lékin reqibsen ot bilen sudek,

Şu seveb segeksen, haman postta sen.

Bir qedem içkrilip kirseñ çölge ger,

Bir qedem yol alar quçıqıñğa qum.
Qum bilen élišip ötmek ebediy,
Sen üçün ecdadtin qalğan bir udum.

Qedimiy naxşılar yañrar hélimu,
Béliqçi küyide özgiçe ahañ.
Her qoşaq-naxşañda alemçe mezmun,
Atquzar küy küylep qız-yigitler tañ.

Meşrepler soruni elniñ gururi,
Dastanlar kirişken naxşa-ussulğa.
(s.65)Rivayet qilidu qedim-qedimdin,
Merdlikni ögitip qız ve oğulğa.

Deydiken beziler: qaytilar tarix,
Natayin işenmes uñiñğa lopnur.
Kérektur peqetla uni yénilaş,
Yéniçe betlerge pütüp yéñi qur.

İctihat, icadtin tiklep abide,
Yaşaydu lopnurluq işlep tinimsiz.
Çöllerge yéteklep lopnur kölini,
Qaldurup barmaqta her qedemde iz.

Baraqsan ösmekte toğraq, yulğunlar,
Boranlar yolini tosup saqçidek.
Güllinip étizlar, qırlar bölekçe,
Kirmekte yépyéñi túske bağçidek.

Ösmekte binalar zamanga layiq,
Yéniçe özgiriş yasap her septe.
İxtira, icadtin tapmaqta şöhet,
Oquşup qız-oğul aliy mektepte.

Ataymen şu halda séni qandaqçe,
Çöllerge tutaşqan xilvet diyar dep.
Sen çöllər qehridin qoğdaşqa elni,
Meñgü ceñ qilğuçı eñ aldinqi sep.

Şu otluq tuyğuda söydüm men séni,
Söydüm hem kök söygen toğraqliriñni.
(s.66)Her toğraq bergidin tökülüp şeír,
Tesevvur kökide yayratti méni.

LOPNOR

Kadimî diyarsın, sanki incisın,
Işık saçıp her tarafa parlarsın.
Bilmek için geniş âlem halkı aslını,

Gelmekte kucağına okyanuslar aşır.

Bostansın, birsın çöle şimdi,

Sanki onunla bir bütün komşu sen.

Ne yazık ki rakipsin ateş ile su gibi,

Bunun için uyanıksın, hemen kabukta sen.

Bir adım içeriye girsın çöle eğer,

Bir adım yol alır kucağına kum.

Kumla mücadele edip geçmek sonsuz,

Senin için ecdattan kalan bir gelenek.

Kadimî şarkılar yükselir şimdi,

Balıkçı şarkısında başka ezgi.

Her şarkı türkünde âleme göre konu,

Attırır şarkı söyleyip gençler şafak vakti.

Meşrepler meclisi halkın gururu,

Destanlar katılmış şarkı ve dansa.

(s.65)Rivayet oldu eskiden,

Mertliği öğretip kız ve oğlana.

Demiş bazıları: Döndüler tarih

Belirsiz inanmaz onun için Lopnor.

Gerektir fakat onu yenilemek,

Yeni sayfalara yazıp yeni satır.

Çalışkanlık, yenilikten dikilmiş abide,

Yaşar Lopnorlu çalışıp sürekli.

Çöllere yedekleyip Lopnor gölünü,

Kaldırıp varmakta her adımda iz.

Gür yetişmekte karakavak, ılgın ağaçlar,

Fırtınalar yolunu engelleyip muhafız gibi.

Çiçeklenip tarlalar, kırlar ayrıca.

Girmekte yepyeni renge bahçıvan gibi.

Yükselmekte binalar zamana layık,

Yenice değişim yaparak her safta.

Yenilik, icattan bulmakta şöhret,

Okuyup gençler yüksekokulda.

Bu hâlde seni nasıl adlandırayım,

Çöllere bitişen belirsiz diyar diye.

Sen çöller öfkesinden korumaya halkı,

Ebedî cengâver en öndeki saf.

Şu ateşli duyguda sevdim ben seni,
Sevdim hem yeşil seven karakavaklarını
(s.66)Her karakavak yaprağından dökülmüş şiir,
Tasavvur göğünde rahatlattı beni.

YULĞUN

Yulğunniñ namini qoyuptiken kim,
Yulunup bağlardin çölde ünüptü.
Qum-boran tinimsiz urup tursimu,
Köngendek dozaxqa aña könüptü.
Quyunlar asmanğa quruşup tüvrük,
Yulsimu yulunmay mezmur turuptu.
Ötsimu boranlar qum bilen kömüp,
Qum yérip bixlinip nota sürüptü.

Kömülse bir gériç, ösüp bir gériç,
Barxanlar üstide kökre kériptu.
Yiltizi bürkütniñ çañgilsiman,
Şahliri bürküttek túske kırıptu.

Qamallap qumlarni nésivisidek,
Bulcutmay meñgüge tutup turuptu.
Boluptu her tüpi astida qum tağ,

U tağlar üstige text quruptu.

Turarken çéçeklep çéçip xuş puraq,

Uniñdin çölge bağ tüsi kırıptu.

Qayılmen yulğunniñ casaritige,

Tebiet aña küç, nusret bériptu...

ILGIN AĞACI

Ilgın ağacının adını kim koymuş?

Koparılıp bağlardan çölde filizlenmiş.

Kum ve boran sürekli vursa da,

Alışmış gibi cehenneme ona alışmış.

Kasırgalar gökyüzüne kurup sütun,

Yolsa da yolunmadan sağlam durmuş.

Geçse de fırtınalar kuma gömüp,

Kumu yarıp filizlenerek boy sürmüş.

Gömülse bir karış, büyümüş bir karış,

Tepeler üstünde göğüs germiş.

Kökü kartalın pençesine benzer,

Budakları kartal gibi görünür.

Kuşatmış kumları payı gibi,

Kımıldamadan sonsuzluğa duruyordu.

Olmuş her tepe altında kum dağı,

O dağlar üstüne taht kurmuş.

Dururken çiçeklenip saçmış hoş koku,

Onunla çöle bağ görünümü gelmiş.

Hayranım Ilgın ağacının cesaretine,

Tabiat ona güç, zafer vermiş...

ÖRDEK QEBRİSİ ALDIDA¹

(s.67)Yatisen alemdin bek köp yiraqta,

Bu xilvet tupraqni çetip alemge.

Tonulduñ alimlar ağızidin çiqip,

Eslini eslitip barçe ademge.

Éqimi çekingen Lopnur sahili,

Aylandi sen bilen ziyaretgahqa.

Tograqlar oquydu qedimiy küyni,

Ötmüşni eslitip barçe seyyahqa.

Qumlarniñ astığa kömülgen tarix

Tesevvur kökide qaqıdu qanat.

Çaqnaydu qelbler ékranlirida,

¹ Ördek-kiroran xarabilikini tunci bayqığan kişi.

Qedimiy kiroran-sirliq tilsimat.

Éçip şu tilsimat dervazisini

Bosuğa atlığan tunci oğlan sen.

Yol éçip talaylap sivén hédinge,

Talaylap seperde bille bolğan sen.

İz bésip evladlar iziñni bugün.

Ecdadlar iziğa tutaşturuptu.

(s.68)Qopurup qebreñni, ornitip munar,

Toğraqlar boyığa teñleştürüptu.

Qum köçer, yıl öter, uçar şamallar,

Kömülmes izliriñ ebedilebed.

Yézildiñ çünki sen bolup serlevhe,

Kiroran heqqide éçilğanda bet.

1998 _ yili noyabir, lopnur-ürümçi

ÖRDEK MEZARI ÖNÜNDE¹

(s.67)Yatarsın âlemden pek çok uzakta,

Bu belirsiz toprağı bağlayıp âleme.

Tanıydın âlimler ağzından çıkıp,

Aslını anımsatarak bütün insana.

¹ Ördek – Kiroran Harabeliğini ilk gözleyen kişi.

Akımı caymış Lopnor sahili,
Döndü senin ile ziyaretgâha.
Karakavaklar okur kadimî şarkıyı,
Geçmişî anımsatıp bütün gezgine.

Kumların altına gömülen tarih,
Tasavvur semasında çırpır kanat.
Parlar kalpler ekranlarında,
Kadimî Kiroran sırlı tılsımlar.

Açıp şu tılsımlar kapısını,
Eşiğe atılmış ilk oğlan sen.
Yol açıp pek çok Siven Hedin'e,
Pek çok seferde birlikte olan sen.

Takip edip evlatlar izini bugün,
Ecdatların izine birleştirmiş.
(s.68)Kaldırıp kabrini, yerleştirmiş minare,
Karakavaklar boyuna denkleştirmiş.

Kum göçer, yıl geçer, eser rüzgârlar,
Silinmez izlerin sonsuza kadar.
Yazıldın çünkü sen başlık olarak,

Kiroran hakkında açılınca sayfa.

1998 – Kasım, Lopnor – Urumçi

DARVAZ ROHİ

(Pelek şahı adil hoşurnıñ boşluqta 25 kün gelibilik turğanlıqı munasiviti bilen)

(s.69)U tağdin bu tağqa tartılğan arqan

Aylandı köktiki cevlangahiñğa.

Üstünde bolutlar üzer sürkilip,

Tumanlar yamışar ayağ payıñğa.

Heyrette tikilgen neççe on miñ köz

Qilidu bestıñni teslikte ilğa.

Körünüp gah ğil-pal, körünmey gahi,

Barisen zilzile sélip her dilğa.

Köktiki bu turquñ, bu siyaqıñğa,

Heyrandur bu tağlar şahı bürkütmu.

Körmigen héçbir köz sendek oğlanni,

Qançılap devranu devr ötüpmu.

Sen deysen: darvazmen, darvaz oğlimen,

Dar tiklep, argamça üstide östüm.

Tartılsa argamça kök qerigimu,

Yetmestin uniñğa tinçimas köñlüm.

(s.70)Şu işenç ilkide herbir qedimiñ

Sim tanap üstide taşlandi haman.

Mañisen mañgandek tüz yolda goya,

Ve yaki qirandek qilip şox cevlan.

Gah ussul oynisañ pervazlar qilip,

Gah mollaq atisen kepter misali.

Gah qurup badeşqan körsitip oyun,

Barisen behuzur teşviştin xali.

Bar lékin her işniñ bir küşendisi,

Bolğandek baharniñ doqili xuddi.

Ezeldin bulutlar makani boşluq,

Reşk eylep séni köp türtti, noqudi.

Ayiğniñ astini nemlise bir kün,

Bulutlar taşlığan tinimsiz tamçe.

Tumanlar yoluñni tosidi bir kün,

Nurane közüñge heset qilğançe.

Bürkütler qaniti yargan şamallar,

Bürküttek qeddiñge étildi pat-pat.

Qariyip almidek reñdar çirayiñ,

Yaquttek levlirniñ yérildi qat-qat.

Qilmidiñ ve lékin qilçimu pervaz,
Yar boldi ecdadiñ rohi her nepes.
Séginip şu rohta taptiñ kamalet,
Şu rohla sen üçün baqiy, muqeddes.

(s.71) Namayan şu rohta yette atañniñ.

Esirlik pervazi muelleqtiki.
Törelidin şu pervaz varisi bolup,
Yoq lékin pervazniñ çoqqisi, çeki.

Ayiginiñ astida qaldi şunlaşqa,
Koçrain senşada yaratqan pelle.
Qoşmaqqa yéñiliq “cins” bétige,
Bügünmu aşu roh sen bilen bille.

Yetmekke nişanğa tosqunlar bösüp,
Aylandi sen üçün şu roh qanatqa.
Şu qanat ilkide yetküzdün senmu,
Darvazliq kespini yéni hayatqa.

Pervaziniñ ilkide şürkinip peste,

Yigirme beş künni ötküzduq teste.

Amanliq, ravanliq tilep sen üçün,

Yoluña telmürduq tutup güldeste.

Yañritip axiri zeper küyini,

Boşluqtin zéminga çüştüñ şad külüp.

Basti el bağrıga séni bes-beste.

Xuşallıq yéşini yamğurdek töküp.

Vetenniñ qehriman, batur oğli sen,

Xelqiniñ gururi, pexri, şani sen.

Yarattiñ el üçün uluğvar töhpe,

Alemde birdinbir pelek şahı sen.

(s.72)Tilikim, körmisun altun boyuñ derd,

Qoğdıñ herqaçan tacu-textiñni.

Sen bilen yüksektur dervazliq rohi,

Nur çaçsun enene boylap ehdiñni.

2002 _yili may

CAMBAZ RUHU

(Zafer şahı Adil Hoşur'un boşlukta 25 gün başarılı olması münasebetiyle.)

(s.69) O dağdan bu dağa çekilmiş halat,

Döndü gökte bayram yerine.

Üstünde bulutlar yüzer yanaşıp,

Sisler yamar ayak iskelene.

Şaşkınlıkla dikilmiş on binlerce göz,

Bedenini zorlukla ayırdı.

Gâh görünüp kayboldu, gâhi görünmeden,

Gidersin zelzele salıp her gönle.

Gökteki bu hâlin, bu biçimine,

Hayrandır bu dağlar şahı kartal bile.

Görmemiş hiçbir göz senin gibi oğlanı,

Ne kadar döndün dolaştın geçtin de.

Sen dersin: Cambazım ben cambaz oğluyum,

Halat dikip, ip üstünde büyüdüm.

Çekilse ip gökyüzünün zirvesine,

Varmadan bunun için sakinleşmez gönlüm.

(s.70)Şu inanç elinde her bir adımın,

Tel ip üstünde bırakıldı hemen.

Yürürsün sanki yürümüş gibi düz yolda,

Veya kemale ermiş gibi cilveyle coşup.

Gâh dans edersin süzülerek,
Gâh takla atarsın güvercin misali.
Gâh kurup bağdaş oyun oynarsın,
Gidersin telaşsız endişeden münhal.

Vardır ancak her işin bir düşmanı,
Olmuş gibi baharın tehdidi aynı.
Ezelden bulutların mekânı boşluk,
Rakip edip seni çok dürtükledi.

Ayağın altı nemlense bir gün,
Bulutlar yağdırmış durmadan damla.
Sisler yolunu kapattı bir gün,
Nurlu gözüne kıskançlık edince.

Kartallar kanadını yarmış rüzgârlar,
Kartal gibi endamına atıldı sık sık.
Kararmış elma gibi renkli yüzün,
Yakut gibi dudakların yarıldı katmer katmer.

Ancak zerre tasalanmadın.
Yâr oldu ecdadın ruhu her nefese.
Özleyip şu ruhta buldun olgunluk,

Şu ruh senin için baki, kutsal.

(s.71) Aşikâr şu ruhta yedi atanın.

Asırlık süzülmesi muallakta.

Yaratıldın şu süzülüş varisi olup,

Yoktur süzülmenin zirvesi, hududu.

Ayağın altında kaldı bunun için,

Koçrain Senşada yaratmış basamak.

Katmaya yenilik “tür” sayfana,

Bugün de işte şu ruh seninle birlikte.

Yetişmek için hedefe engeller kuşatıp,

Döndü senin için şu ruh kanada.

Şu kanat elinde ulaştırdık seni de,

Cambazlık mesleğini yeni hayata.

Süzülüşün elinde yanaştığı an,

Yirmi beş günü geçirdik zahmetle.

Esenlik, güç dileyerek senin için,

Yoluna intizarla tutup çiçek demeti.

Haykırarak sonunda zafer şarkısını,

Boşluktan toprağa indin sevinçle.
Halk bağrına bastı seni yarışırcasına,
Sevinç gözyaşını yağmur gibi dökerek.

Vatanın kahraman, yiğit, oğlu sen,
Halkın gururu, övüncü, şanı sen
Yarattın halk için azametli hediye,
Âlemde ansızın zafer şahı sen.

(s.72)Muradım değerli boyun dert görmesin,
Koruduğun her zaman taç ve tahtını.
Senin ile yüksektir cambazlık ruhu,
Nur saçsın gelenek kıyısında ahdini.

2002 - Yılı Mayıs

QOŞ TOYİÑİZ BOLSUN MUBAREK

(Oqutquçum şeripige)

(s.73)Yetmiş qış, yetmiş küz, yetmiş bahar, yaz,
Ömriñiz yolığa boldi payandaz.
Keldiñiz yetmiş yil unda yol élip,
Gahida müdürüp, gah qilip pervaz.

Qilmidi qilçe kar sizge héçqaçan,
Baharlar cuduni, ayazlar soğı.

Qoʻglidi hemmini, qoʻglidi yiraq,
Érpandin nurlangan qelbiñiz çoʻgi.

Aşu çoʻg simvoli yürikiñizniñ,
U haman quyaşteq çaqnap turidu.
Meñgülük baharni qilip perveriş,
Evladlar qelbiga başlap kélidu.

Esleymen yultuzluq tün asminini,
Her körsem xétiñiz tolğan doskini.
Yol aldi hapaşlap talay qiz-oʻgʻul,
Siz bergen bilmidin tolğan somkini.

Bolsaqmu biz bugün heryaq-heryaqta,
Riştimiz üzülmes sizdin héçqaçan
(s.74)Alganda zimmige işlarni her çağ,
Bergende bolimiz sizge imtihan.

Kirisiz bezide çüşlerge pat-pat,
Evladqa méhriñiz yenila otqaş.
Töt pesil sargaymas qariğaysiman,
Turupsiz qérimay yenila yapyaş.

Sinipta muellim öyde ata siz,
Her oğul, qiziñiz misali uniñ.
Herbiri bundiki bir yoruq yultuz,
Zoq bérer dillargá kamali uniñ.

Qoşuldi şunlaşqa şaniñizğa şan,
Ne şandur, qoşuldi ceniñizğa can.
Yaşaysız şu şöhet babida meñgü,
Atiliq burçıñiz bolup küy-dastan.

Nevriler, çevriler hayatiñizdur.
Ve belki qayrilmas qanatiñizdur.
Qoş toydur bugünki merke şuná,
Bu sizniñ eñ qutluq saetiñizdur.

Tileymiz biz sizge meñgü xuşallıq,
Zeberdes qeddiñiz égilmisun héç.
Perzentler bexti siz, gurur, pexri siz,
Qış körmey ömriñiz ötkey xuş, tinç.

2004_ yili

İKİNCİ DÜĞÜNÜNÜZ KUTLU OLSUN

(Öğretmenim Şerifi'ye)

(s.73) Yetmiş kış, yetmiş sonbahar, yetmiş ilkbahar, yaz,

Ömrünüzün yoluna kilim oldu.

Yaşadınız yetmiş yıl yol alıp,

Bazen sarsılıp bazen süzülüp.

Zerre dokunmadı size hiçbir zaman,

Baharlar yağmuru, ayazlar soğuğu.

Korudu hepsinden, korudu uzunca,

Marifetten nurlanan kalbinizin alevi.

İşte bu alev sembolü yüreğinizin,

O güneş gibi parlar.

Sonsuzluk baharını yetiştirip,

Evlatlar kalbine gelir.

Hatırlarım yıldızlı gece gökyüzünü,

Görsem mektubunuzu, dolan sınıf tahtasını.

İlerledi, sırtına alıp nice kız ve oğlan,

Sizin verdiniz ilimle dolmuş çantayı.

Biz bugün dört bir yanda olsak da,

Bağımız kopmaz sizinle asla.

(s.74)Aldığında sorumluluğa işleri her vakit,

Vermiş gibi oluruz size imtihan.

Girersiniz rüyalara sık sık,
Evlada sevginiz sanki fener gibi.
Dört bahar sararmaz çam ağacı gibi,
Yaşlanmadan yaşarsınız gencecik.

Sınıfta öğretmen, evde baba siz,
Her biri oğul ve kızınız misali.
Her biri buradaki parlak yıldız,
Hayranlık verir gönüllere olgunluğu onun.

Eklendi onun için şanınıza şan,
Ne şandır ki eklendi canınıza can.
Yaşarsınız bu şöhret ile ebediyen,
Atalık borcunuz olarak şarkı destan.

Torunlar, torun çocuklar hayatınızdır,
Ve belki çevrilmez kanadınızdır.
Çift düğündür bugünkü merasim.
Bu sizin en kutlu saadetinizdir.

Dileriz size sonsuz mutluluk,
Güçlü bedeniniz eğilmesin hiç.
Çocukların şansı siz, gururu, övücü siz,

Kış görmesin ömrünüz geçsin güzel, esen.

2004 – Yılı

DOSTLİRİM

(s.75)Qelbi oynaq dostlirim,

Méhri qaynaq dostlirim.

Çéhriñlarda gül açar,

Çin iştiyaq dostlirim.

Hörmitiñlar dilimda,

Teripiñlar tilimda.

Üzölmes dil riştimiz,

Şunçe inaq dostlirim.

Köksimizde qolimiz,

Salam bermek yolimiz.

Öksimisun tebessum,

Bizde her vax dostlirim.

Çin inaqliq ilkide,

Yaşayli şad külkide.

Élip ülge evladlar,

Tapsun ronaq dostlirim.

2005_ yili avğust

DOSTLARIM

(s.75)Kalbi oynak dostlarım,

Sevgisi sıcak dostlarım.

Yüzlerinde gül açar,

Gerçek tutkulu dostlarım.

Hürmetiniz gönlümde,

Tasviriniz dilimde.

Kopmaz gönül bağımız,

O kadar barışsever dostlarım.

Göğsümüzde elimiz,

Selam vermek yolumuz.

Ağlamanın tebessüm,

Bizde her zaman dostlarım.

Gerçek dostane elinde,

Yaşar mutlu gülüşle.

Örnek alıp evlatlar,

Bulsun letafet dostlarım.

2005 - Yılı Ağustos

ANA HEQQİDE İKİ ŞEİR

1

(s.76)Məni bəğrində östürdüñ,

Həsabsız zor himayette.

Cahanni izdisem yoqtur,

Səna teñdaş inavette.

Səniñ ecriñde er boldum,

Vucudum toldi qudretke.

Ana deymen qilip tezim,

Qolum köksümde hörmətte.

Bahasızdur səniñ məhriñ,

Nurane ay kebi çəhriñ.

Quyaştın kem emes deymen,

Səniñ məhriñ harərette.

Tinç uyqum üçün tünler,

Şərin uyquñni yem qildiñ.

Sütüñdek aqirip tañlar,

Məni söydi parağette.

(s.77)Sütüñniñ hörməti heqqi,

Méni merdlikke ündeydu.

Veten dep can tikiş burçum.

Saña bolğan sadaqette.

Ata razi, ana razi,

Vetenni qılsa kim razi,

Qıllarmen men séni razi

Özüñ kütken kamalette.

2

Yüzüñni ah ana aptap,

Ve ya nurane ay deymen.

Cahan gülzarida yoqtur,

Séniñdek gül çiray deymen.

Ayağıñ astidiñ uçqan

Topañ sürme inavette.

Közümge her zaman sürtüp,

Dilimğa zoq alay deymen.

Hidiñni hidlisam qançe,

Yene méhriñge qanmaymen.

Yéqip bağrimni bağıñğa,

Cénimğa can qatay deymen.

(s.78)Esimdin elliyiñ ketmes,

Aña héç naxşa-saz yetmes.

Éşip can riştidin tarlar,

Cahanga yañritay deymen.

Séniñ méhriñ bilen qelbim,

Haman yaz, meñgü qış bolmas.

Méhir gülzarida her çağ,

Diliñni yayritay deymen.

2007 _ yili, iyul

ANA HAKKINDA İKİ ŞİİR

1

(s.76)Beni bağımda büyüttün,

Hesapsız güç iyilikte.

Cihanı arasam yoktur,

Sana denk güvende.

Senin emeğinle adam oldum,

Bedenim doldu kuvvetle.

Ana derim saygı gösterip,

Elim göğsümde hürmetle.

Kıymetlidir senin sevgin,

Nurlanmış ay gibidir yüzün.

Güneşten az değil derim,

Senin sevginin sıcaklığı.

Esen uykum için geceler,

Şirin uykunu heba ettin.

Sütün gibi ağarmış sabahlar,

Beni sevdi fedakârlıkla.

(s.77)Sütünün hürmeti hakkı,

Beni yiğitliğe davet eder.

Vatan deyip can vermek borcum,

Sana olan sadakatle.

Ata razı olur, ana razı olur,

Vatanı kim razı ederse.

Ben seni razı ederim,

Beklediğin olgunlukta.

2

Yüzün ah ana güneş gibi,

Veya nurlu ay gibi derim.

Dünya gül bahçesinde yoktur,

Senin gibi gül yüzlü derim.

Ayağının altında uçan,
Toprağın sürme değerinde.
Gözüme her zaman sürüp,
Gönlüme hoşluk alayım derim.

Kokunu koklasam çokça,
Yine de sevgine doymam.
Sürüp bağrını bağrıma,
Canıma can katayım derim.

(s.78)Hatırımdan ninnin çıkmaz,
Ona asla şarkı ve saz yetişmez.
Aşıp can bağından teller,
Cihana haykırayım derim.

Senin sevgin ile kalbim,
Hep yaz, asla kış olmaz.
Sevgi gül bahçesinde her zaman,
Gönlünü rahatlatayım derim.

2007 - Yılı, Temmuz

GÉZİT SATQUÇİ BOVAY

(s.79)Çaç-saqili aqarğan qardek,
Puti aqsar, qeddi goya yay.

Qollirida texlengen gézit,
Xéridarni çillar xuş çiray.

Qizil çirağ yangan minutmu,
Nezeridin bolmaydu saqit.
Tormuzlangan maşinilargâ,
Yandişidu külüp her vaqit.

- Gézit éliñ,-deydu,-yéñi san,
Uçurlardin qalmañ bixever.
Tapalaysiz talay yéñiliq,
Betlirige salsiñiz nezer.

Ret qılalmas héç kişi uniñ,
Semimiylik tolğan sözini.
Çünki uniñ teñliginidin,
Açar herkim köñül, közini.

U kézidu restini şundaq,
Tañ bilen teñ turup her mehel.
Yaşliqığa qaytqandek bolar,
Tamamlisa işini tügel.

(s.80)Halal işlep, halal yégenniñ

Şundaq bolar iken huzuri.

Şu huzurdin zoq élip yaşaş,

Uniñ bexti, pexri, ğururi.

Toxtitalmas şuña işidin,

Qış ve yazniñ cudun, borini,

Ümid bilen alğa intiliş,

Yétekleydu herqaçan uni.

Şu intiliş bolsila peqet,

Yaşar iken herkim menilik.

Biraq tilep yaşığanlarniñ,

Ömri öter iken tenilik.

2009 _ yili 4 _ iyul

GAZETE SATICISI DEDE

(s.79)Saç sakalı ağarmış kar gibi,

Ayağı aksar, boyu sanki eğri.

Ellerinde hazırlanmış gazete,

Müşteriyi çağırır hoş yüzle.

Kızıl yüz yanmış anında,

Bakışından olmaz bedava.

Frenlenmiş makinalara,
Yaklaşıp gülerek her zaman.

Gazete alın, derdi yeni sayı.
Haberlerden habersiz kalmayın.
Öğrenirsiniz pek çok yenilik,
Sayfalarına göz atsanız.

Sıralayamaz hiç kimse onun,
Samimiyetle dolan sözünü.
Çünkü onun eşitliğinden,
Açar her bir kişi gönül gözünü.

O gezer pazarı şöyle,
Sabahla aynı anda kalkıp.
Gençliğine dönmüş gibi olur,
Bitirince işini her zaman.

(s.80)Helal çalışıp helal yiyenin,
Böyle olurmuş huzuru.
Bu huzurdan memnun yaşamak,
Onun şansı, övüncü, gururu.

Durduramaz onun için işinden,
Kış ve yazın yağmurlu hava, fırtına.
Umut ile ileri hamlede,
Önderlikte her zaman onu

Bu hamle olursa yalnız,
Yaşarmış, herkes anlamlı.
Sadece dileyerek yaşayanların,
Ömrü geçermiş kınamayla.

2009 - Yılı 4 - Temmuz

HÉYT TENTİNİSİ

(s.81)Héyt keldi dilni yayritip,
Her yanga şadliq taritip.
Çüşti samağa bunda el,
Alemni heyran qaritip.

Héyttur xuşalliq simvoli,
Şadliq köñülñiñ merguli.
Şadliqqa şadliq qoşqusi,
İlliq tebessum her yoli.

“Tapqini qoy öltürer,
Tapmıgini çüce-xoraz”.

Héyt ehli héytlap özara,
Qilğay köñülni xuddi yaz.

Qonsa tilinga essalam,
Barçe adavet vessalam.
Yoqtur nizağa bunda yol,
Tapsun ronaq şérin kalam.

Her sahibi her xaniniñ,
Pervanisi méhmaniniñ.
Cevlanidur her külkisi,
Qizğın köñül izhariniñ.

(s.82)Şu zor icilliq méhridin,
Çaqnaydu nur el çéhridin,
Yayraydu dildar zoq bilen,
Héytñiñ mubarek séhridin.

Héytñiñ şu zor enenesi,
Elniñ büyük tentenisini.
Külsun inaqlıq ilkide,
Bunda zéminniñ hemmisi.

BAYRAM TANTANASI

Bayram geldi, gönlü rahatlatıp,

Her yana mutluluk dağıtıp.

Çıktı gökyüzüne burada halk,

Âlemi hayran gösterip.

Bayramdır sevinç sembolü,

Mutluluk gönlün melodisi,

Mutluluğa mutluluk katması,

Sıcak tebessüm her yolu.

Bulanı koyun keser,

Bulamayanı civciv horoz...

Halk bayramlaşıp kendi aralarında,

Eyler gönlü tıpkı yaz gibi.

Yerleşse dile es selam,

Tüm nefret biter.

Yoktur anlaşmazlığa burada yol,

Bulsun güzellik şirin söz.

Her sahibi her evin,

Pervanesi misafirin.

Coşkudur her gülüşü,
Sıcak gönül belirtisinin.

(s.82)Şu büyük kardeşlik sevgisinden,
Parlar ışık halk yüzünden.
Rahatlar dost zevkle,
Bayramın mübarek büyüsünden.

Bayramın bu kudret geleneği,
Halkın büyük tantanası
Gülsün dostluk elinde,
Burada yeryüzünün tümü.

NORUZ ÇAÇQUSİ

(s.83)Muz yağatti mudhiş qışniñ eptidin,
Érip ketti bugün noruz teptidin.
Ta ezeldin tebietniñ hökmi şu,
Almışidu kün-tünmu şu vecidin.

Şuña noruz: pursetni çin tut, deydu,
Purset muhim her minutni ut, deydu.
Tiklep yerge sapiniñni vaqtida,
Aççıq terniñ şarabini yut, deydu.

Meqset emes gül qisipla ötmeklik,
Gül östürmek kérek barçe yurt, deydu.
Hemme güller éçilganda hüppide,
Barçe noruz ehli üçün qut, deydu.

Biz qutliğan gül noruzniñ sözi bu,
Barçe elniñ arzusiniñ özi u.
Esirlerni esirlerge ulığan,
Atılarniñ bésip ötkén izi bu.

Küldürmekke atılarni şad-xuram,
Noruz rohi bolsun bizge küç ilham.
Noruz bilen başlap bahar işini,
Mol hosuldin tapayli yüz-éhtiram.

NEVRUZ SAÇKISI

(s.83)Kar yağardı ürpertici kışta,
Eridi bugün nevruz hararetinden.
Ta ezelden tabiatın hükmü bu,
Nöbetleşir gün ve gece bu sebepten.

Onun için nevruz; fırsatını sağlam tut, der.
Fırsat önemli her dakikayı kazan, der.
Dikip yere karasabanını zamanında,

Acı terin şarabını yut, der.

Amaç gül tutup geçmek değil.

Gül büyötmek gerek, der bütün yurt,

Bütün güller açılınca aniden,

Bütün nevrüz halkı için şans der.

Kutladığımız gül nevrüzünün sözü bu.

Bütün halkın arzusunun özü o.

Asırları asırlara bağlayan,

Atalarının basıp geçmiş izi bu.

Göldürmek için atalarını neşeli,

Nevruz ruhu olsun bize kudret, ilham.

Nevruz ile başlayıp bahar işine,

Bol üründen bulalım hürmet.

YAŞ YİĞİT

(s.84)Yaş yigit, ey yaş yigit,

Qelbi ot, ateş yigit.

Berkamal qeddiñ goya,

Şir bilen teñdaş yigit.

Qilidu qizlar heves,

Dep séni qurdaş yigit.

Nur tamar çirayıñdin,

Almıga reñdaş yigit.

Ve lékin yoq tizginiñ,

Deydu xelq beñbaş yigit

İş néme, oqet néme?

Bilginiñ oynaş yigit.

Sal yügen meyliñge sen,

İşni qil yoldaş yigit.

Deydu el şunda séni,

Zep ésil qoldaş yigit.

GENÇ YİĞİT

(s.84)Genç yiğit, ey genç yiğit,

Kalbi alev, ateş yiğit.

Mükemmel boyun,

Aslana denk yiğit.

Kızlar heveslenir,

Konuşup seni yaşıt yiğit.

Nur damlar yüzünden,

Elmayla renktaş yiğit.

Fakat yok dizginin,
Halk yaramaz yiğit der.
İş ne, meslek ne?
Bilgin şaka yiğit.

Gem vur hevesine sen,
İşi kıl yoldaş yiğit.
Söyler halk seni,
Pek asil destekçi yiğit.

DİYALOG

(s.85)Bir çəkərmen qildi “aq”qa iltica:

-Néme xislet bar séniñde, heyranmen.
Bağlandimu saña, lékin öç boldum,
Boldum yene ayrılalmay veyranmen.

-Körünimen peri bolup, -dédi “aq”.
Lékin elni éziqturar tuman men.
Kim ilkimge kirse hergiz çıqalmas,
Qan çıqarmay can alğuçı şeytan men.

DİYALOG

(s.85)Bir sarhoş eroine rica etti:

-Ne özellik var sende, şaşarım.
Bağlandı mı sana ancak düşman oldum,

Yine ayrılamadan harap oldum.

Görünürüm peri olarak dedi eroin,

Ancak halkı azdırır duman benim.

Elime kim geçse kurtulamaz hiçbir zaman,

Kan dökmeden can alıcı şeytan benim.

ÖTEY DÉSEÑ ŞAD-XURAM

(s.86)Ötey déseñ şad-xuram,

Xapiliqni yar qılma.

Uşşaq-çüşşek işlarga,

Öz-özünü xar qılma.

Tüzle meğrur qeddiñni,

Sözleverme derdiñni.

Qedimiñni çoñ taşla,

Yolliriñni tar qılma.

Ötken işni tergime,

Uni qayta egime.

Qıl salavat hemmige,

Yoqni tergip bar qılma.

Xata ketseñ tüzetkin,

Başqinimu közetkin.

Heddidin köp ah urup,

Puşaymanni dar qılma.

Quyaş patsa ay çiqar,

Tañni çolpan oyğitar.

Hayat qayta başlınar,

Yiqılsañ qop ar qılma

(s.87)Ayanma ter tökiştin,

Qorqma tenqid-söküştin.

İşlep qoyup az-tola,

Uni püvlep şar qılma.

Bolsa elge kérikiñ,

Bolidu el tirikiñ.

Yaxşı işniñ yoq çéki,

Maxtaşlargä kar qılma.

Berseñ bedel elni dep,

Qılma hergiz heq telep.

Kérek eldiñ elge nep,

Héc kişini zar qılma.

Hayat yoli davanliq,
Örleş kérek davamliq.
Herbir davan bir ötkel,
Qanaetni yar qilma.

Örle haman yol éçip,
Davan éşip, su kéçip.
Arzu-meqset yoluñni,
Meñgü-meñgü tar qilma.

YAŞAYAYIM DERSEN MUTLU

(s.86)Yaşayayım dersén mutlu mesut,
Üzüntüyü kendine yâr etme.
İrili ufaklı işlerle,
Kendi kendini itibarsız etme.

Doğrult mağrur bedenini,
Söyleyiverme derdini.
Geçmişini azimle fırlat,
Yollarını daraltma.

Geçmiş işini sorgulama,
Onu tekrar deneme.
Herkesé dua et,

Olmazı sorgulayıp olur etme.

Hata yapsan düzelt,

Başkasını da gözet.

Haddinden fazla iç çekip,

Pişmanlığı darağacı etme.

Güneş batsa ay doğar,

Sabahı çoban yıldızı uyandırır.

Hayat tekrar başlar,

Düşsen kalk utanma.

(s.87)Çekinme ter dökmekten,

Korkma eleştiriden.

Çalış az çok,

Onu üfleyip yuvarlama.

Olsa halka gereğin,

Halk yaşamın olur.

İyi işin yoktur sınırı,

Övmelerle iş yapma.

Bedel ödesen elini deyip,

Hiçbir zaman hak talep etme.

Gerek elden ele fayda,

Hiç kimseye ağlama.

Hayat yolu zorlu,

Yükselmek gerek devamlı.

Her bir yokuş bir geçit,

Kanaati yâr etme.

Yüksel hemen yol açıp,

Yokuş aşıp, su geçip.

İstek ve amaç yolunu,

Ebediyen daraltma.

KOÇA SÜPÜRGÜÇİ

(s.88)Sübhidek eylep xaliy yolni çañdin.

Oygitar tañni her çağ süpürgisi.

Quyaşteq çaqnar çéhri pütken de iş,

Yüzige tépip illiq xuş külkisi.

Ötkende maşinilar çañ-tozansız,

Söyüner iç-içidin öz kespige.

Tikiler zoqi bilen yénip-yénip,

Ğubarsız qız-yigitniñ uz bestige.

Ötidu herbir küni uniñ şundaq,
Yultuzluq tünler uniñ isménisi.
Çıqırar harduqini tañ bilen teñ
Şu yoldin ötkenlerniñ xuş külkisi.

SOKAK SÜPÜRÜCÜSÜ

(s.88)Seher vakti arındırıp yolu tozdan,
Uyandırır sabahı her zaman süpürgesi.
Güneş gibi parlar çehresi bittiğinde iş,
Yüzünde mutluluk, hoş gülüşü.
Geçtiğinde arabalar toz dumansız,
Sevinir içten içe mesleğine.
Dikilir hayranlıkla tekrar tekrar,
Aşikâr gençlerin güzel bedenine.

Geçer her bir günü onun böyle
Yıldızlı geceler onun nöbet arkadaşı.
Çıkarır yorgunluğunu sabahla bir,
Bu yoldan geçenlerin hoş gülüşü.

MUQAM BAHARİ

(“On ikki muqam”niñ dünya geyriy maddiy medeniyet mirasliri qatarığa
kırğüzülgenliki munasiviti bilen)

(s.89)Muqam éytip muqam çalmaq ezeldinla udum bizge,

Uniñsiz bermigey toymu xuşallıqtın uqum bizge.

Bilip, bilmey bolur mestxuş uniñ nidasidin herkim,

Acayıp küy, ahañ zoqi nédindur séhriy xum¹ bizge.

Şu demniñ zoq, huzuridin sulayman textimu pestur,

Ve belki şu text özre goya kündüz gugum bizge.

Taparmız çünki her küydin talay ecdad didarini,

Şu ecdad rohidin yaşnap kamal tapmak muhim bizge.

Muqam éytip, muqam çélip ulap kelduq esirlerni,

Amannisa, qidirxanlar goya bunda totém bizge.

Déyişti beziler qesten “muqam vesvesisi cinniñ,

Muqamdin kelmigey hergiz hamam yaxşı körüm bizge”.

Déyişti beziler edep “muqam orda navasidur,

Muqamğa iştiyaq bağlaş hamam qarşı hucum bizge”.

Ötöp ketti talay işlar, ötöp yazu, talay qışlar,

Süzüldi asmini elniñ külüp kün, ay, nukum² bizge.

Çiqip soğuq saraylardin muqam bahariğa yetti,

(s.90)Cahan munbiride yañrap, çavak çaldi omum bizge.

Yétiban béşi asmanğa çömüldi el şerep-şanğa,

Yéñiçe küç-quvvat berdi bu nusretlik höküm bizge.

Qıarmız şad-xuram bayram muqaminiñ bu bahariğa,

Muqam pervazidin mensup hamam şundaq ünüm bizge.

Tesedduqtur muqamğa can, muqam işqi goya gülxan,

¹ Séhriy xum - séhirlilik komzek

² Nukum-Yultuzlar

Muqam açqay muruvvettin ebedlik yol çoqum bizge.

MAKAM BAHARI

(On İki Makam'ın Dünya Somut Olmayan Kültürel Mirasları Arasına alınması münasebetiyle.)

(s.89)Makam söyleyip makam çalmak ezelden gelenek bize,

Onsuz vermez düğün bile mutluluk bize.

Bilip bilmeden neşeli olur onun sesinden herkes,

Güzel şarkı, ezgi güzelliği neredendir sihirli rakı bize.

Bu zamanın zevk ve huzurundan Süleyman tahtı da alçaktır,

Ve belki bu taht sanki gündüz alacakaranlık bize.

Buluruz çünkü her şarkıdan pek çok ata simasını,

O ata ruhundan gelişip kemal bulmak önemli bize.

Makam söyleyip makam çalıp uladık asırları,

Amannisa, Kedirhanlar sanki burada totem bize.

Bazıları kasten şöyle der “makam vesvesesi iblisin,

Makamdan gelmez hiçbir zaman iyi hayat bize”.

Der bazıları edep “makam yuva ahengidir,

Makamı arzuladığımızda hemen saldırır bize.

Bitti pek çok işler, geçip yaz ve pek çok kışlar,

Açıldı gökyüzü ülkenin gülüp gün, ay, yıldız bize.

Çıkarak soğuk saraylardan makam bahara ulaştı.

(s.90)Cihan minberinde haykırıp, alkış tuttu herkes bize.

Ulaşıp başı göğe halk şan şerefe gömüldü,

Yeni güç kuvvet verdi bu muzaffer hüküm bize.
Neşeyle bayram yaşarız makamın bu baharında,
Makam yükselişi hemen bereket getirir bize.
Can fedadır makama makam aşkı sanki gül bahçesi,
Makam sonsuz yol açar insaniyetten mutlaka bize.

MUQAM ECDADLİRİ

(s.91)Her muqam keldi élip ecdadlirimniñ méhrini,
Her muqamdin körimen gülgün nurane çéhrini.
Şahi ton içre tonuş bunda reşidi hemmige,
Bir külüp baqmaqlıqı açqay kişiniñ zéhnini.
Tursimu zer tac taqap, söydi bilik tacini u,
Qildurup pervaz haman yüksekke uçqur pikrini.
Şu süpet cem eylidi saz ehlini orda taman,
Çin muyesser qildi törge şu nefise, qidrini,
Tör yaraşqay ta ezeldin saz, gezel-küy ehligi,
Sazçı sazi eylidi kem şum işanlar zikrini.
Ne amal şah buyrisa, şah buyruqı perman beder,
Ne amal yürüzse u ya yaruğ, ya mikrini.
Peş-étekler yaqa boldi şu büyük perman bilen,
Tapti şu perman bilen reşidimu öz qedrini.
Can bérıp herbir muqamğa tizdi undin qidri gül,
Cilvige kirdi muqam cemlep nefise pikrini.
Her muqam bir ay goya, on ikki ay undin bina,

Neğme, dastan, meşrepi yaydi cahanga séhrini.
Can qanatlandi bu dem, çıqti xuşallıq evcege,
Her köñül tapti köñül gülzaridin öz pexrini.
Ötti ay, yillar, esirler neğmide şundin buyan,
Neğme rişti çatti dilğa şu reşidi devrini.
(s.92)Bolmisa ger devr tutqay muqamni kimmu yar,
Untumas evlad şuña ecdadliriniñ qedrini.
Ulidi tarixni u meñgü üzülmes küy bilen,
Tapti bu küy her mehel barçe sorundin ehlini.
Şiviqedri kebi yurtta kirdi herbir öyge hem,
Boldi zerdin miñ ziyade, ölçimek tes nerxini.
Şuña tembur, dap, gecek aldı orun öy töridin,
Turmidi ayrip haman bay hem gaday dep perqini,
Boldi sermest hemmisi muñluq ahañlar keypidin,
Tünni tañğa ulimay kimmu yéşer muñ şerhini.
Qarığuğa köz berse u, tokurğa meydan bexş éter.
Urguzar ah şahnimu eylep bayan el derdini.
Keldi şundaq bu muqamlar köz bolup, égiz bolup,
Su, havadek igilep yerni ve asman qerini.
Möcize deydu uni añlap bugün ehli cahan,
Möcizedur kelmiki saqlap esirler erkini.
U tosun derya goya çeksiz tosaqlar aldida,
Kimki teşna, çeşme u, issisa tañ selkini.

Héc icazetsiz kérip qelbiñni eyler mehliya.
Ger bérer bolsañ aña aşiq köñülñiñ meylini.
Ne séhir birle uni qilgandur ecdad ixtira,
Ne cahan qilmaqta lal herbir ahañ öz ehlini.
Tektige yetmek üçün qildi serp herkim küçin,
Tapqini ecdadidin boldi ebedlik pexrini.
Ötti şu ecdad püküp her küyge bir mebudini,
U küter evlad üçün ecdadqa yüz miñ secdini,
Boldi herbir secde evlad eqlige puşti-panah,
Tapti herbir secdidin evladimizniñ tektini.
(s.93)Tekti cesur, tekti batur, tekti şadliq aşiqi,
Her nepes huzuriğa teñler sulayman textini.
Pütti tarix şu keçürmiş, aşu arzu ilkide,
Biz bugün qilduq qobul can dep aşu enenini.
Turimiz teyyar şuña kelgende bayram, yaki héyt,
Yetküzüşke taki kökke bu büyük tentenini.
Menisiz dep bilimiz ötse muqamsiz künimiz.
Bergüsi her dem muqam, uyğurgıla xas menini.
Şuña bizge yar muqam, herbir sorunda bar muqam,
Meñgü saqlar hem muqam herbir muqamçı şenini.
Şuña ömri boldi teñ ölmes muqamğa qidriniñ,
Şah, melike birle u turgay körüp her merikini.
İltipat qilgay xelq şu törge bar negmiçini,

Başılgandek turdi axun, rozi tembür, zikrini.

Yañrigay her dem muqam, tapqay emin ecdad rohi,

Her ahañ qilgay ayan alemge bu küy şerhini.

MAKAM ECDATLARI

(s.91)Her makam getirir atalarımızın sevgisini,

Her makamdan görürüm güzel nurlu simasını.

Şah giyimi üzere tanış burada Reşidi hepsine,

Bir gülüp bakması açar kişinin zihnini.

Dursa da altın taç takarak, sevdi bilgi tacını o,

Uçurup hemen yükseğe tez uçan fikrini.

Şu özellik topladı saz halkını orada büsbütün,

Doğru erіştirdi başköşeye şu güzel arayışı,

Evin köşesi yaraşır ta ezelden saz, gazel ve şarkı halkına,

Sazcı sazı azalttı uğursuz ulemalar zikrini.

Ne çare şah buyursa şah emri ferman derhal,

Ne çare yürütse o ya aydınlık ya kurnazlığı.

Gizlice kıyı oldu şu büyük ferman ile

Buldu bu ferman ile Reşidi de kendi değerini.

Can verip her bir makama düzenledi ondan Kadiri gül,

Cilveyle girdi makam toplayıp güzel fikrini.

Her makam bir ay sanki on iki ay ondan bina,

Müzik destan şöleni yaydı cihana sihrini.

Can kanatlandı bu zaman, çıktı neşeli zirveye,

Her gönül buldu gönlün gül bahçesinden kendi övüncünü.

Geçti ay, yıllar, asırlar nağmede ondan bu yana,

Müzik bağı bağladı gönle şu Reşidi zamanını.

(s.92) Öyleyse eğer şu zaman kim makamı yâr edinir,

Unutmaz evlat onun için atalarının değerini.

Birleştirdi tarihi bunun için ebedî kesilmez şarkı ile

Buldu bu şarkı her defa bütün meclisten halkını.

Nur gibi yurttan girdi her bir eve hem.

Altından bin fazla oldu, ölçmek zahmetli değerini,

Bunun için tambur, def, keman yerleşti ev köşesine.

Sarhoş oldu hepsi duygulu ezgiler keyfinden,

Durmadı ayırıp hemen zengin ve fakir deyip farkını,

Geceyi sabaha bağlamadan kim mi çözer keder izahını.

Köre göz verse o, topala meydan bağışlar.

İç çeker şahı da beyan eder halk derdini.

Geldi şöyle bu makamlar göz olup, ağız olup,

Su, hava gibi sahiplenip yeri ve göğün en ucunu,

Mucize der onu dinleyip bugün cihan ehli,

Mucizedir gelmesi koruyup asırlarca özgürlüğü.

O engel nehir sanki sınırsız engeller önünde,

Kim ki hevesli çeşme o, ısınsa sabah sakın rüzgârı.

Hiç izinsiz kızdırıp kalbini eyler sevdalı,

Eğer verir olsan ona âşık gönlün meylini.

Ne sihirle onu yapandır ata yeniliği
Ne cihan yapmakta dilsiz her bir ezgi kendi halkını.
Aslına yetmek için sarf etti herkes zorla.
Bulması atadan oldu sonsuz övüncünü.
Geçti bu ecdat sarıp her şarkıya bir sevgiliyi,
O bekler evlat için ataya yüz bin secdeyi,
Oldu her bir secde evlat aklına koruyucu
Buldu her bir secdeden evladımızın aslını
(s.93)Aslı cesur, aslı kahraman, aslı neşeli aşığı,
Her nefes huzuruna eşitler Süleyman tahtını.
Yuttu tarih bu affetmiş, işte şu arzu elinde,
Biz bugün kabul ettik can deyip işte şu geleneği.
Hazır dururuz bunun için geldiğinde bayramlar,
Yetiştirmeye ta ki göğsü kadar bu büyük tantanayı.
Anlamsız diyebiliriz geçse makamsız günümüz,
Verecek her zaman makam Uygur'a has manayı.
Bunun için bize makam yâr, her bir mecliste makam var
Ebedî korur hem makam her bir makamcı şanını.
Bunun için Kadiri'nin ömrü bir oldu silinmez makamla,
Şah melike ile o dursun görüp her merasimini.
İltifat ede halk şu başköşeye koy müzisyenini,
Başlamış gibi Turdu Ahun, Rozi tambur zikrini.
Haykırsın her zaman makam, güven bulsun ata ruhu,

Her ezgi aşikâr olsun âleme bu şarkı izahını.

TEÑRİTAĞ

(s.94)Teñri séni yaratsimu teñritağ,

Atap kelduq séni teñri namida.

Şu namiñdin alar her dem dil huzur,

Mey içkendenk goya bext camida.

Maxtinimiz, şadlinimiz sen bilen,

Uluğlarnıñ uluğı sen biz üçün.

Hayat taptuq quçıqıñda törilip,

Sen hayatlıq bulıqı sen biz üçün.

Kem qilmidiñ héç németni héçqaçan,

Boldi qoynuñ elge merdlik alqini.

Östuq şuña saña oxşaş zeberdes,

Bolup öçmes şu namiñniñ qalqini.

Teñri déduq, siginduq biz sañıla,

Salam berduq ete-axşam baş qoyup.

Gilemlerge neqişliduq turkuñni,

Sizip çıqtuq qaştéşığa gül oyup.

Gümbezsiman çoqqiliriñ endize,

Boldi hetta öylirimiz şeklige.

Suliriñniñ oynap aqqan éqimi,

Naxşa-ussul ögetti el ehligi.

(s.95)Muqamlardin añlimaqqa külkeñni,

Yépişimen ünalğuga şuña köp.

Külkeñdin köp muñliriñğa patimen,

Qılsa sada satar, qalun derd töküp.

Mucessemdur uniñ herbir küyide,

Sansızlığan ğerib-senem nalisi.

Udur yüsüp, amannisa, navai,

Küyliriniñ uzaq yilliq qamusi.

Yetmek üçün herbiriniñ tektige,

Körmek kérek tarixiñni bir-birlep

Ezeldinla şadlıq, qayğu qoşkézek,

Orun alğan nepisiñdin içkirilep

Çüşse bezen quyaş nuri üstüñge,

Urdu bezen cudunlar tiğ köksüñge.

Vaysimidiñ, vaysimiduq bizler hem,

Vesliñ haman qildi aşiq hösnüñge.

At çapturup taştin-taşqa sadirdek,
Öttük bezen nozuk oxşas mökünüp.
Bezen yığlap élargundek qepestek,
Bezen öldük mayihandek tik turup.

Ökünmidük ötken işqa zadila,
Ümid ata qıldı veslin şolisi.
Nesridindek külüp zulmet üstidin,
Qıldük uni tig-elemniñ corisi.

(s.96)Uzaq tarix keldi başlap bögünge,
Mökünüştin, ökünüştin xaliy biz.
Qénip méhriñ aptipiğa herqaçan,
Séni gülleş istikiñniñ yari biz.

Teñri deymiz, baş qoyimiz biz yene,
Bilip séni eñ muqeddes secdigah.
Gülge tolsun quçaqliriñ téximu,
Bolsun qoynuñ elge illiq seyligah.

TANRI DAĞ

(s.94)Tanrı seni yaratsa da Tanrı dağ,
Andık seni Tanrı adınla.
Bu adla her zaman huzur bulur gönül,

Mey içmiş gibi talih kâsesinde.

Övünürüz, neşeleniriz seninle,

Yücelerden yücesin bizim için.

Hayat bulduk kucağında çoğalarak,

Sen hayat pınarsın bizim için.

Eksiltmedin nimeti hiçbir zaman,

Bağrın halka mertlik boğazı oldu.

Büyüdük bunun için senin gibi güçlü,

Silinmez bu adının kalkanı olup.

Tanrı dedik, sığındık biz sana,

Selam verdik sabah akşam baş koyup.

Kilimlere işledik suretini,

Çizerek süs taşına gül oyup.

Kubbe gibi tepelerin örnek,

Oldu evlerimizin şekline.

Sularının oynayıp akan akımı,

Şarkı ve dans öğretti halk ehline.

(s.95) Makamlardan dinlemek için gülüşünü,

Yaklaşırım bunun için cihaza çok.
Gülüşünden çok kederlerine yakınım,
Ses verse satar, kalun dert döküp.

Topludur onun her bir şarkısında,
Pek çok Garip Senem feryadı,
Udur, Yusuf, Amannisa, Nevayi...
Şarkılarının uzun yıllar sözlüğü.

Ulaşmak için her birinin aslına,
Görmek gerek tarihini bir bir.
Ezelden mutluluk ve kaygı bir,
Yer almış nefesinden çekip.

Düşse bazen güneş nuru üstüne,
Vurdu bazen fırtınalar keskin göğsüne.
Şımarmadın, şımarmadık bizler de,
Vuslatın âşık etti hemen güzelliğine.

At koşturup taştan taşa Sadir gibi,
Geçtik bazen yavaşça saklanarak.
Bazen ağlayıp Elahun gibi kafeste,
Bazen öldük Mayihan gibi dik durup.

Pişman olmadık yaşanan aşka hiçbir zaman,
Ümit hediye etti vuslat ışığı.
Nesridin gibi gülerek zulmet üstünden,
Eyledik onu ızdırabın layığı.

(s.96)Kadimî tarih geldi başlayarak bugüne,
Gizlenmekten pişmanlıktan uzağız.
Kanarak sevginin güneşine her an,
Seni çiçeklendirmek arzusunun yâriyiz.

Tanrı diye baş koyarız biz yine,
Seni en kutsal secde yeri bilip.
Güllerle dolsun kucağın,
Bağrın halka sıcak gezilecek yer olsun.

NÉFİT

(s.97)Nur bolup çirağni yandurğan néfit,
Can bérıp tòmürni mañdurğan néfit
Ve uni uçurup asman qeride,
Deñizda upqunni yardurğan néfit.

Çatti u ömürlük icad yolığa,
Şu büyük xisliti bilen insanni.
İcadtiñ icadqa qol sundi insan,

Şu xislet qoynidin tépip imkanni.

Özgerdi yaralmiş aldidá tarix,

Yaraldí eqilge muvapiq hemme.

Yar boldí her işta çaqlmaq süriti,

Ömilep méñişqa béríp xatime.

Yañraydu matorlar avazí bugün,

Tögiler bozlığan qedimiy yolda.

Undiki aylıq yol paylímás küñge,

Şopurnıñ qollırı bolsıla rolda.

He, aşu sürette ötti bir-birlep,

Payansız çöllermu insan ilkige.

Qézilip yette qat tektimu hetta,

Aylándı xelqniñ baylıq, mülkige.

(s.98)Evet, bugün fontandek étilip néfit,

Borvaylar avazí yañridi her yan.

Su izdep her yanga çapqan keyikler,

Yıraqlap kėtişti boluşup heyran.

Quyunlar pelekke qurğan tüvrüktek,

Kötürdi qeddini heyvet vەşkilar.

Aqturdi néfitni goya su kebi,

May, latqa kölige çömüp işçilar.

Boranlar çekinip ketti arqığa,

Vەşkilar aldida tiz pükti quyun.

“Şeytanni toñlatqan soğuc”mu hetta,

Egdi şu işçilar aldida boyun.

Çünki u işçilar qelbi ot-yalqun,

Vucudi cuş urğan tinimsiz dolqun.

Yaratti néfitniñ méhri ularni,

Ularğa her témim néfit zer-altun.

Altunniñ qimmiti altunga layiq,

Néfitniñ qimmiti özge bir tarix.

Yaralğan u tarix zamanga layiq,

Milletniñ gururi-şenige talıq...

NEFT

(s.97)Işık olup kandili tutuşturan neft,

Can verip demiri hareketlendiren neft.

Ve onu uçurup göğün en ucunda,

Denizde dalgayı yarıran neft.

Bağladı o ömürlük icat yoluna,
Bu devasa özelliği ile insanı.
Yenilikten yeniliğe el uzattı insan,
Bu özellik kucağından bulup imkânı.

Değişti yaratılmış önünde tarih,
Yaratıldı aklına uygun hep.
Yâr oldu her işte yakmak sureti,
Toplanıp yürümeye gitmiş nihayet.

Yankılanır motorların sesi bugün,
Develer bağırduğu eski yolda.
Onunla aylık yol gözetlemez güne,
Şoförün elleri olsa da dümende.

Evet, işte bu şekilde geçti tek tek,
Engin çöller de insan elinde.
Kazılıp yedi kat temel hatta,
Döndü halkın zenginlik mülküne.

(s.98)İşte bugün fişkırp atılmış petrol,
Borvaylar sesi yükselir her yanda.
Su arayıp her yana koşan geyikler,

Uzaklaşp gitti şaşırarak.

Kasırgalar zafere kurulmuş direk gibi,

Kaldırdı bedenini ihtişamla damıtma.

Kaldırdı sanki nefti su gibi,

Yağ nehrin dibine girip işçiler.

Fırtınalar sonlandırıp gitti geriye,

Damıtmalar önünde diz çöktü kasırga.

“Şeytanı dondurmuş soğuk” bile,

Eğdi şu işçiler önünde boyun.

Çünkü o işçilerin kalbi alev gibi,

Vücudu çarpan hareketli dalga gibi.

Yarattı neftin sevgisi onları,

Onlara her damla bir altın.

Altının değeri altına layık,

Neftin değeri ayrı bir tarihtir.

Yaratılmış bu tarih zamana layık,

Milletin gururu şanına ait.

İPARXAN

(s.99)Uçturpan bağridin uçqan şox şamal

Cigdiler hidini élip kélidu.

Piçirlap ötmüşniñ keçmişlerini

Untulğan her dilğa sélip kélidu.

Cigdiler merdlikniñ yarqin sémasi,

Pütülgen tömürdin ğoli, şax-şéxi.

Yapriqi kümüştin, gül, mévisi zer,

Yat qolğa teyyar hem neşter-piçiqi.

İparxan qissisi yaydi cahanğa,

Cigdiler namini her öyge qeder.

Birleşti bu namğa İparhan nami,

Şamallar bu namni meñgü ép yürer.

Şamallar, şamallar, uçqur şamallar,

Tosalmas yoluñni hergiz qamallar.

Uç meñgü tarqitip cigde hidini,

İparxan rohidin söyünsun canlar.

İPARHAN

(s.99)Uçturfan bağından esen cilveli rüzgâr

Yiğdeler kokusunu getirmekte,

Fısıldaşıp ölenlerin geçmişlerini

Unutulmuş her gönle yerleştirmekte.

Yiğdeler mertliğin parlak siması,
Bükülen demirden gövdesi dal budağı.
Yaprağı gümüşten, çiçek meyvesi altın,
Yabancı ele hazır hem neşteri.

İparhan kıssası yaydı cihana,
Yiğdeler adını her eve nasip.
Birleşti bu ada İparhan adı,
Rüzgârlar bu adı ebedî yaşatır.

Rüzgârlar, rüzgârlar hoş esen rüzgârlar,
Engelleyemez yolunu hiçbir zaman kuşatmalar.
Nihayet ebedî dağıtıp yiğde kokusunu,
İparhan ruhundan sevinsin canlar.

PELEKTİKİ PERİZATLAR

(“Şıncañ sérık ömiki”din aynur bilen méhriğül xoten “uluğana su ambiri”
üstüğe tartılğan évizlik 450 métir, uzunliqi 1680 mitir sim arqandın gelibilik méñip
ötti.)

-Gézit xeveri

(s.100)Ezeldin quşlarnıñ pervazlirimu
Kemdin-kem yéter bu boşluqqa belkim.
Körgende şunlaşqa bunda silerni,
Söyünç ilkide cuş urdi qelbim.

Kim dégey bu halda körüp silerni:

-Ayallar simvoli güzellikniñla.

Güllerniñ bergidek nazuk ve nepis,

Şeydasi her zaman evzellikniñla.

Şuñlaşqa herqaçan asraşqa mohtac,

Ayallar vucudi, qeddi-qamiti.

Körmisun hergiz derd ayallar qelbi,

Ayallar hayatniñ körki-rahiti...

Tartip bir rivayet könlüm meylini,

Tikildim silerge untup hemmini.

(s.101)Rivayet éytidu: hör-perizatlar,

Qizitar pat-patla kökte seylini.

Nahatki tikilip kökke köp uzaq,

Peqetla silerni kördüm men bugün.

Rivayet ornini aldi réalliq,

Yéşildi qelbimge çigilgen tügün.

Bolsila şarait, azade muhit,

Qalmasken ayallar erlerdin hergiz.

Yoşurun talantqa ige herkişi,

İrade, casaret açquçtur sözsiz.

Tutulup şu açquç qoluñlarda çifñ,

Acayip möcize yarattiñlar teñ.

Yağdurup ayallar alimige şan,

Dunyani heveste qarattiñlar teñ.

Rivayet ornini alğan réallıq

Babida birdinbir perizat siler.

Siler bar “burundin burun...” dep emdi,

Hékaye sözlepmu yürmes kişiler.

Kişiler qelbini sélip lerzige,

Yañraydu naxşa-küy bolup namiñlar.

Nurane yultuzdek nur çéçip herdem,

Çaqnaydu meñgü bu şerep-şaniñlar.

(s.102)Yaşañlar her zaman rékort yaritip,

Alemni heveste zoqmen qaritip.

Maxtiniş ilkide şadlinip xelqim,

Söyünsun ebedke alqış yañritip.

2002_ yili 4 _ may

GÖKTEKİ PERİLER

(Şincan Sarı Grubundan Aynur ile Mihrigül Hoten “Uluana Su Amberi”
üstüne sunulan yüksekliği 450 metre, uzunluğu 1680 metre tel urgandan yürüyerek
geçti.)

Gazete Haberi

(s.100)Ezelden kuşların uçuşları mı?

Çok az yeter bu boşluğa belki.

Görünce böylece burada sizi,

Sevinç elinde titredi kalbim.

Kim der bu hâlde görüp sizi:

Kadınlar sembolüdür güzelliğiniz.

Çiçeklerin yaprağı gibi zarif,

Tutkusu her zaman güzelliğinizin.

Bunun için hep korunmaya muhtaç,

Kadınlar vücudu endamı.

Görmesin dert hiçbir zaman kadınların kalbi,

Kadınlar hayatın güzelliği ve huzuru...

Anlatıp bir rivayetle gönül arzumu,

Bakakaldım size unutup hepsini.

(s.101)Rivayet anlatır huri periler,

Coşturur sık sık gökte gezişini.

Şaşırtıcı ki bakıp göğe uzunca,
Sizi gördüm bugün.
Rivayetin yerini aldı gerçeklik,
Açıldı kalbime bağlanan düğüm.

Şart olsa da bakımlı çevre
Kalmazmış kadınlar erkeklerden asla.
Gizli yeteneğe sahip herkes,
İrade, cesaret anahtardır sözsüz.

Tutulup bu anahtar elinizde sağlam,
Acayip mucize yarattınız eşit,
Yayıp kadınlar âlemine şan,
Dünyayı memnuniyetle gösterdiniz eşit.

Rivayet yerini alan gerçeklik,
Arasında biricik perisiniz.
Siz varsınız “önceden önce...” diye şimdi,
Hikâye anlatıp da gitmez kişiler.

İnsanların kalbine yerleşip heyecan,
Haykırır şarkı olmuş adınız.
Nurlu yıldız gibi ılık saçıp her an,

Parlar ebedî bu şan ve şerefiniz.

(s.102)Genç görünenler her zaman rekor kırıp,

Âlemi heveste istekli gösterip,

Övünme elinde neşelenip halkım,

Sevinsin sonsuza kadar alkış çalıp.

2002 - Yılı 4 - Mayıs

YANDIŞAR “PAŞA”ĞA “YAŞA” DÉGEN SÖZ

(Ataqlıq naxşıçımız paşa işağa béğışlaymen)

(s.103)Qayılmen naxşığa xuştarlıqımğa,

Ve lékin naxşa bar naxşa içide.

İsteymen naxşılar içidin herdem,

Siz éytqan naxşını kündüz-kéçide.

Carañlıq üniñiz añlangan haman,

Aylınar qulaqqa beden-bedinim.

Ne eceb hoş ehli untup özini,

Oygatsa şu demdin özgıçe sézim?!

Siz goya samavat qevetliride,

İnsağa küy töker ezim perişte.

Ésimni bilgendin buyan hemişe,

Orniñiz haman erişte.

Canlinip siz bilen sehne, ékranlar,
Tonutti naxşiniñ qandaqlıqını.
Zoqığa zoq qoşup herbir qelbniñ,
Ulğaytti naxşığa amraqlıqını.

Çiqsıñız sehnige merdane külüp,
Güldüras alqışlar yañritidu el.

(s.104)Yandışar “paşa”ğa “yaşa” dégen söz,
Dillarda hayacan bolup goya sel.

Hemişe qoliñiz köksiñizdidur,
Teşekkür éytisiz yéniş-yénişlap.
Bir naxşa sorisa keltürüp onni,
Hörmetke munasip bérısız cavab.

Qalmidi şu halda siz kezmigen cay,
Eñ avat seherler, yéza, yaylaq, kan.
Qeyerge barsıñız alqış, tentene,
Namiñiz şerhini qildi namayan.

Türkiye, marakeş, londun, varşava...
Hemmide şu kebi namiñiz qaldi.
Ot-ateş naxşıñız her dil tektige,

Çin dostluq méhriniñ ulini saldi.

Halqipsiz şu halda yérím esirdin,

Yenila naxşıñız qoşar canga can.

Nurlinip ömrñiz bu xislet bilen,

Uluğvar siyaqni qildi namayan.

İsmñiz birleşti cismiñiz bilen,

Naxşıda aldiñiz “şah”lıq ornini.

Razi biz bérilse sizdekler üçün,

Muqeddes “şahinşah” nami-ordéni.

YAKIŞIR PAŞAYA YAŞA DENİLEN SÖZ

(Ünlü şarkıcımız Paşa İşan’a bağışlıyorum.)

(s.103)Razıyım şarkıya meftunluğuma,

Fakat şarkı var şarkı içinde.

İsterim şarkılar içinden her zaman,

Gece gündüz siz söyleyin şarkınızı.

Sedalı sesinizi dinlediğinde,

Bedenim yaprağa döner.

Ne acep akıl ehli unutup kendini,

Uyandırsa bu zamandan farklı hissiyat.

Siz sanki semanın katlarında,
İnsana şarkı söyleyen büyük meleksiniz.
Kendimi bildiğimden beri her zaman,
Yeriniz hep semada.

Canlanıp sizinle sahne, ekranlar,
Tanıttı şarkının nasıl olduğunu.
Güzelliğine güzellik katıp her bir kalbin,
Arttırdı şarkıya yakınlığını.

Çıksanız sahneye korkusuzca gülüp,
Coşkulu alkışlar yükseltir halk.
(s.104)Yakışır paşaya yaşı denilen söz,
Gönüllerde heyecan sel olmuş gibi.

Daim eliniz göğsünüzdendir,
Teşekkür edersiniz tekrar tekrar.
Biri şarkı istese onu söyleyerek,
Hürmetle uygun cevap verirsiniz.

Kalmadı bu hâlde gezmediğiniz yer,
En kalabalık şehirler, köy, yayla maden ocağı.
Nereye gitseniz alkış, tantana,

Namınız duyulur oldu.

Türkiye, Marakeş, Londra, Varşova...

Hepsinde adınız kaldı.

Ateşli şarkınız gönüller temeline,

Gerçek dostluk sevgisini yerleştirdi.

Yaşadınız bu hâlde yarım asırda,

Yeni şarkınız cana can katar.

Parlar ömrünüz bu özellikle,

Yücelik görünüşü aşikâr oldu.

İsminiz birleşti cisminizle,

Şarkıyla şahlık unvanına erdiniz.

Razıyız sizin gibilere verilse,

Kutsal “şahlar şahı” namı.

PARÇILAR

(s.105)Bolmiğay dünyaya héçkimmu tüvrük,

Bu dünya u dünya üçün bir kövrük.

Bundiki yoşurun barçe gunahni,

Paş qılmiş qol, putlar unda bisürük.

Bil şuña yaşaşni bu dünyada paq,

Namiñni bulğimay déseñ meñgülük.

Bu dünya mevhumdur, senmu hem mevhum,
Ger ölseñ tapidu séni kim izdep.
İstiseñ nam-nişan qaldurmaqni ger,
Mizani peqetla: “eldin elge nep”.

Ölmes icad, ölmes icadkar,
Yaşnitidu alemni icad.
Zörüriyet alimi şuña,
İcadkardin isteydu nicat.

PARÇALAR

(s.105)Olmaz hiç kimse bu dünyaya direk,
Bu dünya öbür dünyaya bir köprüdür.
Buradaki bütün gizli günahları,
Açık edermiş el ayaklar orada bütünüyle.
Bil bunun için yaşamayı bu dünyada temiz,
Adını kirletmeyeyim dersen ebedî.

Bu dünya muhayyel sen de muhayyel,
Eğer ölsen seni kim arayıp bulur.
İstersen eğer şan bırakmayı.
Teraziyi büsbütün eşit tut.

Ölmez yenilik, ölmez mucit,

Geliştirir âlemi yenilik.

Gerekli âlim bunun için,

Mucitten ister kurtuluş.

RUBAİYLAR

(s.106) “Meñgü”lük atalgusi arzu peqet,

Meñgülük şeyi bolmas meñgü-ebed.

Özgirip barar hemme, yoq turğunluq,

Almiqiñ lazim herbir minuttin nep.

Keç bolsa tañ atar, bolar yene keç,

Buni héç geyriy küç tizginliyelmes.

Ümidvar kişiler yol tapar undin,

Közqaraş, irade şuña muqeddes.

İçimlik, çekimlik şeytanniñ işi,

Tügişer uniñğa bérilgen kişi.

Bolsimu şeytandin uluğ ger kişi.

Egişip şeytangä üzüler béşi.

Kişige zörüri bilim ve hünér,

Déyiler şuñlaşqa hünérdin ünér.

Tügimes baylıq u yoqalmas, yitmes,

Kémeymes kişige berseñmu eger.

(s.107)Hemmidin kériki exlaq ve edep,

U goya dat basmas kehriva, sedep.

Sedepniñ méhridin keçmes gevvaslar,

Dolqunlar evcige çıqsimu edep.

Yañrisun déseñ ger naxşañ xor bolup,

Çaqnisun icadta pikriñ nur bolup.

Yorutsun dillarniñ qat-qétini u,

Éytişar el uni şunda cor bolup.

Ağziñğa kelgenni déme, de, dése,

Aylinip özüñge bolur der dése.

Éçilğan günçiniñ üzülmüki xop,

Aşiqqa meşuqi ger gül ber dése.

Köyginimni bayan qildi ateşlik ahim,

Köyginimni ayan qildi zepran çirayım.

Söyğü pinhan bolmas iken, boldum sazayi,

Naxşam bilen bosuğańda ah urup daim.

RUBAİLER

(s.106)Ölümsüzlük sözü arzu yalnız,

Ölümsüzlük gerçekteşmez asla.

Değişir her şey, durgunluk yok.

Kâr etmen gerek her bir dakikadan.

Gece olsa da sabah olur, olur yine gece,

Bunu hiçbir güç dizginleyemez.

Ümitli kişiler, ders çıkarır bundan,

Bakış açısı irade bunun için kutsal.

İçki, iftira şeytanın işi,

Tükenir ona bağlanan kişi.

Şeytandan yüce olsa da kişi,

Eğilir şeytana kesilir başı.

Kişiye mecburi bilim ve hüner,

Derler bunun için hünerden filizlenir.

Tükenmez zenginlik o kaybolmaz yitmez,

Eksilmez eğer başkasıyla paylaşırsan da.

(s.107)Her şeyden gerekli ahlak ve edep,

O sanki paslanmaz kehribar sedef.

Sedefin sevgisinden geçmez dalgıçlar,

Dalgalar tepesine çıksa da edep.

Ömrini el üçün atıgan merdler,
Yésimu qançe az, haman halal yer.

3

Kélidu kişiler tizilip ret-ret,
Hayatliq yolida üzülmes bu ret.
Ve lékin sanaqliq yolni açqanlar,
Gunahtur ularni untuş, qiliş ret.

4

Meyli sen yer éçip unda köçet tik,
Ya hünér igilep kiyim-kéçek tik.
(s.109)Payani yoq hergiz tirikçilikniñ,
Tallıgan işiñğa haman canni tik.

5

Ger suğa duç kelseñ ikkilenme, keç,
Yétersen sahilğa ete yaki keç.
Pursetni tutmaqliq hemmidin ela,
İzdime asanni, hurunluqtin keç.

6

Temenna, temedin haman qolnı üz,
Hayatliq behride dolqun yérip üz.
Mal baqsañ may bolar qazan-qomuçüñ,
Bağ qilsañ mévisi deydu: méni üz.

7

Bulutlar reñ tüzer qizil, aq hem sür,
Qaraysa basidu güldüridin sür.
Yamğuri zéminniñ hayatliq körki,
Uniñdin mol hosul huzurini sür.

8

Gürcekni taşlısañ tutisen ara,
Yoq aram héçkimge tiriklik ara.
(s.110.)Tiriklik tinimsiz heriket ilkide,
Heriketsiz kim turar halıñğa ara?!

9

Putlaşmas her işqa saqal bilen yaş.
Bolsila iradeñ sen meñgüğe yaş.
Tutmisañ pursetni bolup déligül,
Qurumas közüñdin puşaymanliq yaş.

10

Çékitni özgertip peş qilip bolmas,
Yaqini özgertip peş qilip bolmas.
Her işta xelqniñ közi, sözi bar,
İş qilmay özini peş qilip bolmas.

11

Sazlimay saziñni aldirap çalma,
Déyişer xeq şuan: bes, umaç çalma.

Timsal bu iş bilmes davrañxorlarğa,
Şallinar undaqlar sanilip çalma.

12

Bolsañmu hemminiñ kiçiki-yéşi,
Éşıptu atañniñ atmıştin yéşi.
(s.111.)Sen uni qaqşitip yürivermigin,
Aqmisun közidin bihude yéşi.

13

Tapqanda dastixanni keñri yéyiştıuq,
Tapmisaq bir nanni bölüp yéyiştıuq.
Alganda ilkige nepsi balasi,
Setlişip hemmini elge yéyiştıuq.

14

Milletniñ belgisi, pexri ana til,
Şu ana til bilen biz çıqardıuq til.
Yetmisek şu ana tilniñ qedrige,
Bir parçe loq göştin ibarettur til.

15

Qıl icad, qoyma yoluñni tar qilip,
Küyligin rıştıñni her dem tar qilip.
Küyliriñ bersun huzur el qelbigе,
Şox sabadek cahangа tarqilip.

16

Qilmıǵın meslekdaş lapçı topini,
Zer qılıp körsiter saña topini.
(s.112)Kavaktur ğadayǵan qomuşniñ içi,
Bolmıǵan buǵdayniñ köptür topini.

17

Boptu ömrüñ menzilide çüş,
Yüriverme körüp şérin çüş.
Kişi üçün kérek kesip-kar,
Belni baǵlap birer işqa çüş.

18

Çekliktur erkiñniñ tizgin-arqini,
Setleşseñ deydu el: nomus-ar qéni.
Uçmaqnıñ her qaçan çüşmikimu bar,
Oylıǵın her işta aldi-arqini.

19

Mergensen, meyli sen qañçe toǵra at,
Maxtinip çellide çapturmıǵın at.
Qilidu kişini ezeldin bizar,
“Maxtançaq” deydiǵan bu ataq-bu at.

20

Kün çiqip, kün patsa qalmas héçkim tañ,
Atidu süzülüp yene külüp tañ

(s.113)Başlinar şu tañdin her künniñ işi,

Her tañniñ méhrini vucuduñğa tañ

21

Yaraşmisa boyuñğa hergiz gül qisma,

Qisip qoyup bop qalma özüñ bir qisma.

Tuyar köñül herqaçan her işni aldin,

Qilip meyliñ yoq işni boynuñni qisma.

22

Talaşma eldin tör, tartma hemde hal,

Késel u aşliqqa çüşken kebi hal.

Qaçqandek késeldin qaçsa el sendin,

Özüñni pegahta qoymamdu bu hal.

23

Bersila biravda birer nuqsan yüz,

Aldirap sen undin örümigen yüz.

Bol haman yardemde sunup qoluñni,

Altunmu sap bolup ketmes yüzdeyüz.

24

Yamanga yélinma, basmıgın hem yan,

Toldurmaq bolsimu qoynuñğa hemyan.

Yaxşığa aramliq bermes yamanlar,

Cudun bol uniñğa, ot bolup hem yan.

25

(114)Der imiş “teyyarğa heyyar”: aş qéni?

Özgige qalmiş uniñdin aşqini.

Deydu dana: siñmigey teyyar taam,

Su élip kelmekke tağlar aş, qéni!

26

Her bahar vaqtida tikleliseñ qoş,

Kélidu amitiñ küz kelgende qoş.

Bu bolar pursetni tutmaqqa misal,

Her işqa vaqtida kiriş, avaz qoş.

27

Mevcudatniñ anisidur yer,

Şuña hemme yer gémini yer.

Yerge qan-ter töküp ötkenler,

Öz rizqini halal tépip yer.

28

Çekmek bolsañ el gémini çek,

Yaki çalğu simlirini çek.

Meyli sargay tünler uxlımay,

Qoyma icad payanığa çek.

29

(s.115)Bulğimisun eqliñni şu aq,

Köp saheler bizde téxi aq.

Tolduruşqa uni ecriñdin,

Elniň arzu deryasida aq.

30

Namerdlar su bergen qaçini çaqar,

Ah urup biravni biravğa çaqar.

Aldiňda tülkidek quyruc oynitip,

Arqandin tig urup, yilande çaqar.

31

Uluğdur ana, uluğdur ata,

Ular öyüňniň tüvrüki ata.

Perzentlik qerziň bar ular aldida,

Ularni kütmekke bariňni ata.

1999_2009 yillar

TUYUĞLAR

1

(s.108)Hayatta vermesin ne işler itibar,

Halk yine halk gibi yaşar elbet.

Halk ile ölüm de düğün gibi,

Can feda halk ehline bulur itibar, hürmet.

2

Halk ile er yetişir, yağmur ile yer,

Hakiki er hep halk gamını çeker.

Ömrünü halk için adayan mertler,

Ne kadar az yese de hep helal yer.

3

Gelir kişiler dizilip sıra sıra,
Hayat yolunda kopmaz bu sıra.
Ancak sayılıdır yolu açanlar.
Günahtır onları unutup reddetmek.

4

İstersen yer açıp orada fidan dik,
İster hüner sahibi ol, kıyafet dik.
(s.109)Sınırı yok asla hayatın,
Seçtiğin işe hemen canını tak.

5

Eğer suya denk gelsen düşünme geç,
Varırsın sahile er ya da geç.
Fırsatı yakalamak hepsinden daha iyi,
Arama kolayı tembellikten geç.

6

Temenna, hırstan hemen elini çek,
Varlıklı kazançta dalga yarıp yüz.
Hayvan baksan yağ olur mutfak takımın,
Bağ baksan meyvesi topla beni, der.

7

Bulutlar renk düzer kızıl, beyaz ve gri,
Karanlık basar gürültüden is.

Yağmuru toprağın canlı güzelliği,

Ondan bereket huzurunu sür.

8

Küreği bıraksan tutarsın içinde,

Huzur yok hiç kimseye yaşam içinde.

(s.110)Hayat endişeli koşturma elinde,

Tepkisiz kim kalır kibrin içinde?

9

Engellemez hiçbir işi sakal ile yaş,

İraden varsa sen ebedî gençsin.

Yakalamazsan fırsatı akılsız olup,

Kurumaz gözünden pişmanlık yaşı.

10

Noktayı değiştirip virgül etsen olmaz,

Kıyayı geçince övünmek olmaz.

Her işte halkın gözü var, sözü var,

İş yapmadan kendini övmek olmaz.

11

Ayarlamadan sazını aceleyle çalma,

Söyler şimdi halk, yeter çorba karıştırma.

Örnek bu iş bilmeyip çok övünenlere,

Seçilir böyleleri sayılıp ayak direme.

12

Olsan da hepsinin küçüğü,
Geçmişti atanın atmıştan yaşı.
(s.111)Sen onu perişan ediverme,
Akmasın gözünden beyhude yaşı.

13

Bulunca sofrayı genişçe kurduk,
Bulamazsak bir ekmeği bölüşüp yedik.
Alınca ele aç gözlülüğü,
Çirkinleşip hepsini ele dağıttık.

14

Milletin işareti övüncü ana dil,
Bu ana dil ile çıkardık dil,
Bilmezsek bu ana dilin kıymetini,
Bir parça kemiksiz etten ibarettir dil.

15

İcat et, yolu daraltıp durma,
Şarkı söyle bağını her zaman sağlam tutup.
Şarkıların huzur versin halk kalbine,
Cilveli sabah yeli gibi cihana dağılıp.

16

Arkadaş edinme yalancı kesimi.
Altın yapıp gösterir sana toprağı,

(s.112)Boştur kibirli kamışın ii,

Ham buğdayın çoktur tozu.

17

İyi olur mrn durağında inmek,

Yryverme görüp tatlı dş,

Kişi için gerek meslekle uğraşmak.

Bel bağlayıp bir bir işe giriş.

18

Sınırlıdır zgrlğn dizgini,

irkinleşsen halk: “ar namus nerede?” der.

Yükselmenin her zaman alçalması var.

Düşün her işin başını ve sonunu.

19

Okçu isen kabul, okunu doğru at,

vnp ardakta koşturma at.

Usandırır insanı ezelden,

vngen denilen bu n, bu isim.

20

Güneş doğup, batsa kimse şaşırmaz,

Szlp yine şafak atar gülerek.

(s.113) Sabahtan başlanır her gün işe,

Her sabahın sevgisi bedeninde hayret.

21

Endamına yakışmazsa asla çiçek takma,
Çiçek takıp tuhaf görünürlü olma.
İnsanın kalbi her şeyi önceden hisseder,
İstemediğin işi yapıp mahcup olma.

22

Tartışma halkla izzet için, hem etme kibir,
Hasta o ekine düşmüş gibi hâl.
Kaçar gibi hastalıktan, kaçsa halk senden,
Seni eşikte koymaz mı bu hâl.

23

Verse bir kimse birer eksik itibar,
Aceleyle sen ondan çevirme yüz.
Hemen yardım et uzatıp elini,
Altın da saf olup gitmez elbet.

24

Kötüye yalvarma, basma hem yan,
Doldursan da kucağını para kesesi.
İyiye rahatlık vermez kötüler,
Fırtına ol ona, ateş gibi hem yan.

25

(s.114)Dermiş “hazıra riyakâr” yemek hani?
Başkasına kalmış onunkinden fazlası.

Der bilgili: sinmez hazır yemek

Su alıp gelmeye dağlar aş hani!

26

Her bahar vakti dikilirsin karasaban,

Gelir şansın sonbahar geldiğinde çift.

Bu olur fırsatı yakalamaya örnek,

Her işe vaktinde giriş, ses ver.

27

Bütün varlıkların anasıdır yer,

Bunun için dünya gamını yer.

Dünyaya kan ter döküp geçenler,

Kendi rızkını helal bulup yer.

28

Çekecek olsan halk gamını çek,

Ya da müzik aleti tellerini çek.

Kabul sararır geceler uyumadan

Yenilik kıyısına sınır koyma.

29

(s.115)Karıştırmasın aklını şu beyaz,

Çok yöreler bizde de beyaz.

Doldurmak için onu mükâfatından,

Halkın istek nehri de beyaz.

30

Alçaklar su veren kabı kırar,
İç çekip birisini birisine keser.
Önünde tilki gibi kuyruk oynatıp,
Arkandan dişleyip yılan gibi sokar.

31

Yücedir ana, yücedir ata,
Onlar evinin direği ecdadı.
Evlat olarak borcun var onlar huzurunda,
Onları beklemeye varını armağan et.

1999 – 2009 Yılları

MERSİYELER

EL SÖYGEN ŞAİR MEÑGÜGE HAYAT!

(Şair téyipcan éliyéf vapatiniñ 29 yilliqi munasiviti bilen)

(s.116)Tarix bétige taşlısam nezer,
Körimen sizni sepniñ béşida.
Kélisiz üzülmes qoşunni başlap,
Nezmiler pütüp veten işqida.

Taptiniz aña layiq iltipat,
Aldiñiz orun tördin her qaçan.
Yañraq üniñiz munberler ara.
Tonutti sizni ve bizni haman.

Aylandi elniñ pexrige şuña,
Téyipcan, dégen izgü namiñiz.
Birleşti çünki el zoqi bilen.
El üçün qoşqan şerep-şaniñiz.

El üçün her dem sepniñ aldida,
Turdiñiz mehkem merdane bolup.
Namu-şöhrettin boldiñiz yıraq,
Ötmekke elge ğemxane bolup.

(s.117) ”Tügimes naxşa” işqida yénip,
Talay “ötkel”ni bésip öttiñiz.
Tetür quyunlar tursimu noqup,
Közlep “pelli”ni çékinmidiñiz.

Yañraq naxşıñiz evcidin çöçüp,
Can berdi talay “valaqtekkürüp”.
Söküp şiddette “asasen”ni hem,
Lapçılar topıǵa yaǵdurdiñiz top.

Qoǵdaşqa her dem “el gülşini”ni,
Qildiñiz haman qozgun bilen ceñ.
Çüşsimu talay béşıñizǵa kün,

Démidiñiz héç, ah urup... etteñ.

“Şéir meşrepi” berdi sizge zoq,

“Senet bahari” kéliş bilen teñ.

Şair qandaqmu turalsun cim,

Qelbide ilham urup tursa leñ.

“Zepmu çirayliq keldi bahar”ni,

Zepmu çirayliq küyge qattiñiz.

“Muqam” evcige evciler qétip,

Eşariñizdin güller taqtiñiz.

Her bir naxşıñiz tektide haman,

Şanlıq namiñiz çaqnap turidu.

Yañraq üniñiz esirler halqip,

Meñgü tinimsiz yañrap turidu.

(s.118)Şairgila xas özgiçe hayat,

Siz üçün bolğan uprimas qanat.

Unda mucessem elniñ söygüsi

El söygen şair meñgüge hayat.

2009 _ yili févral

MERSİYELER

HALKIN SEVDİĞİ ŞAİR SONSUZA KADAR YAŞAYACAK

(Şair Tayipcan Eliyof'un vefatının 29. yıl münasebeti ile)

(s.116)Tarih sayfasına baksam,

Görürüm sizi listenin başında.

Gelirsiniz kesilmez ordunun,

Şiirler yazılmış vatan aşkında.

Ulaştınız işte layık iltifata,

Yer aldınız başköşeden her zaman.

Yankılı sesiniz minberler arasında,

Tanıttı sizi ve bizi hemen.

Döndü halkın övgüsüne böylece,

Tayipcan denen mukaddes adınız.

Kavuştu çünkü halk hayranlıkla,

Halk için toplanmış şan şerefınız.

Vatan için her zaman cephede önde

Durdunuz dayanıklı ve cesur olup.

Ün ve şöhretten uzak durdunuz,

Gitmek için vatana kederle dolup.

(s.117)''Tükenmez şarkı'' aşkıyla yanıp,

Pek çok geçidi yürüyüp geçtiniz.

Düşmanlar dursa da dürtüp,

Hedefleyip basamağı caymadınız.

Yankılı şarkınızın zirvesinden ürküp,

Can verdi pek çok geveze.

Sövüp şiddetle aslını hem,

Palavracıları topa tuttunuz.

Korumak için hep ''halk gülşeni''ni,

Düşman ile savaştınız.

Gelse de pek çok sıkıntı başınıza,

Eyvah demediniz hiç kederlenip.

''Şiir şöleni'' zevk verdi size,

''Sanat baharı'' gelmesiyle bir.

Şair nasıl dursun büsbütün,

Kalbinde ilham coşsa.

Pek güzel geldi baharı,

İyi güzel şarkıya eklediniz.

Makam zirvesine dereceler katıp,

Şiirlerinizden güller taktınız.

Her bir şarkınızın temelinde hep,

Şanlı adınız parlayıp durur.

Yankılı sesiniz asırlar aşır,

Ebedî canlı haykırıp durur.

(s.118)Şaire has başkaca hayat,

Sizin için yıpranmaz kanat.

Orada toplanmış halkın sevgisi,

Halkın sevdiği şair sonsuza kadar yaşayacak.

2009 - Yılı Şubat

SİZ XELQQE TEELLUQ İNSAN

(Merkiziy xelq radiyo istansisiniñ ataqlıq çet el tili diktori, “ana edib”, türk til edebiy tercimani tursunay saqımğa mersiye)

Çéhriñizdin ketmeytti külke,

Oxşayttiñiz misali gülge.

Sorunlarda qozğaytti heves,

Bolup temkin turqıñız ülgе.

Kelsiñizmu şuña maxtilip,

Maxtiniştin yıraқ idiñiz.

Maxtaşlarni yumurluq külüp,

Ret qilişqa amraq idiñiz.

Ret qilalmas lékin héç kişi,

Siz yaratqan töhpe, zeperni.

Şerep bilen tügellidiñiz,

Hayatliqta basar seperni.

Dolqunida radiyolarniñ,

“Bulbul” dégen namiñiz qaldi.

(s.119)”Ana edib” sehipiside,

“Duldul” dégen namiñiz qaldi.

“Memet avaq”, “çali quşı”ğa,

Can berdiñiz uyğur tilida.

“Öksüş” hemde “cuviliq xanim”,

Aldi orun uyğur dilida.

Köpti yene qilar işiñiz,

Mudhiş ecel bermidi imkan.

Ten bergümüz kelmey teqdirge,

Biz uzattuq sizni yiglap qan.

Néme amal insan ömrini,

Ecel axir tgelleydiken.

lgenlernin ornini tehqi,

Bala-aa igelleydiken.

Tilep insap bala-aqia,

ua kpler yumar kz haman.

Unutmaydu lkin sizni el,

Siz xelqe teellu insan.

2006 _ yili 8 _ avğust

SÖZ HALK DOSTU NSAN

(Merkez Halk Radyo stasyonunun nl Yabancı Diller sunucusu
başyazar, Türk Dili Edebî Tercümanı Tursuna Sakm'a mersiye.)

Yüzünüzden gitmezdi tebessüm,

Benzerdiniz tıpkı gle.

Meclislerde drtlenir heves,

Sakin duruşunuz rnek.

Gelseniz de onun için övünüp,

vnmeden uzaktnz,

vmeleri gülerek,

Reddetmeye hevesliydiniz.

nkr edemez hiç kimse,

Sizin yarattığınız hediye ve zaferi.

Şerefle tamamladınız,

Hayat yolculuğunuzu.

Radyoların dalgalarında,

Bölböl denilen namınız kaldı.

(s.119)Başyazar sayfasında,

Dölböl denilen namınız kaldı.

Mehmet Avak Çalı Kuşu'yla

Can verdiniz Uygur dilinde.

Hıçkırık ve Kürklü Hanım,

Yer etti Uygur gönlünde.

Çoktu daha yapılacak işiniz,

Korkunç ecel imkân vermedi.

Can veresimiz gelmeden kadere,

Uğurladık sizi kan ağlayarak.

Ne çare insan ömrünü

Ölümle tamamlarken,

Ölmüşlerin yerini arar,

Çoluk çocuk sahiplenirken.

İnsaf dileyip çoluk çocuğa,
Onun için çoğu göz yumar hemen.
Unutmaz asla sizi halk,
Siz, halk dostu insansınız.

2006 - Yılı 8 - Ağustos

DÉMESMİZ BİZ SAÑA HERGİZ ELVİDA

Hörmetlik aġinem xaris aşıurof,
Uzattuq biz bugün séni ah urup
(s.120)Şu iken ezeldin insan qismiti,
Kim uni özgertken yığlap-qayğurup?!
Sen kettiñ, biz qalduq xeyrlik tilep,
Teverrük namiñga tehsinler oqup.
Qeddiñni pük mestin ötken er idiñ,
Şum, tetür quyunlar ötsimu noqup.

Béğışlap ömrüñni vetenge, elge,
İlhamlar mevcide öttüñ cuş urup.
Küyüñdin can berdiñ talay sehnige,
Talaylap eserni qanatlandurup.

Radiyo, télévizor, mektep, bağçılar,
Her yéñi küyüñdin turatti yorup.

Sebiyler söyünüp iltipatiñdin,
Söyetti meñziñdin her dem rohlinip.

“Vetende bahar”niñ özgiçe peyzi,
Taraldi her yanga cuşqun xor bolup.
“Gülbağ” ve şu ésil “bağniñ havası”.
Turidu hélimu seylige corup.

Her naxşañ ilkide çéhriñ séymasi,
Taraysen her naxşañ bilen nur bolup.
Démesmiz biz saña hergiz elvida,
Her naxşañ evcide turisen yorup.

2007_yili 23_févral

BİZ SANA ASLA ELVEDA DEMEYİZ

Hürmetli ağabeyim hırslı Aşurof,
Uğurladık bugün seni ah çekip.
(s.120)Böyleymiş ezelden insan kaderi,
Kim onu değıştirmiş sızlanarak?

Sen gittin biz kaldık iyilik dileyip,
Güzel dua adına övgüler okuyup.
Boyun eğmeden yaşayan er idiniz,
Uğursuz zıt kasırgalar geçse de dürterek.

Başılayıp ömrünü vatana, halka,
İlhamlar coşkusuyla yaşadın heyecanla.
Şarkından can verdin pek çok sahneye,
Pek çok eseri söyleyip.

Radyo, televizyon, okul, bahçeler,
Her yeni şarkından aydınlanırdı.
Ufaklıklar sevinip iltifatından,
Öperdi yüzünden hep neşelenip.

“Vatanda Bahar”ın başkaca keyfi,
Dağıldı her yana coşkun koro olup.
“Gülbağ” ve şu asil “Bağın Havası”,
Durur şimdi gezmeye layık.

Her şarkın elinde yüzünün siması,
Yayılrısın her şarkın ile ılık olup.
Biz sana asla demeyiz elveda.
Her şarkın zirvede durursun parlayıp.

2007 - Yılı 23 – Şubat

YAŞAYSEN MEŃGÜGE PİR-USTAZ BOLUP

(Ustaz ravabçi davut avutqa mersiye)

(s.121)Éniqki, qedimi çalgudur ravab,

Tonuştur hemmige uniñ şu nami.

Her öyniñ töridin alğan u orun,

Bolğaç u herkimniñ könül aramı.

Ve lékin ravabniñ qandaqlıqini,

Héc kişi sėniñdek tonutalmıǵan.

Tarliri üstide oynıtıp barmaq,

Dillarda sençe zoq qozǵıtmıǵan.

Şu qeder ictihat, kamalet bilen,

Tonuttuñ دنیاǵa ravabni toluq.

Qeddimiz taǵ bolup bu cahan ara,

Söyünduq namiñdin eylep tesedduq.

Sen kebi oǵlanlar elniñ pexridur,

Söyüner namiñdin xelqim ta ebet.

Miñ epsus, çeklikken kişiniñ ömri,

Ép ketti bimezgil sėni malamet.

Öterken bu cahan cönep şu kebi,

Qalǵanlar ketkenniñ gėpini qilip.

(s.122)Éniqki, ornuñni basar evladlar,

Sen kebi bolmaqniñ épini qilip.

Ve lékin kişilik alimi ara,
Sen kebi talantlar kelmeydu asan.
Ötermiz her qaçan arminiñni yep,
Ötken dep şundaq bir bahadır oğlan.

Elvida déyişke kelmes tilimiz,
Yaşaysen biz bilen dillar qétida.
Yaşaysen meñgüge pir-ustaz bolup,
Üzülmes evladlar étiqatida.

2007_ yili 29_noyabir

YAŞARSIN SONSUZA KADAR HOCA OLARAK

(Rebapçı Davut Avut hocaya mersiye)

(s.121)Bilinir ki kadimî çalgıdır rebap,
Aşınadır herkese onun bu adı.
Her evin başköşesinden yer almış,
Olunca herkesin gönül dinlenme yeri.

Ancak rebabın nasıl olduğunu,
Hiç kimse senin gibi tanıtamamış.
Telleri üstünde oynatıp parmak,
Gönülleri senin gibi coşturmamış.

Bu kadar gayret ve olgunlukla,

Tanıttın dünyaya rebabı eksiksiz.

Endamımız dağ olup bu cihan içinde,

Sevindik adından kurban eyleyip.

Senin gibi oğlanlar halkın övüncüdür,

Sevinir adından halkım ebediyen.

Bin pişman kısıtlanan kişinin ömrü,

Alıp gitti zamansız seni kınama.

Dönerken bu cihan gider böyle,

Kalanlar, gidenin sözünü tutup.

(s.122)Bilinir ki, yerini alır evlatlar,

Sen gibi olmanın rahatlığında.

Ancak kişilik âlemi içinde,

Senin gibi hünerliler kolay gelmez.

Yaşarız daima hasretten beslenip,

Yaşamış diyerek böyle bir yiğit.

Elveda demeye varmaz dilimiz,

Yaşarsın bizimle gönüller katında.

Yaşarsın sonsuza kadar hoca olarak,

Kopmaz evlatlar itikadından. (2007 - Yılı 29 – Kasım)

MESEL VE SATİRALAR

(s.123)TUPRAQ VE SU

Çak-çak bolup yérildi tupraq,

Taşlimidi bulutmu tamçe.

Qarlıq tağqa köz tikip uzaq,

Ökündi yer ah urup qançe.

Soldi maysa, soldu gül-çéçek,

Örtinip şu tupraq ahidin.

Öçti bulbul-quşlar navası,

Tutup makan gemniñ çahidin

Bir esirdek tuyuldi goya,

Bunda teste alğan her tiniq.

Bir tiniqtin qalsa mubada,

Hayatliqniñ öçmiki éniq.

Şunda birdin tutulup hava,

Yağdi yamğur bolup goya sel.

Qénip tupraq teşnaliqığa,

Tapti qayta hayatliqni tel.

Gül-çéçekler kirdi cilvige,

Küldi zémin quşlar küyidin.

(s.124)Tapti hemme şadliq, asayış,

Hayatliqniñ bu çoñ toyidin.

Lékin çıqip yer qinidin su,

Maxtiniştin qildi biaram.

Dédi: méniñ karamitim bu,

Maña taliq bu nusret taman.

Bulbullarniñ öçti avazi,

Öçti güller cilvisi, nazi.

Toxtap qaldi süzük samada,

Torgaylarniñ neğme, pervazi.

Xorsinip yer ün qatti şunda:

Hemme biler ecriñni bunda.

Bilgin senmu, ecriñ gül açar,

Peqet saña teşna qoynumda.

Sen bolmisañ yoq maña hayat,

Men bolmisam yoq saña qanat.

Bizni şundaq qilip aşna-yar,

Yariptu sirliq kainat.

Bağrimızda külse hayatlıq,
İcilliqlıñ mévisi dep bil.
Tévin bizdin uluğlarğimu,
Maxtiniştin meñgü hezer qil.

Bu söz bilen yigip ésini,
Boluptu su tolimu xicil.
Bağaşlaptu tupraqni qayta,
Ötmek üçün meñgüge icil.

MASAL VE HİCİVLER

(s.123)TOPRAK VE SU

Çak çak olup yarıldı toprak,
Bırakmadı bulut da damla.
Karlı dağa göz dikip uzunca,
Pişman oldu yer ah çekip çokça.

Soldu çimen, soldu gül ve çiçek,
Kaplanıp şu toprak ahından.
Sustu bülbül ve kuşların melodisi,
Mekân tutup gamın kuyusundan.

Bir asır gibi duyuldu sanki
Burada zahmetle aldığı her nefes.

Bir nefesten kalsa şayet,

Yaşamın sonu belli.

Burada ansızın tutulup hava,

Yağdı yağmur sanki sel olup.

Toprak arzusuna doyunca,

Hazırlanmış buldu yine yaşamını.

Gül ve çiçekler başladı cilveye,

Güldü yeryüzü kuşların cıvıltısından.

(s.124)Kavuştu büsbütün neşeye,

Hayatın bu büyük merasiminden.

Fakat fışkırıp kaynağından su,

Övünmekle telaşlı.

Dedi: Benim kerametim bu,

Bana ait bu zafer büsbütün.

Bülbüllerin sesi sustu,

Soldu güllerin cilvesi, nazı.

Durdu temiz gökte

Çayır kuşlarının ötüşü, uçuşu.

Endişelenip yer ses verdi şöyle:

Herkes bilir mükâfatını burada.

Bil sen de mükâfatın gül açar,

Fakat sana sevgim bağrımda.

Sen olmasan bana hayat yok,

Ben olmasam sana kanat yok.

Bizi böyle dost edip,

Yaratmış gizli kâinat.

Bağrımızda gülse hayat,

Sevginin meyvesi bil.

Sığın bizden büyüklere

Övünmekten ebedî dikkatli ol.

Bu söz ile doldur hafızanı,

Olmuş su çok da mahcup.

Bağışlamış toprağı tekrar,

Yaşamak için sonsuza kadar bir.

QABAHE TLİK ÇÜŞ

(s.125)Qaçandidur Kabahatli bir insan.

Kétiptudek çeksiz çoñqur uyquğa.

Élip huzur uyqudin bar ezasi,

Çömülüptudek geyrila bir tuyğuğa.

Ün qétiptu bir-birige şu bilen,

Öz-özini maxtap kökke kötürüp:

-Hemmiñlarğa serkerdimen, -deptu put,

He, dégende hemmisini çökürüp,-

Ger qilmisam mañmaqlıqni ixtiyar,

Yoq silerge bu cahanni kezmeklik.

Néme perqi unda alem, zindanniñ,

Cismiñlarğa qismet candin bezmeklik.

-Körsetmisem mañar yolni, -deptu köz,-

Tegsiz hañlar yutar séni yüzdeyüz.

Şuña rehmet éytqin peqet mañıla,

Serkerdilik talaşmaqtin ümid üz.

-Köz dégençu, -deptu qulaq, - bulaqtur,

Aña sezgü ata qilğan qulaqtur.

Keldim séni şu sezgüde yéteklep,

Bar şerepni maña atap yıraq tur.

-Yep turmisam, -deptu égiz gep élip,-

Yaşayttiñlar némidinmu nep élip.

Baş qoyuñlar şuña maña hemmiñlar,

Ömrüñlarniñ kapaliti dep bilip.

(s.126)-Kapalette, -deptu burun, -képil men,

Halal-haram siziqida sépil men.

Ayralamsen mensiz mayni sirkidin,

Uni saña bildürgüçi eqil men.

Qol deptuki: hemmiñlarga icil men,

Xizmet qildim siylap-siypap sicil men.

Tazilimisam üstüñlarga qonsa kir,

Bolup keldim ta ezeldin xicil men.

Cismiñlarga küç bermekke geyrette,

Bolup keldim yene daim herikette.

Yoqni tépip, xamni obdan pişirup,

Aylاندurdum siler üçün lezzetke.

Ger bolmisam kim oynaydu bu rolni,

Tapamsiler yaki başqa bir yolni?

Yaq, basalmas héçla nerse ornumni,

Söyünüñlar, söyüñlar bu cüp qolni.

-Bilemsiler méni, -deptu şunda baş,-

Eqıl, idrak makanimen bir tutaş.

İlkimdidur hemmiñlarniñ tizgini,

Men silerge hem qomandan hem qayaş.

Qilsiler qilgin désem némini,

Hem yeysiler yégin désem némini.

(s.127)Şuñña artuq maxtanmastin aldimda,

Toxtitinlar menmenlikniñ céñini.

Şunda birdem cim boptuyu hemmisi,

Başliniptu yine tapa-tenisi.

-Kélişeyli, -deptu axir, -emelde,

İspatlansun sözimizniñ menisi.

Körsetmekke bir-birige özini,

Kelse xeter yummaq boptu “köz”ini.

Şallinarmış yardım tilep qaqsıgan,

Tallinarmış şalligini özgini.

Kün qiyilip yerni gügüm bésiptu,

Tañmu étip hava-cahan issiptu.

Teşnaliq hem ozuqluqqa éhtiyac,

Asta-asta demlirini qisiptu.

Ündeşmeptu qilğaç davam beslişiş,

Ne beslişiş, boptu oçuq qestlişiş.

Olişiptu şunda bir top çümüle,

Meqsitide uni şérin yem qiliş.

Séliptu köz körüp uni körmeske,

Çek qoymaptu qolmu uni yürmeske.

Ép qaçmaptu putmu uniñ xevpidin,

Başqisimu saptu özin sezmeske.

Bolup beden çümülige ziyapet,

Égiz saptu her ezağa carahet.

(s.128)Başliniptu andin égiz, burun, köz,

Qulaqlarğa kirip çiqar ziyaret...

Şunda insan uyqusidin oyğınip,

Ah uruptu hesret bilen tolğınip.

-Şepisi bu,-deptu,-néme şumluqniñ,

Nécün çüşüm qaldi şundaq bulğınip.

Deptu qarap her ezağa birmubir:

-Barmu yaki bu çüşümde özge sir?

Yaq bu ulug teñrimizdin béşaret,

Qondurmasqa pak vucudqa qilçe kir.

Yaralmişta teñ yaralğan barçiniñ,

Hetta tağda ösken qariğay, arçiniñ.

Bir-birige çin çirmaşqan yiltizi,

Teñ késiler tegse tigi paltiniñ.

Adem dégen mohtac yette ezağa,

İge adem u bilen yer, pezağa.

Ademsiz u ezaniñ ne kéreki,

Usiz adem törelgey ne mazağa.

Ayan bizge yuğandila qolni qol.

Qollar yüzni yuyar daim qolmu qol.

Arilaşsa gep temenna ariğa,

Nadametniñ tigi uni qilar qul.

Temennadin ölmeklikni artuq bil,

Öz burçuñni bécirmekni tartuq bil.

(s.129)Qabahetlik çüşüm oñğa tartmisun,

Ğem-endişem hergiz-hergiz artmisun.

Yette eza qara terge çömülüp,
Deptu, qaptuq eceb hésqa kömülüp.
Çüş dégenğu exlitidur uyquniñ,
Tañ şamili élip kéter süpürüp.

Lékin savaq bolsun çüşniñ bayani,
Oñimizda tiğ urmisun ayani.
Öteyli biz bolup segek, ömlükte,
Bu ömlükniñ bolmisun héç payani.

Şundin buyan insan qéçip gepletin,
Boptu xaliy çüşidiki exlettin.
Uxlimay çüş körgenlerge bu misal,
Bolsa savaq tac kiyettim lezzettin.

KABAHATLI RÜYA

(s.125)Uzun zamandır çalışıp yorulan bir insan,
Deliksiz, derin bir uykuya dalmış gibi,
Almış huzur uykudan bütün hücreleri,
Dalmış gibi bambaşka bir duyguya.

Ses vermiş bir birine şöylece,
Kendi kendini övüp göğe yücelterek,
“Hepinize komutanım” demiş ayak.

Evet dediğinde hepsini batırıp,

Eğer yürümeyi istemezsem,

Sizlere bu cihanı gezmek yok.

Farkı ne o hâlde âlemin zindandan?

Bedenlerinize nasiptir candan bezginlik.

“Göstermezsem yürünecek yolu” demiş göz,

Sınırsız derinlik yutar seni elbet.

Bunun için teşekkür et ve yürü,

Komutanlık tartışmasından ümit kes.

“Göz dediğin pınardır” demiş kulak,

İşte ona sezgi armağan eden kulaktır.

Geldim seni bu sezgide ilerletip,

Bu şerefi bana bağışlayıp uzak dur.

“Yiyip durmazsam” diyerek söz almış ağız,

Nerden fayda alıp yaşardınız?

(s.126)Secde edin bunun için bana hepiniz,

Ömrünüzün kefaleti olarak bilip.

“Kefalette kefilim” demiş burun,

Helal haram çizgisinde kaleyim.

Ayıramazsın bensiz yağı sirkeden,

Onu sana bildirici akılım.

El demiş ki: hepinize dost benim,

Hizmet ettim okşayıp sürekli.

Temizlemezsem üstüne konsa kir,

Gelirim ta ezelden mahcup benim.

Bedenlere güç vermeğe gayrette,

Geldim yine sürekli harekette.

Olmayanı bulup çiği iyi pişirip,

Döndürdüm sizin için lezzete.

Eğer olmasam kim yapar bu görevi,

Bulurlar mı ya da başka bir yolu.

Yok, alamaz hiçbir şey yerimi,

Öpünüz, öpün bu iki eli.

“Bilebilseler beni” dedi şurada baş,

Akıl, idrak mekânıyım bir.

Elimdedir hepsinin dizgini,

Ben size hem komutan hem dostum.

Yapın desem yaparsınız her şeyi,
Hem yiyin desem yersiniz her şeyi.
(s.127) Bunun için fazla övünmeden önümde,
Durdurun bencilliğin savaşını.

Böylece bir an susmuş hepsi,
Başlanmış yine serzenişe.
Anlaşalım demiş sonunda,
İspatlınsın sözümüzün manası.

Göstermek için birbirine özünü,
Tehlike gelse gözünü yummak iyidir.
Elenirmiş yardım dileyip ağlayan,
Seçilirmiş elenenden başkası.

Güneş batıp yeri alacakaranlık basmış,
Şafak söküp bütün kâinat ısınmış.
İstekli ve azıklığa ihtiyaç,
Yavaşça zamanlarını azaltmış.

Seslenmemiş tartışma yapılırca,
Ne tartışma o, açıkça düşmanlık olmuş.
Şurada bir grup karınca birikmiş,

Onu tatlı tatlı yemek amacıyla.

Başlamış göz görüp onu görmemeye,

Sınır koyamamış el de onu sonlandırmamaya.

Kaçamamış ayak da onun tehlikesinden,

Baş dahi başlamış kendini hissetmemeye.

Beden karıncaya ziyafet olmuş.

Ağız bırakmış her organa irin,

(s.128)Başlanmış ondan ağız burun göz,

Kulaklara girip çıkar ziyaret...

Burada insan uykusundan uyanıp,

İç çekip hasretle dolmuş.

Hangi uğursuzluğun işareti, bu demiş.

Neden böyle kötü bir rüya gördüm?

Her organına bir bir bakarak demiş:

Var mı bu rüyamda başka bir sır?

Hayır! Bu yüce Tanrımızdan müjde,

Temiz vücuduna zerre kir kondurmamaya.

Yaratılıştaki eşit yaratılmış her şeyin,

Dağda yetişen çam, köknar ağacın,
Birbirine sağlam dolanmış kökleri,
Eşit kesilir değse baltanın ağzı.

İnsan dediğin yedi organa muhtaç,
İnsan onunla sahip yeryüzüne.
İnsansız bu organın ne gereği.

Onsuz insan hangi lezzete erişir?

Ayan bize yıkamıştı eli el,
Eller yüzü yıkar daima el de eli.
Karışsa söz temenna araya.
Pişmanlığın ağzı onu el kılar.

Temennadan faniliği çokça bil,
Borcunu ödemeyi mükâfat bil.
(s.129)Kabahatli rüyam ona çekmesin,
Gam endişem asla artmasın.

Yedi organ kara tere batıp,
Demiş: Kaldık hayret hissiyata gömülüp.
Rüya denilen uykunun çöpüdür,
Sabah yeli süpürüp gider.

Ancak ders olsun rüyanın yorumu,
Sağımızda bıçak vurmasın kazancı.
Geçelim biz ayık olup birlikte,
Bu birliğin hiç sonu olmasın.

Bundan böyle insan kaçıp gafletten,
Anlamsız rüyasındaki çöpten uzak.
Uyumadan rüya görenlere bu misal,
Ders olsa taç giyerdim lezzetten.

AKTYOR DOSTUMGA

Siz bilen söhbette boldum talay ret,
Söyünüş ilkide riğbitim tēşip.
Çünkü siz sehnide tötñiñ biri bop,
Taptiñiz şan-şöhret kesipte pişip.

Alsiñiz baturniñ rolini eger,
Baturlar heveste sizge baqatti.
Alsiñiz “peskeş”ler rolini meger,
“Peskeş”ler yüzini yerge yaqatti.

(s.130)Küylinip şunlaşqa elniñ tilida,
Boldiñiz nurane sehne çolpani.
Maxtinip siz bilen deytti hemme teñ:

-Siz millet, xelqniñ pexri, oğlani.

Ve lékin çıqtıñız “élan”ğa bugün,

Qaysibir dorini zoq bilen maxtap.

“Qan azliq” vecidin yiqilip neççe,

Yep aşu dorini turdiñiz taqlap...

Ah, xuda, körüşüp qalduq köp ötmey,

Salamet ikensiz avvalqidekla.

Ékranda pulañlap yiqilginiñiz,

Rol éliš vecidin iken peqetla...

Maxtaldi beziler tilida bu iş,

Beziler rayıǵa yaqmidi biraq.

Déyişti: yalgandin késsel bop çıqmaq,

Qilmamdu “élan” ni çinliqtin yiraq?!

Men dédim: yalganǵa ündigenlerniñ,

Ne işenç çiqarǵan mehsulatida?!

Mis altun bolalmas bérilgenge hel,

Hoşyardur herkim bu savaq aldida.

Çéqilsa zer qaça taşqa urulup,

Eyibler taşni kim qolini conup.

Qol üzün nalayiq roldin vaqtida,

Şu addiy misalni ibret dep tonup.

AKTÖR DOSTUMA

Sizinle sohbetde bulundum çok kez,

Sevinç elinde rağbetim artmış,

Çünkü siz sahnede saygın birisiniz,

Şan şöhrete erdiniz meslekte ustalaşıp.

Alsanız yiğidin rolünü eğer,

Yiğitler hevesle size bakardı.

Alsanız alçakların rolünü meğer

Alçaklar yüzünü yere sürerdi.

(s.130)Şarkı olup halkın dilinde,

Oldunuz ıııklı sahne çoban yıldızı.

Övünüp sizinle derdi hepsi aynı,

Siz milletin, halkın övüncü, yiğidi.

Fakat çıktınız ilana bugün,

Bazı ilacı zevkle övüp.

Kansızlık sebebinden yıkılıp,

İşte bu ilacı alınca kaldınız zayıf.

Ey Hûda, görüştük çok geçmeden.

İyileşmişsiniz eskisi gibi.

Ekranda sallanıp yıkılmanız,

Rolden dolayı imiş tamamen.

Övüldü bazılarının dilinde bu iş,

Bazıları durumunu beğenmedi.

Konuşuldu yalandan hasta olup çıkmak,

Yayınlamaz mı ilanı gerçeklikten uzak.

Ben dedim yalana seslenenlerin,

Ne inanç çıkarmış ürünlerinde.

Bakır altın olmaz yaldızlanınca,

Bilinçlidir her bir kişi bu öğüt önünde.

Kırılma altın kâse taşa vurulup,

Ayıplar taşı kim elini sıyırıp.

El çekin uygunsuz rolden zamanında,

Bu basit misali ibret bilip.

DOSTLİRİM

(s.131)Şérin suxen çüçük tilliq dostlirim,

Külkisi gül, méhri illiq dostlirim.

Didarlışar sorun tüzüp pat-patla,

Çiqirişip her xil qiliq dostlirim.

“Dem ğeniymet” sözi her dem bahane,

Olturuşı kattiliqta şahane.

Éytip yürek sözlirini hamane,

Gep başlışı qaidilik dostlirim.

Tizip andin qatar-qatar xumurni,

Tétiq qilip çaqçaq bilen yumurni.

Uzartidu dep on yilliq ömürni.

İçişidu quyup liq-liq dostlirim.

Çiqquçilik qedeh töt-beş aylinip,

Qalsa kimki kötörelmey caylinip.

Şuanla u sorunda mest saylinip,

Külüşidu viliq-viliq dostlirim.

Tuymas héçkim qançe vaqit ötkenni,

Tuymas héçkim kimler qéçip mökkenni.

Tuymas héçkim içmey yerge tökkenni,

Mey keypidin körmes éniq dostlirim.

(s.132)Qalsa kimki eñ keynide ayrilip,

Qarimaydu aña héçkim qayrilip.

Hésabatqa şu ige dep qarilip,

Kétip qalar dessep siliq dostlirim.

Taşlışalmas bir-birini ve lékin,

Taşlışıpmu çidaşmiqi hem qiyin.

Taşlaşmasliq üçün xeclep hem tiyin,

Baş qoşuşar bolmay “tériq” dostlirim.

Şu vecidin yetküzelmey maaşni,

Tapsa eger bozek qilip yavaşni.

Yolatmastin özigila coraşni,

Qoyمیچی bop ketti ériq dostlirim.

Bilmeysiler biraq öyi-halini.

Ayal yığlar baqalmay üç balini.

Kiyse, yoqtur qorsiqığa hamini,

Bu işlarda bekmu qériq dostlirim.

Kelse bir kün tok pulini déreklep,

Oğli kéler oquş puli kérek, dep.

U amalsız ah uridu “yürek” dep,

Çirayliri şuña sériq dostlirim.

“On külkiniñ bir yigisi bar” dégen,

Şu bir sözniñ karamiti şu iken.

Savaq almaq lazim bundin vaqtida,

Öz-öziñni tonup éniq dostlirim.

(s.133) Meyxorluqtin eqil, idrak késilur,

Tapqan puluñ ğazañ bolup çéçilur.

Namratliqtin qeddiñ yadek pükilur,

Çek qoy emdi ana qattiq dostlirim.

Toxtat şuña künde sorun quruşni,

Bil öyüñge tüvrük bolup turuşni.

Perzentliriñ toxtatmisun oquşni,

Burçuñdur bu çin atiliq dostlirim.

Zaman nede, sen qeyerde, aña baq,

Zamanğa xas adem bolup elge yaq.

Tapsun ronaq iş-oqitiñ hemme vax.

Budur hemme üçün şadliq dostlirim.

DOSTLARIM

(s.131) Şirin sözlü, tatlı dilli dostlarım,

Gülüşü gül, sevgisi mutluluk dostlarım.

Görüşürler sık sık meclis kurarak,

Çıkarırlar her türlü rıyayı dostlarım.

“Zaman ganimet” sözü hep bahane,

Oturuşu sağlamlıkta şahanedir.

Söyleyip yürek sözlerini,

Söze başlaması kaideli dostlarım.

Sıralayıp ondan sıra sıra istekleri,

Tatlandırıp gülmeyle mizahı.

Uzatır on yıllık ömrü,

İçerler koyup dolu dolu dostlarım.

Kaldırıp kadeh dört beş dönüp,

Kim ki kadeh kaldırmadan bitirse,

Şimdi o mecliste sarhoş seçilip,

Gülüşür kahkahayla dostlarım.

Hissetmez hiç kimse nasıl vakit geçtiğini,

Hissetmez kimseler kaçıp gizleyeni.

Hissetmez hiç kimse içmeden yere döküleni,

Şarap keyfinden görmez açık seçik dostlarım.

(s.132)Kim ki ayrılıp kalsa en sonda,

Bakmaz hiç kimse ona dönüp,
Hesap vermeye şu sahip diye bakıp,
Kalır çiğneyip nazik dostlarım.

Atamaz birbirini ancak,
Bırakıp dayanışmayı hem güç.
Kalmaz diye masraf edip hem kuruş,
Baş koyar olmadan toplu dostlarım.

Şu sebepten yetiştirmeden maaşı,
Bulsa eğer incitip yumuşak başlıyı.
Yanına yaklaştırmadan kendine mırıldanıp,
Boş verip gitti masum dostlarım.

Bilmiyorlar ancak ev hâlini,
Kadın ağlar bakamaz üç çocuğuna,
Giyse yoktur karnına son hesapta,
Bu işlerde pek acı dostlarım.

Gelse bir gün elektrik faturası,
Oğlu gelir okumaya para gerek diye.
O çaresiz iç çeker “yürek” diye.
Yüzleri onun için sararmış dostlarım.

“On gülüşün bir ağlayışı var” denilen,
Bu bir sözün kerameti böyleymiş.
Öğüt almak gerek bundan vaktinde,
Kendi kendini tanımış açık seçik dostlarım.

(s.133) Sarhoşluktan akıl idrak kesilir,
Bulduğun paran hazan olup saçılır,
Namertlikten boyun yay gibi bükülür.
Sınır koy şimdi ona sert dostlarım.

Bırak onun için günde meclis kurmayı,
Bil evine direk olup durmayı.
Çocukların bırakmasın okumayı,
Borcundur bu gerçek atalı dostlarım.

Zaman nerede, sen nerede işte bak,
Zamana has insan olarak halka bak.
Bulsun güzel iş her zaman,
Budur herkes için sevinçli dostlarım.

MEYXANA

Doqmuşta bir putlişip yatar iken meyxana,
Bir-birige hem yine qatar iken meyxana,
Kirseñ derhal keñ quçaq açar iken meyxana,

Parçilapmu, pütünmu satar iken meyxana,
Her ep bilen özige tartar iken meyxana.

Kirseñ teyyar sen üçün ayrimxane, ayrim öy,
Yañrap turar üstüñde lerzan naxşa, ésil küy,
Mülazımlar tex turar dégen kebi tallap söy,
Köygüçe ot téşida ot içige kirip köy.
Kire-kirmey dilğa ot yaqar iken meyxana.

(s.134)Oltursañmu çoñ süpet abruyuñni saqlaşqa,
Ortaq iken mey tepti şap burut ve aq başqa,
İçseñ töt ser çoqumdur aylanmiqiñ yapıyaşqa,
Közüñ oynar her yanda sazğa teñkeş taqlaşqa,
Hetta cinni ussulğa salar iken meyxana.

Bolmas bunda hergizmu tartiniş ve yatsiniş,
Bir gevdige aylanğan yaş, qéri hem yat cins,
Kupayidur romkañni soquşturuş, köz qisiş,
Aylandurar hatemge séni şu peyt, şu héris,
Pullirini puldarniñ çaçar iken meyxana.

Derdi barlar yiglaydu, derdi yoqniñ kari yoq,
Derdke derman bolmaqqa bunda özge çare yoq,

Ülpetsizniñ hem bunda meydin başqa yari yoq,
Bir-birini oñlaşqa meydin başqa dora yoq,
Şu doridin inavet tapar iken meyxana.

Derdi barniñ derdini alar iken şu dora,
Tokurnimu ussulğa salar iken şu dora,
Közinimu emaniñ açar iken şu dora,
Zuvansizni zuvanğa qatar iken şu dora
Bu doriğa xuştargä çakar iken meyxana.

Çiqsa lékin uniñdin sapsaq kişi mest bolup,
Körünerken közlerge eñ pestiñmu pes bolup,
Yiqitarken tüz yolmu davandinmu tes bolup,
Yatidiken mañdamda el ayigida xes bolup,
Almaydiken üstige uni zinhar meyxana.

(s.135)Meyxaniğa kirdim köp, çeksiz huzur sürdüm köp,
Xilmuxil şu işlarni hemmidin bek kördüm köp,
Meyxanini sökmektin özge néme derdim köp,
Amalsiz men kirmeske aña köñül berdim köp,
Xiruindek herkimge xumar iken meyxana.

MEYHANE

Köşede bir çelme takıp yatar imiş meyhane,

Birbirine yine sıra imiş meyhane,
Girsen hemen geniş kucak açar imiş meyhane,
Parça parça da bütün de satar imiş meyhane,
Herkesi kolaylıkla kendine çeker imiş meyhane.

Girsen senin için hazır ayrı bir yer, ayrı bir ev.
Yankılanmakta üstünde titreyen şarkı, asil melodi.
Hizmetçiler hazır durur dediğin gibi seçip sev,
Yanana kadar ateş taşında ateş içine girip yan.
Girer girmez gönle ateş yakar imiş meyhane.

(s.134)Otursan da saygın itibarını korumaya,
Ortak imiş mey sıcaklığı uzun bıyık ve ak saça,
İçsen dört kadeh gençleşirsin kesin,
Gözün oynar her yanda saza ayarlı yakınlaşmaya,
Hatta şeytanı dansa kaldırır imiş meyhane.

Olmaz burada hiçbir zaman utanma ve yadırgama,
Bir beden olan genç, yaşlı ve yabancı herkes,
Kanaattir kadehini tokuşturmak ve göz kırpmak,
Hatem'e çevirir seni bu fırsat bu hırs,
Paralarını zenginin saçar imiş meyhane.

Derdi olanlar ağlar, derdi olmayanın işi yok,
Derde derman olmaya buradan başka çare yok,
Dostsuzun hem burada şaraptan başka yâri yok,
Birbirini düzeltmeye şaraptan başka ilaç yok,
Bu ilaçtan yardım bulur imiş meyhane.

Derdi olanın derdini alır imiş bu ilaç,
Topalı da dansa kaldırır imiş bu ilaç,
Gözünü de körün açar imiş bu ilaç,
Dilsiz dil olur imiş bu ilaç,
Bu ilaçla aşığa işçi imiş meyhane.

Ama çıksa oradan sağ salim kişi mest olup,
Görünürken gözlere en alçaktan da alçak olup,
Yıktırırken düz yol da yokuş da zahmetli olup,
Yatarken adımda el ayağı kıymetsiz olup,
Almamışken üstüne onu asla meyhane.

(s.135)Meyhaneye girdim sonsuz huzur sürdüm çok,
Çeşit çeşit bu işlerin hepsinden pek gördüm çok,
Meyhaneye sövmekten başka ne derdim çok,
Çaresiz ben girmemeye ona gönül verdim çok,
Eroin gibi herkese tutku imiş meyhane.

“ŞAH”LAR HEQQİDE QESİDE

(İsmi-cismiğa maslaşmaydığan bezi aşxanılarnı körüp)

Yarışamdu, yaraşmamdu “şah”lıq toni bestige,

Zep tiqilip ketti “şah”lar bizniñ koça-restige.

Biri polu, biri leñmen, biri ügre, biri nan,

Text quruptu hemmisila maxtinişlar üstige.

Ötüp qalsañ ger mubada herbir “orda” aldidin,

Tosar séni neççe töker yügrüp çıqip daldidin.

Yépişişi qélişmaydu xuddi kana, salcidin,

-Yoluqtummu, -dersen çöçüp,-neççe “qulaq kesti” ge.

Yaq, yaq ular şu “şah”larniñ sadaqetmen nökir,

Xizmet qılar “orda” üçün séni çillap içkiri.

Öz rizqini tépip yeydu şu iş bilen herbiri,

Kir, kirmigin, bolma heyran ularniñ bu kespige.

Kirer bolsañ alar “orda” séni bekmu şad,

Çay keltürüp tezim bilen qilip her xil iltipat.

-Néme yeysiz, -deydu yene, keltürimiz sizge pat,

Toyundurup qelbiñizni illiqliqniñ teptige.

(s.136)Biraq quyğan çayliridin égiziñmu illimas,

Puçuq texse, dağ piyale, éditlimas, xillimas.

“Yéñiliğin” déseñ, “he” der, lékin héçbir silcimas,

Kétip qalar öz – özini sélip goya bilmeske.

Buyrutmañni saqlap yene çéçilisen neççe ret,

Aldiratsañ deydu: “hazır”, yoq “hazır”da çek, möhlet.

Tit-tit bolup öz-özünge deysen haman şu saet:

-Kelseñ buyan toyup kelgin aççıq yutup yürmeske.

Añlanganda qoruminiñ gaj-gujliri miñ teste,

Boxsup çıqqan bus destidin qiynilisen nepeste.

Yoqmu deysen tedbirliri bu haletni çekleşke,

İlaciñ yoq “bek bolumsiz xeq iken bu” démeske.

Qılar bizar şunda yene élip çıqqan taami,

Cañyu purağ guyruliri yésivélek, muç tamami,

Mantisidin piyaz purap qaçar köñlün arami,

Néme amal ikki çişlep derhal néri sürmeske.

Yéseñ leñmen xuddi demdek uniñ herbir talasi,

Maysizliqtin qesemxordek turar tatirip polusi.

Narinliri sapla sevze, qimmet téxi bahasi,

İlaciñ yoq bir qarapla qoşumañni türmeske.

“Şah” atalğan németliriñ şumu deysen ğezepte,
Çillimaqqa xocayinni rastçilliq hem edepke.
Rast-yalgandin çépip qoyar nökerler her terepke,
Yoqap kéter xocayinmu tirnaq tatilap yürmeske.

(s.137)Çiqar bolsañ rencip undin aç qorsaqla peş qéqip,
Uzitidi mulazimlar “yene kéliñ” dep çiqip.
Bilmey néme déyişini aççıqında dem qisip,
Dersen: çolam tegmes ündep başqılarni kelmeske.

“Yağaç qazan bir qaynar”niñ şudur mezmun-menisi,
Kasip üçün xevpliktur xéridarniñ tenisi.
Bu söz bolsun kasiplarniñ meñgü oqar derisi,
Saxtiliqtin öz kespige hergizmu hel bermeske.

Öz-özüñni meyli şah, ya şahinşah dep atival,
Toz péyidin neççisini meyli artuq taqival.
Bolmaq lazim uniñğa xas xislet, udum eñ avval,
Adilliqniñ étiziğa saxta uruq termeske.

-Aç qorsaqla yürmes kişi kéler, -dème, -nailac,
Ger bolmisa şahmu adil kéler éĝir başqa tac.
Turalmaysen qayta öre xéridariñ alsa bac,

Saxta şahliq tonliriñmu uçup kéter kelmeske.

“Şah” bolğuçe kiyip cende addiy puqra bol avval,

Tapmaq üçün el içidin puqrağa xas yol avval.

Yaqsañ elge el qelbide sen bir “şah” sen bisoal,

Halal işlep tapqin ronaq hergiz zaval körmeske.

ŞAHLAR HAKKINDA KASİDE

(İsmi cismine uymamış bazı yemekhaneleri görüp)

Yakışır mı yakışmaz mı şahlık elbisesi bedenine,

Hayret sıkıştı şahlar bizim sokak pazarına.

Biri pilav, biri lagman, biri tel şehriye, biri ekmek,

Taht kurmuş hepsine övgüler üstüne.

Gececek olsan eğer her bir ocak önünden,

Engeller seni nice hizmetçi koşarak siperden.

Yapışması geri kalmaz kene kiskacından,

Karşılaştım mı dersen ürküp kaç kulak kestiye.

Yok, yok onlar şu şahların sadakatli hizmetçisi,

Hizmet eder ocak için seni çağırıp içeri.

Kendi rızkını bulup yer bu iş ile her biri,

Gir, girmeyen olma hayran onların bu mesleğine.

Girecek olsan karşılar ocak seni pek neşeli,
Çay getirip saygı ile her tür iltifatı edip.
Ne yersiniz, der yine getirelim size hemen,
Doyurup kalbinizi sıcaklığın hararetiyle.

(s.136)Ama getirdiği çaylardan ağzın da ısınmaz,
Kırık kâse, yanık kâse, seçilmez, ayıklanmaz.
“Yenile” desen “evet” der ama hiçbiri yaklaşmaz,
Gider kendini sanki bilmez gösterip.

Emrini tekrarlayıp yine çıkışsan defalarca,
Acele ettirsen der “hazır yok” hazır da süre ister.
Sinirlenip kendi kendine desen hemen şu şimdi,
Gelsen bura doyup gel öfke yutup yürümemeye.

Duyulunca kuşatmanın gürültüleri zorlukla,
Yükselen dumandan eziyet çekersin nefeste.
Desen: tedbirleri yok mu bu durumu engellemeye?
Çaren yok pek anlamsız halk imiş bu dememeye.

Bıktırır şurada yine getirip yemeği,
Canyu koku guyruları, yesivelek, kırmızıbiber.
Mantıdan soğan kokusu gelir, kaçır huzurun,

Ne çare iki kaşık alıp hemen öte sürmemeye.

Yesen legmen tıpkı okunmuş gibi onun her bir parçası,

Yağsızlıktan yemin eder gibi durur solmuş pilavı.

Narinleri taze havuç, değeri de pahası,

Çaren yok bir bakıp kaşını çatmamaya.

Şah adı geçen nimetlerin uğursuzluğu desen hiddetle,

Davet etmek için sahibini doğruluğa ve fazilete.

Doğru ve yanlıştan kaçır hizmetkârlar her tarafa,

Kaybolur sahibin de tırnaklayıp yürümemeye.

(s.137)Çıksan incinip oradan aç karınla gizlice kalkıp,

Uğurlar hizmetçiler “yine gelin” diyerek.

Bilmeden ne konuşacağını öfkелendiğinde zaman sıkıştırıp,

Dersen: zamanım yok davet etmeye başkalarını gelmemeye.

“Ağaç kazan bir kaynar” sözünün şudur manası:

Zanaat için tehlikelidir müşterinin serzenişi.

Bu söz olsun zanaatkârların ebedî ilk dersi,

Sahtelikten kendi mesleğine asla çözüm vermemeye.

Kendini ister şah ya da şahların şahı diyerek zikrediver,

Tavus kuşu tüyünden nicesini ister fazla takıver.

Olmak gerek buna has özellikte geleneğim ilk,

Adalet tarlasına sahte tohum ekmemeye.

-Aç karınla yürümez kişi gelir deme çaresiz,

Eğer şah adil olmazsa ağır gelir başa taç.

Ayakta duramazsın müşterin alsa vergi,

Sahte şahlık elbiselerin de uçar gelmemeye.

Şah olunca giyip hırka sade vatandaş ol önce,

Bulmak için halk içinden vatandaşa has yol önce.

Sevsen memleketi, halk kalbinde tek şahsın sualsiz,

Helal çalışarak güzellik bul, asla zeval görmemeye.

QUV TÛLKE İLİNİDU TUMŞUQİDİN

Nepsige şeytan mingen naehliler

Ayrimas halal, haram, mekroni hem.

(s.138)Toysimu özi, toymas közi hergiz,

İsteydu cahannimu qilmaqni yem.

Qizirip közi şuña nep aldida,

Turidu soqup hamam turmay sanap.

Bezide tülke bolup timisqılar,

Éyiqtek öter bezen tapan yalap.

Ve l kin h sabi bar bu cahanni ,
Hemmige te  teglengen tarazisi.
Qan iki k rsetmidim d genbilen,
Put-qoli gunahni  guvah isi.

Kelgende peyti a u put ve qollar,
Yo urun gunahlarni sözler bir-bir.
Bolmi ay busi  iqmas h  bir qazan,
 ydiki otni turxun tutalmas sir.

Yoq  u a naehlige pinhan panah,
Ya almas yo urunup hergiz uzaq.
Deydiken “ cahan i i asta-asta”,
Bu d mek: bu alemde bar hem dozax.

Hiyliler qilsun qan e temsil  niq,
“Quv t lke ilinidu tum uqidin”.
Urguluq  u a herdem na ehlini,
 tk zmey turup pegah-bosu idin

H LEK R TÜLKÜ TAKILDI GAGASINDAN

Nefsine  eytan binmiş alçaklar,
Ayrırmaz helal, haram, mekruhu da.
(s.138)Doysa da özü doymaz gözü asla,

İster cihanı da yemek.

Kızarıp gözü bunun için kazanç önünde,

Durur savaşıp hemen durmadan sayıp.

Bazen tilki olup yoklar,

Bazen de ayı gibi geçer tabanını yalayıp.

Ama hesabı var bu cihanın,

Herkesin eşitlendiği terazisi,

Ne kadar göstermedim dese de,

El ve ayağı günahının şahitçisi,

Gelince zamanı işte bu ayak ve eller,

Gizli saklı günahları söyler bir bir.

Olmayan dumanı çıkmaz hiçbir kazanın,

Evdeki ateşi baca tutamaz sır.

Bulunmaz, bunun için alçağa gizli barınak,

İlerleyemez gizlenip hiçbir zaman uzak.

Dermiş cihan işi yavaş yavaş,

Demek bu âlemde cehennem de var.

Hileler yapsın çokça örneği açık,

Hilekâr tilki takıldı gagasında.

Önemli onun için her an alçağı,

Geçirmemiş bekleyip eşikten.

TİL DÉGEN...

(s.139)Til dégen eslila söñeksiz nerse,

Burisañ burilar xalıǵan sözge.

Beziler gül açar teleppuzidin,

Nurane aptaptek körünüp közge.

Ecebki, beziler açsıla éǵız,

Burilar azarlıq sözlerge tili.

Bilmeydu tergeştin başqini hergiz,

Dillarni biaram qılıp her yoli.

Beziler lap urup xalıǵınıçe,

Alidu herqaçan aǵzida şher.

Emeli söreştur quruq harvini,

Yük körse herqaçan qaçidu beder.

Beziler tilini corisa gepke,

Közliri tikiler paydıǵa-nepke.

Yalganni rasttekla quyuvétidu,

Keltürmek koyida işni “ep”ke.

Beziler biravni biravğa çéqip,
Ötidu örtinip heset ilkide.
Özgini qaqsatmaq rahiti uniñ
Uniñsiz yoq rahet köñül mülkide.

Beziler “xoş-xoş”lar kökside qoli,
Şuniñğa munasip yumşığan béli.
(s.140)Bar lékin şu “xoş-xoş” astida “poş!-poş!”
Bolğandek tiliniñ astida tili.

Undaqlar herkimge xélidin melum,
Tiliğa mas kelmek dilidin melum.
Aldığa ketkenniñ qırqıp péyini,
Haramğa dendigen gélidin melum.

Ademniñ hayvandin perqi tilidur,
Qimmiti hem şudur her çağ, her qaçan.
Tiliniñ astida tili barlarni,
Körgülük hayvandin miñ hesse yaman.

DİL DEDIĞİN

(s.139)Dil dediğin özünde kemiksiz şey.
Çevirsen çevrilir istenilen söze.
Bazıların gül açar telaffuzundan,

Nurlu güneş gibi görünüp göze.

Şaşılır ki bazıları açsa ağız,

Döner cefalı sözlere dili.

Bilmez sorgudan başkasını asla,

Gönülleri endişelendirip her yolu.

Bazıları aniden vurup istediği kadar,

Alır her zaman ağzında şehir.

İşi sürüklemedir boş arabayı.

Ne zaman yük görse kaçar hemen.

Bazıları dilini söze yorsa,

Gözleri dikilir faydaya kazanca.

Yalanı doğru gibi sıralar.

İşi kolayla getirmek niyetinde.

Bazıları birisini birisine kırdırıp,

Yaşar yanıp kıskançlık elinde.

Başkasını zayıflatmak onun yolu,

Onsuz yok huzur gönül tahtında.

Bazıları “hoşça kalın”lar göğsünde eli,

Bunun için uygun yumuşayan beli.

(s.140)Var fakat şu “hoşça kalın” altında “hadi hadi”,

Varmış gibi dilinin altında dili.

Böyleler herkese epeydir malum.

Diline yakışmaz gönülden malum.

Önüne geçenin kesip izini,

Harama alışan boğazdan malum.

İnsanın hayvandan farkı dilidir,

Kıymeti budur her devirde daim.

Dilinin altında dili olanlar,

Neticede hayvandan bin kat kötüdür.

BALLADALAR

BİLLE KETKEN SİR

(s.141)Her kimniñ öz siri bar saqlaydigan,

Burçı bar şu sirğa xas aqlaydigan.

Yetmise ömri eger aqlimaqqa,

Çiqar hem iz basari yaqlaydigan.

Ve lékin şundaqmu bir sir bolidu,

Aşkara qılmaqqa u uyulidu.

Aşkara qılinsa ger el aldida,

Qilmişi lenetlinip pur bolidu.

Şundaq bir sirni ép ketti yüsüp,

Biamal can talişip her yan üsüp.

Şu idi eslidila uniñ yoli,

Çiqalmas bu yolda kim mañsa bösüp.

U östi ailide erke-naynaq,

(Bezi xan, bezi tayçaq, bezi moynaq).

Atisi dése uni köñül xuşi,

Anisi deytti erkin tapsun ronaq.

(s.142)Tilekke layiq ronaq tapmay biraq,

Boldi u çirağpayğa pilik biraq.

Ögendi “aq” çekişni “dut mest” bolup,

Aniniñ arzusini qoğlap yiraq.

Basmaqqa bésip bolmas xumarini,

Tügetti öy mülkini-roziğarini.

Qol saldi qoşnilarniñ mülkigimu,

Qaxşitip uruq-tuğqan, dost-yarini.

Oñlimaq arzusida uni ata,

Qalmidi qilmigini, urdi hetta.

Saqçılar qoyup berdi neççe solap,

Qolidin tilxet élip neççe qata.

Qilsimu oñlinışqa talay vede,

Vedisi qaldi peqet qilğan yerde.

Eqlini bulğap “aq”niñ vesvesisi,

Tumandin köz aldığa tosti perde.

Körünmey közlirige héçla néme,

U kona izlirini basti yene.

Cismiğa siñip ketken aq alvasti,

Tizginlep, boyunturuq asti yene.

Deytti u: qiynima can xeqqe béqip,

Asaret zencirini taşla çéqip.

Rohiñni pervaz qildur égiz kökte,

Cismiñniñ teşnasi şu “aq”ni çékip.

(s.143)Şu sözge bérıp meyl tizginini,

Sezmidi yüsüp neler kezginini.

Qilatti ayan “aq”qa xumar turqı,

Şu üçün hayattinmu bezginini.

Ve lékin qiyin tilep tapmaq uni,
Qimmettur altundinmu nerxi-xuni,
Bolmisa qol ilkide bulaş kérek,
Bu xumar teqezzasi küter şuni.

Şu xiyal bilen buzup peylini u,
Berdi şum pılanlarga meylini u.
Bolmidi épi lékin héçqaysiniñ,
Qilsimu uzaq davam “seyli”ni u.

Axiri tün qoynida sirtqa çıqti,
Qilmıǵan bir qılıqqa qolni tiqti.
Yapquçı neççe yundi quduqiniñ,
Uniñ şum qoli bilen şu kün yitti.

Belki u sétip uni çekkendu aq,
Qangandu xumariǵa peqet bir vax.
Ve lékin uniñ aşu oǵriliqi,
Qaldurdi vucudida meñgülük daǵ.

Bildiki, uniñ işçi-can atisi,
Yanganda ben almişip şu kéçisi.
Yiqilip oçuq yundi quduqıǵa,

Üzildi neççe yerdin umurtqisi.

(s.144)Bu mudhiş şum xeverdin reñgi öçüp,

Yügürdi doxturxana taman çöçüp.

Yer-asman boldi goya astin-üstün,

Üstige çüşti goya tağlar köçüp.

Eyiblep öz-özini tillap, söküp,

Barar u nadametlik yaşlar töküp.

Oylapmu qoymıǵan bu aqivetni,

El qılmas işni qılǵan çağda möküp.

Barar u iç-içidin şunçe öksüp,

Puşayman bilen baǵrı ottek köyüp.

Ger ata oñılalmay qılsa qaza,

Bolmamdu qatılınıñ del özi yüsüp.

Ökündi bolup mehkum şu zeherge,

Sevebçi bolǵınıǵa çoñ xeterge.

Orniǵa kelmeydu bu emdi qançe,

Yarsimu baş-közini urup yerge.

“Kim qılsa şu öziǵe qaytidu” der,

Kelmidi bu söz biraq ornığa del.

Meylidi yüsüp özi bolsa néme,

Razidi hetta kélip quçsa ecel.

Zarlinip yüsüp bu aqivettin,

Qelbini qilip pare oqubettin.

Deryaçe yaş tökkençe keldi yétip,

Atığa tilep şipa çin yürektin.

(s.145)Şum ecel yastuqığa qoyğançe baş,

Yatatti ata bu dem testur çidaş.

Béşida ah uratti ana zarlap,

Közidin qoş bulaqtek aqturup yaş.

Qelbini örtep bu zor mudhiş qaza,

Taşlinip atisığa açti haza.

Ve lékin qilmişini qilalmay paş,

Tam üsüp öz-özige berdi caza.

Şu bilen yiqildi u béhoş bolup,

Ya oqi kélip tegken bir quş bolup.

Doxturlar aldiraştı heryan çéçip,

Qalmaqqa xevp-xeterdin téz qutquzup.

Bir öydin çıqti şu kün qoş cinaza,

Ésidin ketti ana éçip haza.

Bérelmey qalarmu dep ana çidaş,

Çöçütti xeqnımu bu bala-qaza.

1992_yili

DESTANLAR

BİRLİKTE GİDEN SIR

(s.141)Her kimin kendi sırrı var saklayacak,

Borcu var bu sırra has aklayacak.

Yetmezse ömrü eğer aklamaya,

Çıkar arkadan geleni savunacak.

Ama şöyle bir sır olur,

Aşıkâr etmeye onu toplanır.

Aşıkâr olsa eğer halk huzurunda,

Suçı lanetlenip dedikodu olur.

Böyle bir sırla gitti Yusuf,

Çaresiz can çekişip vurulmuş.

Bu idi aslında onun yolu,

Çıkamaz bu yolda kim yürüse engelleri aşıp.

O yetişti ailede şımarık havalı,
(Bazısı han bazısı tay, bazısı kürk).
Babası dese onun gönlü hoş,
Anası derdi hür olsun yakışıklı.

(s.142)Dileğe layık yakışıklı bulmadan,
Oldu o gaz lambasına fitil.
Öğrendi eroin içmeyi dumandan mest olup,
Ananın isteği uzun sürmüş.

Bastırıp olmaz tutkusunu,
Bitirdi ev mülkünü ve nasibini.
El uzattı komşularının malına da,
Perişan etmiş akraba, dost, arkadaşını.

Düzeltmek arzusunda onu baba,
Yapmadığı kalmadı vurdu hatta.
Bekçiler koydu kaç kere hapsedip,
Elinden makbuz alıp kaç ökçe.

Doğru olmak için çok kez söz verse de
Sözü kaldı ancak verdiği yerde.
Aklını karıştırmış eroin vesvesesi,

Dumandan göz önüne düşmüş perde.

Görünmeden gözlerine hiçbir şey,

O eski izlerini örtü yine.

Bedenine sinmiş eroin hastalığı,

Dizginleyip esaret altına aldı yine.

Söylerdi o eziyet etme can hakka bakıp,

Esaret zincirini bırak koparıp.

Ruhunu uçurur yüksek semada,

Bedeninin arzusu eroini içip.

(s.143)Bu söze varıp meyil dizginini,

Sezmedi Yusuf neler gezenini.

Belli ederdi eroine ihtiraslı hâli,

Bunun için hayattan da bezenini.

Ama güç dileyip bulmak onu,

Değerlidir altından da fiyatı.

Olmazsa el elinde soygun gerek,

Bu ihtiras ihtiyacı bekler bunu.

Bu hayal ile bozup hâlini o,

Verdi uğursuz planlara iyisi o,

Olmadı rahatı hiçbirinin,

Yapsa da sürekli gezmeyi o.

Sonunda gece koynunda dışarıya çıktı,

Yapmadığı bir şekilde elini kapadı,

Yapıcı kaç tane pis suyu kuyunun,

Onun uğursuz eliyle şu gün kayboldu.

Belki o satıp onu içmişti eroin,

Kanmıştı ihtirasına fakat bir vakit.

Ama onun işte bu hırsızlığı,

Bıraktı vücudunda ebedî leke.

Bildi ki onun çalışkan babası,

Döndüğünde yerine geçip gecesi.

Düşerek açık pis sulu kuyuya,

Kırıldı kaç yerden omurgası...

(s.144)Bu müthiş uğursuz haberden rengi solup,

Koştı hastaneye doğru ürküp.

Yer gök titredi sanki alttan üstten,

Üstüne düştü sanki dağlar göçüp,

Ayıplar kendi kendini azarlayıp sövüp,
Gider pişmanlık yaşları döküp.
Düşünüp bırakmayan bu akıbeti,
Halk yapmaz işi yapmış zamanında gizleyip.

Gider o içten içe böyle hıçkırıp,
Pişmanlıkla bağı ateş gibi yanıp.
Eğer baba düzeltemeyecek olsa kaza,
Olmaz mı katilin ta kendisi Yusuf.

Pişman olup mahkûm şu zehre,
Fail olana büyük tehlikeye.
Yerine gelmeden bu şimdi ne kadar,
Yarsa da baş ve gözünü vurup yere.

Kim yapsa bu kendine döner der,
Gelmedi bu söz fakat yerine tam.
Kabul Yusuf kendisi olsa ne,
Razı hatta gelip ecel sarsa.

Sızlanıp Yusuf bu kör akıbetten,
Kalbini parçalayıp eziyetten.
Nehir gibi yaş dökünce geldi,

Babaya dilemiş şifa yürekten.

(s.145)Uğursuz ecel yastığa koyunca baş,

Yatardı baba bu zaman destur dayanmak.

Başında iç çekerdi ana sızlanıp,

Gözünden çift pınar gibi akıtıp yaş.

Kalbini kavurup bu zor müthiş kaza,

Atılıp babasına mateme başladı.

Ama suçunu belli etmeden,

Vurup kendi kendine verdi ceza.

Bununla yıkıldı o şuursuzca,

Yay oku gelip değmiş bir kuş olup.

Doktorlar aceleyle her yana dağılıp,

Yaşamak için tehlikeden çabuk kurtarmış.

Bir evden çıktı bu gün çift cenaze,

Aklından oldu ana mateme başlayıp.

Verilemeden kalır mı demiş ana dayanmak,

Halkı da ürküttü bu kaza bela.

1992 - Yılı

ATA HESRİTİ

Özimu, sözimu qaldi özgirip,
Türülüp qapıqi hesen kiçikniñ.
(s.146)Kirgende, çıqqanda téper işikni,
Gunahi némikin zadi işikniñ?

Elemdin çirayi tatarğan ata,
Bir cayğa xiyalçan qarap qalidu.
Örtinip vucudi, moculup bağri,
Külpetlik künlerni eske alidu.

Lenetlik yıllarniñ aççıq qoynida,
Östi u yeklinip, çeklinip haman.
Kötürüp qeddini kirdi qatarğa,
Açqanda keñ quçaq yéñi bir cahan.

Qaynidi bir mezgil qazanda umaç,
Sargaydi çiraylar qélip bezen aç.
Yamaldi kiyimler üsti-üstige,
Untulup “sölet”ke bolğan éhtiyac.

Tirişiş-tirmişiş yeñdi hemmini,
Capaliq emgektin reñ tüzdi veten.

Qan yögürüp sargayğan çiraylargımu,
Xuş küldi reñmureñ tonda her beden.

He bugün bahardek yasandı hemme,
Künliri toy kebi şadlıqta öter.
Şu idi ecdadlar közliginimu,
Şuni dep ecdadlar haman ter töker.

Şundimu bolmaydu çeksiz hemme iş,
“Put sunmaq lazımdur yotqanğa qarap”.
(s.147)Doraştın köp işlar aşmaqta çektin,
Bu adet qilidu hemmini xarab.

Oylinar tinimsiz, oylinar ata,
Oyliri köñülni gem qılar haman.
İkki yıl içide ikki oğlını.
Öylidi çirayın sargaytıp saman.

Şu bilen tügidi tapqan bisati,
Sargayğan çirayı uniñ ispatı.
He emdi növiti hesen kiçikniñ,
(Bumuğu atiniñ ezgü muradı).

Sözlidi işlarniñ “yoli”ni hesen,
Keñ sozup her yanga qolini hesen.
Xeclimek kérekmiş ottuz miñçe pul,
Qizitmaq koyida toyini hesen.

-Ellikçe maşına,-dédi, -teq tursun,
“Örüm”ge teelluq pulmu neq tursun.
“Çaçqu”lar çéçilsun xuddi salyottek,
“Qiz yötkeş” dağduğa bilen berq ursun.

Cabdulsun hucrammu zamanga layiq,
Körüpla zoqlansun kirgen xalayıq.
Tizilsun teltöküs her xil “alğu”lar,
Bolmisun héçqaysi addiy, nalayıq.

Bir témi eynektin bézelsun öyniñ,
Kirgenler özini körüp xuş külsun.
(s.148)Ésilsun tam emes, torusqa gilem,
Baqqanlar qelbide güller éçilsun.

Bu çeksiz hésabat aldida ata,
Bildürdi qilmaqnı qerzini ada.
Ve lékin qazanda bolsa némila,

Çiqmaqlıq şu özi herkim yadida.

Méhminiñ kélidu, yeydu, kétidu,

Maxtaydu, bezisi rehmet éytidu.

Bezisi teqqaslap başqa bir toyğa,

Toyuñğa özgiçe pékit çekidu.

Deydu u öziçe-toy bolamdu bu,

Toy dégen toy oxşas boluşı kerek.

Emma u bilmeydu toy ölçimini,

Toy üçün bolmıǵan héçqaçan örnek.

Beziler öy tutar oqutup nikah,

Beziler toy xéti alsa kupaye.

Beziler baş qoşar pinhan hemmidin,

Anarxan, qurbandek qilip kinaye.

Qilmisam egerde telipiñni ret,

Bopqalar bu toyuñ ammivi heriket.

Beslişip xeq bilen moda qoǵlaşsañ,

Qaçidu köp ötmey öyüñdin beriket.

Addiy qil, hergizmu dorima xeqni,

Paylimay özüñni kéñeytme çekni.

(s.149)Çağlıqu her ayda alar maaşıñ,

Qoyمیڭin teñlikte atañ bozekni.

Şu boldi atiniñ éytqini peqet,

Türüldi teleti hesen kiçikniñ.

Kirgende, çıqqanda tépidu ışık,

Gunahi némikin zadi işikniñ.

Camaet oylinip bériñlar cavab,

Qaysiniñ üstide iken sevenlik.

Atiniñ hesriti orunluq maña,

Geş qildi ménimu şu hesen kiçik.

1995_ yili yanvar

BABA MURADI

Özü de sözü de kaldı değışip,

Kaşı çatılmış Hasan Küçük'ün.

(s.146)Girdiğinde çıktığında tepir kapıyı,

Günahı nedir ki zaten kapının?

Kederden yüzü solmuş baba,

Bir yere hayalle bakar.

Yanar vücudu bağı ezilip,
Külfetli günleri anımsayıp.

Lanetli yılların acı koynunda,
Büyüdü o yalnız bırakılıp, yasaklanıp.
Doğrultup bedenini girdi sıraya,
Açılınca geniş kucak, yeni bir cihan.

Kaynadı bir zaman kazanda çorba,
Sarardı yüzler aç kalıp bazen.
Yamalandı elbiseler üst üste,
Unutulup büyüklüğe olan ihtiyaç.

Gayretle çalışıp yendi hepsini,
Cefalı işten renk düzdü halk.
Kan yürüyüp sararan yüzlere de,
Hoş güldü rengârenk elbisede her beden.

İşte bugün bahar gibi süslendi hepsi,
Günleri düğün gibi eğlenceli geçer.
Buydu ataların hedeflediği,
Bunu söyleyip atalar hemen ter döker.

Burada da olmaz sınırsız her iş,
Ayağı yorgana göre uzatmak gerekir.
(s.147)Taklit etmekle çok işler geçmekte sınırdan,
Bu âdet hepsini harabe eder.

Düşünür durmadan düşünür baba,
Hayalleri gönlünü şüphelendirir hemen.
İki yıl içinde iki oğlunu,
Evlendirdi yüzünü sarartıp saman gibi.

Bununla bitti bulduğu eşyası,
Sararan yüzü onun ispatı.
İşte şimdi nöbeti Hasan Küçük'ün,
Bu da babanın iyi muradı.

Anlattı işlerin yolunu Hasan,
Genişçe uzatıp her yana elini Hasan.
Harcamak gerekmiş otuz bin kadar para,
Coşturmak niyetinde düğününü Hasan.

Elli kadar araba hazır dursun, dedi,
Takı için para da hazır dursun.
Saçılar saçılsın aynı fişek gibi,

Kız taşıma törenle parlamaya başlasın.

Donatılsın odam zamana layık,

Görüp sevinsin giren halk,

Dizilsin baştan başa her çeşit alacaklar,

Hiçbiri basit ve yersiz olmasın.

Bir damı camdan süslensin evin,

Girenler kendini görüp iyi gülsün.

(s.148)Asılsın tavana kilim, duvara değil,

Bakanların kalbinde güller açılsın.

Bu sonsuz hesap verme önünde baba,

Bildirdi borcunu yerine getirmeyi.

Ama kazanda olsa ne,

Çıkmalı şu kendi her bir kişi hatırlıdan.

Misafirin gelir, yer gider,

Över bazısı rahmet söyler.

Bazısı kıyaslayıp başka düğünle,

Düğününe başkaca nokta koşardı.

Der, o kendince düğün oldu da bu,

Düğün dediğin düğün gibi olmalı.

Ama o bilmez düğün âdetini,

Düğün için olmayan hiçbir zaman örnek.

Bazıları ev tutar okutur nikâh,

Bazıları düğün davetiyesi alsa yeterli.

Bazıları baş koyar gizli herkesten,

Anarhan Kurban gibi kinayeli söyleyip.

Eğer isteğini reddetmezsem,

Bu düğün yerinde olur.

Halk ile tartışıp modayı takip etsen,

Kaçar çok geçmeden evinden bereket.

Basit yap hiçbir zaman taklit etme halkı,

Gözetlemeden kendini genişletme sınırı.

(s.149)Geçici her ayda alır maaşını,

Koyma sıkıntıda güçsüz babanı.

Böyle oldu babanın söylediği ama

Buruştı yüzü Hasan Küçük'ün.

Girdiğinde, çıktığında teper kapıyı,

Günahı nedir ki zaten kapının.

Ey insanlar! Düşünüp cevap verin,
Hangisinde bulunur kusur.
Babanın muradı doğru bence,
Şüphelendirdi beni de şu Hasan Küçük.

1995 - Yılı Ocak

MEMURÇİLİQ ŞEHERNİÑ SİRİ

Rivayetler qamusini axturup,
Oqup qaldım bir çöçekni yaqturup.
Huzuridin vucudumğa goya u,
Kirdi şadlıq deryasını aqturup.
Şu deryada tahir kebi aqtim men,
Uluğ hékmet méğizini çaqtım men.
Qutluq şeher astanisi aldida,
Tupriqiğa hörmette lev yaqtım men.
Bir şeherki qozğar dilda iştiyaq,
Nur içide çaqnap turğan hemme yaq.
Xelqi meğrur, levliride tebessum,
Güldek kiyip, güldek çaçar xuş puraq.
(s.150)Qilmas héçkim bir-birige osallıq,
Yer şaridek devr qılar xuşallıq.
Yoqtur bunda aç-zérinlik hesriti,
“Toqluq-şoxluq” qildi hasil bir tarix.
Keldi şunda añlap bu el danqini,

Özge elniñ bay sodiger karvini.
Oyi qilip bayliqini namayan,
Yeñmek bu el şöhrimini hamini.
Töge-töge malni körkem taylitip,
Keldi qiriq bahadırğa hayditip.
Şahzadidek yasandurğan hemmini,
Heyvitidin qalar her kim dañ qétip.
“Makan” qilip eñ heyvetlik sarayni,
Yaydi her yan neççe miñ xil tavarni.
Şayi, etles, durdunlar köz çaqnatti,
Eske sélip gül éçilğan baharni.
Gül herisi bolup gülge intizar,
Uçqan kebi keldi miñlap xéridar
Qelbi yayrap, qeddi bayniñ boldi tağ,
Tapqaç barçe méli bunda étibar.
Tapaviti birge onlap qatlandi,
Amitidin bay bihésap şadlandi.
Körsetmekke bunda yene özini,
Katta sorun tüzmek üçün rastlandi.
Keltürüldi koza-koza mey-şarab,
Keltürüldi her xil taam, göş, kavap.
Qiriq yigit kiydi başqa sarayni,
(s.151)Éytip naxşa, çélip dutar, dap ravab.

Sorun ehli içti yayrap yürüki,
Bundaq çağda pulniñ néme kéreki.
Gézi kelse xeclep hetta cannimu,
“Merd”likini körsetmek “merd”tiliki.
“Merd”likidin “talqan tökti” qılışıp,
İçti, bext, uzaq ömür tilişıp,
Koza-koza şarab yerde domilap.
Her xil német aqti aña çilişıp.
Mulazımlar turmay artuq nazlışıp,
Qildi xizmet barganséri sazlışıp.
Türülmidi qoşumisi qilçımu,
Qılsa çaqçaq bezi “mest”ler azğışıp.
Biraq ular mañğınida qozğılip,
Tosti yolni bir mulazım xuş külüp,
Dédi: xuşal olturduñlar ve lékin,
Paydañlardin ziyiniñlar boldi köp.
-Néme ziyan? Bay béhisab heyrette,
Baqtı ular şeret qilğan terepke.
Turar idi tavaq-tavaq tamaqlar,
Hetta çoka tegmigen bir halette.
Bay sodiger külüp ketti qaqaqlap.
-Ötken bizge bu németler tavaqlap.
Töligen biz aqçisini burunla,

Tosmañ, töhmet oqlirini sadaqlap.
-Keçürisiz, dep mulazim pükti tiz,
Töhmet” atlıq alvastidin yıraq biz.
(s.152)”Teq qilimiz déginini méhmanniñ,
Yol qoymaymiz qilsa israp biraq biz.
Köptur israp qilginiñlar yégendin,
Élinmiğan loqma bezi ligendin.
Bolmas köz-köz qilğan bilen pulnila,
“Aş”siz qorsağ toyamdu “pul” dégendin.
Arpa, buğday, तरीq, qonaq aş irur,
Göher, yaqut, altun, kümüş taş irur.
Ayrivaşlaş gerçe mumkin bolsimu,
“Taş”ni qéni kim yémeklik “aş” qilur.
Xorliğanlar menmenlikte aşliqni,
Tartmay qalmas aqivette açliqni.
Bundağ künler bolup ötkén tarixta,
İsrapxorluğ çillar aña masliqni.
Meyli oyna, meyli yep-iç, keyp qil,
İştihaga layiqla pul serp qil.
Buzup-çaçsañ hetta tağmu toşimas,
Betxeclik hem menmenlikni eyib bil.
İşlet pulni her dem ronağ tapmaqqa,
Halal işlep méliñğa mal qatmaqqa.

Yöle yétim-yésirlarni uçratsañ,
Élip dua, eldin savap tapmaqqa.
El duasi qılar ravan işiñni,
El qargışı qılar töven béşiñni
Şuña aşqan németlerni taşlıma,
Puşaymandin tökmeslikke yéşiñni.
Qaldurmastin uni toluq élip ket,
(s.153)Dilimizğa zor xuşallıq sélip ket.
Sepiriñde qılıp uni ozuqluq,
Dostliriñğa yéñi xislet bexş et...
Mulazimniñ sözi candin ötüptü,
Bay amalsız çoñqur oyğa çöküptü.
“Ép kéteyli” deptu, lékin köñlige
Özgiçe bir şum xiyalni püküptü.
Yiğışturup aşqan-taşqan hemmini
Tür boyiçe bir tögige yüdüptü.
Biraq çıqmay turup şeher içidin,
Bir buluñğa hemmisini töküptü.
Körüp qélip şeher ehli ularni,
Şah aldığa derhal sörep bériptü.
Añlap bolğan ehvallarni şah toluq,
Gezep bilen üstilep iş tériptü.
Deptu: Şöhret taptuq memurçılıqta,

Memurçiliq tekti téceş birlikte.
Eyibliner buzsa buni kimdukim,
Tuzkorluq hem qelbi napak-kirlikte.
Bundaqlarğa bolmas rehim qilişqa,
Teyyar callat térisini şilişqa.
Kelseñlarmu gerçe siler yat eldin,
Layiqsiler bunda ibret élišqa.
Bolsun türme silerge xop mediris,
Bolsun aşliq, açliqmu hem bir deris.
Bolsun meqset yetmek aşliq qedrige,
Bolsun aliy gundipaylar muderris.
(s.154)Şah permani ezeldinla atqan oq,
Étilğan oq keynige hem yangan yoq.
Şuniñ bilen çüşüp ular türmige,
Ötküzüptu bir heptini saq toluq.
Şunda çillap şah ularni aldiğa,
Ötken işni saptu bir-bir yadiğa.
Deptu: ada boldi emdi qerziñlar,
Ériştiñlar hemde yéñi paydiğa.
Bu paydiniñ teripige söz yetmes,
Mölçerleşke eksinimu köz yetmes,
Budur tonup yetmek aşliq qedrini,
Tartip körmek açliqniñmu derdini.

Bolup buniñ qatnaşçısı, şahiti,
Ötküzdüñlar baştin toluq hemmini.
Sorunuñlar eşindisi-zayisi,
Tétitti bu ikki işniñ temini.
Şu eşiñda siler taman yollandi,
Qorsiqiñlar künde üç vax gollandi.
Ölmidinlar xasiyitidin şuniñla,
Künler küñge aman-ésen ulandi.
Erziydu bu, qilip meñgü derislik,
Balilardin balilargâ sözleşke.
Ögengey el memurçiliq çağdimu,
Yaman küñge qalmasliqni közleşke.
Buni aliy sovgimiz dep biliñlar,
İşiñlarniñ zinnet-körki qiliñlar.
Sorisa kim şehirimizniñ sirini
(s.155)Buni derhal ésiñlarga éliñlar.
Bizdurmizki-yaşaymiz şad-bextiyar,
Kimki néme qilsa, meyli ixtiyar.
Yol qoymaymiz, lékin buzup-çéçişqa,
Bolur buzup-çaçqan kişi meñgü xar.
Xar bolmasliq bizniñ uluğ ehdimiz,
Parlaq şuñâ bugünimiz, etimiz.
Xuşal kélip, haman xuşal ketseñlar,

Deymiz buni taebelik pexrimiz.
Sodiger bay aňlap şahniň sözini,
Deptu bu söz açti eqlim közini.
Bolsun bu söz meňgü maňa qibligah,
Meňgü yoruq qilmaqqa şah yüzini.
Öz levzide turdimu, ya turmidi,
Sodigerdin bizge uçur bolmidi.
Şundaqtimu tizip körkem nezmige,
Şair tünni sübhidemge ulidi.
Niyitimiz sübhidemdek bolsun pak,
Vucudimiz bolsun taňdek apmuaq.
Némitidin bolup memnun dunyaniň,
İşlityli uni meňgü sapmusaq.

1994_yili noyabir

MEMURLUK ŞEHRİN SIRRI

Rivayetler sözlüğünü arayıp,
Okudum bir hikâyeyi beğenip.
Huzurundan vücuduma sanki
Girdi neşe ırmağını aktarıp.
Şu ırmakta temiz aktım ben,
Yüce hikmet esasını yaktım ben.
Kutlu şehir kapısı önünde,
Toprağına hürmetle dudak sürdüm.

Bir şehir ki coşar gönülde aşkla,
Işık içinde parlamış her taraf.
Halkı gururlu, dudaklarında tebessüm,
Gül misali giyinip gül kokusu saçar.
(s.150) Çaresiz bırakmaz kimse birbirini,
Dünya misali döner mutluluk.
Yoktur burada açlık hasreti,
Açlık tokluk yarattı bir tarih.
Geldi dinleyip bu halk şöhretini,
Başka halkın zengin tüccar kervanı.
Düşünüp zenginliğini açıkça,
Yenmek bu halk şöhretinin hepsini.
Deve deve hayvanı güzel denkleyip,
Geldi kırk kahramana sürüp.
Şehzade misali süslendirmiş hepsini,
Heybetinden kalır her bir kişi şöhret katıp.
Mekân tutup en heybetli sarayı,
Yaydı her yana kaç bin çeşit ipek kumaşı.
İpek kumaş ve atlaslar, göz kamaştırdı,
Hatırlatıp gül açılan baharı.
Çiçek arısı olup çiçeğe intizar,
Uçmuş gibi geldi binlerce müşteri.
Kalbi rahatlayıp zenginin endamı dağ oldu,

Tüm malı burada değer bulunca.

Kazancı bire onar onar katlandı,

Talihinden zengin çokça sevindi.

Göstermek için yine burada kendini,

Büyük meclis kurmak için düzenlendi.

Getirildi tepsi tepsi içki, şarap,

Getirildi her çeşit yiyecek et, kebab.

Kırk yiğit giydi başka sarayı,

(s.151)Söyleyip şarkı, çalıp dutar, def, ravap.

Meclis halkı içti yüreği rahatlayıp,

Böyle devirde paranın ne gereği...

Bir metre harcayıp hatta canı da,

Mertliğini göstermek mert muradı,

Mertliğinden sevinip,

İçti şans ve uzun ömür dileyip.

Tepsi tepsi şarap yerde yuvarlanıp,

Her çeşit nimet aktı ona batarak.

Hizmetçiler durmadan fazla nazlanıp,

Hizmet etti gittikçe kurulup.

Çatılmadı kaşı zerre kadar,

Hikâye anlatsa bazı sarhoşlar azıp.

Fakat onlar yürüdüğünde kımıldayıp,

Kapattı yolu bir hizmetçi hoş gülüp.

Dedi: İyi oturdunuz ama
Faydanızdan çok zararınız oldu.
Ne zarar? Zengin hesapsız şaşkınlıkta,
Baktı onlar işaret eden tarafa.
Duruyordu tabak tabak yemekler,
Hatta yemek çubuğu değmemiş bir hâlde.
Zengin tüccar gülerek kahkahayla,
Geçmiş bize bu nimetler tabaklarla.
Ödemişiz parasını önceden,
Engellemeyin iftira oklarını bağlayıp.
Affediniz diyerek hizmetçi diz çöktü,
İftira adlı hastalıktan uzağız.
(s.152)Hemen hazırlarız dediğini misafirin,
Yol vermeyiz israf etse ama
İsraf edenler yiyenden çoktur,
Alınmamış lokma bazı tepside
Olmaz deste deste yapan ile parayı.
Yemeksiz karın doyar mı para denilince,
Arpa buğday darı mısır yemek olur.
İnci yakut altın gümüş taş olur,
Değiştirmek gerçi mümkün olsa da
Taşı hani kim yemeklik yemek yapar,
Horlayanlar bencillikte tahılı.

Çekmeden kalmaz sonunda açlığı,
Böyle günler olmuş kadimî tarihte.
Savurganlık çağırır işte o ahengi,
İster oyna ister ye, iç keyfet.
İştaha layık para harca,
Bozup saçsan hatta dağ mı taşmaz.
İsraf ve bencilliği ayıp bil,
Çalıştır parayı hep iyilik için.
Helal çalış malına mal katmak için,
Gözet yetim ve öksüzleri karşılaştan.
Alıp halktan dua sevap kazanmak için,
Halk duası kolaylaştırır işini.
Halk bedduası eğdirir başını,
Onun için fazla nimetleri savurma.
Pişmanlıktan döktürme yaşını,
Bırakmadan onu doldurup git.
(s.153)Gönlümüze kuvvet sevinç koyup git,
Seferinde onu azıklık et.
Dostlarına yeni özellik bahşet,
Hizmetçinin sözü candan geçendir.
Zengin çaresiz büyük hayale dalmış,
Alıp gidelim demiş ama gönlüne.
Başkaca bir uğursuz hayali sıkıştırmış,

Toplayıp kalan hepsini,
Kangal boyunda bir deveye yüklemiş.
Ama çıkmadan durmuş şehir içinden,
Bir köşeye hepsini dökmüş.
Görüp kalmış şehir halkı onları,
Şah huzuruna hemen sürüklenip gelmiş.
Dinlemiş bütün durumlarını şah,
Öfkeyle ilave edip iş toplamış.
Demiş, şöhret bulduk idarecilikle,
İdareciliğin temeli tasarruf etmeyle birlikte.
Kim olursa olsun ayıplanır bozsa bunu,
Nankör ve kalbi çamurla.
Böylelerine olmaz acıma,
Hazırlar cellat derisini soymak için.
Gelseniz de sizler yabancı elden,
Layıksınız bundan ibret almaya.
Olsun hapishane sizlere iyi medrese,
Olsun tahıl açlık ayrıca bir ders.
Olsun amaç yetişmek tahıl değerine,
Olsun yüce gardiyanlar müderris.
(s.154)Şah fermanı ezelden atmış ok,
Atılmış ok arkasına dönen yok.
Böylelikle düşmüş onlar hapishaneye,

Geçirmiş bir haftayı bütün uyanık.

Burada çağırıp şah onları huzuruna,

Geçmiş işi getirdi bir bir hatırına.

Demiş: Yerine geldi şimdi borçlarınız,

Erişiniz hem de yeni faydaya.

Bu faydanın tarafına söz yetmez,

Düşünmeye tepkin de yetmez.

Budur bilip ermek tahıl değerine,

Çekip görmek açlığın da derdini.

Olup onun ortak şahidi,

Yaşadınız baştan bütün hepsini.

Meclisler fazlası ve israfı,

Tattırırdı iki işin tadını.

Bu artan yemekler sizler tarafına gönderildi,

Karnınız günde üç vakit aldandı.

Ölmediniz değerden bununla,

Günler güne huzurla ulandı.

Önemli bu aldığınız sonsuz ders,

Çocuklardan çocuklara konuşmaya.

Öğrenecek halk idareciliği zamanında,

Kötü güne kalmazlığı gözlemeye.

İşlerinizin süs ve güzelliği yapın,

Kim sorarsa şehrimizin sırrını,

(s.155)Bunu hemen akıllarına getirin.

Biz ki musmutlu yaşayacağız,

Kim ki ne yapsa yerinde iradeyle.

İzin vermeyiz ama israfa,

İsraf eden kişi ebedî itibarsız olur.

İtibarlı olmak bizim yüce ahdimiz,

Aydınlık onun için bugünümüz yarınımız.

Memnun gelip memnun gidiniz,

Bunu ebedî övücümüz deriz.

Tüccar zengin dinleyip şahın sözünü,

Demiş: Şu söz açtı akıl ve gözümü.

Bu söz bana ebedî kıblegâh olsun,

Ebedî parlak etmeye şah yüzünü.

Sözünde durdu mu ya durmadı,

Tüccardan bize haber gelmedi.

Şöyle de dizip güzel şiirine,

Şair geceyi seher vaktine uladı.

Niyetimiz seher vakti gibi temiz olsun,

Bedenimiz sabah gibi bembeyaz olsun.

Nimetinden razı olup dünyanın,

Çalıştıralım onu ebedî saf ve ayık.

1994 - Yılı Kasım

SÖZLÜK

-A-

abide: Bir olayı gelecek kuşaklara hatırlatmak için inşa edilen yapı; heykel; anıt.

abihayat: Rivayetlerde yaşam veren su, hayat suyu.

abruy: İtibar, saygınlık, otorite, prestij.

acayip: Acayip, garip, tuhaf, şaşılacak.

aç: Aç.

aççıq: 1. Acı. 2. Sinirlilik, dargınlık, öfke, hiddet, üzüntü.

açlıq: Açlık.

aç-: Açmak.

açquç: Anahtar.

aç-zérin: Aç kalan ve inleyen. Açlık ve eziyet çekmiş.

ada: Yerine getirme, gerçekleştirme; bitirmek.

adavet: Kin, nefret, öç, husumet.

addiy: Sade, basit, her zamanki gibi.

adem: Adam, insan, kişi.

ademata: Âdem.

ademsiz: Kişisiz, insansız.

adet: Âdet, anane, töre, gelenek.

adil: I. Adil.

Adil: II. Kişi adı.

adilliq: Adillik.

ağa: Ağabey.

ağiz: Ağız.

ah: (ünlem) Ah!

ahañ: Ezgi.

ahu: Antilop.

aile: Aile.

aq: 1. Ak, beyaz. 2. (mec) Eroin.

aqar-: Beyazlamak, ak düşme hali.

aqça: Para.

aqin: Şair.

aqivet: Akıbet, son.

aqla-: Aklamak, temizlemek.

aq-: Akmak, sızmak.

aqsa-: Aksamak.

aktyor: Aktör.

ala: Alaca, bulacalı, aynı renkte olmayan.

Alatav: Bir yer adı; Alatav.

aldi-arqa: Ön ve arka taraf.

aldida: Önünde.

aldin: Önceden, ilk olarak, önce.

aldinqi: Önceki, ön sıradaki, önündeki.

aldirap: Aceleyle.

aldiratmaq: Acele ettirmek.

alem: Âlem, dünya, cihan.

alemşumul: Evrensel; evreni kaplayan herşey.

alğa: İleri, önüne doğru, ileriye doğru.

alğu: Alacak.

alğuçi: Alıcı.

alim: Âlim, bilgin.

aliy: Yüksek, yüce.

alma: Elma.

al-: Almak.

almaş-: Nöbetleşmek, değişmek.

almizar: Elma ağacı bulunan yer, elmalık.

Almuta: Almatı.

alqin: Boğaz.

alqış: Alkış.

alte: Altı.

altun: Paslanmaz element, altın.

alvasti: Kötü ruh, albastı. **aq alvasti:** eroin, hastalığa benzetilmiş.

alvun: Baştan çıkaran, iblis, şeytan, serap.

amal: Çare, usul, tedbir, metot.

amalsiz: Çaresiz.

aman: Esen, sağlam, sağlıklı.

aman-ésen: Esenlik, huzur.

amanliq: Esenlik, sağlık.

Amannisa: Kişi adı.

amber: Güzel kokuların genel adı.

amet: Şans, talih.

ammivi: Kamusal; halka, çoğunluğa ait olan.

amraq: Sevgi, sevmek.

amraqliq: Dostluk, yakınlık.

ana: Ana.

aña: Ona.

Anarxan Kurban: Kişi adı.

andin: Ondan.

añla-: Duymak, işitmek, dinlemek.

apmuaq: Bembeyaz.

appaq: Bembeyaz, apak.

aptaptek: Güneş gibi.

ar: Ar, utanma.

ara: Ara, fasıla, iki şey arasındaki boşluk, iç kısım.

aram: Dinlenme.

aramgah: Dinlenme yeri.

arça: Ardıç.

arçizarlıq: Ardıç ormanlığı.

arğamça: Pamuk, yün, yiğde ve benzerlerinden yapılan kalın ip, urgan.

arıláp: Ara sıra.

arıláš: Karışık, buruşuk.

Aristotél: Aristoteles; kişi adı.

arman: Ukde, hasret.

arpa: Arpa.

arqa: Arka.

arqan: Halat, urgan.

artmaq: Artmak, çoğalmak.

artuq: Fazla, çok.

arzu: Arzu.

arzu-meqset: Arzu ve amaç.

asan: Kolay, basit.

asaret: Esaret, esirlik, kölelik.

asasen: Esasen.

asayış: Asayiş, emin, rahat.

asman: Gök.

asra-: (asrimaq'tan) Korumak, himaye etmek, beslemek.

ast: Alt.

asta: Sakin, yavaş.

asta-asta: Yavaş yavaş.

astane: Eşik, kapı.

astida: Altında.

astin-üstün: Alttan üstten.

aş: Aş, yemek.

aşiq: Âşık.

aşkara: Aşikâr, açık seçik, açık.

aşliq: Tahıl, hububat, ekin.

aş-: Aşmak.

aşna-yar: Tanıdık dost, yar.

aşqan: Fazla.

aşqan-taşqan: Kalıntı.

aşsiz: Aşsız, yemeksiz.

aşu: Şu, işte şu.

Aşurof: Özel isim, soy ismi.

aşxana: Aşhane, lokanta.

at: 1. İsim. 2. At.

ata: I. Ata, baba

ata-: II. Hasretmek, bağışlamak, adlandırmak.

ata-ana: Ebeveyn.

atal-: (atımaq'tan) Adı geçmek.

atalğu: Terim, ıstılah.

ataq: Ün.

ateş: Ateş, od, sıcak.

ateşlik: Ateşli.

atiliq: Atalık.

atla-: Atlamak.

at-: Fırlatmak, ateş açmak, bırakmak, vurmak.

atmış: Altmış.

atquz-: Vurdurmak, attırmak.

avam: Avam, basit.

avare: Zahmet, meşakkat, sersemlik.

avat: İşlek, kalabalık.

avaz: Ses, oy, rey.

avğust: Ağustos, sekizinci ay.

Avut: Soy isim.

avval: Evvel, önce.

avvalqi: Önceki.

axir: Ahir, son, nihayet.

axtur-: Arama.

axun: 1. Manevi sima, din adamı, molla. 2. Bey yerine bazı erkek isimlerinin sonuna eklenir.

ay: Ay.

ayağ: Ayak.

ayal: Kadın, hanım.

ayan: Açık, görülür.

ayi-: Acımak, esirgemek.

ayaz: Soğuk, ayaz.

ayir-: Ayırmak.

aylan-: Dolaşmak, dönmek, gezmek, seyretmek.

ayliq: 1. Aylık; bir aylık gösteriler.

2. Maaş, gelir.

Aynur: Kişi adı.

ayril-: Ayrılmak, boşanmak, kaybetmek.

ayrim: Ayrım, ayrı, özel.

ayriş: Ayırt etmek, fark etmek.

ayrimxane: Özel yer.

ayrivaş: Mübadele, değiştirme.

az: Az.

azade: Temiz, düzgün, derli toplu, geniş, sakın.

azap: Azap, çile.

azar: Cefa, eziyet, cebir, çile.

azlap: Azar azar.

azliq: Azlık.

az-: Azmak, yanılmak, sapmak, yoldan çıkmak.

az-tola: Az çok.

-B-

bab: Kitap, makale gibi eserlerin her bir bölümü, sıra.

bac: Vergi, gümrük.

badeşqan: Bağdaş kurup oturma hali.

bağ: Bağ, bahçe.

bağçe: Bahçe.

bağçi: Bahçıvan.

bağir: (bégir) Yürek, bağır.

bağlan-: Bağlanmak.

bağla-: Bağlamak, düğümlemek.

bağven: Bahçıvan.

baha: Fiyat.

bahadır: Bahadır, kahraman.

bahane: Bahane.

bahar: Bahar, ilkbahar.

bahasiz: Paha biçilemez, değerli.

bal: Bal.

bala: I. Belâ.

bala: II. Çocuk.

bala-çaqa: 1. Çoluk çocuk.

2. Ev halkı aile.

bala-qaza: Belâ kaza.

ballada: Şiir ile yazılan kıssa, epik destan.

balqa-: Yükselmek, kaldırılmak.

bapkar: Dokumacı.

baqiy: Baki, ebedî.

baq-: Bakmak.

bar: Var.

baraqsan: Gür olma.

Barat: Kişi adı.

baraver: Eşit, denk, aynı.

barçe: Hepsi, bütün, tüm, tamamı.

barliq: 1. Varlık, mevcudiyet, zenginlik. 2. Hepsi, bütün.

bar-: Varmak.

barmaq: Parmak.

bars: Pars.

barxan: Tepe, sırt.

bas-: Basmak.

baş: Baş.

baş-köz: (bolmak) Göz kulak olmak.

başla-: Başlamak.

başqa: Başka.

başqılar: Başkaları.

baştin-ayağı: Baştan ayağa.

batur: Kahraman, bahadır.

bay: Zengin.

bayan: Beyan, söyleme, bildirme.

bayavan: Çöl, sahra, تنها yer.

bayram: Bayram.

bazar: Pazar, borsa.

becayiki: Sanki.

bécer-: Becermek.

bedel: Bedel, yerine kullanma.

beden: Beden, gövde, vücut.

beden-bedinim: Bedenim, vücudum.

beder: Derhal, çabuk.

beeyni: Tam, aynı.

beg: Bey.

béğışla-: Armağan, etmek, hediye etmek.

béhisab: Hesapsız, sayısız.

béhoş: Şuursuz olarak, bilinçsizce.

behre: Fayda, kazanç, menfaat.

behuzur: Rahatça, sakin sakin, telaşsız.

bek: Pek.

bekmu: Çok, pek, gayet.

békin-: Kilitlenmek; kapıyı kilitlemek.

bel: Bel.

belge: Belge, işaret.

béliqçi: Balıkçı.

belki: Belki, ihtimal.

belkim: Belki.

ben al-: Dumandan bayılmak.

beñbaş: Düzensiz, isteğine göre davranan, yaramaz.

bequvvet: Güçlü, sağlam.

berdaşliq: Dayanıklı, sebatlı, kuvvetli.

berdemlik: Canlılık.

berg: Yaprak.

beriket: Bereket.

bérilgen: Sadık olma, candan bağlılık.

béril-: Verilmek.

bérip-kéliş: Gidiş geliş.

berkamal: Mükemmel.

Bérlin: Berlin; Almanya'nın başkenti.

ber-: Vermek.

berq: Parıltı, parlaklık, parlak.

bes: 1.Yeter, kâfi. 2. Tartışma, çekişme, münakaşa.

bes-beste: Yarışırçasına.

besleş-: Tartışmak, çekişmek.

best: Bünye, beden, yapı.

beş: Beş.

béşaret: Müjde, bir iyi haber tebliği.

bet: Sayfa.

better: Beter, daha fena, kötü.

betxeclik: İsraf, savurma, tutumsuz kullanma.

bexş: Bağışlama, ihsan.

bext: Baht, talih.

bext-şadliq: Talih ve sevinç.

béyit: Beyit; aruz vezninde yazılan veya söylenen iki mısralık şiir.

bézek: Nakış, desen, resim.

bézeklik: Nakışlı, desenli, resimli, süslü.

bézel-: Süslü olmak.

bezen: Bazen, ara sıra.

bezi: Bazı.

beziler: Bazıları.

bez-: Bezmek, bıkmak, usanmak.

biamal: Çaresiz.

biaram: Endişeli, kaygılı, telaşlı.

bibaha: Paha biçilmez, çok değerli.

bidar: Uyanık, ayık.

bidarmen: Kuvvetsiz, dermansız, bitkin.

biğubar: Açık, sarıh.

bihoş: Şuursuz olarak, bilinçsizce, farkında olmadan.

bihude: Boşuna, beyhude.

biixtiyar: Gayri ihtiyari, istemeyerek.

bil-: Bilmek.

bildür-: Bildirmek.

bilen: İle.

bilgen: Bilen.

bilgin: Bilgin.

bilik: Bilgi.

bilim: Bilim.

bille: Birlikte, beraber.

bimezgil: Zamansız, vakitsiz.

bina: Bina.

bir: Bir, tek, yegâne.

biraq: Fakat, ama.

birav: Birisi, tanınan bir kimse.

bir-bir: Tek tek.

bir-birige: Birbirine.

bir-birini: Birbirini.

bir-birlep: Tek tek, ayrı ayrı.

birdek: Aynen, eşit.

birdem: Bir an, bazen, hemen.

birdin: Birden bire ansızın, ani olarak.

birdin-bir: Biricik, yalnız, ancak.

birer: Bir herhangi bir.

birge: Birlikte, beraber.

birle: Sadece, biri.

birle: Vasıtasıyla.

birleş-: Birleşme.

birlikte: Birlikte, ortaklaşa, el birliği ile.

birmubir: Birebir.

bisat: Döşeme, eşya.

bisoal: Sualsiz.

bisoraq: İzinsiz.

bisürük: Süresiz.

bixever: Habersiz.

bixlanmak: Filizlenmek.

biz: Biz.

bizar: Bıkmış, usanmış, bezmiş.

bizdurmizki: Biz ki.

boğun: Evlat, nesil.

bol-: Olmak.

bolumsuz: Beceriksiz, aptal, yaramaz.

bop-: (bolup) Olup.

boptu(<boluptu): İyi olur, kabul.

boran: Fırtına, şiddetli rüzgâr.

borvay: Bir müzik aleti.

bostan: Bostan.

bostanliq: Bostanlık.

bosuğa: Eşik.

boşluq: Boşluk, gevşeklik.

bovay: Dede, ihtiyar, yaşlı.

boxsup çiq- : Fırlayarak çıkmak.

boy: I. Gövde, vücut, boy.

boy: II. Kenar, kıyı.

boyıçe: Boyunca.

boyla-: Kenarından gitmek.

boyluq: Boylu.

boyunda: Kenarında, kıyısında.

boyunturuq: Boyunduruk.

(mec.)tahakküm, esaret.

bozek: Başkalarına tekabül duramayan, karşılık verme gücü olmayan.

bozla-: Bağırmaq, hıçkırmak, ızdıraplı, hüzünlü ses çıkarmak.

böki: Güreşçi pehlivan.

bölekçe: Ayrıca, başkaca.

bölen-: Sarılmak.

böl-: Bölmek.

bös-: Kuşatma ve engelleri yarıp geçmek.

bu: Bu.

buğday: Buğday.

bujgun: Suyun dalgalanmasıyla meydana gelen beyaz köpük.

bulaq: Kaynak, memba, pınar.

bulaş: Yağma, soygun.

bulbul: Bülbül.

bulbul-quşlar: Bülbüller.

bulcun-: Kımıldanmak, kımıldamak.

bulğima-: 1. Sallanmak. 2. Kirletmek.

buluñ: Köşe, aç.

buluq: (bultuq'tan) Şır şır akma, şırıltı.

bulut: Bulut.

bunda: Burada.

bundaq: Böyle.

bundin: Bundan.

buni: Bunu.

buniñga: Bu hâlde.

burç: Borç.

burğa: Burgu, bir çeşit müzik aleti.

bur-: Çevirmek.

burç: Vazife, ödev, görev, borç.

burun: 1. Evvel, önce, geçen. 2. Burun.

bus: Duman, tütsü, pus.

buyığa: Büsbütün.

buyan: Bu yana, beri.

buyru-: 1. Emretmek. 2. Ismarlamak.

buyruq: Emir, ferman.

buyrut-: Sipariş etme, ısmarlama.

buz-: Bozmak.

buzup-çaçqan: Bozup saçmak.

bujgun: Suyun dalgalanması ile meydana gelen beyaz köpük.

bügün: Bugün.

bürküt: Aladoğan ailesindeki büyük yırtıcı kuşlardan biri; Kartal.

büyük: Büyük.

-C-

cabdul-: Hazırlamak, donatmak.

cahan: Cihan, dünya.

callat: Cellat.

cam: Kâse, kadeh, tabla, leğen, tekne.

camaet: Toplum.

camal: Güzellik, yakışıklılık.

camî: Camî.

can: Can.

canan: Canan, dilber, sevgili, gözde, gözbebeği.

canlan-: Canlanmak.

cañyu: Nohut, bezelye, buğday ve tuzu karıştırıp mayalama vasıtasıyla hazırlanan bir çeşit sulu.

capa: Cefa.

capaliq: Meşakkatli, zahmetli.

carahet: Cerahet, irin.

carañla-: Çingırdamak.

carañliq: Sedalı.

casaret: Cesaret, yiğitlik,

cavab: Cevap.

cay: Yer, mekân, yöre, mesken, yurt.

caylanmak: Yerleştirilmek, düzenlenmek, son verilmek.

caza: Ceza.

cem: Toplam.

cemlimek: Toplamak.

ceñ: Cenk, savaş.

ceñ-ceñgah: Savaş yeri.

ceñçi: Asker, savaşçı, cenkçi.

cende: Dervişlerin çeşitli kumaşlardan diktirip giydikleri bir çeşit giyim; hırka.

ceñgah: Cenk yeri, savaş meydanı.

cénim: Canım, değerlim.

cennet: Cennet.

cesurluq: Cesurluk.

cevlan: Hareket, haykırı, coşma.

cevlanah: Coşma yeri.

cigde: Yiğde.

cilmay-: Gülümsemek, tebessüm etmek.

cilve: Cilve, naz, güzel hareket, parıltı.

cilvidar: Cilveli.

cim: Sakin, sessiz, suskun.

cimcit: Sessizlik.

cimiki: Bütün, hep.

cin: Cin.

cinaza: Cenaze.

cins: Cins, tür, soy.

cira: Çukurluk.

cisim: Cisim.

cona-: Yontmak.

cor: Uygun, eşilik etmek, aynı olan.

corimaq: Yorumlamak.

cönimek: Gitmek, yollanmak, çıkmak.

cudun: Kötü hava, fırtına.

cudun-çapqunda: Yağışlı hava.

cula: 1. Duruluk ve narinlikten, parlayan, renklenip, parıldamak.

2. Bir çeşit dans müziği.

cununluq: Âşık olup aklını yitirme.

cuş: (urmaq fiili ile) Dalgalanmak, (mecaz) coşmak.

cuşqun: Coşkun.

cuva: Kürk, kışlık palto.

cuviliq: Kürklü.

cüp: Çift, eş.

-Ç-

çaç: Saç.

çaç-: Saçmak, serpmek.

çaçqu: Düğünde gelinin, şunun gibi yeni doğan ya da sünnet olan çocuğun başında çevrilerek saçılan para ya da şeker gibi şeyler.

çaç-saqil: Saç sakal.

çağ: I. Çağ, zaman, vakit.

çağ: II. Kuvvet, güç, kudret.

çağliq: Geçici, muvakkat.

çah: Kuyu.

çak: Tekerlek.

çakar: İşçi.

çak-çak: Çak çak ses çıkarmak.

çal: İhtiyar, yaşlı, ağarmış ak saçlı.

çalğu: Müzik aletleri.

Çali Quşi: Çalı Kuşu.

çalma: Umaç, sulu çorba.

çal-: 1. Müzik aleti çalmak.

2. Karıştırmak

çañ: Toz.

çañgilsiman: Pençeye benzer.

çañildimaq: Çingırdamak, cıvıl cıvıl etmek.

çañ-tozansız: Tozlu tozsuz.

çapmaq: Koşmak.

çapturmaq: Koşturmak.

çaqçaq: Şaka.

çaq-: 1. Kırmak, bozmak. 2. Sokmak, ısırarak.

çaqna-: Parlamak.

çaraqla-: Görünüp, kaybolmak, parlamak.

çare: Çare, tedbir.

çat-: Takmak, bağlamak.

çatqal: Çalılık.

çavak: Alkış.

çay: Çay.

çayqa-: Sallanmak, ırgalatmak, yalpalandırmak, çalkalanmak.

çebdes: Çevik, faal.

çebdeslik: Çeviklik.

çéçek: Çiçek.

çéçil-: Çıkışmak, sinirlenmek.

çégra: Hudut, sınır.

çéhre: Yüz, çehre, surat.

çek: Hudut.

çékermen: İçici.

çékimlik: İftiracılık, bühitanlık.

çékinmek: Caymak.

çékiş: (çekmek) İçmek.

çékit: Nokta.

çékitme: Uygur danslarının bir türü.

çeklik: Sınırlı.

çeklimes: Sınırlamak, yasaklamak.

çek-: 1. İçmek. 2. Çekmek.

çeksiz: Sınırsız, uçsuz bucaksız.

çéliş-: Mücadele etmek, savaşmak, güreşmek.

çelle: Kamış, dört tarafı açık, üstü yapraklı yer; çardak.

çépiş-: (çapmaq'tan) Koşmak.

çéqil-: Kırılmak, parçalanmak.

çéqin: Yıldırım, şimşek.

çéqip: (çaqmaq'tan) 1. Kırmak, bozmak.

2. Sokmak, ısırarak.

çeşme: Kaynak, memba, pınar.

çétilmaq: Bağlanmak, takılmak.

çétiş: (çatmaq'tan) Bağlamak, takmak.

çevre: Torun çocuğu.

çida-: (çidimaq'tan) Dayanmak, tahammül etmək.

çidaşliq: Dayanıqlı.

çigilmek: Bağlanmaq, düğümlemek.

çil: Çil.

çili-: Batırmak, banmaq, ıslatmaq, nemletmek.

çillimaq: Davet etmək, çağırmaq.

çimen: Çayır, çayırqlıq.

çin: Gerçek, doğru, hakiki söz.

çiñ: Sağlam, berk, sıkı, sabit.

çinliq: Gerçeklik, doğruluk.

çiqiriş-: Beraber çıkarmak, çıkarışmaq.

çiq-: Çıkmak.

çiqquçilik: Çıkacak kadar.

çirağ: Kandil, yağ lambası.

çirağpay: Ağaç ya da metalden kandil, yağ lambası koymaq için yapılan alet.

çiray: Yüz, çehre, surat, sima.

çirayliq: Güzel.

Çirçiq: Çirçik; bir yer adı.

çiri-: Çürümek.

çirmiş-: Karışmaq, dolanmaq, sarılmak.

çişle-: Dişlemek.

çoğ: Kor.

çoka: Yemek çubuğu.

çola: Boş vakit, serbest zaman, müsait zaman.

çolpan: Çoban yıldızı, zühre yıldızı.

çoñ: Büyük.

çoñqur: Derin.

çopan: Çoban.

çoqqa: Tepe.

çoqum: Kesin, kesinlikle, kararlı olarak.

çöçek: Hikâye, masal.

çöçü-: Ürmek, korkmaq.

çöçüp-neççe: Titreyip, korkmaq.

çök-: Çökmek, dalmak, batmaq.

çökür-: (çökürmek'ten) Batırmak.

çöl: Çöl.

çöl-deştler: Çöl ve bozkırlar.

çöm-: Suyu girmek, denize girmek.

çömül-: Yıkanmaq, suya girmek.

çörgi-: Dönmek.

çüce-xoraz: Cıvcıv, horoz.

çüçük: Tatlı, şekerli.

çümüle: Karınca.

çüş: 1. Düş, rüya. 2. Düşmek, inmek.

çüşen-: Anlamak.

çüş-: Düşmek, inmek.

-D-

da: -da.

dağ: Leke, benek.

dağduğa: Tören, mersaim, bayram, şenlik, zafer, sevinç.

daim: Sürekli, daima.

dala: İstep, bozkır.

dalda: Siper, sığınak.

dañ: Ün, şöhrat, şan.

dana: Akıllı, hikmetli, bilgili.

dane: Tane.

dane-dane: Tane tane.

danq: Ün, şöhrat, şan.

dap: Def.

dar: Darağacı, idam sehpası.

darvaz: Halat oyunu oynayan, halat üstünde maharet gösteren, cambaz.

dastan: Destan.

dastixan: Sofra örtüsü, masa örtüsü.

dat: Pas.

dava: Deva.

davai: Devalı, deva veren.

davam: Devam.

davamliq: Devamlı.

davan: Dağ boğazı, yokuş.(mec.) Zorluk.

davanliq: Dar boğazlı, yokuşlu.

davrañ: Çok övmek veya övünmek; aşırı gürültülü konuşmalar.

davrañxor: Çok övmek veya övünmek, aşırı kürültülü konuşmalar; yaygara, velvele.

Davutcan: Kişi adı.

déhqan: Çiftçi.

del: Tam, aynen, uygun.

déliğul: (déliğur'dan) Ahmak, akılsız, sersem, budala.

dem: I. Dinlenme, istirahat.

dem: II. An, lahza, esna.

dem: III. Ekmek, su gibi nesnelere dua, ayet okuyarak üflemek.

dé-: Demek, söylemek.

dende: Alışmak.

déñiz: Deniz.

derd: Dert.

derd-azab: Acı çekmek.

dérek: Belge, işaret.

dere: Ağaç.

derhal: Derhal, hemen.

deris: Ders.

derman: 1. İlaç, em. 2. Kuvvet, güç, kudret.

derperde: Kapı veya pencere perdesi.

dertlik: Dertli.

dervaza: Kapı.

derya: Nehir.

desse: Çiğnemek.

deste: Deste, tutam.

devetkar: Çağırın, istekli.

devr: Devir.

devran: Devir, zaman.

déyişmek: Konuşmak.

déymek: Demek, söylemek.

didar: Yüz, surat.

didarlışmaq: Görüşmek, karşılaşmak, birbirini görmek.

diktori: Radyo veya televizyon sunucusu.

dil: Gönül.

dilber: Dilber, güzel, sevilen.

dildar: Sevgili, yar, dost.

diyalog: Diyalog.

diyar: Diyar, ülke, memleket.

doktor: Doktor.

Dolan: Tarım nehri civarında yaşayan göçebe Uygurların adı; Dolan.

dolqun: 1. Dalga. 2. Geniş hacimli oluşan halk hareketi, akın.

domulan-: Yuvarlanmak.

doppa: Takke.

doqal: Tehdit, gözdağı.

doqmuş: Köşe.

dora: İlaç, em, deva.

doraş-: (dorimaq'tan) Taklit etmek.

doska: Sınıf tahtası.

dost: Dost.

dostluq: Dostluk.

dost-yar: Dost kardeş.

doxtur: Doktor.

doxturxana: Hastahane.

dozax: Cehennem.

dua: Dua.

duç: Karşılaşmak.

duldul: Döldül; rivayete göre Hz. Ali'nin bindiği uçan atın adı. (mec.) Cesaretli ve girişken gençler.

dunya: Dünya.

dur: İnci.

durdun: İpek kumaş.

dut: Kömür kokusu, duman.

dutar: Tambur gibi bir çalgı aleti.

düşmen: Düşman.

-E-

ebed: Ebedî, sonsuz.

ebed-ebedke: Sonsuza kadar.

ebedilebed: Ebedî, sonsuz.

ebediy: Ebedî, sonsuz olan.

ebedlik: Sonsuzluk.

ecdad: Ecdat, atalar.

ecceb: Hayret, şaşırtıcı.

ecel: Ecel.

ecir: Mükâfat, emeğin karşılığı.

ecir-iş: Mükâfat, emek.

edebiy: Edebî.

edep: Edep, terbiye.

edib: Yazar, edebiyatçı.

eger: Eğer.

egeş-: Peşinden gitmek.

egim-egim: Eğri eğri

eg-: Eğmek.

ehd: Ahit.

ehil: Oturan, cemaat, toplum.

ehil-alem: Bütün âlem, halk.

ehval: Ahval, durum.

eks: Aks, yansıma.

el: I. Vatan, memleket, il, halk, yabancı.

el: II. El, kol.

ela: Peki, pek iyi, çok iyi.

el-avam: Yerli halk.

elem: Elem, ızdırap, keder.

ellikçe: Elli kadar.

elliy: Ninni.

elvida: Elveda.

ema: Kör.

ember: (anber) Güzel kokulu kimi maddelerin ortak adı.

emdi: Şimdi.

emel: İş, meşgale, görev, emel.

emes: Değil.

emgek: Emek.

emin: Emin, tehlikesiz.

emma: Amma.

eñ: En.

endize: Model, örnek.

en'ene: Gelenek, anane.

enver: Ziya, ılık, parlaklık.

ep: Rahat, uygun, kolay.

epsane: Efsane.

epsus: Maalesef, ne yazık ki.

ept: Yapı, sima.

eqide: (eqd'den) Ahd, anlaşma, inanç.

eqil: Akıl.

eqil-hoş: Akıl fikir.

er: Adam.

erdemlik: Erdem, fazilet.

erişte: Gökte, öbür dünyada.

erk: Hürriyet, özgürlük, azatlık.

erke-naynaq: Kendi iradesi, istek ve arzusu boyunca iş yapmaya alışmış. Şımarık, züppe.

erkin: Hür, özgür, serbest.

erzimek: Önemli, yararlı.

es: Hafıza.

eser: Eser, yayın, yapıt.

esil: Asıl.

esir: Asır, yüzyıl; çağ.

esirlik: Asırlık, yüzyıllık.

esla: Asla, hiç.

eslide: Aslında.

esle-: Hatırlamak, düşünmek.

essalam: Selam.

eşar: Şiirler.

ete: Sabah.(mec.) Yarın, gelecek.

ete-axşam: Sabah akşam.

etles: Atlas.

et-: Etmek, yapmak, kılmak.

etteñ: Eyvah, yazık.

evc: Tepe, doruk, zirve, en üst derece.

evlad: Evlat.

evladmuevlad: Bir evlattan diyer evlada kadar.

evladdin-evladğa: Nesilden nesile.

evzel: Daha iyi, daha güzel.

exlaq: Ahlâk.

exlet: Çöp.

exter: Zuhâl yıldızının adı, Satürün.

ey: (ünlem) Hey, be.

eyib: Ayıp.

eyle-: Etmek, kılmak, yapmak.

eynek: Cam.

eynen: Aynen, tam.

eyni: Aynı, tıpkı.

eza: Yas, matem.

ezeldin: Ezelden, eskiden.

ezgü: Mukaddes, mübarek.

ezim: Büyük, ulu.

-É-

éçil-: Açılmak.

éçiş-: 1. Açış, açma. 2. Gösterme, meydana çıkarma.

éditlimas: Seçmez.

égiz: I. Ağız.

égiz: II. Yüksek.

éhtiras: İhtiras.

éhtiyac: İhtiyaç.

ékran: Ekran.

élan: İlan.

Élaxun: Kişi adı.

éliš-: 1. Karşılıklı almak, değiştirmek.

1. Dövüşmek.

Éliyéf: Kişi adı.

éniq: Açık, açık seçik.

ép-: (élip) Alıp.

éqim: Akma, geçme, gidiş, akın, cereyan.

éqin: Akın, cereyan.

éren: Mahcubiyet.

éri-: Erimek.

ériq: 1. Temiz, pak. 2. Masum, suçsuz, günahsız.

éřiş-: Erişmek.

érit-: Eritmek.

érpan: Kişilerin anlayış, fikir ve akıl özellikleri, marifet.

ésil: Değerli, kıymetli, önemli.

ésil-: Asılmak.

éşiñda: Artan yemek.

éşindisi-zayisi: Artan, israf olan.

éşiş-: Aşmak.

étek: Etek.

étibar: Otorite, prestij, değer.

étil-: Atılmak, vurulmak, sıçramak.

étiqat: İnaniş, itikat.

étirgöl: Itır gül.

étiz: Tarla, kır, ekin alanı.

éx: Sevinç, memnuniyet bildirir.

éyiqtek: Ayı gibi.

éyt-: Söylemek, demek.

éğir: Ağır, çetin, güç, zahmet.

éziq-: Şaşırmak, azmak.

éziş-: (azmaq'tan): Azma, sapma.

éz-: Ezmek.

-F-

févril: Şubat, ikinci ay.

fontan: Bir su pınarı veya suyu yukarıya doğru, türlü biçimlerde fışkırtan ağızlık, fıskiye, fışkırık.

form: Form, şekil.

-G-

gaday: Fakir, yoksun.

gah: Bazen.

gaj-guj: Taklidi ses; cızırdamak.

garañ: 1. Beyinsiz, kalın kafalı, ahmak.
2. İntizamsız, allak bullak.

géle: Boğaz.

gep: Söz, kelime.

ger: Eğer.

gerçe: Gerçi.

gétler: Hitler.

gevde: Gövde, vücut.

gez: Bir çeşit kumaş.

gézit: Gazete.

gilem: Kilim, halı.

giyah: Yabani ot.

Golca: Bir yer adı.

golla-: Başkalarını aldatmak, yalana inandırmak.

goy: Sokak, cadde.

goya: Sanki.

göher: İnci.

göhiri-dur: İnci inci.

göş: Et.

gunah: 1. Günah. 2. Suç.

gundipay: Gardiyan.

guva: Şahit.

guvahçi: Şahitçi.

guyru: Çince alıntı bir kelime; bir çeşit kavurma.

gügüm: Alacakaranlık, yarı karanlık.

gül: Gül, çiçek.

gülbağ: Çiçek bahçesi.

göl-çéçek: Gül ve çiçek.

göldek: Gül gibi.

göldeste: Çiçek demeti.

göldür: Gürültü.

göldüras: Gürültülü.

gölgün: Gül gibi güzel.

gölistan: Gül bahçesi.

göllemek: Çiçeklenmek.

gölşen: Çiçek bahçesi.

gölxan: Gül bahçesi.

gölzar: Gül bahçesi.

gölbez: Kubbe.

gölcek: Kürek.

gölzel: Güzel.

gölzellik: Güzellik.

-G-

ğaca-: Kemirmek, yıpratmak, yontmak.

ğadayğan: Mağrur, gururlu, kibirli.

ğazañ: Yere düşen sonbahar yaprağı.

ğecek: Keman.

ğelibilik: Galebe çalan, başarılı.

ğem: Dert, acı, gam, keder, üzüntü.

ğem-endişe: Endişe, üzüntü.

ğem-ğusse: Kasvet, azap.

ğemlik: Gamlı, hüzünlü.

ğem-qayğu: Gam ve kaygı.

ğemxane: 1. Gam çekilen yer, derthane.
2. Dünya.

ğemze: Nazlı, cilve, nazlılık.

ğemze-naz: Naz ve işve.

ğeniymet: Ganimet.

ğeplet: Gaflet.

ğéribliq: Gurbetlik.

ğériç: Karış.

ğérib-senem: Halk hikâyesinin adı.

ğérq: Dalma, batma.

ğeş: Bulantı.

ğevvas: Dalgıç.

ğeyret: Gayret.

ğeyri: Başka, değişik, ayrı, bambaşka.

ğeyriy: Başka, ayrı, bambaşka.

ğezel-küy: Gazel ve şarkı.

ğezelxan: Gazel okuyan kişi, gazelci.

ğezel-xor: Gazelci.

ğezep: Gazap, hiddet, öfke.

ğil-pal: Görünüp kaybolma, yanıp
sönme.

Ġiyasidin: Kişi adı.

ġol: Ağaç gövdesi.

Ġopur: Kişi adı.

ġubarsız: Açık, sarıh.

ġulaç: Kulaç.

ġunçe: Gonca.

ġurbet: Gurbet.

ġurur: Gurur.

ġuva: Karanlık, yarı karanlık.

-H-

hacet: Hacet, ihtiyaç.

hal: 1. Hâl, durum, vaziyet.

2. (mec.) Kibir.

halal: Helal.

halal-haram: Helal ve haram.

halet: Durum, vaziyet.

halqa: Halka, çember.

halqima-: Geçmek, atlamak, üzerinden geçmek.

haman: Hemen; hemen hemen.

hamane: Er geç, eninde sonunda, bir anda.

hamini: Son hesapta, eni sonu.

hamse: Beş.

hañ: Dört tarafı dik, pek derin. (mec.) Engel.

hapaş: Sırtına almak, birisini sırtında kaldırmak.

haram: Haram.

hararet: Hararet, sıcaklık, ateşli.

harduq: Yorgunluk, bitkinlik.

harginliq: Yorgunluk.

harva: Araba.

hasil: Hasıl, meydana gelen.

Hatem: Riveyetlerde mertliği ve eli açıklığı ile ün kazanan efsanevi bir şahıs.

hava: Hava. (mec.) Keyfiyet.

hava-cahan: Bütün kainat, cihan.

havalıq: Havalı.

hayacan: Heyecan.

hayat: Hayat.

hayatiy: Hayatî.

hayatliq: Canlı.

haydimaq: Kovmak, dağıtmak, sürmek.

hayvan: Hayvan.

haza: Yas, musibet.

hazir: 1. Şimdi. 2. Hazır.

hazirqi: Şimdiki.

he: (ünlem) 1. Evet, iyi. 2. Hadi.

héç: Hiç.

héçbir: Hiçbir.

héçkim: Hiç kimse.

héçqaçan: Hiçbir zaman.

héçqañçe: Azıcık, az miktarda, çok olmayan.

héçqaysi: Hiçbir, herhangi bir.

hed: Sınır, hudut.

Heg: Bir yer adı.

hékaye: Hikâye, öykü.

hékmet: Hikmet, bilgelik.

hel: Yıldız, altın yıldız.

hélimu: Şimdi de, iyi ki.

hem: Hem, ve.

hemde: Hem de, bir de.

hemdem: Dost, ahbap.

hemdemlik: Dostluk, ahbaplık.

hemişe: Daima, her zaman.

hemme: Bütün, her.

hemrah: Yoldaş, yol arkadaşı.

hemyan: Para kesesi.

hepte: Hafta.

heq: Hak.

heqiqiy: Hakiki, gerçek, doğru.

heqqide: Hakkında.

her: Her.

herbir: Her bir.

herdem: Her an.

here: Arı.

hergiz: Hiçbir zaman.

heriket: Hareket.

heriketsiz: Hareketsiz.

hérís: Hırs, aç gözlülük.

herkim: Her bir kişi.

herkişi: Herkes.

herqaçan: Her zaman.

herqañçe: Her ne kadar.

heryan: Her yan.

heryane-heryane: Taraf.

heryaq-heryaqta: Her tarafta.

hés: His.

hésabat: Hesap verme.

hésabsiz: Hesapsız.

hésap: Hesap.

Hesen: Kişi adı.

heset: Haset, gıpta, kıskançlık.

hesret: Hasret.

hesse: Defa, kere, kez, sefer.

héssiyat: His, duygu.

heşqalla: Başkalarının yaptığı iyilik ve yardımlara karşı duyulan rahmet ve minnettarlık.

hetta: Hatta, bile.

heves: Heves, istek.

héyit: Bayram.

heykel: Heykel.

heykeltıraş: Heykeltıraş.

heyran: Hayran.

heyrane: Hayran kalmış, hayran olan.

heyret: Hayret.

héytle-: Bayramlaşmak.

heyvet: Muhteşem, azamet, görkem.

heyvetlik: Muhteşem, azametli, görkemli.

heyyar: İkiyüzlü, sahte tavırlı adam.

hezer: Yavaş, dikkat.

hicran: Hicran, ayrılık acısı.

hid: Koku.

himaye: Himaye.

hiyle: Hile, sahtelik, aldatma.

hosul: Ürün, verim.

hoş: (huş) Şuur, bilinç, akıl.

Hoşur: Kişi adı.

hoşyar: (huşyar'dan) Uyanık, gözü açık.

Hoten: Yer adı.

höküm: Hüküm.

hökümran: Hükümran, üstün.

höri: Huri.

hörmət: Hürmet, saygı.

hör-peridek: Huri ve peri gibi.

hör-perizat: Huri ve peri.

hör-peyker: Peri yüzlü.

hösn: Güzellik, letafet, yakışıklılık.

hucra: Oda, yatak odası.

hucum: Hücüm.

hurunluq: Tembellik.

hosul: Ürün, verim.

huvli-: Ulumak.

huzur: Huzur.

hüner: Hüner, sanat, ustalık.

hüppide: Hemen, aniden, birden bire, ansızın.

Hüsencan: Kişi adı.

hüsün: Güzellik, letafet, yakışıklılık.

-X-

xak: Toprak, toz.

xalayıq: Halk.

xalığiniçe: İstediği kadar.

xali-: İstemek.

Xalimurat: Kişi ismi.

xaliy: Boş serbest.

xam: Ham, çiğ, olgunlaşmamış.

xan: Han.

xana: Hane, ev, oda.

xapa: Üzüntü, keder.

xar: İtibarsız.

xarab: Harabe, enkaz, yıkıntı.

xaris: Hırslı.

xas: Has.

xasiyet: Özellik, hususiyet, değer.

xata: Hata.

xatime: Son, nihayet.

xeclimek: Masraf etmek, harcamak.

xéli: Çok, epey.

xelq: Halk.

Xemse: Eser adı; Hamse.

xeq: (ağız) Halk.

xéridar: Müşteri.

xes: İzzeti, değeri olmayan.

xet: Mektup.

xeter: Tehlike.

xettat-ressam: Hattat ressam.

xever: Haber.

xevp: Tehlike.

xevp-xeter: Tehlike.

xeyrlik: Sadaka, iyilik, hayır.

xicil: Utanç, mahcubiyet.

xil: Tür, çeşit.

xilli-: Seçmek.

xilmuxil: Çeşitli.

xilvet: Boğuk, belirsiz, yalnızlık.

xiruindek: Zehirli bir içecek, eroin.

xislet: Vasıf, hassa, özellik.

xitab: Hitap.

xiyaban: İki tarafı ağaçlarla kaplı yer.

xiyal: Hayal.

xiyalçan: Hayalci.

xiyaliy: Hayali.

xizir: Hızır.

xizmet: Hizmet.

xocayin: Sahip.

xop: İyi, olur.

xor: Koro.

xorla-: Hor görmek.

xorsin-: Gam, endişe, hor olma hissi.

xoş: Hoş, iyi.

xoş-xoş: “Yine görüşürüz, selametlikle, elveda” anlamlarına gelen hayır dileme cümlesi.

xuda: Tanrı, Allah.

xuddi: Aynı, tıpkı.

xum: Rakı, votka.

xumar: İçkiden sonra gelen, baş ağrısı, sarhoşluk, baygın, tiryakilik, ihtiras.

xumar: İstek, ihtiras, tutku.

xuş: Hoş, iyi.

xuşal: Memnun, sevinçli.

xuşallıq: Memnuniyet, sevinç.

xuşbuy: Hoş kokulu; güzel koku saçan.

xuşluq: Hoşnutluk.

xuşpiçim: Mevzun, zarif, muntazam.

xuştar: Âşık, tutkun, meftun, sevdalı.

-i-

ibaret: İbare.

İbni Sina: Ünlü tıp adamı.

ibret: İbret.

icad: Yaratma.

icadkar: Yaratıcı.

icazetsiz: İzinsiz, ruhsatsız.

icil: Ölüm.

icilliq: Ölümlü.

ictihat: Çalışkanlık, gayretlilik.

iç: İç.

iç-içidin: İçten içe.

içide: İçinde.

içimlik: İçki, içilen şey.

içkiri: İçeri.

içkril-: İçerlenmek.

iç-: İçmek.

içre: İçeri.

idiqu: İdikut.

idrak: İdrak, akıl.

ige: İye, sahip.

igelle-: Ele geçirmek, zaptetmek, gaspetmek, işgal etmek.

ikki: İki.

ikkilen: İkimiz, ikisi, iki kişi.

ilac: Çare, ilaç, deva, em, araç.

ilğa: Seçme, ayıklama.

ilham: İlham.

İli: Bir yer adı.

ilim: İlim, bilim.

ilin-: İlişmek, takılmak.

ilk: El, kol.

illimaq: Ilımak, ısıtmak.

illiq: Ilık, sıcak.

ilmuhékmet: İlim ve hikmet.

iltica: İltica, rica, istek.

iltipat: İltifat.

imkan: İmkân.

imtihan: İmtihan, sınav.

inaq: Dost, barışçı, barışsever.

inaqliq: Dostluk, mutabakat.

inavet: Güven, itimat, itibar, inanma.

insan: İnsan.

insap: İnsaf.

intilmek: Hamle, dalga, hız.

intizar: İntizar, bekleme.

İparhan: Uygur Türklerinin kadın kahramanı.

iptixar: İftihar, övünç.

iqbal: Gelecek.

iqlim: İklim.

irade: İrade.

irur: 1. idi, iken, imiş yardımcı fiillerin eski Uygur dilindeki şekli olan “erdi, erkek, ermiş”lerinin kökü.

2. Olmak.

isim: İsim, ad.

isména: Yer değiştirerek çalışmak.

ismi-cisim: İsim ve cisim.

ispat: İspat.

israp: İsraf.

israpxorluq: Tutumsuzluk, savurganlık.

issi-: Isınmak.

İssiq: Bir yer adı.

istansa: İstasyon.

istek: İstek.

iş: İş.

işan: İslam dininin sofi mezhebine mensup dini ulema, propagandacı.

işcan: Çalışkan.

işçi: İşçi, çalışan.

işçi-can: Çalışkan.

işenç: İnanç.

işenmes: İnanmaz.

işik: Kapı.

işlep-hérip: Çalışıp yorulan.

işle-: İşlemek, çalışmak.

iş-oqit: Ticaret.

işq: Aşk, sevgi.

iştiha: İştah.

iştiaq: İhtiras, tutku, düşkünlük, tiryakilik, ihtirash aşk.

ixtira: Meslek, icat, yenilik.

ixtiyar: İrade, istem.

iyul: Temmuz.

iyun: Haziran.

iz bas-: Arkadan yetişip gelmek.

izde-: Aramak.

izden-: Aranmak.

izgü: Güzel, iyi.

izhar: İzhar, belirtme, gösterme, açığa vurma.

izna: Kontor, çevre çizgisi, çevre, işaret.

-K-

kainat: Kâinat.

kakkuk: Guguk.

kalam: Söz.

kamal: Kemal, olgunluk, erginlik.

kamalet: Kemalet.

kana: Kene.

kani: Faydalı madenleri çıkarmak için kurulan yer altı inşaatları, ocak: maden ocağı, altın ocağı.

kapalet: Kefalet.

kar: İş, çalışma.

karamet: Önceden haber verme, kehanet.

karvan: Kervan.

kariz: Yer altı su kanalı, kuyu.

karvan: Kervan.

kasip: Zanaat.

katta: Büyük.

kattiliq: Büyüklük.

kavak: İçi boş, oyuk, boşluk.

kavap: Kebap.

kebi: Gibi.

keç: 1.Gece. 2. Geç.

kéçe: Gece.

kéçe-kündüz: Gece gündüz.

keç-: Geçmek.

keçmiş: Geçmiş.

keçür-: Affetmek.

kehriva: Kehribar.

kéliş: Gelme, geliş.

kélişken: 1. Boylu, boslu. 2. Güzel, yakışıklı.

kel-: Gelmek.

keltür-: Getirmek.

kem: Az, eksik.

kemdin-kem: Çok az.

kéme: Gemi.

kémey-: Eksilmek.

keñ: Geniş.

kéñeyt-: Genişletme.

keñri: Geniş, büyük.

képil: Kefil.

kepter: Güvercin.

kérek: Gerek, lazım.

kér-: Açmak, germek, düzeltmek, siper etmek.

késel: Hasta.

késik: Kesik.

késil-: Kesilmek.

kesip: Meslek.

kesip-kar: Bilinen bir iş ile meşgul olan kişi.

kes-: Kesmek.

keşpiyat: Keşfeden, yaratan.

keşpiyat-icad: Keşfiyat ve yaratıcılık.

kétiş: Gitme, gidiş.

ket-: Gitmek.

kevser: İslam inancına göre cennetteki bir gölün adı.

kéyik: Geyik.

keynide: Arkasında.

keynige: Arkasına, ardına.

keyp: Keyif.

kéziş: Gezme, geziş.

kez-: Gezmek.

kiçik: Küçük.

kiçiki-yéşi: Küçük ve genç.

kigiz: Keçe.

kim: Kim.

kimdukim: Kim olursa olsun.

kinaye: Kinaye.

kir: Kir.

kire-kirmey: Girer girmez.

kir-: Girmek.

Kiroran: Özel isim.

Kiroran-roran: Özel isim.

Kiroran-sirliq: Sırlı Kiroran.

kişi: Kişi, adam.

kişilik: Kişilik.

kitab: Kitap.

kiyim: Giyim, giyisi, giyim kuşam.

kiyim-kéçek: Giyim kuşam.

kiy-: Giymek.

koça: Cadde, sokak.

koça-reste: Sokak ve pazar.

Koçrain Senşada: Kişi ismi.

kolxoz: Kolhoz, kollektif, çiftçilik.

kona: Eski.

kor: Kor.

koy: (koça) Cadde, sokak.

koy: Niyet, amaç, fikir, hedef, plan

koza-koza: Tepsi tepsi.

köç: Taşınmak, göç etmek.

köçet: 1. Fide. 2. Fidan.

köç-köç: Bir grup halkın bir yerden başka bir yere geçmesi hadisesi.

köçmek: Göçmek.

köçmenler: Göçmenler.

köçür-: Göç ettirmek, taşımak.

kök: 1.Gök, mavi. 2. Yeşillik.

köker- Yeşermek, yeşillenmek.

kökle-: Filizlenmek.

kökrek: Göğüs.

kökse: Göğüs.

köl: Göl.

kömül-: Gömülmek, batmak.

kön-: Alışmak.

köñül: Gönül.

köñüllük: Gönüllü, istekli.

köp: Çok.

köpeyt-: Çoğaltmak, arttırmak.

körek: Gözden geçirmek, teftiş.

körel-: Görebilmek.

körgülük: Netice, sonuç.

körk: Güzellik, yakışıklılık.

körkem: Güzel, yakışıklı, gösterişli.

körki-altuni: Güzel altın.

körki-rahata: Rahat.

körki-zinnet: Güzel süs.

kör-: Görmek.

körset-: Göstermek.

körüm: Canlı, hayat, gün.

körümsiz: 1. Çirkin. 2. Gösterişsiz

3. Değersiz, önemsiz 4. Biçimsiz.

körünü: Görme, görünüş.

körü: Görüşmek.

köter-: Kaldırmak, yükseltmek.

kövrük: Köprü.

köy-: Yanmak.

köydür-: Yakma.

köygen: Yanmış.

köyüp-köyüp: Yana yana.

köz: Köz.

közet-: Gözetmek.

köz-köz: Göz göz.

közle: 1. Göz dikmek. 2. Nişan almak.

közqara: Bakış açısı, nokta-i nazar.

kumila: Samanlı kerpiç.

kupaye: Yeterli, kanaat etmek.

kupayilen-: Kanaat etmek.

küç: Güç.

küçin: Zorla.

küçlük: Güçlü.

küç-quvvet: Güç kuvvet.

külke: Gülme, gülüş, kahkaha.

kül-: Gülmek.

külpet: Külfet.

kümü: Gümüş.

Kümü: Kişi adı.

kün: Gün, güneş.

kündüz: Gündüz.

kündüz-ké: Gündüz gece.

kün-tün: Gece gündüz.

küşende: Düşman, aslak, baltalayıcı.

kütiveli: Karşılama.

küt-: Beklemek.

küvecigen~güvecigen: Kımıldamak, titremek.

küy: Ahenk, melodi, şarkı.

küyçi: Şarkıcı.

küy-dastan: Şarkı destan.

küyle-: Methiyeler düzmek, övmek, şarkı söylemek.

küy-: Yanmak.

küz: Güz, sonbahar.

-Q-

qabahet: Kabahat.

qaça: Mutfak takımı, kâse, kutu, kap.

qaçan: Ne zaman?

qaçandır: Ne zamandır?

qaç-: Kaçmak.

qadarmaq: Takılmak, saplanmak, sokulmak, dikilmek.

qaidilik: Kaideli, kurallı.

qaldur-: Bırakmak.

qal-: Kalmak, iz bırakmak.

qalpaq: Kalpak, şapka.

qalqan: Kalkan.

qalun: Bir tür musiki aleti.

qamal: Kuşatma.

qamet-qeddi: Boy ve endamı.

qamet: İnsan bedeninin dış yapısı, görünüşü, boyu.

qamlaş-: Yakışmak, güzel olmak.

qamus: Kamus, sözlük, ansiklopedi.

qan: Kan.

qanaet: Kanaat.

qanat: Kanat.

qañçe: Kaç? Ne kadar?

qañçe-qañçe: Çok çok.

qandaq: Nasıl?

qandaqçe: Nasıl olup.

qandaqliq: Nasıl olduğu.

qandaşliq: Kardeşlik.

qandur-: Suya doyurmak, tatmin ettirmek, doyurmak.

qanmas: Doymaz.

qan-ter: Kan ter.

qapaq: Göz kapağı.

qapla-: Kaplamak, örtmek, kapatmak.

qapqara: Kapkara.

qaptal: Böğür, yan, etek, yamaç.

qaptuq: (qalmaq'tan) Kaldık.

qaqaqla-: Kahkaha atmak.

qaq-: Çırpmaq, sallamak, kakmaq, çakmaq.

qaqşal: Kupkuru olan ağaç.

qaqşa-: Zayıflanmaq, ezilmek, perişan olmaq, çok istemek, can atmaq.

qar: Kar.

qara: Kara, siyah.

qarap: Bakarak.

qarat-: Baktırmak.

qardek: Kar gibi.

qarğış: Lanet, beddua.

qariğay: Köknar.

qariğaysiman: Köknar ağacı gibi.

qariğu: Kör, ama.

qarila-: Karalama.

qara-: Bakmaq.

qarit-: Doğru, yönlendirerek, atıfta bulunmaq.

qariyiş: Kararmak.

qarlıgaç: Bir çeşit kuş; kırlangıç.

qarlıq: Karlı.

qar-muz: Kar ve buz.

qarşı: Karşı.

qaş: Kaş.

qaştaş: Kaş taşı, süs taşı.

qat: Kat.

qata: Ökçe.

qatar: Sıra.

qatar-qatar: Sıra sıra.

qatil: Katil.

qatmaq: 1. Koşmaq. 2. Katmaq, eklemek, ilave etmek.

qatnaşçı: İştirak eden, iştirakçi.

qat-qat: Katmer katmer.

qattiq: Katı, sert.

qaxşit-: Ağlatma, perişan etme.

qay: Hangi?

qayaş: Akraba, yakın arkadaş.

qayerge: Nereye?

qayil: Boyun eğmek, razı olmak.

qaymaq: Kaymak.

qaynap-téşip: Kaynayıp taşmaq; coşmaq.

qaynaq: 1. Kaynamış. 2. Sıcak.

qayna-: 1. Kaynamak. 2. Coşmaq.

qayril-: Dönmek, çevrilmek, dönülmek.

qaysi: Hangisi?

qaysibir: Bazı bir.

qayta: Tekrar, yine.

qayt-: Dönmək, geri dönmək, caymaq.

qaza: Kaza.

qazan: Kazan.

qazan-qomuç: Mutfak takımı.

qaziniş: Kazanma.

qaz-: Kazmaq.

qebir: Kabir, mezar.

qéçiş: Kaçış, kaçma.

qedd: Kişinin boy, endamı.

qeddi-qamiti: Endam ve boyu.

qedeh: Kadeh.

qedom: Kadem, adım.

qedomlik: Adımlık.

qeder: Kader.

qedim: Eski, kadim.

qedimiy: Eski, kadimî.

qedim-qedimdin: Eskiden.

qedinas: En yakın, değerli.

qedir: Kadir, değer.

qeğez: Kağıt.

qehir: Hiddet, öfke.

qehirliq: Hiddetli, öfkeli.

qehriman: Kahraman.

qelb: Kalp, yürek.

qele: Kale.

qélip: Kalıp.

qéliş-: Eksik olmamak, kalmak.

qémiz: Kımız.

qéni: Nerede?

qéniş: Kanma.

qepes: Kafes.

qéqış: Kakma, çakma, itme, dövme, silkeleme.

qeri: Bilinen bir yerin en yüksek yeri ya da en aşağı ve ya en büyük yeri.

qéri: Yaşlı.

qéri-: Yaşlanmak.

qérindaş: Kardeş.

qérindaşliq: Kardeşlik.

qériq: Acı, ekşi.

qerz: Borç.

qesemxor: Yemin etme yolu ile çıkar arayan kimse.

qeside: Kaside.

qesir: Padişahlar, hanlar ya da feodallerin haşmetli saray ya da mezarı.

qesten: Kasıtlı olarak.

qestleş-: Birbirine düşman olmak.

qétil-: 1. Katılmak. 2. Karıştırılmak.

qétim: Defa, kere.

qétiş: Katmak, eklemek.

qetre-tamçe: Damla damla.

qevet: Kat, tabaka.

qeyerde: Nerede?

qéyin: Kayın, kayın ağacı.

qéza: Atın kaburga yağı ya da atın kaburgasından yapılmış sucuk.

qézil-: Kazılmak.

qible: Kible, batı.

qibligah: Secde edilen yer.

Qidirxan: Kişi adı.

qılçe: Zerre kadar.

qiliç: Kılıç.

qiliq: 1. Kılık, tarz, itiyat, tavır.

2. Riya.

qil-: Yapmak, etmek.

qilmiş: Suç, kabahat, cinayet.

qimiz: Kımız. (Kısrak sütünden yapılmış içki.)

qimmet: Paha, pahalı.

qin: Kılıf.

qan~kan: 1. Ocak, bir şeyin kaynağı.
2. Yurt.

qir: Bozkır.

qiran: Büyüyüp yetişmiş.

qirğaq: Kenar, kıyı.

qirgiz: Kırgız.

qiriq: Kırk.

qirov: Kırç, kırağı.

qirqış: Kesme, budama.

qis-: Kısmak, sıkmak.

qismet: Kısmet, kader.

qisqa: Kısa.

qisse: Kıssa, hikâye.

qış: Kış.

qışmuyaz: Yaz kış.

qiya: Uçurum, yalı yar.

qiyas: Kıyas.

qiyil-: Kıyılmak, kesilmek.

qiyin: Zor, güç, karmaşık.

qiy-: 1. Kesmek, kıymak. 2. Kıymak, esirgemek.

qiynaş: Eziyet çekme, azap verme, işkence etme.

qiynima: Eziyet etme, azap verme, işkence etme.

qiz: Kız.

qizarmaq: Kızarmak, utanmak.

qizğın: 1. Sıcak, yanık, ateşli, yanmış.

2. Enerjik, coşkun.

qizğınliq: 1. Sıcaklık, yakınlık.

2. Coşkunluk, ateşlilik.

qizil: Kızıl, kırmızı.

qizilliq: Kızıl olma hâli.

qiziq: Zevkli, ilgi çekici, İlginç, cazip.

qizit-: 1. Isıtmak. 2. Coşmak, neşelenmek.

qiz-: 1. Isınmak, ateşlenmek

2. Coşmak.

qiz-oğul: Kız ve oğlanlar.

qiz-yigit: Kız ve yiğit.

qobul: Kabul.

qoğdaş: Koruma, himaye etme.

qoğda-: Korumak, savunmak, himaye etmek.

qoğlaş-: Beraber kovalamak.

qoğla-: Kovalamak, sürmek.

qol: El.

qoldaş: Destekleyen, yardım etme niyetinde olan kişi.

qoldin-qolğa: Elden ele.

qomandan: Komutan.

qomuş: Kamış.

qonaq: Mısır.

qondur-: Kondurmak, geceletmek.

qonmaq: Konmak.

qop: Kalk.

qopurmaq: Yükseltmek, kaldırmak.

qorqma: Korkma.

qorsa: Karın.

qorum: Kuşatma, Koruma, muhafaza etme.

qoş: 1.Çift, iki. 2.Çiftçilikte yeri sürüp eşmek için kullanılan karasaban gibi aletlerin toplamı.

qoşaq: Koşuk, şarkı.

qoşkéz: Çift, ikiz.

qoş-: Koşmak, bağlamak, eklemek, toplamak, katmak.

qoşna: Komşu.

qoşuma: Burunun üstündeki, iki kaş arasındaki yer.

qoşun: Ordu, askeri birlik.

qoşuş: Koşma, bağlama, ekleme, katma, toplama.

qovm: Kavim, kabile, boy.

qoy: Koyun.

qoy-: Koymak, bırakmak.

qoyun: Kucak, koyun, göğüs.

qozğa-: Hareket ettirmek, kımıldatmak, oynatmak.

qozğun: Düşman.

qu: Kuğu.

quçaq: Kucak, göğüs.

quçmaq: Sarmak, kucaklaşmak, erişmek.

qudret: Kudret, kuvvet.

quduq: Kuyu.

qul: Kul, köle.

qulaq: I. Kulak.

qulaq: II. Yaprak.

qulun: Yaşına girmemiş kısırak yavrusu.

qum: Kum.

qum-boran: Kum ve fırtına.

qum-çañ: Kum ve toz.

qumuz: Kopuz.

qunduz: Su samuru.

qur: Satır.

qurdaş: Yaşıt.

qurğuçi: Kurucu, üretici.

quru-: Kurumak.

quruq: Kuru, boş.

quruş: Kurma, tesis etme.

quruşmaq: Kurmak, tesis etmek.

quş: Kuş.

qut: Talih, şans, baht.

qutidek: Kutu gibi.

qutla-: Kutlamak.

qutluq: Kutlu, uğurlu.

qutquzğuçu: Kurtarıcı, kurtaran.

qutquz-: Kurtarmak.

qutul-: Kurtulmak.

qut-visal: Baht ve visal.

quv: Hilekâr, hileci, kurnaz, sinsi.

quyaş: Güneş.

quy-: Dökmek, akıtmak, boşaltmak.

quyruq: Kuyruk.

quyun: Kasırğa, fırtına.

-L-

lal: Dilsiz, sessiz.

lale: Lale.

lap: I. Birden bire, aniden.

lap: II. Laf.

lapçi: Övünen adam, palavracı, yalancı, hilekâr.

latqa: 1. Dip, alt, nehrin dibi. 2. Dip çamuru.

layiq: Layık, uygun.

lazim: Lazım, gerekli.

lékin: Ancak, fakat, ama, lakin.

leñ: Dalga.

lenet: Lanet.

lenetlik: Lanetli.

leñmen: Bir çeşit uygur yemeği; lagman, kıymalı makarna.

lerzan: Titremek.

lerze: Titreme, titreyiş.

lev: Dudak.

levhe: Özellikte iyi sonuç yaratan, yarışmayı kazanan yer ve ya kişiye takdim edilen plaket, ödül, saygınlık.

leviz: Söz.

Leyli: Kişi adı.

leyliqazaq: Uyuşturucu özelliği olan ve ilaç yapımında kullanılan bir bitki adı.

lezzet: Lezzet, tadım.

libas: Giyim, üst giyim, elbise.

ligen: Leğen.

liq-liq: Dolu dolu.

Londun: Bir yer adı.

Lopnur: Bir yer adı.

loq: Kemiksiz et.

loqma: Lokma.

-M-

maaş: Maaş.

madar: Kuvvet, güç, kudret, takat, mecal, derman.

maddiy: Maddi.

mah: Ay.

maharet: Maharet, ustalık, beceriklilik.

makan: Mekân, barınak, meskün yer.

mal: 1. Mal, hayvan. 2. Servet.

malamet: Ayıplama, kötüleme, kınama.

mañ: Yürü! Git!

maña: Bana.

mana: İşte.

mañdam: Adım.

mañdurmaq: Yürütmek, ilerletmek, harekete geçirmek.

mañlay: Alın.

mañ-: Yürümek, gitmek, hareket etmek, ilerlemek.

manta: Manti.

Marakeş: Bir yer adı.

mara-: Gizlice bakmak.

mart: Mart, üçüncü ay.

mas: Ahenkli, uyumlu.

maslaş-: Uygun olmak.

maşina: Makine.

mator: Motor.

maxtançaq: Övüngen, övüngenlik.

maxtan-: Övünmek.

maxtaş: Övme.

maxtiniş: Övünme.

may: 1. Mayıs. 2. Yağ.

Mayihan: Kişi adı.

maysa: Yeşillik, çayır çimenlik.

maza: Tat, lezzet.

mebude: Tapınırcasına sevilen kadın, sevgili.

mecnun: 1. Mecnun; çılgın, deli.

2. Fena hâlde âşık. 3. Leyla adında bir kıza aşkıyla tanınmış Doğu edebiyatında tanınan ünlü kahraman.

mecnuntal: Dalları aşağı sallanmış bir tür söğüt.

médal: Madalya.

medeniyet: Medeniyet.

mediris: Medrese.

meger: Eğer.

mégiz: 1. Çekirdek. 2. Esas, öz, ruh.

mégrib: Batı.

meğrur: Mağrur, kibirli, övüngen.

mehel: Zaman, an.

méhirlilik: Sevecenlik.

mehkem: Sağlam, dayanıklı.

mehkum: Mahkûm, tutsak, esir.

mehliya: İnsan ya da bir nesneye tüm bedeni ile bağlanmak, aklını yitirmek, gönülden sevmek.

méhman: Konuk, misafir.

méhr: 1. Merhamet, acıma. 2. Sevgi. 3. Dostluk.

méhrah: Mihrap.

méhri-riştisi: Dostluk bağı, sevgi bağı.

mehsulat: Ürün.

Mekit: Bir yer adı.

Mekke: Bir yer adı.

mekro: Mekruh.

mektep: Mektep, okul.

melike: Melike, kraliçe.

melum: Malum, belli.

Memet Avaq: Kişi adı.

memnun: Memnun.

memurçiliq: Memurluk, idarecilik.

men: Ben.

mena: Mana, anlam.

mendek: Benim gibi.

meñgü: Ebedî, sonsuz.

meñgülük: Ebedîlik, sonsuzluk.

meñgü-meñgü: Ebediyen.

méni: Beni.

menilik: Manalı, anlamlı.

méniñ: Benim.

méniş: Yürüme, yürüyüş, gitme.

meñiz: Yüz, çehre, sima.

menmenlik: Bencillik, egoistlik.

mensiz: Bensiz.

mensup: Mensup, aitlik.

menzil: Durak.

menzur: Kişilere uygun gelen.

meptun: Meftun, büyü, hayran.

meptun-muptila: Meftun ve düşkün.

meqset: Amaç, maksat.

merdane: Merdane.

merdlik: Mertlik.

mergen: Atıcı, okçu, nişancı.

mergöl: Motif, hava, melodi.

merhum: Merhum, Tanrı rahmetine erişen.

merike: Merasim.

meripet: Marifet.

merkiziy: Merkezi.

mermer: Mermer.

mersiye: Mersiye.

mervayit: İnci.

mesel: Masal.

meslekdaş: Hemfikir, ülküdaş.

mest: Neşe, keyif.

mestxuş: Neşeli, sevinçli.

meşhur: Meşhur, ünlü.

meşrep: Ziyafet, keyif meclisi, şölen.

meşriq: Doğu.

meşuq: Sevgili, maşuk.

métir: Metre.

mevc: Dalga, titreşim.

mevcudat: Bütün varlıklar.

mevcut: Mevcut, varlık.

méve: Meyve.

mevhum: Soyut, mücerret.

Mextumsula: Kişi adı.

mey: Mey, içki.

meydan: Meydan, alan.

meyil: Meyil.

meyli: Olsun, olur, peki, kabul, hoş.

mey-şarab: Şarap, alkol.

meyxana: Meyhane.

meyxorluq: Alkollü, içkili, sarhoşluk.

mezgil: 1. Duraklama, durak.

2. Zaman, an.

mezmun: Konu, anlam, mana.

mezmun-mene: Mana, anlam.

mezmüt: Sağlam, berk, dayanıklı.

mikri: Kurnazlık.

millet: Millet, ulus.

miñ: Bin.

miñbir: Binbir.

miñçe: Bin kadar.

mingiş-: Birlikte bir şeyin üzerine binmek. (mecaz) Eklenmek.

miñlap: Binlerce, biner biner.

min-: Binmek.

minut: Dakika.

miras: Miras.

mirza: Sekreter, katip, bey.

mis: Bakır.

misal: Mesela, örnek.

misil: Misil, benzeyiş, aynılık.

mitir: Metre.

mizan: Terazî.

mocuqla-: (miciliş'ten) Ezilme, muncıklanmma.

moda: Moda.

mohtac: Muhtaç.

mol: Bol, çok.

mollaq: Perende, takla.

moma: Anneanne, yaşlı kadın.

moynaq: Kürk.

mozdoz: Kunduracı, ayakabıcı.

möcize: Mucize, tansık.

möhlet: Süre.

mök-: Gizlenmek, saklanmak.

mölçerleş: Tasarlamak, düşünmek.

mubada: Eğer, ise, şayet.

mubarek: Mübarek.

mucesseme: Toplanan, yığılan, toplanmış.

muç: Kırmızıbiber.

muderris: Müderris, profesör.

mudhiş: Müthiş, korkunç, dehşetli.

muekkel: Melek.

muelleq: Herhangi bir şeye değmeyen, boşlukta asılı duran, sonuca bağlanmamış.

muellim: Öğretmen, hoca.

muetter: Güzel koku saçan, güzel kokulu.

muhebbetlik: Sevecen, sevimli.

muhim: Önemli, mühim.

muhit: Muhit, çevre.

mukapat: Mükâfat.

mulazim: Hizmetçi, hademe.

mumkin: Mümkün.

muñ: Keder, hüzn, elem, üzüntü.

munar: Minare.

munasip: Münasip, uygun.

munasivit: Münasebet, ilişki, alaka.

munbir: Minber.

munçe: Kadar, bu kadar.

muñdaş: Sırdaş.

muñlun-: Hüzünlenme, duygulanma.

muñluq: Hüzünlü, duygulu, kederli.

muptila: Maruz, meyilli, düşen, düşkün.

muqam: Motif, hava, melodi.

muqeddes: Mukaddes, kutsal, kutlu.

murad: Murat, istek, dilek.

muruvvet: İnsanlık, insan severlik.

muşteri: Abone, alıcı, talip.

muşttek: (muş'tan) Yumruk.

muvapiq: Muvafık, uygun, münasip.

muxlis: Muhlis; dostluğunda ve inançlarında içten olan, halis.

muyesser: Erişiş, erişme.

muz: Buz.

müdü-: Ayağı takılmak, ayağı sürçmek, sarsılmak, sallanmak.

mülazim: Hizmetçi.

mülk: Mülk, mal.

mülki-roziğar: Mülk ve nasip.

münber: Minber.

müre: Omuz.

müşkilat: Zorluklar, güçlükler.

müşkül: Zor, güç.

-N-

na-: Farsçadan girmiş ön ek.

nadametlik: Nedametlik, pişmanlık.

nadir: Nadir, seyrek.

naehl: Alçak, vicdansız, iflas.

naéniq: Açık olmayan, şüpheli, belirsiz.

nahat: Şaşırtıcı.

nahiye: Nahiye, kasaba.

nailac: Çaresiz, istemeyerek,
istemeden.

nalayiq: Uygunsuz, uygun olmayan.

nale: Feryat, çığlık.

nam: Nam, ad, isim.

namayan: Görülür, açık, aşikâr.

namerd: Namert, alçak.

nami-ordén: Nam ve nişan.

nam-nişan: İşaret, belge.

namratliq: Yoksulluk, fakirlik.

namu-şöhret: Nam ve şöhret.

nan: Ekmek.

napak-kirlikte: Çamur ve pislik.

narat: Bir yer adı.

nareside: Çocuk, yavru, bebek.

narin: Türkistan millî yemeğidir.
Haşlanmış et, ince kesilerek, ince
makarna ile karıştırılır. Bu yemek
genelde at eti ile yapılır.

Nasir: Kişi adı.

natayin: Belirsiz.

nava: Melodi, ahenk.

navai: Nevai.

navat: Akide şekeri.

naxşa: Şarkı.

naxşa-saz: Şarkı ve saz.

nayap: Bulunmaz, eşsiz.

naz: Naz.

nazaket: Nezaket.

nazuk: Nazik.

nazukereşme: Genellikle nazlı ve edalı
hareketler yapmak.

ne: Ne?

neççe: Kaç.

néçük: Nasıl, ne?

néçün: Ne için.

nede: Nerede?

nédindur: Neredendir?

nefis: Güzel, nefis.

néfît: Neft, yağ.

neğme: Müzik.

neğmiçi: Çalgıcı, müzisyen.

néme: Ne?

német: Nimet, hayır, iyilik.

némidin: Neden?

némişqa: Ne için?

némit: Nimet, hayır, iyilik.

nemlimek: Nemlemek, rutubetli hale getirmek.

nep: Kâr, kazanç, fayda.

nepes: Nefes.

nepsi bala: Aç göz, doymaz.

neq: Peşin.

neqışli-: Nakışlamak.

neqş: Nakış.

nere: Nara.

néri: Öte.

nerse: Nesne, şey.

nerx: Fiyat.

nerxi-baha: Fiyat ve değer.

nerxi-xun: Kıymet, nur.

neseb: Neseb, soy.

nesil: Nesil, kuşak.

nésip: Nasip.

nésive: Hisse, parça, bölüm, pay.

Nesridin: Kişi adı.

neşter-piçaq: 1. Keskin uç. 2. Diken, zehirli dil.

nevaiy: Nevayi.

nevre: Torun.

neyze: Mızrak.

nezer: Nazar, bakış.

nezm: Nazım, şiir.

nezme-küy: Şiir ve şarkı.

ni: Acayip, ne gibi, nasıl.

nicat: Kurtuluş.

nida: Çağırış, ses.

nigah: Bakış.

nigar: Güzel, dilber, sevgili.

nihal: Fidan, ince düzgün vücutlu sevgili.

nihan: Sır, giz, görünmeyen.

nikah: Nikah.

nişan: 1. Nişan, alamet. 2. Hedef.

niyet: Niyet.

niza: Niza, çekişme, anlaşmazlık, zıtlık.

nomus-ar: Namus, vicdan.

noqumaq: Dürtmek.

noruz: Nevruz; Günün uzamasıyla başlayan yeni yıl günü.

nota: Nota.

noyabir: Kasım.

nozuk: Nazik.

nöker: Hizmetkâr, uşak.

növet: Nöbet.

nucum: Yıldız.

Nuh: Nuh; bir peygamber.

nuqsan: Eksiklik, kusur, noksan.

nur: Nur, ışık.

nurane: Nurlu, ışıklı, berrak.

nurlan-: Nurlanmak, ışıklanmak.

nur-ziya: Nur ve ışık.

nusret: Galip, zafer.

-O-

obdan: İyi.

obraz: Suret, kılık, tasvir.

oçaq: Ocak.

oçumla-: Avuçlamak.

oçuq: Açık.

oçuq-yoruq: Açık, parlak.

oğlan: Oğlan, oğul.

oğri: Hırsız.

oğul: Oğul.

oğul-qiz: Oğul ve kız.

okyan: Okyanus.

oltur-: Oturmak.

olturuş: Oturuş, oturum.

omum: Kamu.

oñ: Sağ.

on: On.

onlap: Onlarca, onar onar.

oñli-: Onarmak, tamir etmek, düzeltmek.

onni: Onu.

onşa-: Onmak.

oq: Ok, kurşun, mermi.

oqar: Doğru yönəlmiş, esas, asıl.

oqet: Meslek, iş.

oqubet: Izdırıp, azap, eziyet, sıkıntı.

oqumaq: Okumak, təhsil görmək.

oqutqucu: Öğretmen.

orda: Yuva, ocak.

orman: Orman.

or-: Bıçmək.

orna-: Yerləştirmək.

ortaq: Ortak.

orun: Yer.

orunluq: 1. Yerli, yeri olan.

2. Yerinde.

osalliq: Zayıflıq, küvvətsizlik, həlsizlik.

ot: 1. Ateş. 2. Ot, bitki, yeşillik.

ot-ateş: Ateş.

otluq: Alevli.

otqaş: Meşale, fener, aydınlatıcı.

ottuz: Otuz.

ot-yalqun: Ateş və alev.

ovlimaq: Avlamak.

oxşas: Aynı, benzer, fərk etmez, fərkəsiz.

oxşatmaq: Benzətmək.

oy: Düşünce, fikir, həyal.

oyğan-: Uyanmaq.

oyğat-: Uyandırmaq.

oyla-: Düşünmək.

oymaq: Oymaq.

oynaq: Oynak.

oynaş: Oynama, neşələnmə, şaka.

oynığan: Oynayan.

oyna-: Oynamaq.

oynat-: Oynatmaq.

oyun: Oyun.

ozuqluq: Azıqlıq.

-Ö-

öç: Öç, intikam.

öçmek: Sönmək, silinmək.

öçmes: Silinmez.

ögen-: Ögrenmək.

öget-: Ögretmək, alıştırmək.

öksü-: Hıçkırık, hıçkırarak ağlamək.

öktebir: Ekim.

ökünmek: Pişmanlık.

ölçmek: Ölçmek.

öleñ: Şarkı, türkü.

öl-: Ölmek.

ölmes: Ölmez.

ölme-tirilme: Ölme ve dirilme.

ömek: Ekip, grup.

ömlük: İttifaklık, birlik, topluluk.

ömür: Ömür.

ömürlük: Ebediyen; ömür boyu süren.

öñ: Yüz, çehre, sima.

ördek: Ördek.

öre: Dik, tepe, yokuş.

örelmes: Yükselmez.

örkeş: Kabaran dalga.

örli-: Yükselmek.

örlet-: Yükseltmek.

örnek: Örnek.

örtenmek: Ateşe vermek, yangın çıkarmak.

örüm: Uygur geleneklerinde düğün ve bayramlarda, meşreplerde dansçıların başında gezdirilip sazçıların ya da gönlüne bir korku gelince kendi

çocuklarının başından çevrilip fakir ve yoksullara verilen para, hediye, takı vb. nesne.

örü-: Çevirmek, yıkmak.

ösek: Uydurulan yalan ya da kulaktan kulağa aktarılarak değişen ve aslı olmayan yalan söz.

ös-: Büyümek.

östeñ: Kanal.

östürmek: Büyütmek, yetiştirmek.

ötelmes: (öt-) Ödemek, becermek, gerçekleştirmek.

ötkel: Geçit.

ötken: Geçmiş.

öt-: Geçmek, yaşamak.

ötmüş: Geçmiş.

öy: Ev.

öyi-hali: Ev hali.

öyle-: Evlendirmek.

öz: Kendi.

özara: Kendi aralarında.

özgert-: Değiştirmek.

özgiçe: Başka, bambaşka.

özgiriş: Değişme, değişim.

öziçe-toy: Kendince düğün.

öz-öziğe: Kendi kendine.

öz-özini: Kendi kendini.

özre: Neden, sebep olmak.

özüm: Kendim.

özün: Kendin.

-P-

pak: Pak, temiz, kusursuz.

palakit: Palaket.

palandi: Yaka, kıyı gibi yerler mecburi gönderilmek, sürgün edilmek, kürek cezası.

palta: Balta.

panah: Sığınak, barınak.

parağet: Dinlenme, istirahat, fedakarlık.

parçe: Parça.

parçila-: Parçalamak.

pare: Parça.

parlaq: Parlak.

paş: Açık, besbelli, aşikâr.

paşa: Paşa.

paşna: Ökçe.

pat: Çabuk, hemen, yakın.

patmaq: Batmak, sığmak.

pat-pat: Sık sık.

paxta: Pamuk.

paxtikar: Pamuk istifçisi.

payan: Kıyı, sınır, bucak.

payandaz: Kilim.

payansız: Engin, geniş, uçsuz bucaksız.

payda: Fayda, kâr.

payda-nep: Fayda ve kazanç.

paye: Merdiven, iskele.

paylimaq: Gözetlemek, izlemek.

pede: Perde.

pegah: Evin eşiğe yakın yeri, misafirin oturduğu yerin karşısı.

pegah-bosuğa: Eşik.

pelek: I. Gök, gökyüzü, asuman.

pelek: II. Başarı, saadet, mutluluk, talih.

pelle: Basamak, durak.

pem: Fehim, anlayış, akıl.

peqet: Fakat, yalnız.

peqetla: Büsbütün, tamamiyle, asla.

péqir: Fakir, yoksul.

per: Tüy.

perde: Perde.

perhad: Ferhad.

peri: Peri. (mecazî) Güzel.

perişte: Melek. (mecazî) Güzel.

perizat: Peri, peri çocuğu.

perman: Ferman, buyruk.

perq: Fark.

perva: Tasa kaygı, dikkat.

pervane: Pervane, kelebek. (mec.)
Âşık, meftun, müptela.

pervane-pervane: Pervane pervane.

pervaz: Uçuş, süzülme, pervaz.

perver: Besleyen, besleyici.

perveriş: Bakım, bakma, yetiştirme,
büyütme.

perzent: Çocuk, oğul.

perzentlik: Çocukluk.

pes: 1. Alçak, rezil. 2. Basık

pesil: Fasıl, vakit, mevsim.

peskeş: Alçak, namert, küçük çıkarlar
peşinde koşan.

peste: 1. Alçak, basık, düşük. 2. An,
lahza.

peş qil-: 1. Övünmek. 2. Nazlanmak.

peş: 1. El altından, gizlice. 2. Virgül.

peş-étek: Gizlice.

péşqedem: Öncü, ilerici, muhterem.

péti: Öylesine.

pexir: Övgü.

pexirlik: Övünülen.

pey: Tüy.

peyda: Zuhur, ortaya çıkma.

peyl: Sima, suret, şekil, hâl, durum.

peyt: Fırsat, vakit.

peyz: Keyif, maneviyat.

peza: Feza; kâinattaki sınırsız boşluk.

piçirlima-: Fısıldamak.

piçirliş: Fısıldaşma.

pida: Feda.

pikir: Fikir.

pilan: Plan.

pilik: Fitil.

pinhan: Gizli, belirsiz.

pir: 1. İhtiyar. 2. Ruhî, manevî baba,
pir.

piraq: Ayrılık.

pirqirit-: Bir cisim veya kendi eksenini
etrafında dönmek.

pir-ustaz: Öğretmen, hoca.

piş-: 1. Pişmek. 2. Olgunluğa ermek, kemale ermek.

pitne: Fitne.

piyade: Piyade.

piyale: Piyale, çay içilen kâse.

piyaz: Soğan.

polu: Pilav.

post: Kabuk.

poş-poş: Yol vermeyi ya da emir imasını bildiren sözün tekrarlanması.

pota: Kuşak.

puçuş: Kenar kırıklığı; kırılmadan dolayı hasıl olan eksiklik; gedik.

pul: Para.

pulañla-: Sallamak, ırgalamak, yalpalamak.

puldar: Paralı, zengin.

puqra: Tebâ, uyruk, vatandaş, yurttaş.

pur: Haber, rivayet, söylenti.

puraq: Koku.

purset: Fırsat.

puru-: 1. Koklamak. 2. Kokmak.

puşayman: Pişman.

puşti-panah: Güvenilir, nesil.

put: Bacak, ayak.

putlaş-: 1. Engel olmak, çelme takmak.

put-qol: El ayak.

pük-: Bükmek, kıvrırmak, katlamak.

pürki-: Fıskırmak, sermek, sıçratmak.

püt-: I. Bitmek, tıkanmak.

püt-: II. Yazmak.

pütün: Bütün.

püvle-: İki dudak arasından püv diyerek yel çıkarmak.

-R-

radiyo: Radyo.

rah: Yol, hat.

rahet: 1. Zevk, lezzet, haz. 2. Rahat, huzur.

rastçiliq: Doğruculuk, gerçekçilik.

rastla-: Düzenlemek.

rasttek: Doğru gibi.

rast-yalğan: Doğru ve yanlış.

rava: Caiz, makul, meşru.

ravab: (ravap) Bir tür çalgı aleti.

ravabçi: Çalgıcı.

ravan: Yürürlükte olmak, geçmek.

ravanliq: Yürürlükte olmak.

ray: Durum, istek.

razi: Razı.

réalliq: Realite, hakikat.

rehim: Rahim, acıma.

rehmet: Teşekkür.

rékort: Rekor.

reñ: Renk.

rencime: Gücenme, üzülme, gönül kırma.

reñdar: Renkli.

reñdaş: Aynı renkte, aynı renkli.

reñg: Bir nesnenin yüzündeki boya.

reñgiroy: Güzel yüz.

reñlik: Renkli, rengi olan.

reñmureñ: Rengârenk.

reptar: Vaziyet, durum, hâl.

reqib: Rakip.

resim: Resim.

ressam: Resim çizme yeteneği olan ve bu iş ile meşgul olan kişi, ressam.

reste: Pazar.

Reşidi: Kişi adı.

reşit: İplik, bağ.

reşk: Rekabetlik hâli.

ret qilmaq: Reddetmek.

ret: Düzen, sıra.

ret-ret: Sıra sıra.

Réyxistag: Berlin’de bir yer adı.

riğbit: Rağbet.

rikabet: Rekabet.

Risalet: Kişi adı.

rişte: Kalın keten veya pamuk ipliği.

rivayet: Rivayet.

riza: Rıza.

riziq: Rızık.

rizvan: Cennetteki meleklerin başkanı.

roh: Ruh, moral.

rohlán-: Neşelenmek, canlanmak.

rol: Dümen.

romka: Kadeh.

ronaq: Güzel, letafet, yakışıklı.

rozi: Kismet, nasip, kader.

rubaiy: Rubai.

ruxsar: Güzel yüz.

-S-

saba: Sabah yeli.

saç: Saç.

sada: Ses, yankı.

sadaq: Yay ve oku atan bağ, fişek.

sadaqet: Sadakat.

sadaqetmen: Sadakatli.

sadiq: Sadık, sadakatli.

Sadir: Kişi adı.

saet: Saat.

sahe: Saha, yöre.

sahib: Sahip.

sahibcamal: Güzellik sahibi.

sahibhan: Ev sahibi.

sahil: Sahil, kıyı.

salam: Selam.

salamet: Selamet, esen.

salavat: Salavat, dua.

salci: Kerpeten, kıskaç.

sal-: Koymak, yerleştirmek, çekmek.

salmaqliq: Ağır, ağırlık.

salyot: Fişek.

sama: Asuman, gökyüzü.

saman: Saman.

samavat: Gök.

samavi: Semavi, göksel.

san: Sayı.

sanaq: Sayılı, sayılmış.

sañ: Tahıl ambarı.

saña: Sana.

sanaqliq: Sayılmış.

san-: Saymak.

sansiz: Sayısız.

sansizliğan: Pek çok, sayılmayacak derecede çok.

sap: 1. Saf. 2. Taze.

sapan: Karasaban.

sapla-: Sap takmak.

sapmusaq: Saf ve ayık.

sapsaq: Sağ salım.

saq: Uyanık, ihtiyatlı.

saqal: Sakal.

saqay-: İyileşmek.

saqçi: Muhafız, bekçi.

Saqim: Kişi adı.

saqit: Bedava, parasız.

saqla-: Korumak.

saray: Saray.

sarğay-: Sararmak.

satar: Bir tür çalğı aleti.

satira: Hicviye, yergi.

sat-: Satmak.

satquçi: Satıcı.

savap: Sevap.

savaq: Ders, talimat, öğüt, akıl.

saxta: Sahte, uydurma.

saylan-: Seçilmek.

Sayram: Bir yer adı.

sayra-: Ötmek.

saz: Saz, ahenk.

sazayi: Teşhir.

sazçi: Saz çalan kişi.

sazende: Çalgıcı, müzisyen.

sazla-: Kurmak, ahenkli hâle getirmek.

saz-nava: Ahenk şarkı.

sebiy: Ufak, küçük.

secde: Secde.

secdigah: İbadet edilen, namaz kılınan yer.

sedep: Sedef.

segek: Uyanık, gözü açık.

ségin-: Özlemek

seher: Seher, sabahleyin.

sehipe: Sayfa.

séhir: Sihir.

séhirlik: Sihirli.

sehne: Sahne.

sekriter: Sekreter.

sel: Sel, su baskını.

sélinça: Pamuklu döşek.

sélinmaq: (salmaq'tan) Koymak, yerleştirmek, çıkarmak.

selkin: Yavaş çıkan rüzgâr.

séma: Gök, gökyüzü, sema.

semender: Rivayetlerde geçen, ateşte yanmadığına, ateşe atıldığında ateşi söndürdüğüne inanılan bir çeşit yaratık.

semimiylik: Samimilik.

sen: Sen.

Senem: I. Kişi adı.

senem: II. Uygurların millî dansı. Genelde bayramlarda toplu olarak oynanır.

seneqes: Uygur danslarının bir türü.

senet: Sanat.

séniñ: Senin.

séntebir: Eylül.

sep: Çeyiz, davet.

seper: Sefer, yolculuk.

sépil: Kale.

ser: Ölçü birimi.

serkerde: Komutan, başbuğ.

sérik: Sarı.

sériq: Sarı.

serlevhe: Serlevha, başlık.

sermest: Yumuşaklık, mülayimlik.

serp: Sarf, harcama, masraf.

sersan: Sersem, şaşkın.

server: Öncü, ön ayak olan, rehber, lider.

setleş-: Çirkinleşmek, tatsız nahoş, iğrenç.

seveb: Sebep.

sevebçi: Sebep olan, yapan, fail, işleyen.

sevenlik: Kusur, eksiklik.

sevze: 1. Sebze. 2. Havuç.

seyle: Gezme, gezinti, şenlik.

seyligah: Kişilerin yorğunluklarını çıkarmak için gezdikleri yer.

séyma: Sima, yüz.

seyna: Avlu.

seyyah: Gezgin.

sezgü: Sezgi.

sézilmes: Sezilmez.

sézim: Sezgi.

sezmes: Hissetmez.

sibir: Sibirya.

sicil: Devamlı, sürekli ya da birbirine bağlanmış hâlde.

sigah: Uygur klasik müziği On İki Makamdan on birincisinin adı.

siğın-: Sığınmak.

sılaş: Sıvama, sıvazlama, okşama.

silci-: Yaklaşmak, sürülmek, çekilmek.

siler: Siz, sizler.

siliq: Düz, pürüzsüz, cilalı, parlamış.

silke-: Sallamak, silmek.

sim: Tel.

simabtek: Cıva gibi.

simvol: Sembol.

sin: Boy, endam, dış görüntü.

siñ-: Sinmek.

sir: Sır.

sirdaş: Mahrem, içten, candan, samimi dost.

sirdiş: İki dost arasında sırların birbirine verilmesi.

sirke: Sirke.

sirliq: Sırlı, gizli.

sirt: 1. Dış, harici. 2. Belkemiği, omurga.

Sivén Hedin: Kişi adı.

siyah: Siyah.

siyaq: Biçim, dış görünüm, kılık, şekil.

siylap-siypap: Sıvamak, okşamak.

siz: Siz.

siz-: Çizmek.

sizniñ: Sizin.

sodiger: Tüccar.

soğ: Soğuk.

soğuk: Soğuk.

sol: Sol.

solan-: Hapsedilmek.

solaş: Hapsetmek.

sol-: Solmak.

somka: Çanta.

soq-: Vurmak, dövmek.

Soqrat: Kişi adı.

soquşturuş: Tokuşturmak.

sori: 1. Sormak, istemek. 2. Savurmak.

sorun: Kişilerin toplanıp bir iş ile meşgul oldukları yer; meclis.

sovgat: Hürmet ifade etmek, gönül almak, tebrik etmek gibi çeşitli amaçlarla verilen nesne, hediye.

sozul-: Uzamak, uzanmak.

söhbət: Sohbet.

sök-: Azarlamak, sövmek.

sölet: Büyüklük kuruntusu.

söñeksiz: Kemiksiz.

söre-: Sürüklenmek.

söreş: Sürükleme.

söyet-: (süyenmek'ten) Dayandırma.

söygü: (süygü) Sevgi.

söygüsiz: Sevgisiz.

söy-: 1. Sevmek. 2. Öpmek

söyünç: Sevinç.

söz: Söz, kelime.

sözleş: Söyleşmek.

sözle-: Söylemek.

sözsiz: Sözsüz, sessiz.

su: Su.

Sucup: Kişi adı.

suğur-: Çekmek, çıkarmak.

Sulayman: Kişi adı.

sun-: I. Kırılmak, parçalanmak.

sun-: II. Uzatmak.

süpet: Vasıf, kalite, nitelik.

suvuq: Sıvalı, sıvanmış.

suxen: Söz ve laf, sohbet, nutuk.

sübhi: Sabah, şafak vakti.

sübhidem: Seher vakti.

sükünat: Sessizlik.

süküt: Susma, sessizlik.

sülket: Toplumda kişiler ile olan ilişkide kendini tanıtmaya tarzı, mizaç.

süpet: Vasıf, kalite.

süpürgüçi: Süpürgeci.

süpür-: Süpürmek.

sür: 1. İslî; iste kurutulmuş.

2. Görünüş, tavır, eda.

süret: Suret, resim, tablo, manzara.

sürkel-: Yanaşmak, dokunmak.

sürme: Sürme.

sür-: Sürmek, acele ettirmek.

sürt-: Sürtmek, kurulamak.

süt: Süt.

süyüñ: (sürge'den) Müşil, iç sürdürücü. ilaç.

süzgüçi: Süzgeç.

süzük: Temiz, duru, şeffaf.

süzülmek: Süzülmek

-Ş-

şad: Memnun, sevinçli, neşeli.

şad-bextiyar: Bahtiyar.

şadiman: Neşeli, sevinçli, memnun.

şadliq: Neşelilik.

şad-xuram: Neşeli, sevinçli, memnun, musmutlu.

şah: Şah.

şahane: Şahane.

şahinşah: Şahların şahı, şahinşah.

şahit: Şahit.

şahliq: Şahlık.

şahzade: Şahzade.

şair: Şair.

şalla-: Elenmek.

şam: Mum.

şamal: Rüzgâr, yel.

şamdek: Mum gibi.

şan: Şan.

şanlıq: Şanlı.

şan-şöhret: Şan şöhret.

şap burut: Uzun bıyık.

şar: Küre, yuvarlak.

şarab: Şarap.

şarait: Şart, koşul, uygun ortam.

şarqıra-: “Şar şar” diye ses çıkarmak, şarıldamak.

şavqun: Gürültü, yaygara.

şax: Dal, budak, salkım, kol.

şax-şéxi: Dal ve budak.

şayi: İpek kumaş.

şehar: Şehir, kent.

şéir: Şiir.

şéiriyet: Şiirsel, şiire ait.

şekil: Şekil.

şemşad: Şimşir.

şen: Şan, şeref.

şepe: Belge, işaret.

şerep: Şeref.

şerep-şan: Şerefli, şan şeref.

şeret: İşaret, belge.

şerh: Şerh, izah.

şérin: 1. Tatlı, şirin. 2. Kadınlara verilen isim.

şerip-şan: Şeref ve şan.

şey: Şey.

şeyda: Aşk, sevgi, tutkun, gönül vermiş.

şeydaliq: Âşıklık, tutkunluk, âşık olma.

şeytan: Şeytan.

şiddet: Şiddet.

şiliş: Soyma, sıyırma.

Şıncañ: Bir yer adı.

şipa: Şifa.

şir: Aslan.

şiviqedri: Kadir gecesi evlere giren ışık, nur.

şivirlimaq: Fısıldamak.

şola: Işıltı, parıltı, ışık.

şopur: Şoför.

şotidek: Merdiven gibi.

şox: Yaramaz, afacan, haylaz.

şöhret: Şöhret, ün.

şu: Şu.

şuan: Şu an.

şum: İç karartıcı, meşum, uğursuz.

şuñña: Onun içindir ki; ondan dolayıdır ki.

şunçe: O kadar, şu kadar.

şunda: Şurada.

şundaq: Şöyle.

şundin: Şundan.

şuñğumaq: Dalmak.

şuni: Şunu.

şuniñ: Şunun.

şuniñğa: Şuna, şunun için.

şuniñla: Şununla.

şuñlaşqa: Şunun için.

şükrikim: Şükür ki.

şürkün-: Üşenmek, ürpermek.

-T-

ta: Ta.

taam: Yemek.

tac: Taç.

tacu-text: Taç ve taht.

taebed: Sonsuza kadar ebedî.

tag: Dağ. (mec.) Koca, büyük.

tahir: Temiz.

taki: -ıncaya kadar.

tala: Uzun nesnelerin benzer genişlikte bölünen her bir parçası.

talant: Kabiliyet, yetenek, istidat.

talaşma: 1. Tartışma, münakaşa etme.

2. Dalaşmak, boğuşmak.

talay: Pek çok, epey.

taliq: Ait.

tallima-: Seçmek.

talqan tökme: Bütün şeyler olgunlaşıp, bereket ve refah içinde neşe ve sevinçle yaşamak.

tal-tal: Ayrı ayrı.

talzar: Söğütlük.

tam: 1. Duvar, dam. 2. Tat. 3. Tam.

tamam: Tamam, hepsi, bütün, eksiksiz.

taman: Yan, taraf, yön.

tamaq: Yemek.

tamçe: Damla.

tañ: 1. Tan, sabah, şafak vakti.

2. Hayret, şaşıntı.

tanap: İp.

tap: 1. Yük. 2. An.

tapa: Serzeniş, başa kakma.

tapan: Taban (ayak tabanı).

tapa-tene: Serzeniş ve ayıplama.

tapavet: Gelir, kazanç.

tapila: Tenbih etmek, uyarmak, ikazda bulunmak.

tap-: Bulmak.

taqal-: Çatıştırmak, karşı karşıya getirmek, yakınlaştırmak.

taq-: Takmak, iliştiirmek.

taqla-: Seyrekleşmek, seyrelmek.

tar: 1. Dar 2. Tel, giriş.

taral-: Dağılmak, yayılmak.

tarap: Taraf.

taraşla-: Temizlemek, kabuğunu soymak, saflaştırmak.

tarat-: Dağıtmak, yaymak, gidermek.

tarazi: Terazî.

Tarim: Bir yer adı.

tarix: Tarih.

tariyiş: Daralma.

tarqil-: Dağılmak.

tarşa: Bir müzik aleti.

tarta-tarta: Çeke çeke.

tartil-: Çekmek, gergin hâle getirilmek.

tartin-: Çekinmek, utanmak.

tartiş: Çekme.

tart-: Çekmek

tartuq: Armağan, hediye, ödü, mükâfat.

taş: Taş.

Taşkent: Bir yer adı.

taşla-: Atmak, fırlatmak, bırakmak.

taşlinalmas: Atılmaz, fırlatılmaz, bırakılmaz.

taş-: Taşmak.

taştin-taşqa: Taştan taş.

tatilaş: Kaşma.

tatira-: Solmak, sararmak, benzi uçmak.

tatiriq: Sarı, solgun, benzi uçmuş.

tavap: Tavaf.

tavaq: Tabak.

tavaq-tavaq: Tabak tabak.

tavar: İpek Çin kumaşı.

tavla-: Sağlamlaştırmak, çelikleştirme.

tay: At yavrusu.

tayaq: Dayak.

tayçaq: Tay, küçük tay.

tayla-: Balya yapmak, denk yapmak, tonga yapmak.

taylaq: Köşek, taylak.

taza: 1. Temiz. 2. Taze.

taza: Pek, çok, gayet, şiddetli, sağlam, zinde.

tazila: Temizlemek.

tebessum: Tebessüm, gülümseme.

tebiet: Tabiat, doğa.

tebiy: Tabii, doğal.

téceş: Tasarruf etme.

tedbir: Tedbir.

teeccup: Hayret, şaşma.

teelluq: İlgi, alaka, ilinti, ait.

teg: Taban, aşağı, alt.

tégiş-: I. Değirmek, dokunmak.

tégiş-: II. Değiştirmek.

tegküz-: Değdirmek.

teg-: Değmek, dokunmak.

tehqiq: İncelemek, açıklamak, gerçekleştirmek.

tehsin: Övme, tarif etme.

tekellup: Tekellüf, Sıkıntı veren bir iş yapma.

Teklimakan: Bir yer adı.

tekşi: Eşit.

tekti: Temel, esas, çekirdek, alt.

tel: Hazırlanmış, hazırlanan.

telep: Talep, istek.

teleppuz: Telaaffuz.

telet: Yüz, sima, durum.

télévizor: Televizyon.

teley: Talih, baht, şans, kader.

Telke: Bir yer adı.

telmür: İntizar olmak.

telpün-: 1. Ellerini sallamak.

2. Çırpınmak, atılmak, fırlamak.

teltöküs: Büsbütün, tam olarak, tüm, baştan başa, hepsi.

tem: Tat.

tembür: Tambur.

teme: Tamah, hırs.

temenna: Sağ eli aşağı indirip sonra dudağa, daha sonra da başa dokundurarak verilen selam.

témi: (tam) Duvar, dam.

temkin: Temkin, sakin.

temsil: Benzetme, gibi olma.

temşel-: Atılmak, sıçramak, fırlamak.

ten: Beden, gövde, vücut.

teñ: Eşit, aynı, denk.

teñdaş: Akran, yaşıtlı, denk, eş.

téne: Cisim, beden.

tene: Sitem, serzeniş, kınama.

tenilik: Sitemle söylenen, serzeniş, kınama.

teñkeş: Akord etmek, kurmak, düzenlemek, eşitlemek.

teñleş: Eşit yapma, denkleştirme.

teñlik: Acı, üzüntü, keder.

tenqid-söküş: Eleştiri ve azarlama.

teñri: Tanrı.

Teñritag: Tanrı dağı.

teñsiz: Eşitsiz, denksiz, aynı seviyede olmayan.

tentene: Tantana.

teñtuş: Eş dost.

tépilmas: Bulunmaz.

tépiş: (tepmek'ten) Tepmek, çifte atmak.

tept: Sıcaklık, hararet.

teq: (tex) Hazır.

teqazza: Herhangi bir vaziyet ya da durumdan gelecek olan talep, ihtiyaç.

teqdir: Kader.

teqib: Takip.

teqqas: (sélišturmaq'tan) Mukayese etmek, karşılaştırmak.

ter: Ter.

terciman: Tercüman.

tére: Deri.

téren: Derin.

terep: Taraf.

tergime: Sorguya çekme.

terip: Tarif, izah.

tériq: Darı.

ter-: 1. Ekmek, ekim yapmak, ekin işi.
2. Toplamak, bir araya getirmek.

ter: Ter.

tes: Zor, zahmetli, kolay olmayan.

tesedduq: Kurban, feda.

tesevvur: Tasavvur.

tesirat: 1. Heyecan, duygu. 2. Etki, tesir.

teslik: Zorluk, güç.

testur: Destur.

tesvir: Tasvir.

teşekkür: Teşekkür.

téşida: Dışında.

teş-: Delmek.

teşna: Teşne, pek hevesli ve arzulu.

teşnaliq: Teşneli olma hâli.

teşviş: Endişe, tereddüt.

téti-: Tatmak, çeşnisine bakmak.

tétiq: Baharat.

téti-: Tattırma.

tetür: Ters, arka, zıt, yanlış, aykırı.

tevellut: Doğmak.

teverrük: Takdis, hayır dua, tasvip.

tévin-: Sığınmak, iltica etmek.

tex: Hazır, hazırlanmış.

téxi: Daha, da, bir de, şimdi.

texlin-: Hazırlanmak.

texse: Tabak, çorba tabağı.

text: Taht.

Téyipcan: Kişi adı.

teyyar: Hazır.

téz: Tez, acele.

tezim: 1. Selam. 2. Saygı.

tiğ: Ağız, namlu, bıçak, jilet bıçağı.

tiğ-elem: Keskin ve ızdırap.

tik: Dik.

tikilgen: Dikilmiş.

tikil-: Dikilmek, yetişmek, canlanmak.

tikiş: Dikiş, dikme.

tikküçi: Terzi.

tiklen-: Diklenmek.

tikmek: Dikmek.

til: Dil.

tilek: Dilek.

tile-: Dilemek.

tilli-: Hakaretlemek, küfür etmek, azarlamak.

tilliq: Dilli.

tilsimat: Füsün, büyü.

tilxet: Makbuz, senet.

timisqilimaq: Yoklamak, süzmek, aramak.

timsal: Misal, örnek.

tinç: (teç) Sakin, barışçı, barışcıl, esen.

tinçi-: Teselli bulmak, avunmak, sevinmek, içi açılmak, sakinleşmek.

tinimsiz: Dinlenmek nedir bilmez; hareketli.

tiniq: Nefes.

tinmay: Durmadan.

tiñşi-: Dinlemek.

tiqil-: Sokulmak, sıkışmak.

tiq-: Kapamak.

tirek: Direk.

tirik: Diri, canlı.

tirikçilik: Yaşam mücadelesi.

tiriklik: Yaşam, dirilik.

tiril-: Dirilmek.

tiriş-tirmiş: Bütün güç ve gayreti ile candan çalışmış.

tirki-: Takmak, bağlamak, eklemek.

tirnaq: Tırnak.

titre-: Titremek.

tit-tit: Takatsizlik hâli, alt üst etme.

tiviş: Ses, tıptırtı, işaret.

tiyin: Sincap.

tiz: Diz.

tizgin: Dizgin.

tizgin-arqin: Dizgin, ip.

tiz-: Sıralamak.

toğra: Doğru, dürüst.

toğraq: Karakavak.

tok: Elektrik.

tokur: (tokar'dan) Ayaksız, aksak, topal.

tola: Çok.

toldur-: Doldurmak.

tolğan: Dolmuş, dolu olmuş.

tolğaq: Doğum sancısı.

tolğimaq: Çevirmek, döndürmek.

tolmaq: Dolmak.

tolun: Dolun, dolu.

toluq: Dolu, tam, tüm.

tomur: Kök, damar.

tomur-tomur: Damar damar.

ton: Dış giyim, elbise, don.

toñlat-: Dondurmak.

tonul-: Tanılmak, bilinmek, ünlü olmak.

tonu-: Tanımak.

tonuş: Tanış, tanıdık, tanıma, fikir, bilgi.

tonuttur-: Tanıttırmak.

top: Grup.

topa: Toprak, toz.

topan: 1. Taşkın, tufan. 2. Başak kalıntısı.

toqaylar: (çatqanliq) Çalılık, fundalık, orman.

toqluq-şoxluq: Açlık ve tokluk.

Toqtoğul: Kişi adı.

toqumaq: Örmek, (mecaz) yazmak.

tor: Ağ.

torgay: Torgay, çayır kuşu.

tormuz: Otomobil ya da diğer mekanizmaların hareketini yavaşlatmak ya da durdurmak için kullanılan tesisat.

torus: Tavan.

tosalmas: Engellenemez.

tosaq: Engel, mani, baraj.

tos-: Engel olmak, set çekmek.

tosqun: Set, engel, mani, baraj.

tosun: Set, engel, mani.

toş-: Dolmak, taşmak.

toşqan: Tavşan.

totém: Eski toplumlarda bir kabile kişileri kendileri ile kardeş ya da başka özellikte münasebete sahip diye bakan ve koruyan sıfatındaki tapınılan canlılar ve doğal şeyler.

toxta: Durmak.

toxtimay: Durmadan, durmaksızın.

toy: Düğün.

toy-: Doymak.

toymas: Doymaz.

toyun-: Doyunmak.

toz: 1. Toz, duman. 2. Tavus kuşu.

tozi-: Savrulmak, dağılmak.

töge: Deve.

töge-töge: Deve deve.

töhmet: İftira.

töhpe: Hediye.

tökmek: Dökmek.

töküş: Dökme.

töle-: Ödemek.

tömür: Demir.

tör: 1. Evin köşesi, misafire ait yer.

törel-: Vuku bulmak, çıkmak, meydana gelmek, yaratılmak, türemek.

töt: Dört.

töt-beş: Dört beş.

tötniñ biri: Cemaatçılık arasında itibari olan, herkes tarafından tanınan, adı bilinen kişi.

töven: Aşağı, alçak, düşük.

tuğ: 1. Bayrak, tuğ. 2. Engel.

tuğan: Bent.

tuğma: Doğma.

tuğqan: Akraba, bir ana babadan doğan kişi ya da kişiler, kardeş.

tuğul-: Doğulmak, doğmak.

tuman: Sis, duman.

tumar: Muska, nazarlık, tılsım.

tumşuq: Burun, çıkıntı, gaga.

tunci: İlk, ilk doğan çocuk.

tupraq: Toprak.

turğan-pütkini: Yürüme durma, söz hareket davranışlarının tümü, bütün iş.

turğun: Yerli; eskiden oturan.

tur-: Kalkmak, durmak.

Turpan: Bir yer adı; Turfan.

turq: Sima, suret, şekil, hâl, durum.

Tursunay: Kişi adı.

turxun: Baca.

tutaş: Yekpare, bütün, hep, kesintisiz, bitişik.

tut-: Tutmak.

tutul-: Tutulmak.

tuyğu: Duygu, his.

tuy-: Duymak.

tuyul-: Duyulmak.

tuyuq: Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, üçüncü dizeleri serbest olan ve dört dizelik bir nazım biçimidir.

tuzkorluq: Nankör.

tüge: Çimen, çimenlik.

tügel: Tam, dolu, hep.

tügelle-: Tamamlamak, doldurmak, eksiksiz hâle getirmek.

tüget-: Bitirmek.

tügimes: Tükenmez, bitmez.

tüg-: Düğmek, bağlanmak.

tügün: Düğüm.

tülke: Tilki.

tümen: Çok.

tümenmiñ: Binlerce.

tün: Gece.

tüp: Dip.

tür: Tür, sima, görünüş.

türk: Türk.

Türkiye: Türkiye.

türme: Hapishane.

tür-: Sarmak, yumaklamak, sıvamak, kıvrırmak.

türt-: Dürtmek

türül-: Sarılmak, yumaklanmak, sıvanmak, kıvrılmak.

tüs: Renk, sima, görünüm, görüntü.

tüvrük: Direk, sütun.

tüz: Düz.

tüzet-: Düzeltmek, tamir etmek, onarmak.

tüzle-: Doğrultmak, düzeltmek, düzgün hâle getirmek.

tüz-: Derlemek, yapmak, tahsis etmek, kurmak.

tüzüşme: Derleme, yapma, tesis etme, kurma.

u: O.

uç: Uç, son, nihayet, nihayet.

uçar: 1. Uçan. 2. Kanatlılar.

uç-: Uçmak.

uçqun: Kıvılcım, çakım.

uçqur: İyi uçan, tez uçan.

uçraş-: Karşılaşmak.

uçrimaq: Uğramak, maruz kalmak.

Uçturpan: Bir yer adı.

uçur: Haber, yanıt.

udum: Âdet, gelenek, her şahsın kendine has âdet ve alışkanlığı.

uh: İç çekmek; ah çekmek.

ul: I. O.

ul: II. Temel, dip, alt.

ular: Onlar.

ulaş: Bağlama, ekleme.

ulgay-: Artmak, büyümek, çoğalmak.

ula-: Bağlama, ekleme, birleştirme.

uluğ: Ulu, yüce.

uluğana: Özel isim.

uluğvar: Büyüklük, yücelik.

umaç: Koyu çorba, mısır unu çorbası.

umurtqa: (omurtqa'dan) Omur,
omurga.

unda: Orada, o hâlde.

undaq: Öyle.

undiki: Ondaki

undin: Ondan.

uni: Onu.

uniñ: Onun.

uniñdin: Ondan.

uñiñğa: Ona.

uniñsiz: Onsuz, o olmadan.

untul-: Unutulmak.

untumas: Unutulmaz.

untuş: Unutma, Unutuş.

unut-: Unutmak.

unvan: Unvan.

upqun: Dalga, dalgır, çırpıntı.

uprimas: Yıpranmaz, eskimez.

uqqa: (uqa'dan) Küçük erkek kardeş.

uqmaq: Konu ve içeriği düşünmek,
sezmek.

urğuluq: Vurgulu.

urğu-: Sıçramak.

ur-: Vurmak, dövmek.

uruq: Tohum

uruq-tuğqan: Akraba, soy.

uruş: Savaş, dövüş

ussima-: Susamak.

usiz: Onsuz.

ussul: Dans.

ussulçi: İyi dans oynayan, dansçı.

ustaz: Öğretmen, hoca.

usul: Usul, metod, tarz.

uşbu: İşte bu.

uşşaq: On iki makamdan birinin adı.

uşşaq-çüşşek: İrili ufaklı.

utqu: Başarı, zafer.

utuq: Başarı, muvaffakiyet, kazanç.

utuş: Kazanma.

uxla-: Uyumak.

uyan: O taraf.

uyaq-buyaqq: Her tarafa.

Uygur: Uygur.

uyqu: Uyku.

uyul-: Toplanmak.

uz: Güzel.

uzan-: Uzanmak.

uzaq: Uzak.

uzaq-uzaq: Uzun uzun.

uzart-: Uzatmak.

uzat-: Uğurlamak.

uza-: Uzaklaşmak.

uzluq: Güzellik.

uzra: Eski edebiyatımızdaki Vâmuk-u Azra hikâyesinin kadın kahramanı.

uzunliq: Uzunluk.

-Ü-

üç: Üç.

üçün: İçin.

ügre: Tel şehriye, ince şehriye.

ülge: Örnek, model.

ülpet: Dost, ahbap.

ümid: Ümit.

ümidvar: Ümitvar, ümitli.

ün: Ses, seda.

ünalğu: Ses kaydı, teyp.

ünçe: İnci.

ündeş: Seslenme, ünlem, ünlem işareti.

ünde-: 1. Söylemek, demek.

2. Çağırmaq, davet etmek. 3.

Seslenmek.

ün-: Filizlenmek.

ünüm: Ürün, mahsul.

Ürimçi: Bir yer adı.

ürkü-: Ürmek.

üs-: Tos vurmak, boynuzla vurmak.

üst: Üst.

üstide: Üstünde, üzerinde.

üsti-üstige: Üst üste.

üstle-: İlave etmek, eklemek.

üstüğe: Üstüne.

üyürlir: Sürü, hayvan sürüsü.

üz-: 1. Kopmak, kesilmek. 2. (oq üzmek) Fırlatmak, atmak. 3. Yüzmek.

üzük: Yüzük.

üzül-: Kopmak.

üzülmes: Kopmaz, kesilmez.

üzülmey: Kopmadan, kesintisiz.

-V-

vadi: Vadi, dere.

valaqli-: Dedikodu yapmak, gevezelik etmek, çok konuşma âdeti.

vapa: Vefa.

vapadarliq: Candan bağlılık, vefalı olma hâli.

vaqit: Zaman, vakit.

-Y-

varağ: Varak, yaprak.

ya: Ya da, yoksa.

varis: Varis.

yad: yad, hatıra, akla getirme.

Varşava: Bir yer adı.

yadek: Yay gibi.

vax: Vakit, zaman.

yağaç: Ağaç.

vaysi-: Çene çalmak, gevezelik yapmak.

yağ-: Yağmak.

ve: Ve.

yaki: Veya.

vece: Sebep, neden.

yalğan: Yalan.

vede: Vade, söz.

yalğuzek: Ney.

vesl: Karşılaşma.

yala-: Yalamak.

vessalam: Tamam, bitti.

yalmavuz: Yalmavuz.

vesvesi: Ayartma, arzu.

yalqun Alev.

vêşkilar: Distilasyon, damıtma; bir sıvıyı önce buhar durumuna getirme ve daha sonra soğutarak yeniden sıvı hâline getirerek temizleme.

Yalquntağ: Bir yer adı.

veten: Vatan.

yamalmaq: Yamamak.

veyran: Viran, tahrip, yıkım.

yaman: Kötü.

veyrane-veyrane: Virane virane.

yamaş: Yamama.

vezin: Ölçü, boy.

yamğur: Yağmur.

viliqli-: Sallanarak gülmek.

yan: Yan.

visal: Vuslat, visal.

yandaş-: Yanaşmak, yanından geçmek.

vucud: Vücut, cisim, beden.

yan-: 1. Yanmak. 2. Dönmek, geri dönmek.

yanpaşla-: Yan yatmak, uzanmak.

yañraq: Yüksek sesli, yankılı gür, gürültü.

yañra-: Yankılanmak.

yanvar: Ocak.

yapquç: Kapak

yapraq: Yaprak.

yapyaş: Gepgenç, gencecik.

yaq: 1. Yok. 2. Taraf, yön, cihet, yön.

yaqa: 1. Kıyı, kenar. 2. Yaka.

yaqli-: Tarafını tutmak, savunmak, himaye etmek.

yaq-: 1. Yakmak ateşe vermek.

2. Beğenmek, hoşuna gitmek, sevmek.

yaqtin: Yandan.

yaqut: Yakut, yakut taşı.

yar: 1. Dost, arkadaş. 2. Sevgili, yâr.

yaralğan: (yaramlıq'tan) Yararlı, yetenekli.

yaral-: Yaratılmak, meydana çıkmak.

yaraş-: 1. Barışmak. 2. Yakışmak, uygun, güzel.

yarat-: I. Yaratmak, meydana getirmek.

yarat-: II. Sevmek, beğenmek.

yaratqan: Yaratan, meydana getiren, yaratıcı.

yardem: Yardım.

yardur-: Yardırmak.

yar-: Yarmak, bölmek, ikiye ayırmak.

yarqin: Parıldamak.

yaruğ: Işık, aydınlık.

yasa-: Yapmak, onarmak, meydana getirmek.

yaşan-: Süslenmek, bezenmek.

yaşap: (yaşanmaq'tan): Bezenmiş, süslenmiş. Onarılmış, meydana getirilmiş.

yastuq: Yastık, minder.

yaş: I. Genç.

yaş: II. Yaş.

yaş-: Yaşa.

yaşañ: Genç görünen, yaşını göstermeyen.

yaşan-: Yaşlanmak.

yaşar: Yaşlı.

yaşaş: Yaşama.

yaşini-: (yaşnimaq'tan) Çiçeklenmek; gelişmek; serpilmek; ilerlemek.

yaşliq: Gençlik.

yaşliq-nevbahar: Gençlik.

yaşna: Çiçeklendirmek, geliştirmek, ilerletmek.

yat: Yabancı.

yat-: Yatmak.

yatsiniş: Yadırgama.

yatsira-: Kınamak.

yav: Düşman.

yavaş: Sakin, uslu, yavaş, yumuşak
başlı, ağır.

yaxşı: İyi.

yay: Eğri şekil.

yaylaq: Yayla.

yay-: Yaymak, sermek.

yayra-: Özgür olmak, rahatlamak,
çoşmak.

yayritmaq: Rahatlatmak.

yaz: Yaz.

yazısız: Yazısız.

yek: Bir, yalnız, tek.

yeklenmek: Yalnız bırakılmak.

yeksan: Aynı, bir.

yektek: Gömleğe benzer bir giyisi.

yélinma: Yalvarma.

yelken: Yelken.

yem qıl-: Kaybetmek, bitirmek.

yémeklik: Yemeklik.

yene: Yine, daha.

yeni: Yani.

yéñi: Yeni.

yéñiçe: Yeni tertipte olan.

yenila: Aynı, aynı hâlde, önceki gibi,
eskisi gibi.

yénilaş: Yenileş.

yéñile-: Yenilemek.

yéñiliq: Yenilik.

yénip-yénip: Tekrar tekrar.

yeñiş: Yenme, galip olma.

yéniş-yénişlap: Tekrar tekrar.

yéñi-yéñi: Yeni yeni.

yeñ-: Yenmek.

yep-iç: Yeme ve içme.

yépiş-: Yapışmak.

yépyéñi: Yepyeni.

yéqimliq: Sevimli, cana yakın, güzel.

yer: Yer.

yer-asman: Bütün âlem, kâinat.

yéril-: Yarılmak, çatlak hale gelmek.

yérim: Yarım, yarı, buçuk.

Yerkent: Yarkent.

yer-kök: Yer gök.

yésivélek: Saman gövdeli yaprakları büyük gül ailesinden bir bitki.

yéşil-: Çözölmek, açılmak.

yéşim: Yaşım. *köz yéşi:* gözyaşı.

yéşiş: Çözme, açma, çıkarma.

yétek: Yedek.

yétekle-: Başlamak, yol göstererek hedefe doğru davet etmek.

yéter: Yeter.

yétil-: Olgunlaşmak, olmak, yetişmek.

yétim-yésir: Baba ve anasız; yetim ve öksüz.

yetküz-: İletmek, ulaştırmak, yetiştirmek.

yét-: Yetişmek, varmak, erişmek.

yet-: Yetmek, kafi gelmek, yeterli.

yetmes: Yetişmez, varmaz.

yetmiş: Yetmiş.

yette: Yedi.

yétiş-: Yatmak.

yéyilmaq: Yayılmak, serilmek.

yéyip: (yimek) Yemek.

yéyişmek: Karşılıklı yemek yemek.

yéza: Köy.

yézil-: 1. Yazılmak. 2. Kaydedilmek.

yigi: (jiğa'dan) Ağlama, ağlayış.

yigirme: Yirmi.

yigiş: Toplama.

yigiştur-: Toplamak, bir araya getirmek.

yigit: Yiğit, delikanlı.

yiglap-qaygur-: Ağlayıp kaygılanmak.

yigla-: Ağlamak.

yigmaq: Toplamak.

yil: Yıl, sene.

yilan: Yılan.

yil-esir: Yıl, asır.

yilliq: Yıllık.

yiltiz: Kök.

yipek: İpek.

yiqil-: Yıkılmak, düşmek.

yiqit-: Yıktırmak, düşürtmek.

yiraq: Uzak.

yiraq-yiraq: Uzak uzak.

yit-: Yitmek, kaybolmak.

yoğan: Büyük.

yol: Yol.

yolat-: (yolmaq'tan) Yanına
yaklaştırmak.

yoldaş: Yoldaş.

yolla- Yollamak, göndermek.

yoluq-: Uğramak, karşılaşmak.

yoq: Yok.

yoqap: Yok olup gitmek.

yoqla-: Yoklamak, aramak.

yorumaq: Işıklanmak, aydınlanmak.

yoruq: Aydınlık, ışıklı.

yorut-: Işıqlandırmak, aydınlatmak.

yoşurun: Gizli, saklı.

yotqan: Yorgan.

yölek: Destek, yardım.

yöle: Desteklemek, yardım etmek.

yötkeş: Yer değiştirme, taşıma.

yulğun: Ilgın ağacı.

yul-: (julmaq'tan) Koparmak, yolmak.

yultuz: Yıldız.

yultuzluq: Yıldızlı.

yulun-: Yolunmak, koparılmak.

yum-: Yummak.

yumşa-: Yumuşamak.

yumur: Mizah, fıkra.

yumurluq: Güldürücü, gülünç.

yundi: Mutfak eşyalarının, elbiselerin
ve el yüzün yıkandıktan sonra kalan pis
suyu.

yuqtur-: Bulaştırmak.

yurt: Yurt.

yut-: Yutmak.

yuy-: (juymaq'tan) Yumak, yıkamak.

yüdi-: Yükleme.

yügen: Dizgin, gem.

yügri-: Koşmak.

yük: Yük.

yükli-: Yükleme.

yüksek: Yüksek.

yürek: Yürek.

yürgüz-: Yürütmek.

yür-: Yürümek.

Yüsüp: Kişi adı.

yüz: 1. Yüz, sima. 2. İtibar, hürmet,
izzet.

yüzdeyüz: Yüzde yüz, elbet.

yüz-éhtiram: Hürmet, saygı.

-Z-

zadi: Hep, hiç, bütün.

zadila: Hiç, hiçbir zaman.

zaman: Zaman, devir, çağ

zar: İnilti, zar, inleyen.

zarla-: Sızlanmak, dert yanmak, ah çekmek, şikayet etme.

zat: Zat, şahıs.

zaval: Zeval, inkıraz, düşme, yok olma.

zebani: Dil.

zeberdes: Güçlü.

zeher: Zehir, ağı.

zéhin: Zihin.

zémin: Zemin, toprak, yeryüzü.

zemzem: Zemzem.

zencir: Zincir.

zep: Hayret, garip, iyi, pek.

zeper: Zafer, galebe.

zepiran: Safran.

zer: Altın.

zer-altun: Altın.

zerger: Kuyumcu.

zerre: Tane, küçük parçacık.

zersiman: Altına benzer.

zexme: Yara.

ziç: Sıkı, kesif, yoğun, kalabalık, iç içe.

zikir: Vurgulama, beyan, izah.

zilva: Hoş, iyi, ince.

zilzile: Zelzele, deprem.

zimme: Sorumluluk.

zindan: Zindan.

zinhar: Asla, hiçbir zaman, kesinlikle.

zinnet-körk: Süs ve güzellik.

ziya: Parlaklık, ışık, şule.

ziyade: Fazla, çok.

ziyaliy: Aydın.

ziyan: Zıyan, zarar.

ziyapet: Ziyafet.

ziyaret: Ziyaret.

ziyaretgah: Ziyaret yeri.

ziyin: Zarar.

zoq: (zox) 1. Memnuniyet, hoşnutluk.

2. Hayranlık, sevinç taşkınlığı, zevk.

zoqlanmaq: Memnun olmak, sevinmek.

zoqmen: Hevesli, istekli.

zor: Kuvvet, güç, kudret, büyük.

zoraymaq: Büyümek, kuvvetlenmek.

zoriyiş: Büyüme, kuvvetlenme.

zöhre: Zöhre, çolpan.

zörür: Gerek.

zörüri: Gerekli.

zulmet: Karanlık.

zumret: Zümrüt taşı.

zuvan: Dil.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Turgan Şavudun'un Söyğü Uçquni "Sevgi Kıvılcımı" isimli şiir kitabında yer alan 93 şiiri Türkiye Türkçesine aktarılmış, muhteva, dil ve üslup bakımından incelenmiştir.

Muhteva açısından Turgan Şavudun'un şiirlerinde bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Şair, şiirlerinin konusunu günlük olaylardan seçmiştir. Genel olarak şiirlerinde yer verdiği konular tabiat, aşk, sevgi, dostluk, dil, bayram, nevruz, makam, meşrep gibi halkı ilgilendiren konulardır. Bir şiirinde gazete satıcısının işini nasıl yaptığını sade bir dille anlatırken, diğer bir şiirinde temizlik işçisinin işinden duyduğu mutluluğu adeta bir tiyatro oyunu gibi gözler önüne sermiştir. Yine başka bir şiirinde okuyucuya öğütler vererek hayatta mutlu olmanın yolunu anlatmıştır. Çalışmayı, ilerlemeyi, daima helal yemeyi ve haramdan kaçınmayı dile getiren konulara değinerek halkını başarıya, iyiye ve güzele davet etmiştir. Bunun dışında anneler, ressam, öğretmenler, tarihî konu ve kahramanlar için yazmış olduğu şiirleri ve Doğu Türkistan'a ait bölgeler için yazdığı şiirleri de bulunmaktadır.

Şair, şiirlerinde Arapça Farsça ve Rusça gibi yabancı dillerden alınan kelimelere yer vermiştir. Bu kelimeler Arapça Farsça, Rusçadan alınmıştır. Eserde yer alan bu yabancı unsurlar günlük konuşma dilinde kullanılan ve halkın anlayabileceği sadeliktedir.

Turgan Şavudun'un şiirlerinin konusuna ve üslubuna bakıldığında sanatı sanat için değil halk için yaptığı görülmektedir. Sanatını halk için yaparken aynı zamanda şiirlerinde estetik kaygıyı da gözetmiştir. Şiirlerinde teşbih, teşhis, telmih, tezat gibi söz sanatlarını ustalıkla kullanarak şiirlerinin anlatımını kuvvetlendirmiş ve anlamı zenginleştirmiştir. *İli Nehir Kıyıları, Sayram, Lopnor, Nevai Heykelinin Dikildiği Taşkent* çeşitli edebî sanatları kullanarak yazdığı şiirlerine örnek gösterilebilir.

Şair, şiirlerinde atasözü ve deyim gibi söz öbeklerinden yararlanmıştır. *Ata Hesriti* "Baba Muradı" (s.146) şiirinde yer verdiği *Put sunmaq lazımdur yotqangâ qarap* atasözü Anadolu sahasında "Ayağını yorganına göre uzatmak gerek" atasözü ile benzerlik göstermektedir.

Şair, şiirlerinde bazı kelimeleri konuşma dilindeki biçimiyle kullanarak şiirlerine doğallık kazandırmıştır. *Cimi xeqniñ közi sende*, “Bütün halkın gözü sende” dizesinde *xeq* sözcüğü, halk ağzındaki kullanıma örnek gösterilebilir.

İncelenen şiirlerde şair, dörtlüklerin dışında beyit, beşli, altılı ve daha fazla dizeli bentleri de kullanmıştır. Beyitler halinde yazdığı şiirlerin sayısı 3, dörtlükler halinde yazdığı şiirlerin sayısı 71’dir. Her bendi beş dizeden oluşan muhammes nazım biçimini kullandığı 1 şiiri ve altı dizeden meydana gelen 4 şiiri vardır. Serbest nazım şekli ile yazdığı şiirlerin sayısı ise 9’dur. Turgan Şavudun, bu eserinde bentlerle kurulan ve tek dörtlükten oluşan nazım biçimlerinden rubai ve tuyuğ nazım biçimlerini de kullanmıştır. Rubailerinin sayısı 8, tuyuğlarının sayısı 31’dir. Eserinde dörtlük nazım birimi ile yazmış olduğu şiirlerinin sayıca fazlalığı şairin klasik biçimde şiiri benimsediğini ortaya koymaktadır.

Şairin yazdığı şiirler vezin bakımından iki grupta değerlendirilmiştir. Bunlardan birisi hece ölçüsüdür. Diğer de hece sayıları birbirine yakın dizelerden oluşan şiirlerdir. Şairin kaleme aldığı 93 şiirinde, hece sayılarının birbirine eşit olduğu toplam şiir sayısı 38’dir. Hece sayılarının birbirine yakın olduğu toplam şiir sayısı ise 55’tir. Hece ölçüsü birbirine yakın yazılmış şiirlerinde ise hece sayısı bakımından aralarında çok az bir fark vardır. Dolayısıyla bu şiirlerini serberst tarzda yazılmış şiirler başlığı altında değerlendirmedik. Örneğin *Sadir* isimli şiirinde bütün dizeleri 10’lu hece ölçüsü ile yazılırken sadece bir dizesi 9’lu hece ölçüsü ile yazılmış. Bunun dışında *Dost İle* şiiri 7’li ve 8’li hece ölçüsü, *Ösek* şiiri 7’li, 9’lu ve 10’lu hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Şair, şiirlerinde Uygur Türklerinin kültürünün önemli bir kısmını oluşturan musikisine ait çalgı aletlerinden rebap, yalğuzek, tambur, kalun, gicek, satar, def gibi çalgılardan bahsetmiş, danslarına ve oyunlarına değinmiş, meşrep hakkında bilgiler içeren şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde meşrep geleneğinin Uygur halkının sosyal yaşamı için ne kadar önemli olduğuna değinmiştir.

Uygur halkının manevi hazinesi, sosyal hayatlarını zenginleştiren, millî gururlarını ifade eden, nesilden nesile aktarılan halk koşakları ve destanlarından oluşan doğu müzik tarihinin önemli eserlerinden birisi de On iki Makam’dır. Şair, iki şiirinde bu makamın yaratıcılarına, insanlar üzerindeki etkilerine değinmiştir. Bu şiirleri *Makam Baharı* ve *Makam Ecdatları* olmak üzere 2 tanedir. Bu kültürel unsurların dışında bayram sevincini anlattığı *Bayram Tantanası* isimli 1 şiiri, nevruz ile ilgili 1 şiiri

mevcuttur. Şairin, *Nevruz Saçkısı* isimli şiirinde geçen saçı saçma geleneği, folklorik bir unsur olarak Anadolu’da yapılan düğünlerde gelin ve damadın başından dökülen şeker, buğday gibi bereketi temsil eden yiyeceklerin saçılması ile benzerlik göstermektedir.

Turğan Şavudun, şiirlerinde kültürel unsurlara yer vererek Uygur Türklerinin yaşam felsefesini, kültürünü tanıtmayı hedefleyen bir şairdir.

KAYNAKÇA

- Abdurehim, K. (1998). *Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Lügiti*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı.
- Acehan, A. (2018). Yenileşme Dönemi Türk Şiirinde Bir Mekân Olarak Meyhane. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*. Cilt 1(3), 375-408.
- Aktaş, Ş. (1986). *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, İ. Y. (1992). *Doğu Türkistan Davası* (2. Baskı). İstanbul: Seha Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* Cilt 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baran, L. (2007). Çağdaş Uygur Edebiyatının Oluşması ve Gelişmesi. *Bilig* (42), 191-211.
- Çetin, N. (2017). *Şiir Çözümleme Yöntemi* (14.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demirez Güneri, A. (2007). *Yeni Uygur Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. (Basılmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dilçin, C. (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ecem Ceylan, F. (2017). “Çin Sarayında Bir Uygur Cariye: İparhan” Toroslardan Tanrı Dağlarına Genel Türk Tarihi Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Gülçün Çandarlı 75. Yaş Armağanı. ed. Erman Şan, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, ss.251-268.
- Emet, E. (1998). *Çağdaş Uygur Şiiri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Orhun Abideleri*. (47.Baskı) İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gönel Sönmez, T. (2017). *Uygur Meşrepleri Üzerine Bir İnceleme*. (Doktora Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Harbalioglu, N. (Ed.). (2017). *Çağdaş Uygur Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- İnayet, A. (2007) Uygur On İki Makamı ve Edebiyatı. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları* (2), 366-382.
- İpekten, H. (2013). *Fuzûlî* (10.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. (2000). *Kültür ve Dil*. (13.Baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, M. (2012). Edebî Metinlerde Dil ve Üslûp İncelemeleri ve Edip Cansever’in Dil ve Üslûbunda Psikolojik Unsurlar. *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. 24-28 Eylül. Ankara.
- Karaman, A. (2016). *Avazliq Oqya & Qiriq Bir Yürek'te Fiil+(I)p+ Art Fiil Yapıları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaman, A. (2017). Dil ve Kültür Özellikleri Yönünden Uygur Meşrepleri ile Sandıklı Yâren Kültürü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 67-89.
- Karaman, A. (2011). *Lutpulla Muttelip'in Eserleri (İnceleme, Metin, Aktarma, Dizin)*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kaşgarlı, S. M. (1998). *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Kaşgarlı, R. (2014). *Çağdaş Uyğur Şairlerinden Memtili Teyfik Efendi'nin Şiirleri Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Aktarma-Sözlük)*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Kocakaplan, İ. (2011). *Açıklamalı Edebî Sanatlar*. İstanbul. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Komisyon, (1999). *Hazirqi Zaman Uyğur Tiliniñ İzahlıq Lüğiti (Qisqartılmiş)*. Ürümçi: Şıncañ Xelq Neşriyatı.
- Narlı, M. (2014). *Şiir ve Mekân*. (2.Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uyğur Türkçesi Sözlüğü* (3.Baskı). (İ.Kurban, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Öger, A. (2012). 19.Yüzyılda Yaşamış Bir Uyğur Halk Kahramanı ve Şairi: Sadir Palvan. *Karadeniz Dergisi* (13), 110-119.
- Öger, A. (2014). "Uyğur Kök Meşrep" Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi* (4), 71-88.
- Öger, A. (2013). *Uyğur Türklerinde Törenler ve Bayramlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özkan, N. (2007). *Türk Dilinin Yurtları* (2.Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Öztürk, R. (2015). *Yeni Uyğur Türkçesi Grameri*. (3.Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (5.Baskı). Ankara: Yargı Yayınları.
- Tuerde, W. (2016). *Kumul On İki Makamı Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu* (27.Baskı).Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uyğurçe-İngilizçe Luğet*. (1990), Qeşqer: Şıncañ Xelq Neşriyatı.
- Zaman, N. (2002). *Uyğur Hazirqi Zaman Edebiyatı Tarixi*. Ürümçi: Şıncañ Xelq Neşriyatı.

ÖZGEÇMİŞ

Çiğdem ÇETİN, 15 Mayıs 1989 yılında Gaziantep'in Nizip ilçesinde doğmuştur. İlköğretimini Nizip Fatma Alkan İlköğretim Okulu'nda tamamlamıştır. Eğitim hayatına Nizip Hüseyin Yalçın Çapan Lisesi'nde devam etmiştir. 2012 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümüne başlayıp 2017 yılında bölüm 2.'si olarak mezun olmuştur. Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi tarafından 2016-2017 eğitim öğretim yılında açılan “Pedagojik Formasyon Sertifika Programı”nı başarı ile tamamlamıştır. 2017-2019 eğitim öğretim yılında, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek Lisans eğitimi döneminde 2018 yılında Sakarya Üniversitesi Türk Dili Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sertifika Program”nı başarı ile tamamlamıştır.